

GÖNCZ SZABADALMAS
MEZŐVÁROS TÖRTÉNETE

IRTA:
DR. IVÁNYI BÉLA.

GÖNCZ SZABADALMAS MEZŐVÁROS TÖRTÉNETE

IRTA:

DR. IVÁNYI BÉLA.

1926.

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA KARCAG

Bevezetés.

Néhány esztendővel ezelőtt Dr. Milleker Rezső kedves professzor-társam és barátom Telkibányán nyaralva, elvetődött Gönczre is, ahol kutatgatásai közben reá akadt a város pusztuló levéltárának romja ra. Hogy e levéltártöredéket a végpusztulástól megmentse, a város vezetőségétől elkérte azt és a debreceni egyetem földrajzi intézetében letétként ideiglenesen elhelyezte. Ezzel kapcsolatban merült fel az a gondolat, hogy Göncz mezőváros történetét meg kellene írni. Erre a munkára engem kért fel Milleker és én vállaltam a megbízatást.

Amidőn tehát néhány évi Budapesten és Bécsben is végzett levél- és könyvtári kutatás után ennek eredményét közzéteszem, hangsúlyozottan meg kell jegyezmem, hogy a Göncz multjáról megrajzolt kép már csak azért sem lehet teljes és tökéletes, mert a főforráshoz, t. i. Abaujvármeyye levéltári anyagához a mai adott viszonyok közepette hozzájutni nem tudtam.

Mielőtt munkámat utjára bocsátanám, az elsősorban Göncz város vezetőségének tartozó köszönetem kifejezése mellett nem mulaszthatom el, hogy a m. kir. Orsz. Levéltár és a M. Nemzeti Muzeum könyvtára vezetőségének és tisztikarának hálás és őszinte köszönetet ne mondjak azért a kollegiális és szeretetteljes támogatásért, amellyel munkám közben, páratlan készséggel állandóan segítségemre voltak.

Budapest, 1926. szeptember 1.

DR. IVÁNYI BÉLA

I. Göncz története a középkorban.

1. Göncz város és vár keletkezése és középkori külső története.

(A honfoglalás előtt Göncz helye lakatlan, a honfoglalás alkalmával sem szállják meg, hanem a XII. század közepe táján a királyné német (bajor és frank) vendégnépei közül Konrád mester és emberei alapítják. Német jellegét megőrzi az egész középkoron át. Magyarosodása a török elnyomulással és a reformációval kezdődik. A helységet 1219-ben említik először. A XIII. században Abaujvár tartozéka lesz, majd az Aba nemzetség birtokába kerül és ennek kezében marad a rozgonyi csatáig, amely után a Drutgethek kapják. A gönczi várat az Amadék alapítják, amely a XIV. században a király kezébe kerül és királyi vár maradt fennállásáig. 1428. után a várat már nem említik. Történeléről, sorsáról keveset tudunk. Göncz helység a XIV. században a Lengyelhonba vezető fő kereskedelmi útvonal előnyeit élvezi. Vagyonosodik, növekszik s a XV. század elején már földesuri mezőváros 191 portával. Kassa után Abaujvármegye legnagyobb városa. Ekkor a Bebek család kezében van. Husszita korbéli sorsát nem ismerjük. 1460. után a király, 1490. után a Zápolyaiak kezén van. Hunyadi Mátyás kiváltságokkal ruházza fel. Zápolyai István nádor halálával végrendeletileg a szepesi káptalanra száll a város, amely azt körülbelül 1526-ig bírhatta. 1511-ben II. Ulászló vásárszabadalmat ad a városnak. 1514-ben a pórlázadás egyik fészke. Lakói ekkor már borkereskedéssel, fuvarozással is foglalkoznak, de főfoglalkozásuk a föld és szőlőművelés, s valamikor községi földközösségben éltek. Állattenyésztésük ekkor is, meg később is jelentéktelen. Volt a középkorban némi műiparuk is)

Múzcumaink gyűjteményeiben nincsen eddig semmi emléke annak, hogy az a hely, amelyet ma Göncznek neveznek, akár a népvándorlás korában, akár pedig azt megelőzően emberek által lakott lett volna.¹ Találtak ugyan Göncz vidékén részint kő, részint bronzkorbéli leleteket,² azonban magán Gönczön a magyarok honfoglalását megelőző időkből semmiféle az emberi otlakásra vonatkozó nyomra még eddig — tudomásunk szerint — nem akadnak, vagy ha akadtak is, arról a tudomány hivatalosan nem értesült. Amikor a magyarság mai hazáját birtokába vette, kezdetben nem szállt meg a Kárpátok és az Adria között minden területet. Különösen az erdők borította hegyes-völgyes területeket nem vette birtokba, mert hiszen a magyar állattenyésztő, pásztorkodó, lovas nomád nép lévén, az erdős-sziklás hegyormokat és völgyeket a maga gazdasági berendezése mellett nem is használhatta. Így történelhetett, hogy

1. A monográfia írók a mai lakott helyek történetét szeretik a római, vagy esetleg kelta korról, vagy legalább a népvándorlással kezdeni és boldogtalanok, ha ezekkel a kórokkal valami kapcsolatot kimutatni nem tudnak.

2. Szendrei: Csoma József régiséggyűjteménye. Archaeologiai Értesítő 1888. (VIII.) évf. 347. l. Kemény: Abauj és Torna vármegye történelmi monographiája. Kassa 1912. II./1. rész 12, 17, 46. l. Göncz-Ruszkán az egykori pálos monostor forrása mellett, továbbá Vizsolyon kőkori, Zsujtán az Ortvány dűlőben gazdag bronzkori leletre bukkantak. Magánértesüléseim szerint Gönczön találtak bronzeszközöket.

a kabaroknak az a nemzetsége, amely a Hernád völgyét a honfoglalás-kor megszállotta,³ eleinte talán csak legfeljebb a mai Devecser, Encs, Gibárt, Kér vonaláig nyomulhatott és csak lassan-lassan jutottak el a magyarok a Hernád mentén mind feljebb és feljebb északra. És hogy ez a terjeszkedés valóban lassú ütemű lehetett, azt bizonyítja Karácsonyi, akinek kutatásai szerint Magyarország határa még Szent István korában is alig nyulhatott messzebb a mai (de akkor még nem létező) Göncznél.⁴

Karácsonyinak ezt az állítását bizonyítani látszik az a körülmény, hogy 1341-ben Telkibánya határjárásakor még mindig emlitenek egy Őrhegyet (Eurhig),⁵ amely űrhegy a mai katonai (1:75,000) térképeken Göncztől észak-észak-keletre még ma is megtalálható.

Az, hogy a magyarság Szent István korában és később is mindig feljebb nyomult a Hernád mentén, természetesen nem jelenti azt is, hogy ott minden talpalatnyi földet be is telepített. Ez csak annyit jelentett, hogy a magyarok a gyepű (határ) vonalakat mind inkább kitölték (előbb Gönczig, azután Göncztől Kassáig, majd Sárosba és a XIII. század végére Magyarország mai határáig), úgy hogy a gyepükön kívüli országválasztó zónák mindinkább szűkültek, amivel párhuzamosan viszont a gyepükön belül üres területek keletkeztek, amelyek betelepítésre vártak.

A magyarság kevés számú volt ahhoz, hogy így táguló országának minden talpalatnyi részét maga telepítse be. Így tehát azokra a területekre, amelyek a Hernád völgyében üresek voltak, talán akkor, amidőn királyaink a Hernád melletti völgyet elzáró (Aba)-Ujvárat alapították, ennek szolgálatára és fenntartására, de minden esetre a XII. század közepénél nem később, németeket, (teutonokat) telepítettek az Ujvártól délre eső vidékre. Ezek a németek, akiket a királyné vendégeinek neveztek, itt tiz falut alapítottak. Ezek között a német községalapítók között volt úgylátszik egy Konrád, németül *Kuncz* nevű is, ki embereivel kiválasztván a Regécz feletti hegyekből a Hernádba siető és a középkorban hol Bánya patakának⁶, hol Göncz patakának⁷ nevezett folyóviz mindkét partján, a mai Dobogóhegy déli lejtője alatt elterülő északról védett völgyet, itt az erdőket kiirtotta⁸ és megalapítója lett a mai Göncznek.

Az új telepet megalapítója után (Kuncz) Gunch-nak, sőt a XIV. század elején a pápai tizedlajstromokban egyenesen Kunch-nak írják, a XV. század közepén (1459.) pedig megtörténik, hogy a források e helységet Kunczelsdorf, azaz magyarul *Konrádfalva* néven emlegetik, ami azonban

3. *Hóman*: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. Budapest 1923. (A Magyar Nyelvtudományi Kézikönyve I. k. 7. füzet.) 40-42. l.

4. *Karácsonyi János*: Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól. Századok 1901. évf. 1049. l.

5. Anjoukori Okmánytár IV. k. 122 l. Boldogkő vár határában 1725-ben még emlitenek egy Felső-Őrhegyet. Göncz város jkve, 225 l. Ugyanott 1733-ban egy Közép-Őrhegyet emlitenek. U. o. 245 l. 1837-ben, 1842-ben a város jegyzőkönyve emlegeti a „nemes város Őrhegy“-ét. U. o. 431-32 l.

6. Bánya régi magyar nyelven *fürdői* jelent.

7. Orsz. Levéltár. M. O. D. L. 13.965 és 13.966 (1446.); 17322 (1472.)

8. Hogy itt valamikor erdőségek voltak, azt bizonyítja, hogy Zsujtán még ma is van egy *Ortvány* nevű dűlő. 1624-ben Hejczén még ház után levő *irtványokról* beszélnek. Göncz város levéltára. Gönczön 1627-ben a Tamás deák-, a Tamok *ortványáról* beszélnek, 1643-ban egy rétről azt írják, hogy az „az Pesti *ortvánián* felíwl wagion“. Göncz város jkve. 79, 81, 98, 11.

csak kivételesen fordul elő.⁹ A kivételes Kunczelsdorf elnevezésen kívül, eltekintve a váradi regesztumban előforduló torzított Buncii és a pápai tizedlajstromban előjövő Gunes névtől, amely nyilván toll- (vagy sajtó-) hiba, a helység neve a középkorban leginkább Gunch, Guncz, Gunczy, Gwnch, Gwncz, Gywnch, Gvnch, Gwncz, Cönncz, Gewncz, Gench, Gencz alakban fordul elő. A magyar királyné vendégnémetjeinek ezt a tiz falvát és köztük Gönczöt is a történelmi források csak 1219-ben említik először, amikor a Zsujtán lakó Rénold német négy gönczi lakost fiának megöletése miatt perbe fog és Váradra Istenítéletre, tüzes vaspróbára idézi őket. Itt a megvádolt göncziek hordozván a tüzesített vasat, ártatlanoknak bizonyultak, amint ezt a váradi regesztumban, a tüzes vaspróbákról vezetett jegyzőkönyvben olvassuk. Ugyanekkor Göncznek már egy Acyamannus nevű poroszlója, pristaldusa is volt,¹⁰ aki a gönczi németekkel együtt jelen volt Váradon az Istenítéletnél.

1220-ban újra Váradon, Szent László sirjánál látjuk a királyné Hernád völgyi tiz falubeli német vendégnépeit s köztük Gönczeit is, akik panaszt emelnek Sibrét és Mihály falusbírák ellen, mondván, hogy hamis bírák, akik sanyargatják a népet és tékozlói a javaknak. A panaszt a király parancsára Ochuz bán megvizsgálván, kiderült, hogy a vád igaz és hogy a bepanaszolt falusbírák által okozott kár 110 ezüstmárkára becsülhető. A bán a vádlottakat Váradra küldi tüzesvas próbára. Váradon a tiz német falu lakói mint felperesek elengedték ugyan Sibrétnek és Mihálynak az általuk okozott károk megtérítését, de kikötötték, hogy a tiz helység területéről feleségestől, gyermekestől, a visszatérhetés minden reménye nélkül kiköltözködnék, továbbá a bírónak és poroszlónak járandóságait megfizetik.¹¹

Kétségtelen tehát mindezekből, hogy Gönczöt körülbelül XII. század közepe táján (ugyanazon időtájban, amikor Kassát) németek alapították. E németek származását ma már pontosan megállapítani nem tudjuk, mégis a váradi regesztumban fennmaradt néhány személynévből (Arnolt-Arnold, Vilalmus-Vilhelmus) arra lehet következtetni, hogy közöttük *bajor* eredetűek is voltak,¹² a későbbi nevek viszont azt mutatják, hogy a helység alapítói közt *frank* eredetűek is lehettek.

A német jelleget Göncz megtartotta az egész középkoron át, el egészen a XVI. század közepe tájáig. A város és annak lakói pl: németül leveleznek, a város papjai még a XVI. század első felében is német

9. Kemény: I. m. II/1. 55. l. 5. jegyzet. Windisch: Geographie des Königreichs Ungarn. Pozsony 1780. II. k. 81. l. ezt írja Gönczről: „Ein sehr hübscher Ort, der seinen Ursprung den Sachsen zu danken hat.“ Ezt Turóczi László után írja, akinek: Ungaria suis cum regionibus ceterisque terrae dotibus, Nagyszombatban 1729-ben kiadott művében a 176. lapon ezt olvassuk: „Gönczinum haud ignobile oppidum, pariter a Saxonibus, ac eo propemodum tempore quo Cassovia, coli coepit.“ Tőle veszi adatait Bél is a: „Descriptio historica geographica... in clyti comitatus Abaujvariensis“ című művében, mely kéziratban a Magyar Nemzeti Múzeumban: Fol. lat. 268. szám alatt őriztetik.

10. Váradi reg. 5. pont.

11. Váradi reg. 116. pont.

12. Förstemann: Altheutscher Namenbuch. Nordhausen 1856, 118. és 1310. ll.

nevűek és szintén németül leveleznek,¹³ a város lakói német nevűek, 1583-ban pedig a magyar nyelvű jegyzőkönyvben az ajándékozási jogügylet — nyilván a német schenken után — „senköl”-ésnek íratik. 1557-ből maradt reánk Göncz város első ismert urbáriuma, mely az adózó lakosság névsorát is tartalmazza. Ebben a névsorban a túlnyomó többségű magyar személynév mellett még a következő vezetékneveket olvassuk: Beobeol, Bernaldt, Byiler, Czeher, Czewkel, Czyrbes (frank eredetre vall) Faranth, Fasnacht, Fayzleber, Felkner, Frank, Gewrath, Haznacht, Hempel, Henkel (frank eredetre vall), Hoporsoff, Kelbeol, Klocz, Kolman, (szintén frank eredetre valló), Kraysel, Krewcz, Mellibauch, Myldt, Ox, Pawer, Pinczer, Stüber, Wagner, Wyller, Wyenner, Zeller stb.¹⁴

Következik tehát ezekből a német nevekből, hogy Göncz a maga német jellegét a törökök térfoglalásáig és a reformáció terjedéséig tudta csak fenntartani. Amidőn Szolimán hadai elől a Dél-Magyarországon lakó magyarság mindinkább északra húzódott és mikor Göncz is megtelik a törökök elől menekülő és itt letelepülő úgy látszik magyar vallású kalvinista nemes és jobbágy magyarokkal, akkor kezd a német elem lassanként tért veszíteni, háttérbe szorulni és elmagyarosodni. Ez az elmagyarosodás folyamata oly gyors ütemű, hogy a XVI. század közepétől kezdve a város már teljesen magyar. 1559. óta a városházán a hivatalos tárgyalási nyelv a magyar, a városi jegyzőkönyv bejegyzései innenfoga kivétel nélkül tiszta magyarok, a város ekkor már magyarul levelez és az egykori német alapítás és német lakosság emlékét hovatovább már csak néhány német személy és szőlő dűlőnév (Ykel, Igelly, Hustat, Sau, Bleih-Blehi, Stimberke-Stemberk-Astenberk-Islemberk-Kobulyberk-Kubolberk, Helle-Hellie, Katzenwinckel-Kaczenkil-Kaczenköly) magyarosan eltorzított alakja őrizte meg.

A városi regesztrum feljegyzéseiből láttuk, hogy a XIII. század elején Göncz falu földesura a magyar királyné volt, látjuk továbbá azt is, hogy önérzetes német vendégnépek lakják Gönczöt és környékét, akik nem egykönnyen hagyják magukat még bíráik által sem megrövidíteni, megkárosítani, hanem módját ejlik annak, hogy az ilyen család, kártékony és haszontalan bírakat ártalmatlanná tegyék nemcsak azáltal, hogy tisztükből elmozdítatnak, hanem még a helységből is eltávolítják őket. Látjuk végül, hogy Váradon a Szent László sirjánál tartott tüzesvas próbáknak oly nagy hírük és tekintélyük volt, hogy a peresfelek igazságért még az ország északi végén lévő Gönczről is idejárnak.

1220. után jó ideig nem hallunk Gönczről semmit. Nem tudjuk pl. azt sem megmondani, hogy vajjon a tatárjárás borzalmas pusztítását hogyan és miképpen élték át a Hernád menti németek. Annyi mindenesetre valószínű, hogy a tatárjárás után, ennek tanúságai alapján épülhetett,

13: Orbán gönczi kőfaragó németül levelez egy bátfai asszonnyal. *Iványi*: *Bátfai szab. kir. város levéltára* I. 419. I. *Történelmi tár* 1884. évf. 537. I. 1520-ban, 1534-ben Göncz maga is még németül levelez. *Kemény*: I. m. II. 1. k. 126. I., II. 2. k. 64. I. A város első ismert papjának neve Henrik, azután Thyr Mihály, Hauer Sebestyén, Spilner Bálint, Ochs Máté nevű papokkal találkoztunk. *Monumenta Vaticana* I. 1. k. 327. I.; *Békéfi*: *A népoktatás tört.* 110-111. I.; *Kemény*: I. m. II. 2. k. 64. I.; *Miskolc város tört.* (Szendrei) III. k. 186. I.; 1518. március 12. Göncz. *Bátfai város levéltára*. Göncz első ismert tanítója 1543-ban még német nevű. *Békéfi*: I. m. 107. I.

14. *Országos Levéltár*: Urb. et Conscr. 4/48.

úgy látszik az Aba nemzetségbeli Amadék bőkezűségéből¹⁵ a gönczi vár, amelyről azonban csak 1288-ban emlékeznek meg először a források¹⁶ és amelynek további sorsáról még lesz szó.

1261-ben ismét emlegetik Göncz falut, amelyről ekkor megtudjuk, hogy (Aba)-Ujvárnak tartozéka (terra castri), tehát már nem királynői birtok, amelyet V. István, mint ifjabb király ekkor Csete fia Aladár királynői tárnokmesternek, a Forrai család őseinek adományoz és amely 1270-ben Füzér határjárásakor, mint ezzel szomszédos föld fordul elő.¹⁷

Göncz helység, amely az Árpád korszak végén már Gönczi Pál fia Lőrincz ispánnak (comes) nevet is ad,¹⁸ az utolsó Árpádházi király, III. Endre alatt az Aba nemzetségbeli Amadék egyik főfészke lett, akik közül Amade (Omode) nádor 1291-től, illetve 1299-től kezdve nádori kuriáját felváltva Vizsolyon és Gönczön tartja, ahol úgy látszik ő maga is szívesen tartózkodik és vagy ő személy szerint, vagy pedig helyettese ide idézik perbe az ügyes-bajos feleket, innen ad ki perhalasztó leveleket, itt tárgyal és bíraskodik, ítélkezik a peres felek felett, itt enged el bírságokat, stb. Szóval a nádori törvényszék (kuria) a maga mozgalmasságával, másrészt pedig a hatalmas nádor fényes udvara, személyes barátainak és ismerőseinek látogatása, ezeknek itt tartózkodása, a kíséretükkel jövő-menő egyházi és világi nagy urak is¹⁹ mindenesetre nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy tekintélyben maga Göncz helység is emelkedjék. És Göncz kedvenc tartózkodási helye marad az Amade fiaknak is, akik közül pl. János a rozgonyi csata előtt néhány hónappal nemcsak hogy Gönczön tartózkodik, hanem még innen keltezte oklevelet is ad ki.²⁰ Turóczi László 1729-ben megjelent topographikus műve és Bél Mátyás földrajzi compendiuma szerint Amade nádor vendégszeretetét élvezte Gönczön a Lengyelországból elűzött Lokietek (vagy Félöles) Ulászló herceg is, ami Göncz emelkedését szintén csak előmozdította.

A XIII. század második felében feltűnő Amadéokra a szerencse csil-

15. *Karácsonyi*: Magyar nemzetségek I. k. 37. l.

16. Hazai okmánytár VI. k. 332. l.

17. *Wenzel*: Árpádkori Uj Okmánytár VIII. k. 33. l. és 258. l. Országos Levéltár: M. O. D. L. 705. A határjárás magyar fordítása Országos Levéltár N. R. A. 615/5.

18. Hazai Okmánytár: VII. k. 314. l.

19. Így 1307-ben nagy kísérettel Márton egri püspök jár Gönczön, de hogy milyen okból, azt nem tudjuk, Anjoukori Okmánytár I. k. 131. l.

20. 1291-3. körül, szeptember 8. előtti hétfőn, és 1291-3. körül szeptember 14. kelt oklevelek Márkusfalván a Máriaússy levéltárban. Ujrendezés részben. *Wenzel*: Árpádkori Uj Okmánytár X. k. 217. l.; Hazai Okmánytár VII. k. 289., 291, 293; VIII. k. 398. l. 1300 körül, virágvasárnap előtti hétfő, Máriaússy levéltár, Márkusfalva. Anjoukori Okmánytár I. k. 29. l.; Károlyi család oklevéltára I. k. 29. l.; Hazai Okmánytár VII. k. 368. l. XIV. század első fele, Imrenap utáni hétfő, Máriaússy levéltár; *Karácsonyi*: Magyar nemzetségek I. k. 28. l.

21. *Turóczy*: I. m. 176. l. „Paruit (t. i. Göncz) initio regibus, tum ad Amadeos sive Omodeos seu Ormodeos translatum, habuit ea de gente palatinum Ungariae, virum potentia nulli secundum. Qui utpote Wladislaum Poloniae regem intestinis civium motibus regno pulsum, et pro maiestate hospitem fovit et exulem in throno reposuit.” Ld: *Bél*: I. m. M. N. Muzeum fol. lat. 268. pag. 121-22. *Bél Mátyás*: Compendium Hungariae geographicum. Pozsony és Kassa 1779. A 223. lapon Gönczről írván, többek közt ezt mondja: „Olim spectabat ad Amadeos (Omodeos) ex quibus initio saeculi XIV. celebris et potens erat palatinus, qui Wladislaum Locticum seu cubilem dictum Poloniae ducem exulem hospitio hic exceperat.” *Szilágyi*: Magyar Nemzet tört. III. k. 22. l.

laga azonban aránylag rövid ideig ragyogott. 1311. szeptember 5-ike táján Kassán a hatalmas Amade nádort megölték s ez volt a család vesztének kezdete, amely az 1312-ben (junius 15.) lezajlott s a köztörténetből ismeretes rozgonyi csatával nyert befejezést. A rozgonyi csatával az Amade fiak elvesztették mindazt, amit nekik atyjok, a nádor gyűjtött s földönfutóvá lettek. Természetesen Göncz vár és falu is gazdát cserélt s Drugeth Fülöp mester, szepesi és abauji ispán kapta Gönczöt, de úgy látszik a vár nélkül, melyet I. Károly király magának tartott meg. Drugeth Fülöp szintén nagyon kedvelte Gönczöt s nemcsak ő maga tartózkodott itt szívesen, hanem itt bíraskodik is.²²

Így tehát nemcsak Göncz helység, hanem az Amadék által épített gönczi vár is, amelyet alapítója után Amadé várának is neveztek, aránylag rövid időn belül másodszor és most már végleg elkerült az Aba nemzetségbeliektől. Elsőizben 1288-ban IV. László király veszi el Göncz várat ostrom utján az Aba nemzetségbeli Finta nádortól, amikor a vár vívásánál a király személyesen volt jelen, talán az ostromot is maga vezette és a vár alatt (sub castro Gunch) a király szemeláttára esett el Leszteméri Péter.²³ Másodizben a rozgonyi csata után, tehát 30 esztendővel az első ostromtól számítva I. Károly király vette el a hűtlen Amade fiaktól a várat s úgy látszik magának tartotta meg, mert 1327-ben a király Gönczről, mint a „mi várunk“-ról (castrum nostrum Gunch) beszél.²⁴

Azonban úgy látszik, hogy habár Göncz királyi vár lett is, a király megengedte kedvelt hívének, Drugeth Fülöpnek, hogy drágaságait, ékszereit, biztos helyre, őrizetre a gönczi várba adja be. Ugyanis Drugeth Fülöpnek 1330-ban kelt végrendelete szerint „ad servandum“, azaz őrizetre itt a gönczi várban voltak Fülöp mester az akkori fogalmak szerint is mérhetetlen kincsei és drágaságai. A kincstár nevezetesebb és értékeesebb darabjait a végrendelet felsorolja s így tudjuk, hogy a gönczi várban tíz nagy ezüst tál, tizenkét ezüst csésze vagy pohár tokban elhelyezve, három ezüst palack (egy nagy, két kisebb és egy negyedik még kisebb ezüst vizespalack), egy drágakövekkel díszített arany korona, amely 100 finom ezüst márka árú volt, nyolc sóhoz vagy sózáshoz való kis ezüst tál, (talán sótartók) tíz ezüst kanál, tíz (nem mondja meg a végrendelet öle vagy bál?) arannyal átszóll bíbor posztó, 19 (öl?) bíbor selyemmel átszóllt szövet, három — két nagyobb és egy kisebb — ezüst öv és más egyéb ékszerek valának,²⁵ amelyek a Drugeth Fülöp halála utáni osztozáskor valószínűleg el is kerültek a gönczi várból.

Láthatjuk egyébként mindezekből, hogy Göncz ura épen nem volt szegény ember.

A XIV. század első feléből már egy gönczi várnagyot névszerint is ismerünk, egy bizonyos János nevűt (Johannes castellanus de Gunch), akinek birtokában volt ekkor Zsujta, amelynek elpusztításában részt vett

22. Anjoukori okmánytár I. k. 583. I. Fejér: Cod. Dipl. VI/2. k. 343 l.

23. Hazai okmánytár VI, k. 322. l.; századok: 1870 évf. 607. l.; Pauler: A magyar nemzet története Budapest 1899. II. kiad. II. k. 377. l.

24. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 2146. Kiadva: Anjoukori okmtár II. k. 330. l.

25. Fejér: Cod. Dipl. VIII/3. k. 507-8. l.: XI. k. 439. l.

Kopasz ellen János várnagy pert folytat.²⁶ 1341-ben Telkibányával határosan említik Göncz várát, amely a XIV. század végéfele jelentőségéből úgy látszik veszíthetett, mert ekkor bizonyos István fia, Pál nevű vár-nagya egyúttal Regécz és Boldogkő várak várnagyságát is viseli.²⁷

A XIV. század közepe táján alapíthatta Nagy Lajos király a gönczi vár alatt lévő és a boldogságos Szűz Mária tiszteletére emelt pálosrendű kolostort és templomot, melynek helyét 1371-ben, 1384-ben, 1407-ben és 1428-ban az oklevelek úgy határozzák meg, hogy az a gönczi vár alatt („de sub castro Gunch“) fekszik.²⁸ Többet azután a gönczi várról nem is tudunk, amelyet 1428-ban említenek az általunk ismert források utójára, úgyhogy ennek, mint tényleges várnak története ezzel az esztendővel megszakad. Vagy három századon át mégcsak romjairól sem tudunk semmit, csak a XVIII. században kezdik a földrajzi leírások, térképek és kézikönyvek az egykori Amade várat, mint régényes romot, újra emlegetni, de mint használatban lévő és lakott várról 1428. után többé sohasem hallunk róla.²⁹

Nem árúlják el a szűkszavú történelmi források, hogy mi okozta a gönczi vár pusztulását s azt sem, hogy az mikor enyészelt el. Nem tudjuk, hogy vajjon a magasan fekvő várak gyakori sorsa, t. i. villámcsapás s utána leégés érte-e a gönczi várat, vagy pedig az is lehet, hogy a husszita mozgalmakban pusztult el. Azonban bármelyik eset következett is be, annyi tény, hogy a várat, amely a szomszédos Abaujvár, Füzér, Regécz, Boldogkő, Tállya várak mellett úgy látszik feleslegessé vált és így hadi jelentőségét elvesztette, nem volt érdemes újra felépíteni. Akadályozhatta talán a vár restaurálását az is, hogy hiányzott a vár fenntartását szolgáló megfelelő tartomány. Mert mindenestre feltűnő, hogy míg a magyarországi várak túlnyomó többségénél pontosan ismerjük a tartozékokat, addig a gönczi vár tartományáról soha sehol említés nem történik, úgyhogy szinte kérdéses, hogy volt-e vajjon a várnak számbavehető tartozéka?

Ezzel el is búcsúzhatunk a gönczi vártól s annak romantikus om-

26. XIV. század első fele, szeptember 14. utáni pénteken kelt oklevél Márkusfalván, a Máriaassy család ltárában.

27. Orsz. levéltár: M. O. D. L. 3402. kiadva: Anjoukori okmánytár IV. k. 122. l. M. O. D. L. 8825.

28. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 5973, 7055, 8812, 8825, 11976.

29. Turóczy: I. m. 176 l. „Extat locus arcis Amadeae ab oppido ad montes recentis, quae tanta qualisve fuerit, ruderum modo ostentat magnificentia, tum templi per quam celebris sepulta dignitas!“ Bél: Compendium Hungariae geographicum 223 l. „Arcis quaedam oppidum excitata erat, vestigia quaedam hodie ostenduntur.“ Windisch: Geographie des Königreichs Ungarn. Pozsony 1780. II. k. 81 l. Gönczről szólván írja: „Das dabey befindliche Bergschloß war ehedem stark befestigt, liegt aber itzt im Schutte.“ Ugyanezt írja róla Sloz: Das Königreich Ungarn. 1824. 218 l. 1828-ban Nagy: Notitia-iban azt írja: „Göntz Güntz oppidum vetustae arcis subjacens.“ (Magda): Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn Lipcse 1832. 366 l. Abaujmegye várak közt Göntz vára mellett külön említi Amadé várat. Vallas: Nemzeti Encyclopaedia Pest 1848. I. k. 650 l. Göncz..... „Fördő. Erdő. Várromok.“ Fényes: Magyarország geographiai szótára 1851. II. k. 55 l. „Van itt (t. i. Gönczön) egy romladozott vár is.“ Loew Antal: XVIII. századi térképen Göncztől keletre be van rajzolva a várrom s melléte: „Arx deserta.“ Krieger Sámuel XVIII. századi térképén a gönczi várrom be van rajzolva. A mai katonai térképek (1:75,000) Göncztől keletre még ma is jelzik a vár romjait: „Amadi vár“ néven.

ladékától, s térjünk vissza az élő, dolgozó, fejlődő Göncz helységhez, mely a XIV. század elején már egyházas hely, s amely egyházkormányzati tekintetben az egri püspökség ujbáti főesperességéhez tartozik. A pápai tizedlajstromok tanúsága szerint a helység lelkésze 1332—37 között hol 2 $\frac{1}{4}$, hol egy márkát, hol meg csak 52 garast fizet a pápának.³⁰ Látszik ebből, hogy a helység lelkésze jó jövedelmű, nem szegény ember, tehát a helység sem szegény, ami nem is csoda. Jólétének emelkedéséhez nemcsak a termékeny földek és szőlők, hanem a hely kedvező földrajzi fekvése is hozzájárult. Ugyanis Göncz nemcsak közlekedési csomópont, hanem azon az útvonalon fekszik, amely a Levantét Lengyel és Oroszországgal kötötte össze. Kelet és Észak árúcsereje részben a Hernádvölgyön keresztül bonyolítottatott le. Alföldünk búzáját, a Szeremség és később a Hegyalja borát a Tokaj—Göncz—Kassa—Eperjes—Bártfa felé vezető kereskedelmi útvonalon szállították Észak-Európába, ahonnan viszont prémeket, halakat s más egyebet hoztak be hozzánk. Ennek a transitó forgalomnak Göncz mindenestre csak hasznát látta, egyrészt, mert bor és más termény feleslegének értékesítését ebbe be tudta kapcsolni, másrészt jó keresethez juthatott fuvarozás által is.

Gönczön nemcsak a Tokaj—kassai kereskedelmi út, a későbbi „hadak útja“ vezet keresztül már a XIV. században, hanem ebbe a főútba Göncznél torkolódik be a Telkibánya felől jövő út is. 1341-ben Telkibánya határjárásakor Göncznél két nagy utat (magna via) emlegetnek, egyik Gönczről Ujbár (Kassa) felé, a másik Göncztől Vereng felé vezet.³¹ A Tokaj—Göncz—Kassa felé vezető útvonalon utazik 1345-ben (április 10. előtt) Nagy Lajos királyunk is, a mikor Kassára igyekszik s amely alkalommal Gönczön is megszállt, sőt innen keltezve oklevelet is adott ki.³²

Hazánk történetéből tudjuk, hogy Nagy Lajos királyunk alatt Magyar és Lengyelországok között nemcsak a politikai, hanem a gazdasági, kereskedelmi kapcsolat is mind szorosabb lett. Nagy Lajos korában a Kassa felé. Lengyelországba vezető útvonalon a forgalom mindinkább élénkült s azok a helységek és városok, amelyek ezen az útvonalon feküdtek, vagyonosodni, izmosodni, fejlődni kezdtek. Mindezek a körülmények Göncz fejlődésére sem lehettek hatástalanok, úgy, hogy eme tényezők összeműködése folytán Göncz helység lakosai is vagyonosodni, sokasodni, s maga a helység fejlődni kezdett és ennek a gazdasági fellendülésnek köszönhető, hogy Göncz a XV. század elején Abauj vármegyének Kassa után a legnépesebb és legnagyobb mezővárosa lett. Göncznek ezt a gazdasági fellendülését észre lehetett venni már a XIV. század végén. 1387-ben ugyanis Zsigmond király rendeletére a nép és az egyházak ingó és ingatlan javaira hadiczelű heted adót vetettek ki. Természetesen a göncziekre is kirótták ezt az adót, még pedig nem kevesebbet, mint 1000 forintot és 500 hordó bort. Azonban a göncziek sokallták a rájuk rótt adót s panasszal éltek ellene a királynál, a ki gönczi „hű polgárainak és vendég népeinek“ az 500 hordó bort el is engedi és csak az 1000 forint behajtását rendeli el.³³ 1000 forint abban az időben

30. Monumenta Vaticana. I/1. k. 211, 327, 351, 367. l.

31. Anjoukori okmtár: IV. k. 122 l.

32. Máriássy levéltár, Márkusfalva, 39. szám.

33. Zichy cs. okmtára: IV. k. 344. l.

rengeteg pénz volt, a melyért már egy kis uradalmat lehetett venni, következésképpen Göncz helység ebben az időben nem volt szegény, mert hiszen lakóinak vagyona ezek szerint ekkor 7000 forint és 3500 hordó bor volt. Nem csoda tehát, ha a XV. század elejére a helység immár annyira fellendül, hogy az eddigi villa-ból possessio-ból, azaz faluból, helységből város lesz, s noha csak földesúri mezőváros, de mégis oly nagy, népes és hatalmas, hogy a későbbi középkoron át Abauj vármegyének Kassa után — a mint már említettük — Göncz az első mezővárosa, amit főleg Abauj megye 1427. évi adólajstromával tudunk bizonyítani.³⁴

A XIV. század második felében Gönczöt már nem a Drugethek, hanem a Pelsőczy Bebek család kezén látjuk. 1406-ban Pelsőczy Bebek András, László és Péter gönczi népeikkel a Perényiek Al-Németi nevű birtokán hatalmaskodnak s innen szántót, kaszálókat és erdőket foglaltak Gönczhez, jogtalanul malmokat építettek a Hernádon, a mi ellen természetesen a Perényiek élénken tiltakoznak,³⁵ de, hogy milyen eredménnyel azt nem tudjuk. Ugyanczen időtájt Gönczöt, a tekintélyes mezővárost a környékbeli nagyurak előszeretettel szemelik ki választott bírószági tárgyalások színhelyeül. Így például 1416-ban Pelsőczy Bebek János az ország tárnokmestere és gömöri főispán, Pelsőczy Bebek Imre vajda fia László, Ónodi Czudar Benedek, Somosi Pál fia István és Szeni (de Zen) István, mint választott bírószági „*in oppido Gwncz*” a Perényiek és a Losonczyak közti viszályok és peres ügyek dolgában barátságos egyezséget hoznak létre.³⁶ 1424-ben a Semsey János fia László és János fia Frank között folyó perben egy a királyi kúriából kirendelt ítélmester előtt Göncz mezővárosban folyik a tárgyalás,³⁷ a mely mezőváros 1427-ben már akkora, hogy Garay Miklós nádor, mint földesúr részére 191 portát, azaz házas jobbágy telket számlálnak benne a hadi adó rovók.³⁸

Így sokasodva, gazdagodva, izmosodva, fejlődés közben találta a várost az a mozgalom, a mely Zsigmond király uralkodásának végén Észak-Magyarországon kezdődött, s a mely a hussziták garázdálkodása néven ismeretes. Annak a gyűlevész hadnak, a mely Kassa környékét évtizedeken át nyugtalanította, Brandeisi Giskra János volt a vezére, a ki sokat tartózkodik Kassán, a hol szinte udvartartást rendezett magának. Giskra Kassát nemcsak az általa megszállva tartott vidék igazgatási központjának rendezte be, hanem rendszerint hadműveleteinek is alapjává tette. Természetesen az idők mozgalmasságát Göncz városnak is meg kellett éreznie. Göncz ugyan ekkor nincsen kellően megerősítve, mondhatni nyílt város s így a husszita mozgalmakban jelentős szerepe nem volt,³⁹ mégis az ide-oda vonuló csapatok aligha kímélték meg a várost, a melynek temploma úgy látszik ezekben a zavaros időkben rom-

34. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 24819.

35. Zichy Okmtár: V. k. 442 l.

36. Gróf Erdődi Itár Galgócz: Ladula 28. fasc. 12. N° 5. Kiadva: Bánffy Okltár I. k. 546. l.

37. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 11553.

38. M. O. D. L. 24819: kiadta: *Thallóczy*: A kamara haszna 177. l.

39. Ezt a negatívumot bizonyítja *Dr. Tóth-Szabó Pál*: A cseh-husszita mozgalmak és uralom története Magyarországon Budapest 1917. című műve és Giskra című akadémiai értekezése.

lott el és ezért kellet Hunyadi Mátyás királynak, a mint később látni fogjuk, a várost bizonyos előnyökhöz juttatni, hogy tönkrement templomát újra rendbe hozhassa.

Nem ismerjük pontosan és részletesen Göncz város husszita korbeli sorsát, de állítólag itt is tanyáztak volna a bratrik közül és a nép város egynémely ódon házát még ma is „cseh házak“-nak nevezi. Ezekről az úgynevezett cseh házakról azonban Kemény Lajos Kassa város tudós levéltárnoka kimutatta, hogy a csehekhez semmi közük és maga az elnevezés is helytelen.⁴⁰

A XV. század közepén (1446-ban) és később (1460-ban) is, még a Pelsőczi Bebekeké, illetve a Vajdafiaké a város. 1446-ban ugyanis Pelsőczi Bebek Imre erdélyi vajda és borsodi főispán, továbbá Pelsőczi Bebek nádor fia László Gönczöt a maga városának nevezi,⁴¹ 1460 nyarán pedig Diósgyőr várában Guti Ország Mihály nádor előtt Pelsőczi Vajda fia (tehát Imre fia) Imre kötelezi magát, hogy azon esetre, ha akár ő, akár menyasszonya a házasság elhálása előtt meghalna, akkor a Rozgonyi Sebestyén erdélyi vajdától és Hédervári László egri püspöktől kölcsön kapott 1500 forintnyi összeg fejében, ezek a hitelezők az ő Göncz mezővárosát minden tartozékaival letartóztathalják.⁴²

A Pelsőczi Bebekek (Vajdafiak) 1460. után már nem sokáig birhaták Gönczöt, mert 1471-ben Hunyadi Mátyás király azt már a *mi* mezővárosunknak (*oppidum nostrum Gewncz*) nevezi, a melynek előttünk ismeretlen (talán még a husszita mozgalmak alatt szerzett) érdemei jutalmul a király 1470-ben vámmentességi kiváltságot ad, a miből egyúttal arra kell következtetnünk, hogy a város lakói ekkor már nemcsak föld és szőlő műveléssel s esetleg fuvarozással, hanem kereskedéssel is foglalkoztak.⁴³

Még nevezetesebb az a kiváltság, a melyet Hunyadi Mátyás király 1473-ban ad Göncz városának. Ebből a privilegiumból nemcsak azt látjuk, hogy Göncz város földesura a király, hanem azt is hogy a város egyenesen a diósgyőri királyi uradalomhoz van csatolva, s igazság szolgáltatási szempontból meglehetősen önálló.

Ebben az esztendőben Mátyás király Kassán időzött. Ezt a kedvező alkalmat felhasználták a göncziek s egy küldöttséget menesztettek Kassára a király elé, a mely panaszt emelt a diósgyőri várnagy Gönczön lakó tisztjei és belső emberei (familiárisai) ellen, mondván, hogy ezek őket sérelmesen sok olyan szolgálatra kényszerítik, a melyek azelőtt teljesen szokatlanok voltak. Ezenkívül minden magán és büntető perbe a város jogai és szabadságai ellenére sérelmesen beleártják magukat a város nagy kárára és hátrányára. Kérik tehát a királyt, hogy segítsen rajtuk és orvosolja sérelmeiket. A király meghallgatva a göncziek kérelmét, megparancsolja a diósgyőri várnagynak, hogy sem tisztjeit, sem belső embereit Gönczön tartózkodni, még kevésbé a város igazságszolgáltatásába

40. Arch. Értesítő 1907. (XXVII.) évf. 376 l.

41. Orsz. Levéltár : M. O. D. L. 13965, 13966.

42. Orsz. Levéltár : M. O. D. L. 15458. Kiadta : Br. Roszner Ervin : Régi magyar házasságjog. Budapest, 1887. 451 l.

43. Orsz. Levéltár : M. O. D. L. 17175. Göncz város levéltára : (letétbe helyezve a debreceni egyetem földrajzi intézetében) 1. szám.

avatkozni ne engedje, legfeljebb csak akkor, ha valakit ezek közül a város a maga kebelébe közakarattal hívna meg.⁴⁴

Ebből a kiváltság levélből nyilvánvaló, hogy az eddigi gyakorlat az volt, hogy a király földesurasága alatt álló Göncz az igazságszolgáltatás ügyét meglehetősen önállósággal kezelte s úgy látszik, hogy egy ideig abba senki bele nem avatkozott. És a midőn a földesúr közegei — teljes joggal — ezt a gyakorlatot megzavarják, ebben a város szerzett jogainak sérelmét látja és a királyhoz fordul orvoslásért, a ki intézkedésével voltaképpen meghajol a város gyakorlata előtt s azt mintegy helyben hagyja. Ugy látszik a király kedvelte Gönczöt és lakóit, mert a következő évben már újabb kiváltsággal tüntette ki őket. 1474-ben ugyanis a király megengedi a városnak, hogy részint a Hernádon, részint pedig a városon keresztül folyó patak vizén, megfelelő és alkalmas helyen malmot építhessenek és ennek jövedelméből templomukat újra felépíthessék és kijavíthassák.⁴⁵ Ugy látszik a gönczieknek a pálosok adták a gondolatot, hogy a királytól ezt a kiváltságot kérjék. A város ugyanis már 1472-ben elkezdte a városon átfolyó Göncz patakon királyi engedély nélkül a malmát építeni, még pedig olyan helyen, ahol emberemlékezet óta nem állott malom. Mivel azonban a Göncz patakán a gönczi pálosoknak már volt malmuk, s mivel az új malom építésével érdekeiket sértve látták, nosza gyorsan panaszt emeltek a királynál, mondván, hogy a város ezen új malma az övéket „majdnem semmivé teszi”, s rájuk nézve az új malom felépítése tetemes kárt jelent. A király a pálosok panaszára meghagyja a diósgyőri várnagynak, hogy a panaszt vizsgálja meg és ha kitűnnék, hogy a mondott helyen soha sem állott malom, akkor a városnak ezt az új malmot le kell rombolni. Ugy látszik ezt akarta elkerülni a város és ezért eszközölte ki magának a már ismert malomépítési privilegiumot, a melyet meg is kapott, a malmokat meg is építette, s azok közül a Hernádon levőt a legújabb időkig használta is.

1490-ben halt meg Göncz városának nagy pártfogója, Hunyadi Mátyás király és halálával újabb nyugtalanság vette kezdetét. Ugyanis Lengyelország felől, a Tárca völgyén betört az országba a trónkövetelő János Albert lengyel herceg, akinek hadai, éppúgy, mint a szomszédos Telkibányát,⁴⁶ valószínűleg Göncz városát is megsarcolták. 1491-ben maga II. Ulászló király siet János Albert herceg megfékezésére és a király útközben — mint Durholcz Pál Szepes várából a bártfaiaknak írja — az 1491. január 31-ről február 1-re virradó éjszakát, s a következő napokat február 4-ig valószínűleg hadai egy részével együtt Gönczön töltötte.⁴⁷

1490- vagy 1491-ben Zápolyai István nádor kezén látjuk a nemrég még „királyi” Gönczöt, amelyet a nádor vagy a János Albert elleni sikeres hadműveletei jutalmául II. Ulászlótól kapott, vagy pedig Beatrix özvegy királynétól vett meg pénzen. Bármiképpen szerezte is, annyira tény, hogy 1492-ben a Bebekekkel rokon Csetnekiek egy tagja (Csetneki János) a jászai konvent előtt tiltakozik az ellen, hogy Zápolyai István nádor

44. Göncz város levéltára 2. sz. Orsz. Levéltár: M. O, D. L. 17423.

45. Göncz város jegyzőkönyve (1559-től kezdődő) 443. l.

46. *Kemény*: I. m. II/1, k. 79 l.

47. *Ioányi*: Bárta város levéltára I. k. 426. l. Nagyszében város levéltára: U. II. 491. szám.

Göncz mezővárost, amely örökjogon őt illeti, akár adomány, akár vétel útján megszerezze.⁴⁸ Azonban dacára e tiltakozásnak, a tény mégis az, hogy a nádor Gönczöt 1499-ben bekövetkezett haláláig nyugodtan bírta, sőt arról végrendelkezett is, ami királyi megerősítésben részesült.

1494. nyarán a pápa követe Ursus de Ursinis theanói püspök tartózkodik valami okból Gönczön, sőt innen keltezve oklevelet is ad ki.⁴⁹ 1496. telén maga a város földes ura, a hatalmas nádor, Zápolyai István tartózkodik Gönczön, (január 25-én) úgylátszik átutazván akkor a városon, innen keltezve levelet is ír Bártfa városához, melyben felhívja őket, hogy hadi népükkel Corvin János herceg ellen álljanak készen.⁵⁰ Zápolyai István 1499. őszén élete végét érezvén közeledni, (szeptember 1. és december 24-ike közt kelt) végrendeletében Göncz városáról is intézkedik és azt összes tartozékaival együtt Szent Márton szépesi egyházára, annak prépostjára és káptalanára hagyja, Zápolyai e végrendeletét 1500. május 31-én Budán bemutatják II. Ulászló királynak, aki azt megerősíti és helybenhagyja s ennek értelmében Göncz mezővárost a szépesi egyháznak adományozza. Egyidejűleg meghagyja a király a székesfejérvári káptalannak, hogy a szépesi prépostot és káptalanját Göncz mezőváros birtokába iktassa be, ami minden különösebb incidens és ellentmondás nélkül meg is történt.⁵¹

A szépesi káptalan körülbelül húsz-huszonöt éven át nyugodtan birtokolta is Göncz mezővárost, a mohácsi vésszel azonban e tekintetben változás állott be. I. Ferdinánd király ugyanis, úgylátszik téves információ alapján abban a hitben élvén, hogy Göncz a Zápolyaiké, 1527-ben a várost eladományozta. A királynak ez az intézkedése egy körülbelül kétszázados hatalmas és elkeseredett pernek lett szülőanyja, amelynek csak a XVIII. század második felében, Mária Terézia királyné idejében lett vége s amely, dacára a rengeteg tinta és papírfogyasztásnak, az I. Ferdinánd király által teremtett helyzeten változtatni nem tudott.

Hunyadi Mátyás és utána Zápolyai István nádor halála után, a XVI. század elején Szathmáry György, a pécsi püspök és királyi kancellár lett Göncz városának pártfogója. Neki köszönheti a város, hogy II. Ulászló király János mester gönczi plébánosnak Szathmáry György közvetítésével előadott kérelmére 1511-ben Göncz mezőváros közönsége részére évenként négyszer (január 25-én, Laetare vasárnapján, azaz húsvét előtti harmadik vasárnapon, július 2-án és augusztus 10-én) országos vásártartás jogát adományozta.⁵² A királyi kegy eme megnyilvánulása egyébként elárulja nekünk, hogy Göncz ekkor már élénk kereskedelmi forgalmú hely volt, melynek nagy vásárai még a következő században is messze földön híresek valának.

48. Orsz. Levéltár: Dl. 19846.

49. Eperjes város levéltára 564. szám.

50. *Iványi*: Bártfa város levéltára I. k. 478 l. Budapesti egyetemi kvtár: Kaprinai kéziratok, quarto XI. k. 23 l.

51. Orsz. Levéltár: Liber Regius II. k. 141 l.; *Wagner*: *Analecta Scepus*, I. k. 148 l.; *Egyháztörténelmi Emlékek a magyarországi hitújítás korából* V. k. 292 l.; Budapesti Egyetemi könyvtár, Hevenesi kéziratok III. k. 72-106. l., LXXX. k. 160 l.; Kaprinai quart XXVIII. k. 192 l.; A Csáky család oklára II. k. 497 l. *Pirhalla*: A szépesi prépostság vázlatos története. Lőcse 1899. 121 l.

52. Göncz város levéltára 3. szám.

A XVI. század elején nyugalmas napokat él Göncz népe, egészen 1514-ig. Tudvalevőleg ez év tavaszán Dózsa György bontotta ki zászlóját a kereszt jegyében, hogy célját tévesztett vállalkozása azután pusztítássá, öldökléssé, lázadássá fajuljon el. Ebből a mozgalomból valami Göncznek is jutott, mert Dózsa György egyik alvezére, Bagoly Ferencz (campiductor cruciferorum) Gönczön ütötte fel táborát és innen levelez az őt leszerelni akaró Kassa városával.⁵³

1514-től 1526-ig ismét csend és nyugalom borul a városra, amelynek lakói most már nemcsak föld- és szőlőműveléssel, de bebizonyíthatólag borkereskedéssel és fuvarozással is foglalkoznak.⁵⁴ A göncziek főleg a felsőmagyarországi városoknak szállítanak bort és a reánkmaradt levelekben rendszerint vagy az eladott bor, vagy pedig a teljesített fuvar bérének a kifizetését szorgalmazzák.⁵⁵

Göncz lakói a szántás-vetés mellett a szőlőművelést valószínűleg már a XIII. században (annak vége felé) űzhették, mert noha magán Gönczön ekkor még nem is emlegették a szőlőket, a XIII. század végén s a XIV. legelején a környéken s Göncztől északabbra is vannak már szőlők,⁵⁶ valószínű. tehát, hogy már ekkor Gönczön is termelnek bort. Positív adatunk arra, hogy Göncz határában már szőlők is vannak, 1341-ből van⁵⁷ és hogy a hegyaljai borvidékhez tartozó Göncz helység szőlőművelése a XIV. század második felében már nagyon jelentékeny volt, azt bizonyítja, az az 500 hordó bor, amelyet 1387-ben Gönczre heted adó fejében kivetettek s amelyről már volt szó. 1363-ban, amint már láftuk, a gönczi egyház bortizede felér egy falu egész jövedelmével. 1384-ben már a Göncz felett, az Amade vár alatt lakó pálosok is művelnek szőlőket és pátronáik, Erzsébet és Mária királynék felmentik őket a bor kilenced adása alól, megfelelő utasítást adva erre nézve a gönczi, regécci és boldogkői várnagyoknak és tisztjeiknek és ugyanilyen értelemben intézkednek 1406-ban Zsigmond, 1471-ben pedig Hunyadi Mátyás királyok is.⁵⁸

53. Századok : 1872. évf. 441 l. Márki Sándor : Dózsa György. Budapest 1913. 248. l. ; Budapesti Egyetemi kvtár, Kaprinai kéziratok -quart. XXVII. k. 184 l.

54. Ez utóbbiakkal valószínűleg eddig is foglalkoztak a göncziek, azonban erre konkrét bizonyítékok csak 1514-től fogva állnak rendelkezésünkre.

55. 1514. november 14. (Göncz.)

Göncz város tanácsának levele Bártfa város tanácsához, melyben kéri, hogy Nagy Antal bártfai szellértől Rezik Pál gönczi polgárnak borokért járó pénzt hajsák be. (Nagy Antal zálogot is hagyott Reziknél, t. i. „tres pellinas trabeas vulgo Schonwergk“.)

Papíroson, zárópecséttel.

1514. november 15. Göncz.

Kapy Miklós szárdi várnagy levele Bártfa város tanácsához, melyben kéri, hogy Rezyk Pál gönczi lakosnak Antal bártfai polgárnál lévő követelését, továbbá hogy bizonyos Cséwtfai Mártontól borok fuvarozásáért járó egy forintot hajsák be.

Vizfoltos papíron, zárópecséttel.

1515. március 23-án Göncz város tanácsának levele Bártfa város tanácsához, melyben Melczer Pál gönczi polgár részére Bernát succentortól 12 frt. behajtását kéri, de hogy miért jár ez a pénz, nincs megírva.

Mindezen levelek Bártfa város levéltárában.

56. Wenczel : Árpádkori Uj Okmtár XII. k. 648. Anjoukori Okmtár I. k. 192 l.

57. Anjoukori Okmtár IV. k. 122 l.

58. Fejér : Cod. Dipl. IX/3, k. 362-4. l. Orsz. Levéltár : M. O. D. L. 8825, 9156, 17175,

Már említettük és különben is egész természetes, hogy a göncziek eredetileg csak földműveléssel foglalkoztak akkor, amidőn Konrád mester népeivel itt az erdőket kiirtotta. És hogy ez a földművelés nem volt valami jelentéktelen, azt bizonyítja hogy a gönczi pálosok XIV. században épült malma mellett, akadt munkája még a város XV. században épült malmainak is.⁵⁹ Ami a földművelés mikéntjéti illeti, az Gönczön is *községi földközösségben* történhetett, melynek nyomai még a XV. század elején megvannak a szomszédos Telkibányán⁶⁰ s községi földközösségben élhetett Göncz lakossága is.

Ami Göncz állattenyésztését illeti, számbavehető állattenyésztése ügylátszik Göncznek a középkorban sem volt. Ugyanis a városnak nem volt megfelelő nagyságú legelője, ami miatt később is gyakran panaszkodik s ezért nem volt a városnak soha jelentékenyebb állattenyésztése. Nem ismerjük Göncz középkori ipartörténetét, csak némi műtörténeti adatok állanak rendelkezésünkre. Így például tudjuk, hogy 1480—90 körül élt Gönczön egy Orbán nevű kőfaragó, aki ügylátszik híres volt a maga szakmájában s valószínűleg ő lehetett az, aki gönczi kövekből a bártfai Szent János monostor és templom ablakaihoz a kőablakbélleteket faragta s ügylátszik gönczi kőből készült a bártfai Szent Egyed templom előcsarnoka is.⁶¹

*
**

Kimerítettük a rendelkezésünkre álló adatokat és ezzel Göncz város történetében lezárhatjuk azt a korszakot, amelynek végéfele Göncz a maga fénykorát élhette. Ekkor a vámmmentességgel, évenként négy országos vásárral, malmokkal, zavartalan bíraskodási joggal kiváltságolt mezőváros talán legnagyobbá fejlődött, amelyet csak ritkán és inkább rövidebb időre szakíthatott meg a fegyverek zaja. Göncz ekkor még földrajzi fekvésének minden előnyét élvezhette, annak később néha oly rendkívül súlyos hátrányai nélkül. Ekkor még csak haszna volt abból a jelentékeny transitó forgalomból, amely errefelé rajta keresztül lebonyolódott s amely Dél és Észak kereskedelmét közvetítette. Lakói ekkor nemcsak föld- és szállóműveléssel foglalkoznak, hanem borral kereskednek s fuvarozást is vállalnak. És Göncz szorgalmas németjeit ekkor jólét övezi és soha olyan nagy, soha olyan gazdag nem volt a város, mint ekkor.

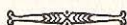
Ezt a boldog állapotot, a béke és nyugalom hosszú évtizedeit, a zavartalan fejlődésnek sok sok eredményét szakította meg és tette tönkre az a felfordulás, amely a mohácsi vésszel köszöntött hazánkra és Gönczre is s amely a városnak nemcsak békés és nyugodt fejlődését a-

59. Orsz. levéltár: M. O. D. L. 5973, 13965, 13966, 14397, 17322. Göncz város jkve 443. l. Azoknál a gönczi jobbágyoknál, akiket Bebek András, László és Péter hatalmaskodásával kapcsolatban említ egy 1406 évi oklevél, egyenesen meg van mondva, hogy földműveléssel foglalkoznak. Zichy Oktár V. k. 442 l.

60. Orsz. levéltár: M. O. D. L. 11976. „*terram arabilem scilicet quindecim funes continentem*” stb. Ugyanitt a hátlapon: „*Item terre arabiles sunt hec, in uno loco sunt 17 funes.*” Ld. *Tagányi: A földközösség története Magyarországon. Gazdaságtört. Szemle* 1894. évf. 266-7. l.

61. *Iványi: I. m. l. k. 327, 419 l. Történelmi tár. 1884. évf. 537 l. Arch. Értesítő 19 5. (XXXV.) évf. 112, 315 l.: Henszlmann 1883. augusztus 4-én Gönczön járt s '1884-ben megjelent Uti rajz-ában a gönczi r. kath. templomról azt írja, hogy van a városnak: „egy sok újításon átment régi temploma, melynek belsejében késő csucsives styl tagozata látszik.” Arch. Értesítő 1884. (IV.) évf. '90—1, l.*

kasztolta meg, hanem majdnem két hosszú századon át a nyomorúság, a szenvedések, a pusztulás özönét zúdította Göncz lakosságra, úgyhogy voltak pillanatok, amikor a földönfutóvá tett, mindenükből kifosztott s elkeseredett göncziek vándorbotot akartak kezükbe venni, hogy örökre ott-hagyják őseik elpusztult tűzhelyeit. Mielőtt azonban e nehéz és szomorú idők vázlatos megrajzolására áttérnénk, foglalkoznunk kell még Göncz város egyházának és a környékén lévő pálos monostorok középkori történetével.

2. Göncz város középkori egyháztörténete.

a.) A város egyháza.

(Göncz temploma XIII. századbeli lehet. Leikészei s azoknak személyi adatai. A templom Szent Egyed tiszteletére épült. A huszita időkben elromlott s a XV. század második felében restaurálják, a város két malmának jövedelméből.)

Aránylag nagyon kevés az, a mit Göncz város egyházának középkori történetéről tudunk. Noha a XII—XIII. századból semmi idevonatkozó feljegyzés nem maradt reánk, mégis valószínű, hogy a helységnek már a XIII. században volt temploma. A helység első lelkészét a pápai tizedlasromokból Henrik plébános személyében már ismerjük. Azt is tudjuk, hogy a gönczi plébánia a XIV. század elején már jó jövedelmű, s hogy az egyház az egri püspökség ujvári főesperességéhez tartozott.⁶²

Ugy látszik, hogy 1363-ig Göncz bortizedeit az egri püspökség szedte, ezután azonban az egri káptalan, a mely a hevesvármegyei Demjént a püspöknek adván, ez viszont cserébe Göncz bor és egyéb tizedeit engedte át a káptalannak.⁶³

1391-ben Lőrincz gönczi plébánost névszerint ismerjük, aki ekkor Aszari Péter ügyvédje. 1438-ban Mihály a gönczi plébános és alesperes. 1490-ben Péter a város lelkésze, a ki úgy látszik literátus ember, mert a kassai dominikánusoknak egy prédikációs könyvet ajándékoz, mely ma is meg van a gyulafehérvári Batthyányi könyvtár ritkaságai között.⁶⁴ 1499. október 26-án Mátyás gönczi plébános még Kassán bizonyos tanúkihallgatásokat eszközöl, de úgy látszik már nem sokáig volt gönczi lelkész, mert még ez évben Thyr Mihályt, a krakkói egyetem magisterét hívják Gönczre plébánosnak, a ki 1504-ig működött itt s innen Kassára távozott. 1511-ben János mester a gönczi Szent Egyed egyház plébánosa s ő tolmácsolja Szathmáry György pécsi püspöknél és királyi kancellárnál, mint ennek bizalmas embere, Göncz városának az országos vásárra vonatkozó kérelmét, melyet a püspök azután a király elé terjesztett. Hogy

62. Monumenta Vaticana I/1, k. 327, 351 l.

63. Fejér: Cod. Dipl. IX/3. k. 362-4. l.

64. Sztáray Oktár l. k. 511 l. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 13191. Magyar Könyvszemle: 1890. évf. 53. l.

pedig a gönczi plébánia nem volt jelentéktelen, azt bizonyítja, hogy 1518-ban már káplán, oltár mester (rector altaris) is, névszerint Spilner Bálint működik a plébános mellett.⁶⁵

A mint már említettük, valószínű, hogy az állítólag 1422-ben épült, vagy újraépült gönczi Szent Egyed templom a husszita időkben megromgálódott, s 1474-ben javítás alatt áll, a melynek költségére engedélyezi Hunyadi Mátyás király a felállítandó két malom jövedelmét. Hogy mikor készült el a templom restaurálása, nem tudjuk, de annyi tény, hogy valami Vendel nevű kőfaragó 1495-ben még épít valamit a templom.⁶⁶

b.) A Göncz melletti pálos kolostorok.

(A gönczi pálos kolostorok alapítására vonatkozó tévedés tisztázása. A gönczi és gönczruszka kolostorokat az írók rendszerint összeeserélik. A gönczi kolostor régebb, a gönczruszkaikat csak a XV. század elején kezdik emlegetni. A gönczi pálosok története voltaképpen harc a borkilenced alóli mentességért s más anyagi előnyökért. Ingatlan vagyon szerzésük 1428–1438-ban és 1450-ben. Főleg telkibányai polgárok a gönczi pálosok benefactorai. — 1472-ben malomtartási jogukat védik Göncz városa ellen, de hiába. A gönczi pálosok belső életéről keveset tudunk, körülbelül csak annyit, hogy föld és szőlő műveléssel foglalkoztak. Templomukra vonatkozó némi adat. A gönczi és ruszka kolostorok pusztulása a XVI. század közepén Javaikat bérbe, majd örökáron eladják. Az elpusztult ruszka kolostor javait 1635-ben Rákóczi Pál kapja. Néhány középkori gönczi pálos neve. A gönczi pálos templom romja. Bombardi feljegyzése e romról. Henszlmann a romot szakszerűen leírja.)

Azokról a pálos kolostorokról, amelyeket a XIV. század folyamán építettek Göncz közelében, már valamivel többet tudunk, mint a gönczi egyházzól. Akik a gönczi pálosok történetével foglalkoztak, rendszerint két hibát követtek el. Először a Göncz melletti pálos kolostort 1371-ben alapítatják Nagy Lajos királlyal; másodszer a gönczi boldogságos Szűz Mária tiszteletére emelt pálos kolostort összezavarják a Göncz-Ruszka melletti Szent Katalin pálos kolostorral.⁶⁷

Ami az első tévedést illeti, igaz, hogy a gönczi boldogságos Szűz Mária pálos kolostort Nagy Lajos alapította, de nem 1371-ben, hanem nyilván jóval előbb, mert 1371-ben Nagy Lajos Fónyon jártában, Bebek György és Péter bán előadására a gönczi pálosoknak a Gönczön átfolyó patakon egy malom építésére ad engedélyt, tekintet nélkül Göncz lakóinak esetleges ellentmondására.⁶⁸ Tehát a nagy király nem alapítja, hanem 1371-ben már megadományozza a kész és lakott gönczi kolostort, úgy hogy ebben a kérdésben a Fragmen, továbbá Bél és Windisch meghatározása a helyes, akik a gönczi kolostor megalapítását Nagy Lajos királynak tulajdonítják, anélkül azonban, hogy az alapítás évszámát is

65. Iványi J. m. l. k. 509. l. — Történelmi Tár: 1889. évf. 795. l. — Békéfi: A népoktálás története Magyarországon 1540-ig 110—111. l., Göncz város levéltára 3. szám. 1518. március 12. Göncz. Bártfa város levéltára.

66. Göncz város jegyzőkönyve 443. l. Göncz város ltára 4. szám. Arch. Értesítő 1910. (XXX.) év. 246. l. — Henszlmannak a gönczi r. kath. templomra tett megjegyzései illetőleg ld a 61. jegyzet.

67. Kürcz: A magyarországi pálos rend története I. E, 122. l. „A szent Katalin tiszteletére épült kolostor Gönczön (!)... alapítva Nagy Lajos király által 1371-ben (!). — Kemény: J m ll. I. K 119—120. l.

68. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 5973.

megmondanak, amelyet, minthogy ismerellen, meghatározni úgy sem lehet.⁶⁹

Ami a másik tévedést illeti, a reánk maradt oklevelekből nyilvánvalóan meg lehet állapítani, hogy Göncztől keletre, a helység határában, a gönczi vár alatt csak egy pálos monostor volt, az a mely a boldogságos szűz Mária tiszteletére lőn emelve és amelyet nem szabad összetéveszteni az ettől délre, Göncz-Ruszka határában szent Katalin tiszteletére emelt másik pálos monostorral, melyet, mivel az oklevelek szintén „prope oppidum Gewncz“, vagy „supra oppidum Gewncz“ emlegetnek.⁷¹ egymással össze szoktak téveszteni.

A két pálos kolostor közül úgy látszik a Göncz melletti Szűz Mária zárda volt a régibb, míg a Göncz-Ruszka melletti Szent Katalin kolostort csak a XV. század elején (1406.) emlegetik az oklevelek.⁷¹

A gönczi pálos kolostornak középkori története voltaképen nem más, mint vagyon, anyagi előnyök szerzésének meglehetősen változat nélküli regisztrálása. Már tudjuk, hogy a gönczi pálosoknak Nagy Lajos király 1371-ben a Gönczön keresztül folyó patakon, megfelelő helyen malomépítést engedélyez. 1383-ban kezdődik a gönczi pálosoknak a borkilenced alóli mentességért indított küzdelme. Ezen esztendőben ugyanis Zsigmond még mint brandenburgi örgróf előtt megjelennek a gönczi kolostorban lakó pálosok és elpanaszolják, hogy tőlük ingatlan javaik után épügszedik a kilencedet, tizedet és más adókat, mint a jobbágyok és földművelők ingatlanai után szokták. Az örgróf ezt hallatlannak találja és azonnal parancsot intéz Tamás regéczi várgróf (burggravius), azaz várnagyhoz és hivatali utódaihoz, hogy a gönczi pálosoktól ilyesféle adókat, szolgáltatásokat szedni ne merjenek.⁷²

Következik ebből az oklevélből, hogy a gönczi pálosoknak ekkor már szőlleik, szántóföldeik vannak, amelyeket úgy látszik maguk művelnek, s amelyek után az adórovók könyörtelenül megadóztatták őket. Innen kezdve azután a gönczi pálosok története nem más, mint állandó küzdelem a borkilenced alóli mentesség megtartásáért, amely harc, hála hatalmas pártfogóiknak, a pálosok győzelmeivel végződött. Ennek a harcnak egyhangúságát legfeljebb még a malmaikért folytatott küzdelmek tartkítják, amivel a XV. század el is telik.

A pálosokkal szemben követett adóbehajtás szokásán Zsigmond örgróf parancsa nem sokat változtatott és azt a fenyegetést, amelyet parancsa végéhez fűzött, hogy t. i. ha a regéczi várnagyok a gönczi pálosoktól mégis beszédnek ezeket az adókat, akkor kénytelen lesz a király-

69 *Fragmen panis corvi protoeremitici* Bécs 1663. 153 l. — *Bél: Compendium Hungariae: „Habebant hic Paullini monasterium, quod Ludovicus I. rex fundasse dicitur“*. *Windisch: Geographie des Königr. Ungarn: „Die Pauliner hatten hier ein Kloster, dessen Stifter der ungarische König Ludwig der erste gewesen seyn soll.“* II. k. 81. l. — *Rupp: Magyarország helyrajzi története* II. k. 291 skk. II. — *Bombardi: Topographia magni regni Hungariae 1750* című művében azt írja, hogy Gönczön Nagy Lajos király 1309(?)!-ben alapított pálos kolostort szent Fülöp és Jakab (!) tiszteletére. 503 l. *Bombardi* ezt valószínűleg *Turóczi* után közli, aki *Ungaria suis cum regionibus 1729*-ben megjelent művében ezt írja: „Paulini Gönczini monasterium SS. Philippi et Jacobi a Ludovico I. anno millesimo trecentesimo decimo nono (?)! acceperant.“ 178 l. — *Csánki: Magyarország történelmi földrajza* I. k. 198 l.

70. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 18722, 19013, 20277.

71. " " " " " " 8825, 9156,

72. " " " " " " 8825,

nének jelentést tenni, be is kellett váltania, mert a következő esztendőben egy és ugyanazon napon (1384. június 2. Buda) a gönczi pálosok panaszára úgy Mária királyné, mint Erzsébet, az özvegy anyakirályné parancsot intéznek, az előbbi a gönczi, regéczi és boldogkői, az utóbbi csak a regéczi várnagyhoz, hogy a gönczi pálosok boraiból visszaélésképpen kilencedet szedni ne merjenek. Megtiltja ezenfelül Erzsébet királyné, hogy a regéczi várnagy a gönczi pálosok ama élelmiszerei után, amelyeket saját eltartásukra szállítanak, vámot merjen szedni; Mária királyné pedig megtiltja, hogy malmuk után adót szedjenek, meghagyván a fent elsorolt várnagyoknak, hogy a gönczi pálosokat ne csak hogy ne háborgassák, de sőt minden háborgatás ellen védelmezzék.⁷³

A királynék eme parancsait a környékbeli várnagyok úgy látszik nem nagyon szívlelték meg s előljárt az engedetlenségben a regéczi várnagy, akinek 1406-ban Zsigmond király már ismét kénytelen megparancsolni, hogy se a gönczi, se a göncz-ruszkai, se más pálos kolostor szöllei után borkilencedet szedni ne merjen.⁷⁴ Mivel azonban a gönczi pálosoknak nemcsak Gönczön, hanem a szomszédos Telkibánya területén is voltak szölleik és Telkibánya város hatósága az ő területén szüretelt bor után a gönczi pálosoktól is beszedte a kilencedet, ennél fogva Zsigmond király kénytelen volt Telkibányához is parancsot intézni, hogy sem a gönczi, sem más környékbeli pálos kolostor szölleje után borkilencedet szedni ne merjen.⁷⁵

Ez a borkilenced, vagy hegyvám kérdés még egyszer felmerül a gönczi pálosok történetében. Ugyanis 1471-ben Hunyadi Mátyás király a pálosoknak elengedi azt a borkilencedet és azt az adót, vagy kollektát is, amelyet eddig a rétek és kaszálók után Pros Lőrincz és társa a királynak adtak, s a király a tokaji, tállyai, boldogkői és regéczi várnagyoknak, továbbá Göncz és Telkibánya városok tanácsainak meg is hagyja, hogy ezeket az adókat és szolgáltatásokat a gönczi pálosoktól ezután be ne szedjék.⁷⁶

Ezzel a gönczi pálosok borkilenced mentességi aktái lezáródnak. Azonban a pálosoknak nemcsak a borkilenced miatt volt bajuk főként a kapzsi regéczi várnagyokkal, hanem más ilyen adóügyeik is voltak. A XV. század elején a gönczi, göncz-ruszkai és dédesi pálosok használnak egy Lapohns nevű és előttünk ismeretlen helyen fekvő kaszálót, amely valamikor a Szent Háromság tiszteletére emelt, de már akkor elhagyott pálos kolostoré volt. Mátyus, a regéczi várnagy, úgy látszik, e kaszáló után is valamilyen ajándékfelét követelt magának, azonban Zsigmond király 1412-ben az efféle ajándék követelését megtiltja.⁷⁷

1428-ban újabb földi javakhoz jutnak a gönczi pálosok. Ugyanis 1428. előtt valamikor egy telkibányai esküdt polgár, névszerint Streytgesser János végrendelevén, kegyes alapítványt fundál. Streytgesser egy szöllejét a telkibányai boldogságos Szűz Mária parochiális templomban, az ugyanottani Szent Katalin szegényházi templomban és a gönczi vár

73. Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 8825.

74. " " " " " " 9156.

75. " " " " " " 8825.

76. " " " " " " 17175.

77. " " " " " " 9929.

alatti pálosok templomában égetendő egy-egy lámpára hagyományozza. Ez a végrendelet Streytgesser nővérére, Annára, erről pedig egy Mosticius nevű vitéz katonára szállott, aki a gönczi pálos kolostornak a verengi vám alatt, a Göncz és Ujvár közti út mellett, Telkibánya határában még 15 (fű)kötélnyi szántóföldet adott, azt, amelynek fele valamikor Wildil Henriké volt.⁷⁸

Tíz év múlva, azaz 1438-ban ismét ingatlanokhoz jutott a gönczi pálos kolostor. Ekkor ugyanis Mihály gönczi, György telkibányai és Antal ruszkai plébánosok előtt Cuprar György telkibányai polgár a gönczi pálos kolostornak egy egész falut ad, amely „Chechuz” (Chechewz) nevű falu (később puszta) Telkibánya területén feküdt. Adja pedig ezt a falut határostul, tartozékostul, szántókkal, rétekkel, erdőkkel együtt, kivéve mégis egy telket, amelyet az adományozó magának tart fenn. Ad még mind ezen felül a Szántón lévő Csatár hegyen egy szőlőt és Telkibányán egy malmot.⁷⁹ Mindezekhez még 1446-ban Pelsöczi Bebek Imre erdélyi vajda és borsodi főispán és Pelsöczi Bebek László adják a gönczi pálosoknak Göncz városában a Bányapatakán épült malombeli részüket.⁸⁰

Nagy Lajos király és Mihály egi püspök idejében, 1367. és 1370. között ezeknek a hozzájárulásával és engedélyével alapították és építették Telkibányán a város végén Kuprer (Kwprer) György és fivére Konrád (Konch) a szent Katalin tiszteletére emelt egyházat és szegényházat, amely azonban patronusai gondatlansága miatt idővel pusztulásnak indult. Pusztulófélben volt még ez az egyház 1450-ben is, amelyet, hogy a teljes enyészettől megmentsen, Szinai Kerek László fia Mátyás pap az egi káptalan előtt Csecses (Cheches) pusztával, a Wagner nevű szőlővel, ezen szőlő alatt a völgyben levő réttel, az Olsava vizén levő malommal és telkibányai telkekkel együtt a gönczi pálosoknak adja. Ugyanebben az esztendőben a gönczi pálosok valakitől Zsujtán is kaptak egy malmot, s mivel úgy látszik, malmaik birtokába még eddig szabályszerűen nem lettek beiktatva, Pálóczy László országbíró meghagyja a jászai konventnek, hogy a gönczi pálosokat a zsujtai és a Göncz feletti malmok birtokába iktassa be.⁸¹

Szerzett jogait és javaikat a gönczi pálosok féltékenyen óvták és védték. Így pl. amint már tudjuk, 1472-ben, amidőn Göncz városa a Bányá, vagy Gönczpatakan a maga számára akart malmot építeni, érdekeik védelmére azonnal panasszal fordulnak Hunyadi Mátyás királyhoz,⁸² azonban — amint már láttuk — hiába, mert hiszen a város a királytól engedélyt kapott, hogy nemcsak a Gönczpatakon, hanem a Hernádon is építhet magának malmot.

Ezzel a gönczi pálos kolostor középkori története voltaképpen véget is ér. Amint az eddig előadottakból láttuk, csak a kolostor külső történetének, a kolostor vagyonszerzési epizódjainak töredékes, szürke és nem

78. Orsz. Levéltár: M. O. D. L., 11976.

79. " " " " " " 13191.

80. " " " " " " 13965, 13966.

81. " " " " " " 5783, 13819, 14390, 14396, 14397, 15368, 17177.

82. " " " " " " 17322.

nagy értékű emlékei maradtak reánk,⁸³ úgy, hogy a gönczi pálosok belső céljáról mindössze csak annyit tudunk megállapítani, hogy a kolostor földrajzi helyzetéhez képest annak lakói föld- és szőlőműveléssel, borgazdasággal foglalkoztak. Csak a templomot esetleg építő pálos szerzetesekről lehet feltennünk, hogy ezek templomuk dizitására a gönczi követ felhasználták, s így a kőfaragással voltaképpen művészi tevékenységet fejtettek ki, amire egyetlen bizonyítékunk hajdani templomuk omladéka, melyet 1883. nyarán Henszlmann fölkeresett s amely még romjaiban is mély hatást tett reá.

A gönczi pálos kolostor pusztulása egybe esik a reformáció kezdetével s a mohácsi vész utáni zavaros időkkel. S mivel nem érdemes ama néhány adat számára, mely a XVI. század közepéről a kolostor elenyésztere vonatkozólag rendelkezésünkre áll, külön fejezetet kezdeni, ide iktaljuk a kolostor pusztulásának történetét is.

A XV. század második felétől 1540-ig nem hallunk semmit a gönczi pálosokról és kolostorukról, amelynek sorsára a reformáció és a mohácsi vész utáni politikai zavarok döntő befolyással lehettek. 1526. után rossz napok virradtak a kolostorokra és 1540. szeptember 15-én a terebesi kolostorban levő Imre pálos prior már hangsúlyozza, hogy a gönczi pálos kolostor szükségét szenved és a benne élő szerzetesek szegények és ezért kénytelen egy kaszálót, amely Göncz város (civitas) kaszálói között fekszik, Tamok Ambrus gönczi polgárnak feles használatra adni, úgy t. i. hogy a széna fele a kolostort illeti.⁸⁴ Ugyanezen esztendőben már a göncz-ruszkai szent Katalin kolostor is szükségben van, mert egy Göncz feletti elhagyott szöllejükét Pető Pál és társai héczei lakosoknak kénytelenek eladni. Mégis ez a kolostor még 1551-ben sértetlenül fennáll. Ekkor még oklevelet kelteznek innen, a kolostor priora, Gergely pálos Kis Máté gönczi polgárnak földet enged át szőlővel való beültetés végett.⁸⁵ De az 1541-ik esztendőben a gönczi kolostor már *elpusztult* (desolatum) és Gergely pálos prior bizonyos műveletlen szőlőt, mely a telkibányai hegyen fekszik s amely azelőtt az immár elpusztult bold. Szűz Mária kolostorhoz tartozott, Aszalós Gergelynek és sógorának, Remethe Tamásnak, gönczi polgároknak 12 évre feles használatra ad. 1551-ben pedig a ruszkai prior, Gergely a gönczi kolostorhoz tartozó s a gönczi Ykel nevű hegyen levő műveletlen szőlőt Kenthes Fülöp gönczi polgárnak adja át, azon feltétellel, hogy öt évi művelés után a termés negyedét tartozik a ruszkai

83. Az Orsz. Levéltárban levő paulinus elenchus I. k. 129 lapján ezt olvassuk: „*Monasterium B. M. V. de Göncz. Habuit hoc monasterium in territorio oppidi Göncz molendina, pratum, vineam. Per incorporationem vero ecclesiae s. Catherineae in fine oppidi Telkibánya situatae, possedit hoc monasterium domum, prata, vineas, agros, molam in territorio oppidi Telkibánya habito. Praedia Chechez et Mezős, vineam Vagner cum prato adiacente, molendinum in fluvio Olchava. Insuper intra limites dicti oppidi Telkibánya villam Chechuz terram arabilem infra telonium Veryngh, vineam in Szántó et molendinum supra possessionem Sutha. Item titulo pignoris portionem in possessione Karos.*” Ami a gönczi kolostor javainak tömör összefoglalása.

84. 1540 szeptember 15. A terebesi pálos kolostorban. Imre pálos generális prior „*considerata penuria claustrum ad honorem beatissime virginis Marie supra Gewnch fundati et egestate fratrum in eodem degentium*” intézkedik. Orsz. Levéltár: Acta Paulinorum fasc. 122 No. 11.

85. Egyháztörténelmi emlékek a magyarorsz. hitújítás korából V. k. 84 l. — Acta Paulinorum fasc. 125 No. 11, 12. 1551. „*In monasterio nostro sancte Catherine*” datálja Gergely prior okleveleit. Egyh. tört. eml. V, k, 620 l.

nagy érdekű emlékei maradtak reánk,⁸³ úgy, hogy a gönczi pálosok belső életéről mindössze csak annyit tudunk megállapítani, hogy a kolostor földrajzi helyzetéhez képest annak lakói föld- és szőlőműveléssel, borbazdasággal foglalkoztak. Csak a templomot esetleg építő pálos szerzetesekről lehet feltennünk, hogy ezek templomuk díszítésére a gönczi követ felhasználták, s így a kőfaragással voltaképpen művészi tevékenységet fejlettek ki, amire egyetlen bizonyítékunk hajdani templomuk omladéka, melyet 1883. nyarán Henszlmann fölkeresett s amely még romjaiban is mély hatást tett reá.

A gönczi pálos kolostor pusztulása egybe esik a reformáció kezdetével s a mohácsi vész utáni zavaros időkkel. S mivel nem érdemes ama néhány adat számára, mely a XVI. század közepéről a kolostor elenyészésére vonatkozólag rendelkezésünkre áll, külön fejezetet kezdeni, ide iktatjuk a kolostor pusztulásának történetét is.

A XV. század második felétől 1540-ig nem hallunk semmit a gönczi pálosokról és kolostorukról, amelynek sorsára a reformáció és a mohácsi vész utáni politikai zavarok döntő befolyással lehettek. 1526. után rossz napok virradtak a kolostorokra és 1540. szeptember 15-én a terebesi kolostorban levő Imre pálos prior már hangsúlyozza, hogy a gönczi pálos kolostor szükségét szenved és a benne élő szerzetesek szegények és ezért kénytelen egy kaszálót, amely Göncz város (civitas) kaszálói között fekszik, Tamok Ambrus gönczi polgárnak feles használatra adni, úgy t. i. hogy a széna fele a kolostort illeti.⁸⁴ Ugyanezen esztendőben már a göncz-ruszkai szent Katalin kolostor is szükségben van, mert egy Göncz feletti elhagyott szőlőjüket Pető Pál és társai héczei lakosoknak kénytelenek eladni. Mégis ez a kolostor még 1551-ben sértetlenül fennáll. Ekkor még oklevelet kelteznek innen, a kolostor priora, Gergely pálos Kis Máté gönczi polgárnak földet enged át szöllővel való beültetés végett.⁸⁵ De az 1541-ik esztendőben a gönczi kolostor már *elpusztult* (desolatum) és Gergely pálos prior bizonyos műveletlen szöllőt, mely a telkibányai hegyen fekszik s amely azelőtt az immár elpusztult bold. Szűz Mária kolostorhoz tartozott, Aszalós Gergelynek és sógorának, Remethe Tamásnak, gönczi polgároknak 12 évre feles használatra ad. 1551-ben pedig a ruszkai prior, Gergely a gönczi kolostorhoz tartozó s a gönczi Ykel nevű hegyen levő műveletlen szöllőt Kenthes Fülöp gönczi polgárnak adja át, azon feltétellel, hogy öt évi művelés után a termés negyedét tartozik a ruszkai

83. Az Orsz. Levéltárban levő paulinus elenchus I. k. 129 lapján ezt olvassuk: „*Monasterium B. M. V. de Göncz. Habuit hoc monasterium in territorio oppidi Göncz molendina, pratium, vineam. Per incorporationem vero ecclesiae s. Catherinae in fine oppidi Telkibánya situatae, possedit hoc monasterium domum, prata, vineas, agros, molam in territorio oppidi Telkibánya habito. Praedia Chechez et Mezős, vineam Wagner cum prato adiacente, molendinum in fluvio Olchava. Insuper intra limites dicti oppidi Telkibánya villam Chechez terram arabilem infra telonium Vergyng, vineam in Szántó et molendinum supra possessionem Sutha. Item titulo pignoribus portionem in possessione Karos.*” Ami a gönczi kolostor javainak tömör összefoglalása.

84. 1540 szeptember 15. A terebesi pálos kolostorban. Imre pálos generális prior „*considerata penuria claustris ad honorem beatissime virginis Marie supra Gewnch fundati et egestate fratrum in eodem degentium*” intézkedik. Orsz. Levéltár: Acta Paulinorum fasc. 122 No. 11.

85. Egyháztörténelmi emlékek a magyarorsz. hitújítás korából V. k. 84 l. — Acta Paulinorum fasc. 125 No. 11, 12. 1551. „*In monasterio nostro sancte Catherine*” datálja Gergely prior okleveleit. Egyh. tört. eml. V, k. 620 l.

érhelni el.... Jelenleg csak a templom romja és az ahhoz vezető a hegyet megkerülő kocsit látható; van az egyház hosz szentélyéhez csatolt toronynak alja is, de a zárdának nyoma a sok fa és csalit közt, mely a templom rom belsejét is ellepi, sehol sem vehető ki. Az egyház tető nélküli falai a boltozatig fennállanak és megvannak a boltgerincek kezdetei is, ellenben az azokat támogató faloszlopkák ki vannak szedve, így az ablakok, a kapu és a mellékajtó faragott kövei is.

A szentély a nyolcszög három oldalával van zárva.

A szélességében osztatlan hosszúnak volt három osztálya. A nyugati kapu feletti rózsa ablaknak csak környezete maradt fenn.... Mennyire a kevés fennmaradt részlet után ítélhetni, stylje a XIV. század utolsó negyedében Magyarországon divó stylnek megfelel és eredetileg diszesebb templomaink sorában foglal helyet.⁹³

* * *

A rendelkezésünkre álló hézagos adatokból a középkori Göncz teljes világi és egyházi képét megrajzolni nem tudtuk. A város középkori életének töredékes külső története mellett a belső történetnek egész fejezetei maradtak el. Így például a város középkori társadalmi és jogéletéről éppen semmit sem tudunk, mert hiszen ennek még csak töredékes vázdarabjai sem maradtak reánk. Azonban amilyen szintelen és majdnem egyhangú Göncz középkori történetének képe, annyira mozgalmas és szindús a mohácsi vész utáni korszak. De mint látni fogjuk, ez a változatos mozgalmasság több rosszat, mint jót hozott a városra s annak lakóira, úgy hogy abban, hogy a város az események forgatagának néha a kellős közepébe került, sok köszönet nem volt.

II. Göncz története a mohácsi vésztől 1526-1849-ig.

1. A város külső története. 1526-1604.

(Göncz város sorsa a mohácsi vész után politikailag párhuzamos Kassa sorsával. A város sokat szenved az ide-oda vonuló hadaktól. Turzó Elekben új földesurat kap. János király megfenyegeti a hűtlen Gönczöt. A várost nemcsak a folytonos táborjárások, hanem a regéczi várnyagok is károsítják. 1536-ig a város Ferdinánd párti, 1536. után János párti, majd pedig a rozgonyi fegyverszünettel semleges terület lesz és a fegyverszüneti bíróságok itt tartózkodnak. 1541-ben a gyengülő Ferdinánd párt országgyűlést akar tartani Gönczön, de a terv maga kudarcot vall. 1542-ben Göncz János Zsigmondé, melyre régi jogon igényt tart a szepesi káptalan is. 1552-ben a város Ferdinánd kezébe kerül, melyet 1556-ban Perényi Gábor, 1558-ban pedig 7000 forintért Ruskai Dobó István, az egri hős kap, ami ellen Turzó Szaniszló tiltakozik. Ezzel kezdetét veszi a nagy per, mely a Turzók, Dobók, a királyi fiskus, a szepesi káptalan és Abaujvármegye között folyik és amelyet a XVII. század elején a Turzók nyernek meg. A per anyagához az alaphibát a kir. kancellaria követte el, észreveszi ezt a királyi udvar is, szeretne a bajon segíteni, de nem tud. A per alatt Göncz a sok gazda közt ide-oda hányódik és mindegyik igyekszik a várost kizsákmányolni. A XVI. században tűz is gyakran pusztítja Gönczöt. A seregjárások a XVI. század második felében is tartanak (Popendorf, Schwendi, Basta.) De a város nemcsak ezektől, hanem a kassai kapitányoktól (Czezei Lénárd, Serédy György), a regéczi várnagyoktól, különösen Horváth Andrásztól, a szomszédos uraktól, Dobó István tisztjeitől, sőt magától Dobótól is sokat szenved és Dobó emberei ellen fel is támad Bor-nemissza Gergely is igyekezett a várost kihasználni. Kap a város kiváltságokat is I. Ferdinándtól, Izabella királynétól, Rudolftól. (Vérhatalom, vámmentesség, nemesek teherviselése, stb.) A XVI. század eseménydús, mozgalmas voltának a város inkább kárát látta, amit portáinak, házainak fogyása igazol. Nem javul ez a helyzet a XVII. század elején és később sem.)

1526. augusztus 29-én Keresztelő szent János fővétele napján a magyar nemzet is fejét vesztette. A csatatéren nemcsak a magyarság színe-java, nemcsak a szerencsétlen Jagelló II. Lajos király pusztult el, hanem sirba szállott a Nagy Lajosok és Hunyadi Mátyások hatalmas és dicsőséges Magyarországa és sirba hanyatlott a magyar nemzeti királyság is. Nem feladatunk itt a mohácsi csatavesztés politikai következményeit szel-tében-hosszában ismertetni, hisz a köztörténeti könyvekben ezt bárki elolvashatja. Reánk nézve csak az a nyilvánvaló tény bir fontossággal, hogy a magyar királyi trón megüresedett s elnyeréseért egy idegen fejedelmi család, a Habsburgok és egy benszülött főuri család, t. i. a Zápolyaiak egy-egy sarja versengett. Ez a magyar trónért folytatott küzdelem természetesen fegyverzajjal, politikai s más egyéb zavarokkal, a köz- és vagyónbiztonság megrendülésével járt, amit némely vidék jobban, más tájék pedig kevésbé érzett meg.

Észak-kelet Magyarországnak ez időben Kassa volt a kulcsa s csak

természetes, hogy mind a két király és pártja Kassa megszerzésére is törekedett, úgy hogy Kassa politikai sorsa és története körülbelül vidékének sorsa és története is.

Kassa és vele Abaujvármegye hatalmas főispánja, Perényi Péter előbb rövid ideig János király, majd I. Ferdinánd király hívei voltak s így természetesen Kassa környéke sem lehetett más, mint Ferdinánd párti és ennek híve volt akarva nem akarva Göncz városa is.

1527-ben már megindul Göncz környékén a két párt hadserege közt a küzdelem és Derencsényi Miklós, a János párti abauji ellenfőispán 1527. őszen (okt. 16.) vagy ezer emberrel neki indul, hogy Göncz, Szántó, Tállya, Benye, Tolcsva tizedeit összeszedje,¹ amit a Ferdinánd párti Kassa szeretett volna megakadályozni, de úgy látszik hiába, mert valószínű, hogy mégis csak Derencsényi szüretelte le a délábauji, tehát a gönczi szőlőket is.

Ekkor tájt, körülbelül november végén járhatott Kassán János király belső embere és udvari papja, Szerémi György, akit azonban, mivel Kassán a János király clienes hangulat rendkívül erős volt, a kassaiak nem szívesen láttak, úgy hogy kénytelen volt 1527. december vége felé Kassát szinte menekülve elhagyni és Gönczön (Ghencz) át János királyhoz visszatérni.²

Ugyanezen esztendő őszen Göncz városa gazdát is cserél. Ekkor ugvanis Bódy Mihály szerette volna a várost megkapni és folyamodik is I. Ferdinánd királyhoz, melyben kéri, hogy azon száz jobbágy és valami tisztség (officiolatus) tejében, amelyet még Mária királyné ígért neki, amennyiben ezt már megkapni úgy sem tudja, adja neki a király Gönczöt.³

Azonban I. Ferdinánd király 1527. november 4-én, felesége, Anna királyné koronázása napján Székesfehérváron kelt adománylevelében kedvenc hívének, Bethlenfalvi Turzó Elek országbírónak adta többek közt Szepes várát, ennek tartozékait és Göncz és Telkibánya városokat is. Ugyanekkor meghagyja a budai káptalannak, hogy Turzót a nevezett városok birtokába iktassa be.⁴

A budai káptalan a beiktatást 1528. nyarán végre is hajtotta, még pedig ellentmondás nélkül. Csak az iktatás utáni tizenhatodik napon mondott ellent Budán Nyíró utcai palotájában podagrában fekvő Báthori István nádor, aki azonban ezt az ellentmondást visszavonta, mivel Turzó Elek őt Gönczért karpótolta.⁵

Az 1527-iki aránylag nyugodtabb esztendő után nehéz és viszontagságos évek köszöntöttek Gönczre. Az év elején Serédy Gáspár I. Ferdinánd király egyik vezére száll Gönczön taborba és éli fel a várost,⁶

1. 1527. október 16. Kassa. Kassa város tanácsának levele Eperjes város tan.-hoz, melyben írja, hogy hire jár, hogy Derencsényi Miklós ezer emberrel „den czenden zcu Guncz, Zcantho, Thalya wnd anderszwo, zcu Benye, Tholczwa etc. zcu nemen wnd wegk zcu Iwren” akarja. Eperjes város levéltára.

2. Szerémi emlékiratai 200 l.; *Szádeczky*: Szerémi György élete és emlékirata 26 l.

3. Orsz. Levéltár: Neo-keg. Acta fasc. 962. No. 20.

4. Orsz. Levéltár: Liber Regius I. k. 55 l. N. R. A. 461/3, 503/15, 506/1, 665/28. Budapesti egyetemi könyvtár Kaprnai kéziratai, quart LIII. k. 250 l. — *Wagner*: *Analecta Scepus*. I. k. 162—4 l. — Orsz. Lt.: *Insinuata Cam. Aulicae* No. 84 ex 1765.

5. Orsz. Lt.: N. R. A. 283/40, 503/29, 696/22, 995/8.

6. *Kemény*: I. m. II/2. k. 3 l.; *Hadtörténelmi közlem.* 1912. (XIII) évf. 290 l.

amelynek Ferdinánd pártiságát János király nagyon rossz szemmel nézte, s végre meg is sokalta. 1528. február 10-én Tokajból Göncz „városunk” közönségéhez egy rendkívül mérges hangú levelet intéz, amelyben írja, hogy azt hallja, hogy ők a neki tartozó igazi hűségtől eltántorodva, el-lene valami zavargást vagy lázadást támasztottak, amelyet azonban — felteszi róluk — csak az ellenség sugalmazására és nem jó szántukból készakarva tettek. Ha kedves nekik feleségük és gyermekeik élete, akkor ama lázadást szítók közül válasszanak ki kettőt, vagy hármat, fogják el őket és küldjék Kassára, ahova most úgylis indulni készül. Ha pedig ezt nem teszik, „fegyvereinket — írja a király — ellenetek fordítjuk és titeket tüzzel és vassal úgy elrontunk, hogy sem az ellenséget, sem bennünket, hanem az örök példaadást fogjátok szolgálni.”⁷

Valószínű, hogy János király eme levelének már csak azért is meg volt a kellő fogatnya, mert 1528. február elején a János párti rácz Radics, haldokolva bár, vagy súlyos betegen, de talán csapatostul Gönczön van, ugyane hónap 19-én pedig, tehát néhány nappal a levél megérkezése után János király embere, Kiskállai Vitéz János vonul be csapatával Gönczre⁸ és nemsokára követhette őt a fősereggel maga János király, aki március 8-án Szinán megütközött Ferdinánd király vezérével, Kacziannal, aki János király seregét meg is verte.

A nyár végén (szeptember 2.) Patakról Athinai Simon ujhelyi várnagy és János által kinevezett felsővidéki kapitány Fasznocht János gönczi bíróhoz és a város közönségéhez parancsot intéz, melyben hivatkozva arra, hogy János király a közeljövőben nagy sereggel jön be az országba felhívja őket, hogy fejenként (capitatim) szálljanak hadba és fegyveresen gyülekezzenek nála, mert ha nem, kegyetlenül megbünteti őket, házaikat felégeti, őket pedig kiirtja, karóba huzatja, míg ha engedelmeskednek, jóindulatú szószólójuk lesz a felségnél. És hogy szavának nagyobb nyomtatékot adjon, néhány nap múlva (szeptember 7.) Simon deák már ott garázdálkodik seregével Göncz körül⁹ és alig távozik ez Gönczről, szeptember végén (27-én) Kassa város levelet intéz Eperjes városához, melyben ijedten írja, hogy az ellenség már megint Gönczöt fenyegeti, aminek ellensúlyozására mindenfelé futárokat küldenek segítségért.¹⁰ Ez azonban úgy látszik nem érkezett meg, mert 1528. november hava elején Göncz még tele van a János pártiak seregével. Itt van ekkor Nagy László, Simon deák, Kún Gotthárd s más vezérek 600 vagy 700 lovassal, vagy 250 hajdúval és 300 gönczi puskással. Nem kellett tehát a gönczieknek attól tartani, hogy betakarított termésük a nyakukon romlik. December elején „der Kalay Janosz isz mit den Hwszaren zcw Gyncz” írja ugyan-csak Kassa Eperjes város tanácsának. Ugy látszik tehát ebben az esz-

7. Kaprinai kéziratok, quarto XXVII. k. 272 l.

8. 1528 febr. 19. Eperjes város levéltára. — 1528. febr. 13. Diósgyőr. A diósgyőri várnagy levele I. Ferdinánd királyhoz, melynek utóirata: „Hodie, hoc est in festo beati Valentini martiris venit fidelis explorator meus ad me, qui mere mihi retulit, qualiter ille Radych Rascianus nunc in agone mortis laboraret, decumberetque in oppido Gewncz in lecto egritudinis, opinor iam usque vitam exalasse.” Bécs. Staatsa chiv: Ungarn, Allgemeine Acten 8. csomó.

9. 1528 szept. 2. Staatsarchiv, Bécs, Ungarn Allgemeine Acten 9. csomó. — 1528 szept. 7. Kassa levele Eperjeshez. Eperjes város lt.

10. 1528 szept. 27. Kassa. Kassa város tanácsának levele Eperjes város tan.-hoz. Eperjes város lt.-ban.

tendőben, az aki bírja, marja elve alapján ismét csak a János pártiak szüreteltek Gönczön.¹¹

Azonban közelednek már Kaczianer vezérlete alatt Ferdinánd hadai és amit még Gönczön meghagytak volna a János pártiak, azt 1529-ben Kaczianer hadai élék fel.¹² Hogy ez az örökös táborjárás, akár a jóbaráté, akár az ellenségé, micsoda terheket rótt és mennyi nyomorúságot zúdított a szinte szabad prédát képező göncziek nyakába, azt nem nehéz elképzelni, különösen ha tudjuk, hogy az a Göncz, amely 100 esztendővel ezelőtt még 191 portát számlált, 1553-ban össze-vissza csak 15 ép portából állott.¹³ És folyik ez a részleges, szűkebb körű háborusdi tovább, szünet nélkül. 1530-31-ben a regéczi János párti várnagy, Szalóky György egyszerűen fegyveresen elfoglalja Turzó Elek városait, Gönczöt és Telkibányát, amint ezt az emiatt támadt perben hivatalos vizsgálatot tartó jászai konvent is megállapítja.¹⁴ A két király biztosai közt 1531-ben Esztergomban folyó tárgyalásoknak ez a kérdés is anyagát képezte, mert hiszen sem Ferdinánd király, sem kedvenc hive, a hatalmas Turzó Elek ezt a sérelmet szó nélkül nem hagyták. 1531. szeptember 17-én Esztergomban a két magyar király kiküldött biztosai a Turzó Elek mint felperes és a regéczi várnagyok (Szalóky György, Béri Nagy László, Horváth György és Ferencz) mint alperesek közt a fegyveres foglalás miatt folyó perben Gönczöt vissza ítélik Turzó Eleknek és elrendelik, hogy a város birtokába a jászai konvent iktassa vissza. És mivel ez a fegyveres foglalás, úgy látszik, egész szabályszerű fosztogatássá fajult, ennél fogva azt az ezer forintnyi kárt, amit a regéczi várnagyok ekkor Göncz városának okoztak, az ítélkező bizottság a várnagyok ingó javaiából rendeli el a gönczieknek megtéríteni.¹⁵ Nem tudjuk, hogy ennek az ítéletnek volt-e fogadtatja és hogy végre lehetett-e azt teljes egészében hajtani? Valószínű, hogy az ítélet első részét igen, mert 1536-ban (augusztus 8.) Göncz és Telkibánya városokat ahhoz az erődhez (castellum) amelyet Regécz mellett ujonnan építettek, újra elfoglalják, úgy látszik azon a címen, hogy ezekre ennek a regéczi új kastélynak a fenntartásához szükség van.¹⁶ A város ezen újabb elfoglalásának ügyében még I. Ferdinánd király tesz

11. 1528. november 8. Kassa. Sebryk Benedek levele: „In Gewncz Nagh Lazlo, Simon literatus, Gothardus Kwn et reliqui huiusce farine sunt cum equitibus sexcentis vel septingentis et haydonibus vel ducentis et quinquaginta et cum illis qui sunt de Gewncz tricentis pixidiariis.“ Staatsarchiv, Bécs, Ungarn. Allgemeine Akten 9. csomó. — 1528 dec. 3. Kassa. Kassa város tanácsának levele Eperjes város tan.-hoz. Eperjes város lt.-ban.

12. Kemény: I. m. II/2, k. 4 I. Hadtört. közlemények 1912. (XIII.) évf. 291 l.

13. Orsz. Levéltár: Dicalis conscriptio I. kötet.

14. „ „ „ N. R. A, 368/17.

15. „ „ „ „ „ 954/60. „ „ „ Insinuata Cam. Aul. N° 84 ex 1765. Október elején volt a visszaiktatás, amelyen Horváth Ferencz szolgálja, nemes Szalay Antal ellent mond. „quia dicta oppida fuissent et sunt regis Joannis.“ U. o. N° 84 ex 1765. Kassa elfoglalása után Göncz Turzóra nézve elveszett. Irja is 1541. nov. 16-án Werner György és társa a felségnek: „Sic dominus locumtenens oppida Gewncz et Thelkybanya, sic dominus Agriensis Hetze sic alii alia amiserunt.“ Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, allgemeine Acten 46. csomó.

16. Orsz. Levéltár: Benignae Resolutiones 1536. aug. 8. Innsbruck. I. Ferdinánd király levele Pemphlinger Istvánhoz, a magyar kamara elnökéhez. Turzó Elek országbíró és nádori helytartó jelentéséből „intelleximus duo oppida per nos sibi collata Gencz et Telkybanya appellata ad castellum quod prope Regecz nunc erectum est, occupata esse.“ Haladéktalanul tegyen jelentést és ha az illető városok jövedelme nélkül a regéczi új castellum fenntartható, akkor a városokat Turzónak vissza kell adni.

ugyan némely intézkedést, de már nem sokáig intézkedhetik. Ugyanis a kassai tanács 1536. október 16-án ijedien tudatja Eperjessel, hogy János „vajda” már Gönczön van¹⁷ és december 14-én hajnalban Kassa csel folytán János király kezére kerül.

Innen kezdve János király embere, Czeczey Lénárd kassai kapitány uralja nemcsak Kassát, hanem környékét és többek között Gönczöt is, amely a Turzókra nézve hosszú időre elveszett.

1537. tavaszán (május 19.) ismét táborjárás van Göncznél. Állítólag Martinuzzi a váradi püspök van ott 18,000 főnyi haddal és éli a várost.¹⁸ Azonban a tiz esztendő háboruskodásban a hadakozó felek kezdtek már kifáradni és ugyanezen esztendőben a tél elején (december 1.) megkötik az ellenfelek a rozgonyi fegyverszünetet, melynek értelmében Göncz a fegyverszünet tartamára *semleges* terület lett s egyik hadviselő fél joghatósága alá sem került azért, mert nem tudtak felette megegyezni.¹⁹

A rozgonyi fegyverszünetet még ugyanezen hónap végén (1537. december 29.) Sárospatakon meghosszabbították s ennek egyik pontja alapján a felek egy fegyverszüneti bíróságot küldtek ki, amely a fegyverszünet tartama alatt felmerült differenciákat volt hivatva rendezni. E bíróság tagjai voltak János király részéről János leleszi prépost és Jánoki Oszváld, I. Ferdinánd király részéről pedig Péter jászai prépost és Farkas László sárosi főispán, akik a fegyverszünet tartama alatt kötelesek voltak Gönczön tartózkodni.²⁰

1538-ban, amint a magyar történelemből tudjuk, a fegyverszüneteknek béke lett a vége, s a két ellenkirály megkötötte a váradi békét. Hogy ezt a békekötést a török előtt eltitkolják, február 24-én a nyílt színen a felek, meghosszabbítva mintegy a rozgonyi fegyverszünetet, újabb fegyvernyugvást kötöttek. Ennek egyik pontja szerint a szerződő felek jogtudósokból álló nyolc tagú bizottságot küldtek ki, amelyből négynek Esztergomban, négynek pedig Gönczön kellett tartózkodni. Ezeknek is feladatuk volt a fegyverszünet tartama alatt előforduló differenciákat elbírálni, ezekben az ügyekben ítélni, amely ítéleteket mind a két fél kapitányai tartoztak végrehajtani.²¹ S hogy ez a pont hovatovább közismert lett, azt látjuk abból a levélből, amelyet 1538. április 2-án az egri püspök, Pestyéni Gergely helytartó és Brodarics István váci püspök Turzó Elekhez intéztek, amelyben jelzik, hogy Ferdinánd rövidesen bírákat és biztosokat fog Esztergomba és Gönczre küldeni, akik a differenciákat meg fogják vizsgálni, a helytelenségeket helyre hozzák. Jó is lesz ezeknek a kiküldésével szietni, mert ha bosszú bosszút követ, ki tudja mikor érnek véget az ellenségeskedések, aminek közben csak a szegény nép látja kárát. Április következő napján (3-án) Ferdinánd király leiratot intéz a magyar kormányhoz (regimen), amelyben, miután a lundi érsek által előterjesztett „fegyverszüneti” pontozatokat elfogadta, elrendeli, hogy

17. 1536. okt. 16-án kelt levél Eperjes város levéltárában.

18. *Korponay*: Abaujvármegye monographiája I. k. 16 l.

19. Történelmi Tár: 1878. évf. 788 l. Staatsarchiv Bécs, Ungarn, Allgemeine Acten 33. csomó.

20. „Ut tempore induciarum in Gewncz commorentur.” Történelmi tár: 1878. évf. 802. l.

21. Történelmi Tár: 1878. évf. 812 l.

azoknak a jogtudós férfiaknak a személyére nézve, akiket fegyverszüneti bírakként Esztergomba és „in oppido Gencz” kell kiküldeni, tegyen javaslatot. A váci püspök, Brodarics április 10-én Ferdinándhoz intézett levelében már sürgeti a biztosok kiküldését. Ferdinánd a maga részéről Gönczre Horváth Gáspárt és Révay Ferencet ohajtotta kiküldeni s április 24-én Prágából a magyar kamarát arra hívja fel, hogy a Gönczre küldendő biztosok salláriumát sürgősen állapítsa meg, hogy az illetők minél előbb elindulhassanak.

Ugy látszik Ferdinánd biztosai április végén el is mentek Gönczre s az év hátralevő részében és 1539-ben János király biztosaival együtt ott működtek.

Ferdinánd részéről Gönczön látjuk Horváthon és Révayn kívül Verner György kir. tanácsost, Bessenyo István kir. familiárist és Pági Pált. 1540. elején János király részéről Gönczön látjuk Ibrányi István egi prépostot, János leleszi prépostot s mint procuratorok, ügyvédek itt működnek Szerdahelyi Óz (Euz) János, Nagyhécsi Benedek és Görbedi Lajos deákok, Huszti Fokszabadi György mester, János király kuriájának ítélő mestere és Monaki Ferencz. És hogy ez a bizottság úgy Gönczön, mint Esztergomban együtt volt még 1540. tavaszán is, azt bizonyítja I. Ferdinánd királynak a magyar kamarához intézett parancsa, melyben elrendeli, hogy e komisszáriusok szükséges költségeiről gondoskodják, nehogy pénzhiány miatt az alattvalók kárára és a királyi tekintély rovására kénytelenek legyenek a rájuk bízott országrészt (provinciam illis injunctam) elhagyni.²²

22. 1538. április 2. Buda. Az egi püspök és társai levele Turzó Elekhez: „Constituentur brevi judices et commissarii Strigonii et in Gewncz, qui omnes differentias reviderere debent et omnia male acta rectificare, hoc rogamus ut dominatio vestra quamprimum facere velit, quia si ibitur de vindicta in vindictam, nescimus quando erit finis et interim pauperes coloni patientur multa indigna.” Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Acten 35. csomó.

1538. április 3. Prága. I. Ferdinánd király a magyar „regimen”hez. U. o.

1538. április 10. Vác. Brodarics István váci püspök Ferdinándhoz, melyben sürgeti „designare videlicet statim commissarios ad Strigonium et ad Gewncz”. U. o.

1538. április 14. Sempte. Turzó Elek Ferdinándhoz. „Mandat praeterea maiestas vestra ut pro commissariis expediantur ad Gewncz dominus Gaspar Horvath et Franciscus Reway...” Irt Horváthnak, azonban kétes, hogy nem-e utasítja vissza ezt a megbízást, hacsak a felség által „sua mandata nominatim ad hoc inducantur” neque dominus Reway ad ea loca a domo sua tam remota facile proficiscetur”. U. o.

1538. április 24. Prága. I. Ferdinánd király a magyar kamarához, a gönczi biztosok salláriumának sürgős megállapítása tárgyában. U. o.

1539. január 8. Eperjes. Verner György Ferdinándhoz. „Sunt praeter eas quas dixi literas eodem die alterae Maiestatis vestrae literae allatae, quibus domino praeposito de Jazow et mihi aut Stephano Bessenye demandat negotium cum Johannis regis commissariis in oppido Gewntz conventendi et violatarum induciarum causas cognoscendi et iudicandi.” U. o. 33. csomó.

1539. szeptember 28. Pozsony. Pereg Albert pécsi püspök levele Ferdinándhoz, melyben kéri, hogy Csuzy (Chwzy) Tamást szólítsa fel levélben, hogy a biztosságot fogadja el. Bizonyos leveleket kér vissza, hogy azokat „dies et noctes maxima qua fieri potest celeritate post commissarios ad Gencz perferri possit. Defectus in hoc negotio nullus alius est praeter literas istas et procuratorem, directorem causarum heri ad Gencz expedivi, ut illic sit, agatque partes maiestatis vestrae, visum enim est dominus, eum multo necessarium esse in Gencz, quam Strigonii quo iam loco illius alter procurator erit mittendus.” U. o. 40. csomó.

1540. január 12. Bécs. I. Ferdinánd király Bessenyo István aulae nostre familiárist és Paaghi Pál sedis nostre iudicariae assessort küldi ki „cum serenissimi Johannis regis

A váradi békével tehát Göncz városa Felső-Magyarország eseményeinek mintegy a középpontjába került és ott maradt az 1540-41. évek folyamán is. 1540. január—március hónapokban ugyan Gönczön tárgyalnak még János és Ferdinánd megbízottai, azonban úgy látszik, hogy a gönczi bizottság 1540. áprilisában oszladozni kezdett. Április végén (28.) Verner jelentése szerint Révay Ferencz elhagyta Gönczöt s már Szepeshelyen van, a János párti biztosokról pedig — írja Verner — nem bizonyos, hogy visszatérnek Gönczre, tehát eltávoztak onnan. Április utolsó napján Révay már Lócsén van és egy előttünk ismeretlenhez intézett leveléből azt is ki lehet venni, hogy nincs nagy hajlandósága Gönczre visszatérni. Junius 11-én a Hágában időző Ferdinánd király is tudja már, hogy a gönczi bizottság feloszlott, de mivel azt is hallotta, hogy János király a maga bíráit a tárgyalások folytatására újra ki akarja küldeni, meghagyja Révaynak, hogy ez esetben a királyi ügyek igazgatójával együtt térjen vissza Gönczre. Azonban nincsen adatunk arra, hogy ez a bizottság újra összeült volna.²³

1541-ben az a (meglehetősen kétes értékű) megfiztetelés éri Gönczöt, hogy a Ferdinánd pártiak részleges országgyűlés helyéül választják. 1541. szeptember 13-án a Tokajon összegyűlt Ferdinánd párti urak, Perényi Péter Magyarország főkapitánya és királyi kancellár, Serédy Gáspár a felső részek kapitánya, Pelsőczy Bebek Ferencz és Balassa Imre szeptember 29-ére országgyűlést hívnak össze a semleges Göncz városába és felhívják többek közt Szepes vármegyét is, hogy e gyűlésen tizennyolc:

commissariis in oppido Gewncz conveniendi cum eisdem una omnes differentias et controversias", ami a két király alattvalói közt előfordul, elintézni. U. o. 41. csomó.

1540. január 25. Váradi János király két rendbeli oklevele, melyben Gönczre commissariusokat és procuratorokat küld. U. o.

1540. február 24. Bécs. I. Ferdinánd király Horváth Gáspárnak, Révay Ferencznek „necnon aliis commissariis deputatis in Gewncz” bizonyos utasításokat küld. U. o.

1540. február 25. Guncz. Werner György Gönczön tárgyal és innen ír I. Ferdinánd királynak.

1540. február 27. Ex oppido Gencz ír a felségnek tárgyalásairól Révay Ferencz. U. o.

1540. március 7. Pozsony. A magyar kamara a királynéhoz. „Ecce iterum domini commissarii, quae ad vestram, quae ad regiam quoque maiestatem dominum nostrum clementissimum ex Gewncz scribunt.” U. o.

1540. március 9. Pozsony. Turzó Elek Ferdinándhoz. „Potuit iam maiestas vestra ex meis aliorumque literis cognoscere, quo in statu sint judicia quae per suos et Joannis commissarios cum Strigonii tum in Gewncz celebrari debebant, sed propter defectum litterarum pleni mandati maiestatis vestrae fieri non poterunt.” U. o.

1540. március 10. Bécs. I. Ferdinánd utasítása Horváth Gáspárhoz és Révay Ferenczhez „commissariis in Gewncz.” U. o. 41. csomó.

1540. április 28. Szepeshely. Verner György levele a királynéhoz. „Nondum certum est, an alterius partis commissarii ad Gewncz sint redituri.” Egyelőre Révay Szepeshelyen marad. Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Acten 41. csomó.

1540. április 30. Lőcse. Révay Ferencz levele valakihez, melyben írja, hogy a hozzá és kollegájához irt királyi levelet „in negotio commissariatus” megkapta, s itt fogja a továbbiakat bevárni. U. o.

1540. junius 11. Hága. Ferdinánd király Révayhoz. Hallotta, hogy Gönczről hazatért, mivel azonban jelezték neki, hogy János király „ad continuanda dicta judicia in Guncz certos commissarios” küld, meghagyja, hogy ő is a caesarum directorral idejében ott legyen. Ugyanezen napon ezen intézkedés megtételét külön levélben tudatja Verner Györggyel is. U. o. 42. csomó. A János párti bizottság királyuk halála folytán úgy látszik többet nem jött össze.

Mindezekből látnivaló, hogy a bizottság permanens és dolgát komolyan végző „fegyverszüneti” bíróság volt. Orsz. Levéltár; Ben. Resol. 1540. március 23.

23. Lukinich; Erdély területi változásai 12 l.

nemessel képviseltesse magát.²⁴ Meghívást kapott erre a gyűlésre Sáros vármegye is, továbbá a felsőmagyarországi városok s ezek 1541. szeptember 19-én Eperjesen e tárgyban tartott gyűlésükből válaszolnak is Perényi Péternek, irván, hogy ezt a gyűlést szerfelett óhajtják emez országrész üdvével együtt s embereiket szívesen elküldenék, azonban a küldöttek személyes biztonságára nézve — különösen a kassaiak felől — intézkedést kérnek, nehogy a gyűlésen valami csellel elfogják őket.²⁵

Ilyen előzmények közepette nemcsak hogy a gyűlésnek sikere volt erősen kétes, hanem, amint látni fogjuk, a gyűlés nem is volt összehozható. Valószínű, hogy Perényiek nem tudtak kellő biztosítékot nyújtani arra nézve, hogy a gyűlésre jövő, vagy onnan távozó követeket az ellenség, főleg a kassaiak nem háborgatják, nem tudta biztosítani azt sem, hogy az ellenség a nyílt Gönczön tartandó gyűlést nem támadja-e meg. Ilyenformán a meghívottak nem merték a követeket elküldeni, másrészt meg fegyveres országgyűlést, vagy fegyveres kísérettel jövő-menő követeket a nagyon megtisztelt Göncz városa aligha vállalt volna. Ugy hogy részint ezek a körülmények, részint pedig a Ferdinánd pártnak és haderejének gyengülése együttesen okozhatták, hogy a Gönczre hirdetett országgyűlés teljes kudarccal végződött, úgy hogy el sem kezdődött.

Igy tehát Göncz városa elesett attól a dicsőségtől, hogy falai között, ha csak egyetlen egyszer is, de legalább részleges országgyűlés tartatott volna. A gönczi kudarcot maga Perényi és Serédy is kénytelenek voltak bevallani abban a meghívó levélben, amelyet 1541. október 9-én Regécz várából írtak az eperjesi tanácshoz és amelyben a várost az október 16-án (Tisza-) Luczra meghirdetett részleges országgyűlésre hívják meg.²⁶

1540. júliusában halt meg János király és halálával új helyzet állott elő nemcsak az országra, hanem Göncz hova tartozandóságára nézve is. Ugyanis 1542-ben (július 26.) Göncz már nem seleges város többé, nem is Turzó Eleké, hanem Serédy Gáspár bizonylata szerint a gyalui egyezmény értelmében néhai János király és Izabella királyné fiát, János Zsigmond herceget illeti meg, aki Göncz és Telkibánya városokat egyébként már úgy is birtokolja, ami viszont ellentmond ama levél tartalmával, amelyet Werner György királyi tanácsos 1543. november 14-én írt és amely szerint János-Zsigmond pártja Gönczöt csak ekkor vette volna birtokba.²⁷

Huszonhárom esztendővel a mohácsi csata után, 1549. december 29-én egyszerre csak jelentkezik Gönczhez való igényével a szepesi káptalan is és a jászai konvent előtt tiltakozik az ellen, hogy Göncz mezővárosát bárki is elfoglalja, eladományozza vagy hasznait élvezze.²⁸ Hogy ezzel a tiltakozással a szepesi káptalan csak a Gönczhez való igényének folytonosságát akarta-e fenntartani, vagy eljárásának más célja is volt-e, nem tudjuk, de annyi tény, hogy Izabella királyné mindaddig,

24. Magyar Országgyűlési Emlékek II. k. 287 l. *Luknich*: I. m. 37. l.

25. Ld. a levelet a függelékben.

26. Ld. a meghívót a függelékben.

27. Egyháztört. Emlékek a magyarorsz. hituj. korából. IV. k. 83—84. l. *Luknich*: I. m. 48. l.

28. Egyháztört. emlékek a magyarorsz. hituj. korából. V. k. 251. l. Jászói konvent levéltára CC. fasc. I. N° 2.

amíg Erdélyt, illetve Magyarországot 1552. februárjában el nem hagyta, Gönczöt állandóan „a mi városunk“-nak nevezi és a város persze Kassával és Telkibányával együtt csak 1552. március havában került ismét I. Ferdinánd királyhoz. Március 9-én I. Ferdinánd király a magyar kamarához intézett leiratában már tudatja, hogy a két Kassa melletti birtok, azaz mezőváros, Göncz és Telkibánya az ő hatalmába kerültek („*possessiones seu oppida illic prope Cassoviam Guncz videlicet et Telkybanya vocata in potestatem nostram fuisse recepta*“) melyeket Werner György foglalt le számára. Vannak azonban, mint Werner jelenti, akik ezekhez a városokhoz jogot formálnak, s ezek a városok részint egyenesen a magyar korona alá tartoznak, részint pedig előző birtokosai csak zálog címén és János király levelei alapján bírták. Már most adjanak neki véleményét, hogy ezekre a királyi jog kiterjed-e, főleg pedig, hogy az eddigi birtokosok igaz jogcímen bírták-e, vagy nem?²⁹

1552—54-ben a dikális összeírások szerint is Göncz város a királyi felségé és 1554-ben I. Ferdinánd elrendeli, hogy a gönczi és telkibányai bányabérek (urbura) és általában e városok királyi jövedelmeiről tartson a kamara vizsgálatot és tegyen jelentést.³⁰ Ferdinánd nem sokáig tartotta magánál azt a Gönczöt, amely voltaképpen nem is került a korona joga alá, mert hiszen volt annak két adományosa is, hanem 1556. január 27-én Pozsonyban kelt elhatározásával Perényi Gábor tárnokmesternek Sáros vára helyett, melyet királyi hatalmába vett, az abaujvármegyei Göncz és Telkibánya mezővárosokat adja összes tartozékaikkal azon 40 ezer forint fejében, amellyel Perényinek tartozott, s amely adósság felét ezen városok fejében, leszámította. A királynak csak egy kikötése volt, hogy Perényi tartozik e városok lakóit régi szabadságaikban megvédeni.³¹

Göncz Perényi Gábor kezén mindössze két esztendeig sem maradt, mert 1558. elején (január 8.) I. Ferdinánd király Göncz és Telkibánya városokat 7000 forintért Ruszkai Dobó István erdélyi vajdának, az egri hősnak örök áron eladja.³² Ezzel egyidejűleg a király elrendeli, hogy Dobót a jászai konvent a nevezett városok birtokába iktassa be, ami meg is történt, de Turzó Szaniszló és a szepesi káptalan, szóval a régi ado-

29. Orsz. Levéltár: Benign. Resol. 1552. március 9. Pozsony és Ben. Resol. IV. k. 38. l. 1552. december 1-én Gönczről egy „*Sequentia bona post recuperatam Cassoviam occupata sunt nomine regiae maiestatis*“ című jelentésben ezt olvassuk: „*Oppida Guncz et Thelkebanya. Haec tenuit prior capitaneus Cassoviensis Leonhartus Czecei, eadem vero dominus Joannes Thurzo per testamentariam dispositionem fratris sui domini quondam Alexii Thurzo ad se pertinere ait. In quorum altero scilicet Guncz prepositus et capitulum Scepusiense contradicunt, asserendo id ad se pertinere ex donatione matris regis Joannis.*“ Hofkammerarchiv, Bécs, Hungarn 14336. csomó. Erre vonatkozik egy XVI. századi memoriale is, mely azt írja, hogy Göncz „*praecerat Demetrio Ormani*“. Orsz. Levéltár. Lymbus II. sor 1. csomó.

30. Orsz. Levéltár: Ben. Resol. V. k. 73. l.

31. „ „ Liber Regius III. k. 271. l.

32. „ „ „ „ „ 489. l., Liber Donationum II. k. 331. l., Ben. Resol. VII. k. 3. és 7. II. Rákóczy-Aspremont Itár: Capsa 69. fasc. 1. N° 1. Ez az eredeti adománylevél, másolata meg van Bécsben a Hofkammerarchivban 1558. január 8. dátum alatt a Hungarn 14343. csomójában, az 1564. nov. 9. alatti convolutumban. U. o. 14348. csomóban. 1558. január 13. Prága. I. Ferdinánd fiához, Miksához. „*Dann so haben wir ime (t. i. Dobó Istvánnak) di zwen fleckhen Gontza et Thelkibanya umb sieben tausent gulden hungrißch auch erblichen verschrieben.*“ U. o. 14343. csomó.

mányosok ellentmondásával.³³ Ezenfelül Turzó Szaniszló a járszai konvent előtt még külön is tiltakozott az ellen, hogy Göncz és Telkibánya városokat Dobó Istvánnak eladták,³⁴ s teszi azt Turzó Jánosnak 1558-ban kelt végrendelete alapján, aki neki, Turzó Kristóf fiának, Szaniszlónak hagyja Göncz és Telkibánya városokat, illetve ezeknek visszaszerzését.³⁵

Göncz visszaszerzéséért azonban az eljárás már ekkor javában folyt, mert a Turzók már 1554. körül megteszik a megfelelő törvényes lépéseket, hogy a Czecei Lénárd kassai kapitány által elfoglalt Göncz és Telkibánya városokat, amelyek a királyi fiskus kezébe kerültek, visszaszerezessék.³⁶ Voltaképpen tehát már ekkor kezdetét vette az a hosszadalmas jogi veszekedés és hatalmas arányú per, amelynek első fejezete a XVII. század elején ért véget.

E nagy per rengeteg anyagából szinte össze lehet állítani Göncz város változatos birtoklási történetét Zápolyai István nádor halálától a XVII. század elejéig. A periratokban felette gyakran történik hivatkozás a nádor ellőttünk már ismert 1499. évi végrendeletére, továbbá a Turzó Eleknek szóló adományra. Turzó Elektől első ízben Regécz várához foglalták el Göncz és Telkibánya városokat, azonban — amint tudjuk — a két ellenkirály biztosai ezeket Turzónak ismét visszaitélték. „Postea vero disturbis iterum renovatis”, újra fellámadván a zavarteljes idők, Turzó Elek halála után a két város I. Ferdinánd király részére Kassa városához lón elfoglalva. De Turzó Elek a beszercebányai országgyűlésen hozott törvénycikkekre hivatkozva, a két várost visszakövetelte, *mint Szepesvára tartozékát*, amelyeket neki, tekintet nélkül a királyi fiscus és mások ellentmondására, vissza is itéltek.

Időközben 7000 forintért Dobó kapta e városokat, azonban Turzó Elek halála után Turzó Szaniszló Abaujvármegye hatóságától ítéletet kért és tekintet nélkül Dobó István ellentmondására vagy vissza üzésére (repulsió) a vármegye törvényszéke a két várost Turzónak ítélte, s ezt az ítéletet a királyi helytartó is helybenhagyta.³⁷ Dobó István azonban ezzel az ítélettel nem volt megelégedve és megfellebbezte a királyi kuriába, Turzó Szaniszló pedig perújítással élt.

Mikor már a Göncz város birtokáért folyó per javában zajlott és mindinkább bonyolódott, a királyi udvar is észrevette, hogy a kancellária bajt csinált s érezte, hogy ezen valahogy segíteni kell. Bonyolította az ügyet, hogy a perbe beleavalkozott (ingerált) káptalanja nevében a szepesi prépost is, azon a címen, hogy Göncz voltaképpen nem a szepesi várhoz, hanem a szepesi egyházhöz tartozik.

A XVI. század közepén tehát érdekelve vannak ebben a perben a Turzó és Dobó családokon kívül I. Ferdinánd király „alperes”, azaz a királyi fiskus, Abaujvármegye, amelyet egy ítélet hozataláért támadtak meg, a szepesi egyház és különösen Bornemissza Gergely és ennek ha-

33. Orsz. Levéltár: N. R. A. 22/40: 381/11; 996/12. 1561. február 11-én a leleszi konvent előtt Pécsi Kelemen szepesi kanonok a káptalan nevében protestál az ellen, hogy a Dobók és Turzók Göncz mezővárost bármi címen elfoglalják s abba magukat beiktatassák. Rákóczy-Aspremont levéltár: Capsa 35. fas. 1. N° 11. 21. l.

34. Orsz. Levéltár: N. R. A. 995/12.

35. " " " " " 22/41.

36. " " " " " 284/38.

37. " " " " " 179/36.

lála után Hetesi Pete Márton váradi püspökök és szepesi prépostok tevékenykedtek a perben. A király nem tudta mit tegyen, hogyan hozza helyre azt a hibát, amelyet kancelláriája elkövetett és 1567-68-ban Miksa a magyar kamarától többször kér ezen ügyben véleményt és tanácsot arra nézve, hogy vajjon hogyan lehetne Gönczöt Dobótól valami utómódon visszaszerezni. A király leirataiból nyilvánságosan kivehető, hogy ebben a kérdésben ő is a legnagyobb zavarban van és teljesen tájékozatlan.³⁸

Nem tudjuk, hogy a kamara milyen véleményt adott a királynak, de valószínűleg azt tanácsolta, hogy előbb vizsgálta meg, hogy vajjon tényleg van-e a szepesi káptalannak Gönczhöz valami joga, s a vizsgálat eredményéhez képest lehet majd intézkedni. 1568. decemberében (17.) Báthori-Miklós országbíró, úgy látszik felsőbb meghagyásra parancsot intéz a jászai konventhez, hogy tartson vizsgálatot arra nézve, hogy vajjon Zápolyai István nádor és felesége Göncz mezővárosát tényleg a szepesi káptalannak hagyták-e? 1569-ben a jászai konvent jelenti, hogy a szepesi káptalan felmutatta I. Ferdinánd király azon oklevelét, melyben a nádor végrendelete, annak II. Ulászló király által történt megerősítése, a királyi iktató parancs és az erre adott jelentés át van írva, s amiből kitűnik, hogy Zápolyai tényleg a szepesi egyháznak hagyta Gönczöt s abba a káptalan be is lett iktatva.³⁹

Ebben a perben egyébként egymást érik a tömeges és kölcsönös tanúkihallgatások. Így egy ízben hatvannégy tanút hallgatnak ki, (köztük Nagy Pál fia Erazmus szepesváraljai prédikátor) akik körülbelül mind azt vallották, hogy a szepesi káptalan egykoron Göncz zavartalan birtokában volt és hogy a szepesvári tisztek Hedvig tescheni hercegnő halála után a várost a szepesi várhoz foglalták.⁴⁰ Ugyane tárgyban rengeteg

38. Orsz. Levéltár: Ben. Resol. XIV. k. 181. l. 1567. október 4-én jelenti a pozsonyi kamara, hogy a szepesi prépostnak, akit csanádi püspöknek nevez a jelentés. Telkibányát illetően nincsen privilegiuma, „extare autem dixit privilegia apud se de altero oppido Gewncz, quibus doceri posset illud optimo jure ad suam ecclesiam praefatam pertinere.”

1567. október 22. Bécs. Miksa király levele a magyar kamarához, melyben írja, hogy a csanádi püspök „super oppido Telkybanya nihil juris. Gewntz vero privilegia quaedam habere ostendit.” Ami Gönczöt illeti, „iniunximus ut negotio cum juris hac in re peritis communicato, quo pacto a Dobone eliberandum recuperandumque esset, consullet nosque de eo, missis etiam simul privilegiorum exemplis certiores faciat.”

1568. január 6. Bécs. Miksa király a magyar kamarához. Megkerestük a csanádi püspököt, mint szepesi prépostot, „ut nobis siquid juris in oppidum Gewntz haberet, significare vellet, quo muniti oppidum e manibus Stephani Dobo eliberare possemus. Rescripsit igitur nobis transsumpto privilegiorum adiecto, praefatam ecclesiam apertum et validum jus in id oppidum habere, Dobonemque non magna difficultate etiam indirectam et obliquam actionem non saltem de restitutione oppidi, verum etiam de satisfactione miserabiliter causa incognita et indicta iugulatorum civium in jus vocari et convinci posse, ut ab adiecto illius scripto plene cognoscetis.” Kéri, hogy adjon a kamara véleményt, hogy ezen ügyben „quomodo... nobis procedendum esse putetis” és milyen parancsot adjon ki. Pozsonyi kamara, Expeditiones camerales. Ben. Resol. 1568. január 6.

1568. június 27. Bécs. Miksa király levele a magyar kamarához. Január 6-án megküldték nektek a csanádi püspök levelét és elrendeltük, hogy adjatok véleményt, „qua ratione oppidum Gewncz e manibus Stephani Dobonis eliberare possemus, cum id non difficulter fieri posse visum sit, cum ob jus quod in oppidum capitulum Scepusiense habet, tum etiam ob miserabiliter per ipsum Dobonem trucidatos cives.” Ismétellen felhívja a kamarát a király véleményadásra. Ben. Resol. 1568. június 27.

39. Orsz. Levéltár: N. R. A. 432/31; Jászói konv. ltára (elench.) SSSS. fasc. I N° 7.
40. " " " " " 854/10.

tanút hallgatnak ki 1572-ben is,⁴¹ de természetesen az ellenfél sem nyugodott és Turzó Szaniszló is tartat tanúvallomásokat, egy ízben (1573-ban) például arra nézve, hogy a szepesi prépost életveszélyes fenyegetésekkel akart Abaujvármegyétől neki kedvező ítéletet kierőszakolni, igaz, hogy ezzel kapcsolatban az abauji jegyző a prépostot kurválkodó, parázna kurafinak s más effélének nevezte.⁴²

Szóval a Göncz miatti nagy per elkeseredetten s szünet nélkül folyt s nem szakítja meg a felek valamelyikének halála sem. Dobó István halála után (1572) a per Ferencz fiára szállt, aki azzal állt elő, hogy ő voltaképpen nem is a per alatt álló Göncz tulajdonjogáért, (hiszen kétségtelen tulajdonosnak magát tartotta) hanem sérelmes birtokfoglalás címén perel és mivel még János király atyja adta Gönczöt és Telkibányát a szepesi egyháznak, ennél fogva nem lehet azt állítani, hogy ezek János király javai voltak, amivel nyilván a fiskust akarta a perből kiküszöbölni.^{42/a}

Időközben meghalt Turzó Szaniszló is (1586 július 6.) és utána Turzó Elekre szállott a per, s az avatkozó szepesi káptalan kivetettvén Göncz birtokából, a királyi helytartó azt Turzó Eleknek ítélte. Ezt az ítéletet, dacára annak, hogy a szepesi prépost emberei fegyveresen akarták megakadályozni, hogy a város Turzó Eleknek visszaadassék,⁴³ mégis

41. Orsz. Levéltár: N. R. A. 854/7. Több méter hosszú oklevél.

42. A leleszi konvent tanúvallatása. 1. Első tanú Munkácsi Nilas Mihály deák Gönczön, midőn Melda Simon házába „in et ad parvam stubam seu vaporarium ingressus fuisset”, ott nemes Albert deákot, Abauj vármegye és a jászai konvent jegyzőjét más nemes urak társaságában találta s tanú is leülvén, többek közt Albert azt mondja: „Quod oppidum Geoncz domini Dobonis esset, episcopusque ille nullus (igy!) jus circa et in ipsum oppidum haberet, sed me inquiringo oportet sub fustibus, vulgari sermone sub Both pro illo bestialis aviae meretricis filio oppidum iudicare, septem etenim numero summus, quibus in eo casu, si iudicium hac in parte pro ipso non tulerimus, mortem minatur.” A harmadik tanú, Dobszay László Göncz mezővárosban lévén, Albert deák saját szájából hailotta: „Enim vero inquiringo episcopus ille bestialis avina (igy!) meretricis filius, scortator et adulter. Meretricis inquam filius circa oppidum Geoncz nullum ius interesset” stb. Dobó szolgálai Albertnak titkon (occulte) 25 aranyat adtak, kénytelen neki ítélni a várost, mert halállal fenyegette. 4. Vendég György vallja, hogy neki Albert deák mondta, hogy a prépost „in eo casu, si oppidum Geoncz adipisci non poterit, mortem mihi minetur”. N. R. A. 472/34.

42/a. A szepesi káptalan eme perében később, úgy látszik, időnként már a király is informáltatta magát. Így 1585. március 27-én Ernő főherceg ezt írja a királynak: „Den Marck Göncz soll Stephanus de Zapolya dem Porbst und Capitl noch zu kunig Ludwigs zeiten im Testament verschafft und gedachter kunig sein consens darüber geben haben, daran zweifle man aber, aus ursachen das weilend Kayser Ferdinand hochlöblichster gedechtniss berürten Marck weilend Alexio Turzo geschenkt. Turzo auch dessen in ruhiger possess gewesen hernach aber als kunig Joannes die Statt Cascha durch verrätherei erobert, hab der haubtman daselbst den Marck Göncz auch eingenommen. Als man aber Cascha wider erobert, hab vorhöchst ernente Kays. mayestät off berurtem Marck dem Stephan Dobó, so aus Siebenburgen herausgefallen geschenkt und sey biss dato zwischen dem Turzonisch den Dobo und abgeleibten Bischof zu Wardein darum gerechtet worden. Weil dann solch Recht nahent zum end komen, solte der Ausgang desselben erwart werden.“

„Wegen Göncz darumben die Dobonisch und der Bischof oder E. Mayestät im rechten stunden, möchts mans in ictigen Stand, bisz zu erörterung der sachen verbleiben laszen und das Capitl also bescheiden.“ Hofkammerarchiv, Bécs, Hungarn 14385 csomó.

43. *Korponay*: l. m. II 73—6. 1584-ben a szepesi kamara bemutatja összeírását „zoknak a javaknak, amelyek Jászóhoz, illetve a szepesi káptalanhoz tartoznak. Eszerint: aAd capitulum Scepusiense pertinent in isto comitatu, oppidum Geoncz.” Hofkammer archiv, Bécs, Hungarn 14385. csomó. (1585, jan. convol.) Ekkor tehát még a káptalan bírja

csak végrehajtották, azonban Telkibánya még továbbra is Dobó Ferencz-nél maradt. Dobó így a perben elveszén Göncztől, kegyelmi úton perújítást kért és kapott, azonban nemsokára meghalt (deficiált) és ekkor a Turzók Telkibányát is megszerzik, dacára annak, hogy Gönczről és Telkibányáról még 1578-ban Kisvárdai Mihály királyi pincemester felesége, Dobó Krisztina másképpen intézkedik.⁴⁴

Lehetőleg rövidre fogtuk a Göncz feletti nagy per történetét, részint, mert annak részletei érdektelenek, részint, mert a rengeteg perirat Gönczöt legtöbbször csak éppen, hogy megemlíti, mint a per tárgyát, azonban annak külső, vagy belső történetéről, vagy nagyon keveset, vagy semmit sem árul el.⁴⁵

A XVII. század elején a per (amely 1602-ben még folyik) egyelőre megszakad, hogy a XVII. század közepe felé, a Turzók kihalása után, majd a XVIII. század második felében a szepesi káptalan újra felidézze. amiről egyébként még lesz szó.

A nagy per első felvonása a Turzók győzelmével végződött, a kik kihalásukig (1636. aug. 11.) zavartalanul birták Gönczöt, a melynek a per folyamán néha egyszerre három gazdája is volt.

Ha Göncz birtoklására nézve az Országos Levéltárban lévő hadiadó összeírásokat (dicalis conscriptio) végig forgatjuk, birtoklási szempontból a XVI. század második feléből a következő képet kapjuk: 1564-1572-ig Dobó István, 1578-88-ig a szepesi prépost, 1596-tól (helyesebben 1590-től) pedig a Turzók Göncz város *tényleges* urai.⁴⁶ Ezzel egyuttal követni tudjuk a nagy per menetét s nyilvánvaló a Turzók győzelme is.

A sok gazda, Göncznek birtoklás szempontjából való ide-oda hányattatása, az urak részéről a birtoklás bizonytalansága, a városnak nem nagyon használt, mert az, akinek Göncz a kezén volt, igyekezett az adott helyzetet mentől jobban kizsákmányolni. De eltekiníve ettől, a fegyverzaj János király halálával nem csillapodott. S a XVI. századi várharok alatt hol a német, hol a magyar, hol a török pusztította Gönczöt, ugy,

Gönczöt, de már nem sokáig, mert 1586-ban, amint ápr. 29-én Mágócsi Kálmán írja, a váradai püspök „az szepesy jozaghnak, Göncznek és Lyzkanak megh peörlésére és megh nyerlésére” pénzt vett fel, ingallant vetvén zálogba. U. o. 14386 csomó. 1587. április 27. előtt a szepesi káptalan felségfolyamodványt ad be „pro restitutione dimidiaie partis oppidorum Lizka et Geöncz vocatorum.” Ápr. 27-én pedig Bécsből leirat érkezik a szepesi kamarához, melyben: „Cum antem dictum capitulum de novo conqueratur, dimidiamque partem oppidorum Lizka et Geöncz... sibi... relinquit... petant...” információt kérnek e tárgyban. U. o. 14388, csomó.

44. Orsz. levéltár: N. R. A. 414/24; Archivum Patakiense Rákócziانو- Trautsonianum: Titulus Sárospatak, fasc. 1. N° 10.

45. 1590-91. „Az gönczy pörnek mostanában való állapotát” és egy év nélküli perbeli utasítás, Orsz. Levéltár, Dobó család lt. I. csomó. Orsz. Levéltár: N. R. A. 4'11; 22/39; 92/9; 179/36; 197/30; 255/39; 256/1, 6; 285/38; 346/30, 43; 366/50; 367/12, 21, 27; 381/14; 386/30, 35; 415/26; 418/2; 439/34; 471/1-11; 472/34, 35, 39; 505/5; 631/14; 651/12; 653/1; 712/20; 794/21; 812/44; 828/11; 854/2, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 16; 927/22; 954/59; 967/6, 9, 10; 970/7; 980/31, 35; 981/4, 7; 983/13, 14, 15; 984/19; 987/18, 19; 988/19, 20; 991/23, 992/15; 993/32; 1744/34; 1747/68; 1764/13, 41; 1088/30; 1887/42. Ide iktaltuk a periratok jelzetét, annak, aki esetleg nem Göncz, hanem a per történetével óhajt foglalkozni.

46. 1589. ok. 22-én Prágából írja Rudolf király, hogy Khielman András generális „oppidum Geöncz... non expectato iuris fine” átadta Turzó Eleknek. Hofkammer archiv, Bécs, Ungarn 14395. csomó. 1590. ápr. 6. U. o. Hungarn 14396. csomó. Orsz. Levéltár: Dicalis Conscr. I. k. 259, 307, 324, 332, 358, 4 1, 440, 512, 548, 588, 648, II. Turzó Elekét már 1589-ben iktatják Göncz birtokába.

hogy egyik kirablás és leégés a másikat éri. Különösen a XVI. század közepe táján zúdul sok baj a városra, amelyre nézve 1552-től vannak feljegyzéseink. Így 1552-ben Gönczön 72 portányi leégett házról olvasunk, amellyel szemben csak 61 ép porta van. Ekkor Ormány Demeter feljegyzése szerint a király Göncz városának évi 212 forintnyi adójából két esztendőre évi 115 frt. és 25 dénárt elengedett.⁴⁷

1559-ben egy magyar krónika feljegyzése szerint „Göncznek negyed része megégett”.⁴⁸

1556. nyarán (augusztusban) a török támadja meg, rabolja ki és égeli fel Gönczöt, amint azt Verancsicsnál olvassuk és ekkor a török-tatár had elől a lakosság Kassára menekül.⁴⁹ És állítólag a mult század hetvenes éveiben még voltak Göncz város leélttárában nagy számban *török oklevelek*, amelyekből némelyek arra következtettek, hogy a város ekkor hódoltsági kötelékben állott.⁵⁰

Nem tudjuk ma már, hogy ezek a török oklevelek hova lettek és hogy a XVI. században a töröknek Göncz behódolt-e? s bár a város jegyzőkönyvében 1585-ből olvasunk gyermekekről „mellieköt az pogán el vit”,⁵¹ mégis a város nem ekkor, hanem a XVII. században volt hódolt, mert 1683. február 10-ike előtt a szepesi kamarához irt levelében írja a gönczi bíró, Vendégi Szabó Mihály, hogy „az töröknek való fizetés is nagy rajtunk”.⁵² Nyilvánvaló tehát, hogy az elveszett török irások ebből a korszakból származhattak. Ugyancsak 1566-ban, a törökjárás után, Svendi Lázár vonul keresztül német hadával a városon, s mint a hivatalos tizedlajstrom is bevallja, a németek ugy a mezőn, mint a szérüs-kertekben talált zabot összeszedték, kicsépellték és Szikszó felé elvitték.^{52/a}

1567-ben a dicalis összeírások újra jelzik, hogy Göncz (a török dúlással kapcsolatosan) teljesen (totaliter) leégett, de már ugyanczen esztendőben 28 új házat kezdtek építeni. 1570-ben a városról ismét azt írják, hogy „totaliter combustum”, teljesen leégett.⁵³

A tüzekről eltekintve, kijut a városnak a táborjárásokból, katona beszállásolásokból is. 1556-ban Izabella királyné maga említi azt a sok nyomorúságot, amelyet a város I. Ferdinánd hadaitól szenvedett,⁵⁴ 1565. telén (január 31-én) I. Ferdinánd király hadvezére Schwendi küldi Poppendorf Ferenczet a tüzéséggel és műszaki csapatokkal Kassáról Gönczre, ahová (február 1-én) Schwendi a derékhaddal követi.⁵⁵

47. Magy. Nemz. Muzem: Fol. Lat. 1270. Orsz. Ltár: Dicalis Conscr. I. k. 100 I.

48. Történelmi Tár 1891. évf. 69. I.

49. Verancsics összes művei II. k. 118. I. A tatár... „Gencet, Telkibanát mind elégette, rablatta.” Történelmi Tár 1904. évf. 311.

50. Károly Gy. Hugó: Abaujmegye XVI. századbeli műveltség-történelméből. Kassa 1875. 29. I.

51. Göncz város jkve. 23. I.

52. Orsz. Levéltár: Missilisek, G. csomó.

52/a. 1567. „Avenam omnino, tam de campo, quam etiam ex horto, que inducta fuerant, cum ibidem descendissent ibidem triturerunt et abduxerunt milites germani cum magnifico domino Lazaro Suendy supremo capitaneo versus Zykzo proficiscentes.” Orsz. Levéltár: Regesta Decimarum, Comitatus Abauj. 1566. Göncz gabnatized jegyzékében.

53. Orsz. Levéltár: Dicalis Conscr. I. k. 324, 332, 358. II.

54. 1556. dec. 24. Gyulafehérvár. Izabella okl. Göncz város ltárában.

55. Korponay: I. m. I. k. 21. I. Hadtört. Közlemények. 1913. (XIV.) évf. 599. I. — Történelmi Tár 1878. 477. I,

1579-ben újra táborjárás készül, mert a kassai alkapitány felhívja Abaujvármegyét, hogy a Gönczre vezető utakat állíttassa helyre, 1594-ben pedig Miksa királyi herceg rendeli el, hogy Göncz mellett a Hernádon átvezető hidakat helyezték jó karba, hogy ágyukkal is járhasanak rajta.⁵⁶

1597-ben német katonaság van Gönczön és innen sanyargatja Forró és Garadna népét. 1599. február 26-án Básta, Rudolf hadvezére írja Kassáról a bárifaiaknak, hogy Göncz felé készül indulni s május 26-án tényleg Gönczön van s innen levelez, 1600-ban pedig, úgy látszik, az egész nyarat Gönczön tölti. Ugyanis június 10-én, 25-ére Gönczre személyes felkelést hirdet, ahol a királyi sereggel ő is megjelenik és itt van egész táborával együtt még 1600. augusztus 10—11-én is.⁵⁷

Szóval ekkor már Göncz sokszorosan megszenvedte „ighen utban való létét“, amint azt később Bethlen Gábor fejedelem is megállapította.⁵⁸

De nemcsak az átvonuló, vagy táborozó mindenféle hadaktól szenved Göncz, hanem, amint már említettük, saját földesuraitól és azoknak alkalmazottaitól is úgy, hogy a földesúri tisztek (officialisok) garázdálkodásai ellen nem egyszer királyi védelmet kellett a városnak igénybe venni.

1551-ben Izabella királyné Göncz város lakóinak panaszára kénytelen Czecei Lénárd kassai kapitányt meginteni, hogy a gönczieket szokatlan szolgáltatásokkal ne terhelje. Különösen a szokatlan szántások és kaszáltatások ellen kér és kap a város védelmet és ezenfelül meghagyja a királyné Czeceinek, hogy a várost régi szabadságaiban védje meg. Ugyanilyen parancsot intéz a gönczi tisztekhez 1552-ben I. Ferdinánd király.

Ezenfelül a kapitányok, praefektusok, tisztek rákaptak arra is, hogy a göncziektől a királynak járó törvényes bor kilenceden felül sérelmesen borokat foglaltak le, természetesen a göncziek akarata ellenére s ezt az eljárást úgy Izabella királyné (1551.), mint pedig I. Ferdinánd király eltiltják, viszont a gönczieknek megengedik, hogy felesleges boraikat szabadon eladhassák.⁵⁹

Nagy a panasza Göncz városának 1557-ben a regéczi várnagy és praefectus Horváth András ellen, akit I. Ferdinánd királynál feljelentenek, hogy nem törődve a város régi szokásaival, a várnagy új törvényeket akar köztük behozni. („*Novas etiam leges inter eos instituere velle.*“) S mivel ebben a göncziek nem akartak nekik engedelmeskedni, András várnagy a város bíróját elfogatta és vasra verette és így próbálta a város akaratának elfogadására kényszeríteni. Panasz tárgya volt az is, hogy a várnagy a várost a földesúr borának kimérésére kényszerítette s ezenfelül még eddig soha nem hallott bor harmincadot is akart szedni tőlük, továbbá a Regécz vára mellett levő s általuk használt erdőt András várnagy egyszerűen megvette.

Mindezeket a király módfelett megbotránkozik, mert Isten és az

56. *Kemény*: I. m. II/2. k. 7, 9. II. Hadtört. Közlem. 1913. (XIV.) évf. 608, 610. II. 57. " " " 8. I. " " " 609. I. —

ress: Básta levelei I. k. 212, 386, 401-402. I.; II. k. 789. I.

58. 1622. febr. 22. Göncz város levéltára.

59. 1551. ápr. 20. Gyulafehérvár. Izabella királyné oklevele; 1552. ápr. 8. Bécs, I. Ferdinánd oklevele, Göncz város ltárában, Orsz. Levéltár: N. R. A. 854/3.

igazság ellen van, („est enim contra Deum et contra iustitiam“) amit a várnagy a göncziekkel művel. Megtillja tehát a szokatlan adót és szolgáltatások követelését, felhívja a várnagyot, hogy a város lakóit ne zaklassa, mert nem ez a kötelessége, hanem inkább, hogy a mindenféle rellis és jogtalan támadó ellen őket megvédelmezze.⁶⁰

Sokat panaszkodik a város Serédy Györgyre, Perényi Péterre, nemkülönben saját földesurára, Dobó Istvánra is. 1552-ben I. Ferdinánd király Wernér György kir. tanácsos jelentéséből értesül arról, hogy Serédy és Perényi emberei a szomszédos Gönczöt mennyit nyomorgatják és zaklatják. A király meg is írja a magyar kamarának, hogy ezt nem tűri és megparancsolja, hogy a királyi védelmébe fogadott gönczieket oltalmazza.⁶¹ A magyar kamara azonban a messze Pozsonyban volt és innen nehéz volt Gönczöt a hatalmaskodásra mindig készen álló és begyakorolt szomszédok ellen tényleg megvédelmezni. Nem csoda tehát, ha 1553-ban (július 5.) Göncz város közönsége levelet ír I. Ferdinánd királyhoz, amelyben panaszt emel Serédy György ellen, hogy még ő zaklatja őket a Regécz melletti erdejükben annyira, hogy az erdőbe való belépést is megtiltotta, kéri tehát a királyt, intézkedjék, nehogy az erdő hasznát és tulajdonjogát elveszítsék.⁶²

Ügylátszik a király nem tudott a városon segíteni vagy csak aféle papíros segítséget nyújtott, úgyhogy 1554-ben (október 30.) az elkeseredett göncziek már nem is a királyhoz, hanem — ami mindenesetre jellemző — a hatalmas Nádasdy Tamás nádorhoz és királyi helytartóhoz fordulnak egy panaszos írással, melyben előadják, hogy bár a király, Miksa főherceg, a nádor, az esztergomi érsek, a kir. tanácsosok is mind eleget intettek Serédy Györgyöt, hogy az erdőkben és szállókban őket ne károsítsa, a sok megintés eredménye az volt, hogy Serédy még keményebb („*durum se hactenus erga nos exhibuit*“) lett velük szemben, szölleiknek hasznát az ő nagy kárukra már megint elszedte tőlük és visszaadni nem akarja mindaddig, amíg a királyt meg nem győzte, hogy a város őt méltatlanul árulkodva vádolta meg. Már pedig a város panaszai oly igazak és valók, hogy maguk a nyilvánosság károk naponta bizonyítják, hogy nem csekély értékű bort vett el Serédy ebben az évben is tőlük. Nem tudja ugyan a város az elvett bor mennyiségét pontosan megállapítani, annyi azonban tény, hogy az elvett mennyiség családjaik eltartására és az összes adók kifizetésére egy egész esztendeig elég lett volna. Kéri tehát a nádort, hogy járjon közben értük a felségnél, hogy írjon rá újra Serédyre, nehogy ezekben a felette veszélyes időkben velük ilyen kemény módon bánjon el, mert hiszen életük minden sorsa és feltétele ügyis abban az állapotban van, hogy ők és gyermekeik napról-napra a szomszéd ellenség részéről érhető veszedelemtől retteggve félnek, „amelyet, ha csak az irgalmas Isten és Nagyságod gondoskodása bennünket meg nem véd, könnyen kikerülni nem tudunk, különösen, ha minden szőlőnk hasznától megfosztva elhagytunk.“ A város sok keserves panaszának annyi eredménye mégis lett, hogy 1554. november 14-én Ferdinánd király

60. 1557. június vagy július 9. Pozsony. I. Ferdinánd király oklevele. Göncz város levéltárában.

61. Orsz. Levéltár: Ben. Resol. 1552. márc. 9., továbbá IV. k. 38. l.

62. „ „ N. R. A. 335/34.

kiküldi Bátori Gábor országbíró és Königsberg Honort a göncziek és a Serédy közti viszály rendezésére, ez azonban Serédy merev magatartása miatt soha létre nem jött.⁶³

Serédy György 1557-ben meghalt, s zaklatásainak elmúltával a göncziek a Dobók tisztjeinek kezeügyébe, tehát csöbörből vödörbe kerültek. Kezdhették újra a panaszkodást, a zsarolások, erőszakoskodások elleni védekezést. Alighogy Dobó Gönczöt megvette, a város nyakára küldte két tisztjét, Bay Jánost és Dorcsányi Antalt, amihez annál kevésbé volt joga, mert ő maga is megígérte, hogy a város régi és új kiváltságait tiszteletben fogja tartani, s nagyon jól tudhatta, hogy 1552-ben I. Ferdinánd is adott a városnak e tárgyban privilégiumot. De nem volt elég, hogy ezeket a tiszteket Dobó Gönczre küldte. Hanem ezek még 12 lovat is hoztak magukkal, aminek a göncziek bajosan örültek.

Dobó tisztjei Gönczön működésüket azzal kezdték, hogy a város főbíróját a legmélyebb börtönbe csukták (in abditissimos carceres), ahol — írják a göncziek panaszos felségfelterjesztésükben — már öt hónapja éheztetéssel és szomjaztatással sanyargatják. Az esküdteket tisztjükből elmozdították, a várost tirannizálják, a polgárságot börtönnel és birsággal nyomorítják.

Amidőn a király Kerecsényi Lászlót hadi néppel és ágyúkkal Gyulára küldte. Zay Ferencz kassai kapitány kérelmére az ágyúk továbbításához a göncziek szívesen adtak lovakat és kocsikat. Ezt a cselekedetüket Dobó István bűnül rója fel nekik és rajtuk 200 forintot, posztót s más követel.

Régi szokás Gönczön, hogy a főbíró és az esküdtek a tizedfizetés alól mentesek. Dobó ezt is behajtja, s ezenkívül malmukat is elvette. Van a városnak *fürdőháza* is, amelyből a polgárságnak szintén van valami haszna. Ezt a fürdőt Dobó szolgálai a várostól elvették és *lóistállót csináltak belőle*.

Igy köszöntött Gönczre a Dobó István uralma, ami ellen a város felségfolyamodványában védelmet kér.⁶⁴ A király azonban vagy nem akart, vagy nem mert Dobó ellen fellépni, ha pedig nyújtott is valami pápiros védelmet, az a Dobó-féle erősakarátú embereket inkább felingerelte, mint lecsillapította. A király védelme tehát nem sokat ért, Dobó emberei tovább garázdálkodtak, a göncziek elkeseredése nőtön-nőtt s a vége a dolognak az lett, hogy 1561. őszén, amint Enyingi Török Ferenc Nádasdy Tamásnak írta, az a hír járta, hogy „a göncziek feltámadtak Dobó uram szolgálai ellen és le is vágtnak szolgáliban“, amit a azonban

63. Orsz. Levéltár: Nádasdi missilisek, G. csomó. 1554. nov. 14. Bécs. Ferdinánd király instructiójának 14. pontja. „Postremo cum cives Gewnciensis iam a multo tempore ratione vinearum et sylvarum... cum Georgio Seredy controversiam habeant, praeftati commissarii se inter partes ipsas interponant cum eis tractent, bonamque inter eos concordiam constituant et ordinem reperiant, qualiter utraque pars contenta esse possit, ut in posterum in pace mutua et bona concordia degant.“ Hofkammerarchiv, Bécs, Hungarn 14339. csomó. 1554. december 6-án Bátori és társa erre a 14. pontra válaszulva előterjesztik, hogy Serédyvel semmire sem tudtak menni, mert amidőn felszólították, hogy „oppidanis vero de Guncz vineas ademptas remitteret et restitueret, nec hos in sylvis et territorijs opprimeret aut infestaret vel a sylvarum usu violenter prohiberet“, semmiféle tárgyalásra hajlandó nem volt és kijelentette, hogy ő Magyarország joga és törvényei alapján cselekszik és ezután is aszerint fog cselekedni. U. o.

64. Orsz. Levéltár: N. R. A. 854/10.

kemény Dobó véresen megtorolt s ez a „feltámadás” úgylátszik jónéhány gönczi polgár életébe kerülhetett,⁶⁵ sőt még a papot is halállal fenyegették.

A város tehát maga próbált a portáján rendet csinálni, s a kirobant elkeseredés ide vezetett. Igaz, hogy ennek is a város itta meg vég-sőleg a levét, hiszen a földesúr volt az erősebb, s 1568-ban Miksa király még mindig „ob miserabiliter per ipsum Dobonem trucidatos civis”-ről beszél. Azonban, mint minden rossznak, úgy Dobó erőszakoskodásának is meg volt a jóoldala. Ugyanis Dobó uralma idejében legalább más nem merte a gönczieket sanyargatni. Történt pl. 1561-ben, hogy Réghy Balázs a bortized körül valamiképpen megkárosította a gönczieket. Amint ezt Verancsics, az egri püspök megtudja, azonnal ráír Réghy Kelemenre, hogy intézkedjék a kár megtérítése iránt, mert nem akarja, hogy Dobó emberei károsodjanak.⁶⁶

A Dobók után Bornemissza Gergely váradi püspök és szepesi prépost, a per alatti Göncz egyik gazdája szintén kihasználja a várost, bár sokkal emberségesebb földesúr, mint Dobó. 1584. december 9-én a püspök halála után, jelenti Göncz városa a szepesi kamarának, hogy Bornemissza 1582-ben 40 hordó, 1583-ban 60 hordó és még ugyanazon esztendőben 80 hordó bort vett át a várostól, ezenfelül a posztósoktól udvari embereinek felruházására 53 forint és 25 dénár ára posztót vett hitelbe és sem a posztó, sem a 180 hordó bor eddig kifizetve nincsen, kérik tehát a püspök hagyatékából való kifizetését.⁶⁷

A város XVI. századi sorsa azonban nem pusztán táborjárás, leégés, fosztogatás, kirablás, dúlás, földesurak és tisztjeik nyomorgatása és zaklatása, tized, kilenced, rovás, mindenféle úrbéri és más teher fizetése, fuvarozás,^{67a)} szerzés stb. volt, hanem — noha ritkán — mégis megtörtént, hogy királyi kegy is sugárzott a város lakóira. Így különösen I. Ferdinánd király nemcsak védeni, de kiváltságokkal istápolni is igyekszik a várost. 1552. április 8-án Bécsben kelt kiváltságlevelében, hivatkozva Hu-

65 Történelmi Tár: 1907. évf. 431. l. 1561. dec. 31-én Eperjesről Pesti Ferenc levelet intéz a pozsonyi kamarához, melyben Dobó Domankos panaszpontjaira válaszol. „In primo articulo, ubi dominus Dobo scribit, quod ego me nomine sacrae caesariae maiestatis ad quartas plebaniae Gewncz intromiserim, respondeo, quod ex me ipso dictas quartas non attigi, sed ipse plebanus de Geoncz adhuc ante miserandam necem incolarum de Gewncz miserat ad me offerendo mihi suas quartas, quas cum emerere noluissem assecuravit me per suas literas, quod nullum impedimen in eis percipiendis seu habiturus, nam ipse debita servicia pro eisdem quartis pendisset. Et quia ex eo, quod et ipsi mors minabatur, cedere coactus est, etiam tempore vindemiae ad me miserat se nemini alio suas quartas dedisse quam mihi, cui etiam praetium persolví.” Magyar Nemz. Múzeum személyek szerinti iratok, Dobó csomó.

66 Orsz. Levéltár: Ben. Resol. 1568. július 27. 1561. december 17. Pozsony, Verancsics Antal egri püspök levele Réghy Kelemen egri praefectus és udvarbíróhoz. „Quum praeterea intelligamus ratione ipsius quartae (t. i. decimarum) in oppido Telkybanya exactae certos colonos et cives ipsorum dominorum. Dobonum in oppido Gewncz commorantium in promontorio possessiones Hecze per vestrum nepotem Blasium Rheghy in ablatione vinorum eorundem damnificatos esse”, a bort vissza kell adni, mert nem akarja, hogy a Dobók népei bármi kárt szenvedjenek. Orsz. Levéltár, kincstári oszt. Dobó család ltára I. csomó.

67 Orsz. Levéltár: Kincst. oszt. városi és községi iratok.

67/a. 1570. július 31-én Tokajból Szikszay Imre levelet ír a szepesi kamarához, mondván, hogy 47 marhát „pro advehendis navibus” stb. már küldött Kassára. „De Göncz quoque credos missos esse 25 equos, sicut dominus Ramingerus in literis suis iudici miserat” és így a 72 iga, amelyeket Popindorfer kért „completus est”. Orsz. Levéltár: Szepesi kamara, Repraesentationes, inform. et instantiae 2. csomó.

nyadi Mátyás király már előttünk ismert privilégiumára, Göncznek azt a kiváltságot adja, hogy a jövőben semmiféle официális vagy ennek belső embere (familiaris) Gönczön a polgárok közt nem lakhat, sem pedig a város igazságszolgáltatásába a polgárok akarata, továbbá a város szabadságai és szokásai ellenére nem avatkozhat.⁶⁸

1556-ban Izabella a városi szegényház fenntartására a Göncz-Ruszka feletti rombadőlt szent Katalin pálos kolostort adja minden tartozékai-val egyetemben.⁶⁹ 1563-ban (október 22.) I. Ferdinánd király Göncz városának vérhatalmat, vagy szabadispánságot ad, azaz feljogosítja őket, hogy a jus puniendi-t gyakorolhassák, hogy a város területén elkövetett bűntetteket elbírálhassák, hogy a területükön elfogott gonosztevők felett ítélkezhessenek.⁷⁰

1579-ben (július 9.) Rudolf király Abaujvármegye egy a göncziek vámmentessége ügyében hozott ítéletét küldi a szepesi kamarához és véleményt kér, hogy vajjon a gönczieknek esetleg megadandó vámmentesség nem fogja-e a királyi fiskus jövedelmét csökkenteni?⁷¹ A göncziek által kért eme vámmentesség tárgyában szót emelt pártolólág Bornemissza Gergely püspök, szepesi prépost is, kérve a királyt, hogy a gönczieket a Hidvég Németin lévő vámon a vámfizetés alól mentesítse. A király a prépost kérelmét véleményadás végett szintén leküldi a szepesi kamarához és különösen arra kíváncsi, hogy vajjon Hidvég Németi királyi vámhely-e vagy nem, mert ha magánkézből van, akkor nincs módjában, hogy más rovására és kárára a gönczieknek vámmentességet adjon, ha pedig a vámhely királyi, akkor a prépost kérelme teljesítendő.⁷²

Hidvég Németiről kisült, hogy királyi vámhely, mire Rudolf király 1580. február 6-án, Prágában kelt elhatározásával, figyelembe véve, hogy Göncz város lakói a város területén levő hidat és töltéseket az árvizek ellen, az utasok kényelmére évenként nagy költséggel és fáradsággal szokták rendbentartani, ennek fejében őket Hidvég Németin a vámfizetés alól felmenti.⁷³ Olvasva e királyi privilegiumot, fel kell tennünk, hogy Hunyadi Mátyás király vámmentesítő levele vagy feledésbe merült, vagy nem respektálták, mert másképp erre a Rudolf-féltre szükség nem lett volna.

Ugyanezen esztendőben és hónapban (február 26.) Rudolf király megerősíti I. Ferdinánd király vérhatalmi privilégiumát is.⁷⁴

1588. őszén Göncz mezőváros közönsége folyamodványt nyújtott be a felséghez, amelyben kéri, hogy ruházza fel őket a király azzal a kiváltsággal, hogy a nemesek Gönczön házakat ne vehessenek, akiknek pedig a város területén már vannak házaik és fekvőségeik, azokat kiváltságolni, az adózás alól felmenteni ne lehessen, hanem a nemesek is tartozzanak mindenféle városi terhet, adózást és szolgáltatást viselni.⁷⁵ A város folyamodványát Ernő főherceg átteszi vélemény-

68. Göncz város levéltára.

69. " " "

70. " " "

71. Orsz. Levéltár: Szepesi kamara, Mandata N° 161. 1579. július 9.

72. " " " 1579. okt. 6. N° 242.

73. " " Libér Regius IV. k. 198. l. Göncz város ltára.

74. " " " 197. l.

75. " " Szepesi kamara, Mandata 1588. okt. 25. N° 256.

adás végezt a szepesi kamarához.

E kérvényből világosan kiténik, hogy a nemesség Gönczön szívesen telepedett le s igyekezett itt magának ingatlanokat szerezni, de a városi ingatlan terhei nélkül, a terhek alól igyekezett kibújni, a gönczi polgárok nem nagy öröme.

A kamara véleménye kedvező lehetett, mert a következő év tavaszán (1589. április 18.) Rudolf király a városnak azt a kiváltságot adja, hogy úgy a menekült, mint pedig az ujonnan levelesített nemesek, akik Gönczön laknak s maguknak itt házakat és örökségeket vesznek, vagy házakat, szőlőket s más fekvéseket bírnak, tekintet nélkül nemesi voltukra és kiváltságukra Göncz város tanácsának engedelmességre tartoznak, azaz más szóval ez illetékes hatóságuk lesz, továbbá ingatlanaik után mindenféle adót, taksát, fizetséget, szolgáltatást épúgy tartoznak adni, mint Göncz város polgárai.⁷⁶

A XVI. században több privilegiumot Göncz nem kap s csak a XVII. században éri újabb néhány kiváltságolás a várost.

* * *

Végigkísértük Göncz viszontagságos és mozgalmas történetét a mohácsi vésztől Bocskay fellépéséig s e nem egészen 80 esztendő alatt mintha maga a Történelem szállt volna meg Gönczön. A város alapításától kezdve az egész középkoron át nem történt a városban annyi esemény, mint ebben a korszakban egy évtized alatt. Néha úgy látszik, mintha Felsőmagyarország eme szögletében Göncz lenne az események központja. Es hogy az események mennyire megviselték és igénybevették a várost, azt a hadiadórajstromok tételei bizonyítják. Ezekből látjuk, hogy a hajdani 191 portás, hatalmas mezővárosnak 1533-ban mindössze csak 15 ép portája van, s bár a XVI. század folyamán a porták száma 135-re is felemelkedik, azonban a század végén újra kezdődik a süllyedés. 1599-ben van a városnak 314 háza, amelyből 1608-ra már csak 62 ház marad, 1618-ban pedig az összes porták száma megint csak 28.⁷⁷ Hangosan beszélő számok ezek, amelyek a város szomorú sorsát minden krónikánál pontosabban ecsetelik.

Elmondjára nekünk e számok, hogy Göncz fényes napjai, a város boldog aranykora 1526-tal hosszú időre elmúlt s nehéz, szomorú, vészterhes idők köszöntöttek a városra, amelyek a XVII. században sem szüntek meg. A Bocskay fellépésével kezdődő és II. Rákóczy Ferenczig oly gyakran visszatérő szabadságmozgalmak Göncznek sem jelentettek nyugalmat és békét, hanem csak újabb nyomorúságot, újabb veszedelmeket, szenvedéseket és megpróbáltatásokat. Azonban a város ezeket a súlyos időket is átélte, elmúltak a vészes napok s a XVIII. században ismét visszatért a századok óta nélkülözött tartós nyugalom, a békés fejlődés korszaka, amelyet csak az 1848-as események szakítottak meg egy időre.

76. Göncz város levéltára. 1589. jan. 28. Ernő főherceg felségfelterjesztése. Hofkammerarchiv, Bécs, Hungarn 14394. csomó.

77. Orsz. Levéltár: Dical. Conscr. I. kötet.

2. A város külső története 1605—1711-ig.

(Az 1604. évi események, az udvar ellenreformációs politikájának tényei elkeserítik Kassát és a protestáns többségű környéket. A németek és Básta rossz emléke Gönczön. Lippay Balázs Gönczről hívja hadba Kassát. Nemsokára Bocskai is megjelenik Gönczön, s megindítja szabadságharcát. A fejedelem jóindulata Göncz iránt. Táborjárások Gönczön. A várost ut és hid fenntartására kényszerítik. Göncz megerősíti magát. Az erdélyi események miatt Forgách Zsigmond Gönczön gyűlést tart. Bethlen Gábor Gönczön. kiváltságai a város részére. Göncz mint a Császár Péter féle lázadás központja. A várost a török is nyugtalanítja, intézkedések a török ellen. 1640-ben a város kétszer leég. Táborjárások I. Rákóczi György idejében. Földesúr változás 1636-ban s ennek következményei. A város küzdelmei Csáky Istvánnal. Az 1650. évi lázadás. A gönczi Hernád hid, mint fontos közlekedési obiectum. 1660-tól ismét folytonos táborjárás van Gönczön, ami ellen a város védekezni próbál. A bujdosók Gönczön. Abauj megye gyűlése a gönczi templomban 1677. április 11-én, Hanyi Péter indítványa. A Thököly-féle szabadságmozgalom és ennek következménye, hogy a város elszegényedik. Kolduló-levelet váltanak a lakosok. Göncz II. Rákóczi Ferencz mellé áll. Hadat állít ki, a katonáskodók adómentességet kapnak. A város hűségeért és értékes szolgálataiért hajdúvárosi rangot kap a fejedelemtől, akinek ezen intézkedését az ónodi gyűlés ratifikálja. A fejedelem és Bercsényi általában pártfogolják Gönczöt. Maguk is többször megfordulnak Gönczön, melyet Rabutin 1707. nyarán feléget, s hol 1709-ben pestis dühöng. Göncz elnéptelenedése.

Göncz birtoklásának története. A Turzók kihalásával a Csákyvak kezébe kerül. Csáky István és fiai, mint Göncz földes urai. Csáky Ferencz része 1671-ben hűtlenség címén a fiscus számára lefoglalatik. A szepeesi káptalan ismét követeli Gönczöt, de hiába. Csáky István 1688-ban visszakapja fivére részét, s 1695-ben Gönczöt zálogba adja a kassai nemesi konviktusnak.

Göncz XVII. századi privilegiumai.)

Ismeretesek hazánk történelméből azok az események, amelyek 1604-ben az országot, főleg pedig Kassát izgalomban tartották. A prágai udvar ellenreformációs politikájának vak eszköze, Belgijoso Barbiano Jakab kassai császári kapitány felsőbb parancsra végre hajtott ténykedései, különösen a kassai nagytemplom elfoglalása, a protestáns papok elűzése, a város javainak lefoglalása végig keserítette Kassát és a protestáns többségű környéket. Azonban tenni mindezek ellen nem lehetett semmit, hiszen nemcsak Kassa, de az egész környék már évek óta tele volt császári német hadakkal s láttuk, hogy maga Bástá is hosszabb időt töltött Kassán, Gönczön s hadai nemcsak ezt a várost, hanem a környéket is folyton zaklatták. S hogy a gönczi népnél a német hadak és Bástá nem a legjobb emléket hagyták, azt a város jegyzőkönyvéből is megállapíthatjuk, amelyben 1608-ban, de sőt még 1620-ban is emlegetik a németeket és „Bástja” járását.¹

Az ország lakosai mindezek ellen hiába mentek Prágába Rudolf királyhoz panaszra. Az óráival és horoszkopjaival babráló, beteges idegzetű király és udvara meg sem hallgatták, vagy kigunyolták őket. Szabadítót várt tehát nemcsak az elkeseredett Kassa és annak környéke, hanem az egész ország. És a várva-várt felszabadító Bocskai személyében megjelent. 1604. október 28-án Bocskai vezére Lippay Balázs, a magyar keresztény vitézlő rendeknek főkapitánya Gönczről hívja hadba Magyarország és Isten egyházai védelmére a kassaiakat.²

Lippay a tettek embere. A Gönczön összegyűlt és melléje állott hajdúkat nem hagyja télenkedni, hanem már november elején kezdi a

1. Göncz város jegyzőkönyve 54. és 73. l.

2. Történelmi Tár: 1901. évf. 569. l. *Kemény*: I. m. II/2. k. 10. l. Hadtörténelmi közlemények 1914. évf. 474. l.

tájékot a németektől megtisztítani. Egy Kassáról november 8-án keltezt levélben olvassuk, hogy a hajdúk Tállya, Szántó és Göncz körül sok németet levágtak, amellet fosztogatnak is és nagy rémülést okoznak.³

Ugyanezen hónap végén már maga Bocskai is közeledik Kassához és 1604. november 30-án — amint a sárospataki krónikában olvassuk — „Bocskai Gönczre szálla táborban, az hajdúság mellé gyülekezék.” De nemcsak a hajdúság, hanem Abauj, Torna és Zemplén vármegyék rendei is melléje állanak, s az 1604. december 4-én még Kassa alatt levő, de onnan nemsokára Eperjes felé és még messzebb hátráló Básta jelenti Mátyás főherczegnek, hogy „il Bochkai si ritrova verso Ghins.”⁴

Bástának és Belgijosonak 1605. elején távozni kellett az országból, mert Bocskai hamarosan egész Felső-Magyarországot Pozsonyig elfoglalta. A fejedelem úgy látszik a göncziek magatartásával meg volt elégedve, mert amidőn 1606. nyarán (június 8.) Göncz főbirája, Szabó Tamás és Thölczer György esküdt megjelennek előtte, szívesen teljesíti kérelmüket, átírja s megerősíti Rudolf királynak 1589. április 18-án Prágában kelt s előftűnk már ismeretes privilégiumát,⁵ amelynek megerősítésére a városnak úgy látszik leginkább volt szüksége.

A magyar politikai és vallásszabadság nagy kárára Bocskai 1606. decemberében meghalt, de elhunytával nem szűnt meg Gönczön a hadak járása.

1607. november 22-én Zegey Gergely Szécsről azt írja Kolonics Szigfriednek, hogy „Im most érkezöt megy Kassáról az harminczados és az hayduság felöl azt bezélly, hogy Gönczön uadnak és az zándékiok, hogy Kassát akarnák megy zállany”, ami rövidesen meg is történt. Az esztendő végén (december 18-19.) a hajdúk mozgalmának ellensúlyozására Forgách Zsigmond, Felső-Magyarország biztosa és Báthori Gábor hadai táboroznak Gönczön és itt van a két vezér is.

Ugy látszik, hogy a várost a táborjárások nemcsak éléssel és mindenféle szolgáltatással terhelték, hanem bizonyos — úgy látszik a Hernád hidig terjedő — útszakasz fenntartására is kényszerítették, amit később az 1659. évi XXXIX. t.-cz. pontosabban körvonalaz. Mivel néha — úgy látszik — a szokottnál több útfenntartási munkát kívántak a várostól, a város azt egyszerűen megtagadta, amint az 1608-ban is történt, amikor a város vonakodott bizonyos hidakat rendbehozni.⁶

Az a sok támadás és nyugtalanítás, ami a várost különösen a XVI. század második fele óta a török martalóczok részéről érte, arra bírta a lakosságot, hogy a várost legalább palánkkal, kapukkal megerősítse. Már 1612-ben említik a források a város kapuit, következképpen a város védőművei, — amelyről egyébként még lesz szó — ekkor már készen voltak.⁷

3 Történelmi Tár 1906. évf. 155. sz.

4 Magyar Tört. Tár. IV. k. 69. l. *Kemény*: I. m. II/2. k. 11. l. Tört. Tár 1904. évf. 458-9. l. *Veres*: Basta levelei II. k. 534. l. *Mikó*: Erdélyi tört. adatok III. k. 54. l. *Mikó* adatai szerint Bocskay dec. 9-én ment hadaival Gönczről Kassára. U. o. 55. l.

5 Göncz város ltára. 1605. febr. 12-én a német had Gönczre érvin, a várost fel-dülák és sok embert megölének. *Mikó*: I. m. III. k. 55. l.

6 Orsz. Levéltár: Abaujm. jegyzőkönyve 1608: fol. 21. Kriegsarchiv, Bécs, Feldac-ten 1607. fasc. 11. piéce 3. és 4.

7 Arch. Ertesítő: 1907. (XXVII. évf. 374. l. Hadtört. Közlemények 1913. (XIV.) 610. l. *Kemény*: I. m. II/2. k. 10 l.

Bocskai halála után Rákóczi Zsigmond, majd Báthori Gábor lett az erdélyi fejedelem. Báthori ügyei 1613. őszén rosszul kezdtek állani és hogy a császári udvarral kacérkodó fejedelmet megmentsék, Forgách Zsigmond a kassai kapitány 1614. szeptemberében többek közt Gönczre hívja Palocsay Györgyöt — és úgy látszik másokat is, — kérve, hogy mentől nagyobb kísérettel jelenjen meg „Gönczön nálam”, hogy szükség szerint az erdélyi cseréket segítsünk. A meghívottak el is jöttek és 1613. októberében Gönczön tartott gyűlés elhatározta, hogy felkelést rendel és sereget küld Erdélybe.⁸ Valószínűleg ez volt az a 2000 főnyi sereg, amelyet Abafi vezetett Váradra, amely azonban már az eseményeket megállítani nem tudta.

Báthorit halála után Bethlen Gábor követte a fejedelmi székben és ennek uralma alatt Abauj vármegye hol a törökkel, hol a hajdúkkal bajlódik. Vége-hossza nincsen Göncz felé a hadak járásának és 1621. június 19—21-én maga Gábor fejedelem is Gönczön van.⁹

A következő (1622.) esztendő telén a város Bethlen Gáborhoz fordul, kérve, hogy a táborjárás terheit enyhítse. A 28—30 portára lecsapant város nyomorúságos helyzetét a bölcs fejedelem teljesen méltányolva, 1622. február 2-án „meghtekintvén Geöncz városának *ighen utban való létét*”, ami miatt igen sok kárvallás és fogyatkozás érte őket, megparancsolja mindenféle katonai hatóságának, hogy „senki az my rendelésünk kívül zászlóval, vagy csoportonkint” Göncz városára ne szálljon, a várost „pinz nélkül való gazdálkodásra” ne erőltesse és őket javaikban ne háborgassa.¹⁰

Látjuk tehát ebből, hogy a hadak zászlóaljanként, csoportonként lepték el Gönczöt és ott ingyen gazdálkodtak, ami — tekintve a táborjárások sűrű voltát — tulajdonképpen óriási megterhelést jelentett a városnak.

Alig halt meg Göncz jóakarója, Bethlen Gábor, már újabb baj szakadt a városra. Ugyanis 1631. tavaszán a hosszas hadakozások folytán féktelenné lett vitézek már türethetetlen garázdálkodása miatt Abaujjal együtt vagy hat vármegye jobbágy népe fellázadt és Császár Péter vezetése alatt fegyverre kapott. A parasztság gyülekező helyül és főhadiszállásul a központi fekvésű Gönczöt választotta. Ide szállnak ki Abauj vármegye megbizottai, hogy a népet lecsendesítsék, de hiába, mert a mozgalmat, amelynek vezetői között egy Ambrus mester nevű gönczi nemes személy is szerepelt, már szép szóval megállítani nem lehetett.

A nép mozgalmát a felkelt nemesség a katonasággal együtt tudta csak elfojtani s Császár Péter, a vezér elfogatásával és Kassán való lefejezésével a lázadás véget is ért.¹¹

8. Tört. Tár 1879. évf. 365-67. l.

9. „ „ „ 1889. évf. 34-35. l. *Korponay*: I. m. II. k. 125. l. *Kemény*: I. m. II k. 12 l. Székely okltár VI. k. 60 l. Bethlen Gábor 1621. jun. 19-én Gönczön kelt levele Eperjes város ltárában.

10. Göncz város levéltára 1625-ben II. Ferdinánd is beszél „*tot et tam multiples... bellicarum tempestates, vicissitudines, disturbia, fugas, vastationes*”-ről, amely a várost érte. *Liber Regius* VII. k. 442-6. l.

11. 1631. aug. 16. Kassa. Bornemissza János levele a felséghez a parasztlázadásról. Irja, hogy már több mint 8000 vannak, „*qui a pagis deditiis incipiendo usque mox oppidum Geöncz tertio scilicet a Cassovia milliari dissitum pagatim lustrare, violentoque homagio ad sua vota omnes pagos trahere, magis magisque proserpere clandestinumque*

A parasztok lázadása után 1633-ban a török mozgolódik s ellenük 1633. szeptember 15-én Eperjesről Forgách Miklós, Felső-Magyarország főkapitánya Abauj vármegyét Gönczre hívja hadba, s noha ekkor talán Göncz még nem is forgott közvetlen veszedelemben, a következő esztendőben már az egri törökök „nagy csintalanságot, égetést, rablást és insolentiákat” cselekszenek,¹² s ezekből a „csintalanságok”-ból úgy látszik Göncznek is juthatott, mert 1634. április 12-éről a város jegyzőkönyvében a következő bejegyzést olvassuk :

„Memoriale anno 1634. die 12. aprilis.

Mi gönczi fő bíró Kovács Szabó András, esküt polgár társaimmal, az beöczültecs tanácsall s községgel egietemben, nagy giakorta tapasztalván Istennek cő fölségének *sulltos ostarát rajtunk* az mi büneinkért, meliikkel ő szent fölségét nagy giakorta megh szoktuk bántania, az többi közöl ez is nem szintén ditséretes dologh, hogy mi geöntziek alföldi szőleinkben, sokadalomban, malomban és egiéb dolgainkra is vasárnap szoktunk az városból ki mennie, az meliikkel Istennek ostarát szoktuk magunkra vonnia, Istennek öfölségének indításából mentünk erre, s töttünk ilyen végezést, hogy ennek utánna senki az göntzi lakosok közzül, sem alföldi szőlejőkben, sem sokadalomban, sem malomban, se szekérrel, se gialogh ne merészölljön az göntzi határból kimennie, bíró hire nélkül, hanem ha valakinek oly el mulhatatlan dolga volna, az mely más napra nem maradhatna, avagy atyafiának betegsége, avagy oly főn álló pőrei volnának, az melyből nagy kára következnek, akkorbeli fő bírót keressse megh és így megengettetik, ha ki penigh ez végezés ellen el menne, elscőben egy forint leszeön az büntetése, annak utánna, ha ugian vakmerőségnek vetné magát s el menne, 12 forintval büntettetik megh.”

Eltekintve attól, hogy e statutumban felállított ok és okozat között összefüggés nincsen, ebben az időben Istennek súlyos ostora alatt csak a török-tatár érthető, nyilvánvaló tehát, hogy ez „csintalankodott” ekkor a várossal, s amint tudjuk, a megyével is, elannyira, hogy a megye kénytelen volt a török beütései ellen Forró táján 100 lovast állandóan fegyverben tartani, sőt néha ezt a készenlétet meg is kellett erősíteni, vagy pedig a török ellen a megyében általános felkelést hirdetni. Így történt ez pl. 1636. őszén (november), amikor a gönczi táborból Homonnai Drugeth János országbíró hirdet Gönczre a török ellen hadbaszállást, de mivel az idő már hidegre fordult, a török pedig télen nem hadakozván, tábora eloszlott, december 19-én Drugeth is elrendeli, hogy a vármegye katonasága térjen állandó téli szállásra.¹³

Drugeth országbíró ekkor az ősz végét és a tél elejét úgy látszik Gönczön töltötte, mert itt a gönczi táborban dolgozott ki és bocsátott közre hadai részére egy hadi szabályzatot is.¹⁴

Ezekben az esztendőekben a török veszedelem állandóan fenyegető volt, sőt 1638-ban már olyan imminens, hogy március 3-án a Garadnán közgyűlésező Abauj vármegye elhatározza, hogy Göncz felé minden mezővárosban és faluban a nemes és nem nemes lakosság éjjeli őrködéssel és cirkálással tartozik, 12 frt. birság terhe alatt.¹⁵

consilium promovere videantur.” Orsz. Ltár : Litterae privatorum 1631. N° 127. — 1631. aug. 30. Kassa Bornemissza János levele a felséghez, melyben a felkelőkről ír, akik „castra sua in tribus diversis, licet longe distantibus locis, tamen ad mutuum correspondentiam aptis posuerant; quorum una pars, cum in oppidum Geöncz vocatum, tribus a Cassovia milliarius dissitum collecta fuisset, illuc ad eosdem” Zátai János ónodi főkapitányt küldte, hogy velük tárgyaljon és a zavargásnak véget vessen. U. o 1631. N° 189. Tört. tár : 1884/106-7. I. 887. évf. 636. l. *Korponay* : I. m. II. k. 212. l.

12. Göncz város jkve 89. l. ld. Felsővidéki Szemle 1906. évf. 5. számát.

13. *Korponay* : I. m. II. k. 308-10, l.

14. Tört. Tár : 1880 évf. 779. l.

15. *Korponay* : I. m. II. k. 322. l.

1639-ben újabb táborjárás van Gönczön, s hogy egy ilyen sereg látogatása milyen terhet jelent naponta, azt a megyei jegyzőkönyv idevágó feljegyzése árulja el. Ugyanis ekkor május 7-ére, tehát egy napra a német katonaság ellátására Göncz városára kapunkként 4—4 kenyeret, az egész városra egy hordó bort és egy ökröt vetettek ki, ezenfelül minden két-két kapu tartozott egy-egy fuvar adni, tehát a sereg nem nagy számú és átvonuló volt.¹⁶

Göncz városára szomorú esztendő virradt az 1640-ik évvel. Ebben az évben ugyanis a város kétszer — tavasszal és ősszel — leégett, templomostul, paplakostul, ispotályostul, megyeházastul. Ezt a csapást a város akkori pennája, Gencz Mihály szintén feljegyezte számunkra, mondja el tehát ő, hogy ez a szerencsétlenség hogy s mint szakadt a városra:

„Memorialle anno 1640. die 4. mai.

Kovács Szabó András uram bíróságában, eskütt polgári Nádasdi András, Gencz Szabó Mihály, Faggias István, Szabó Ferencz uramék idejeőkben ezön felüül megh irt ezündöben és napon minemő iszanü kibeszélhetetlen nagy romlása történt szegény városunknak az tűz miatt, adta volna Isten, hogy bár ne történt volna, de mit mondhatunk, mind az mi büneink ennek az oka, ámbár más egyéb örvendetesebb dologról tennénk emlékezeteőt, de az Ur Isten ez szörnüü veszedelmet ha reánk bocsíáttá is, csak háladással, nem zúgolódással kel vennünk eő felségétől. Elsőben ezön felüül megh irt napon úgy mint die 4. maii, az első fertálynak az utolliától, úgy mint Kloz János udvaráról a tűz ki menvén, az föl szélvel alá az egéz első fertály mind végigh alá mind Hústátostól mind megh éghéött ugyan akkoron az negiedik fertályra is által csiapván az tűz az kegiellen nagy szélben az Czakó Wurga András házatól alá mind végig egy csöppigh mind megh égeött, *mind giümölcs fáknak s palánknak is némely részei.* Annak utánna ismég másodsor ugyan ezön felüül megh irt esztendőben Mint szent havának 6. napián ismét hasonló, avagy még nagjób veszedelme történt szegény városunknak az *martalócok miatt*, az kit bizonyosan beszéllöttek, hogy maga szájából hallottanak Szeőcs Máthénak az Szőcs Lőrincz attiafiának, hogy azzal ugyan dicseködött, hogy eő égette megh az wárost Ezön felüül megh irt napon és esztendőben Mint szent havának 16. napián, úgy mint Szent Gál nap eslin az *fölső kapunál*, úgy mint az majo(r) házánál neki vetötte az tüzet, akkoron ismég oly kimondhatatlan veszedelme történt szegény városunknak, hogy azon felüül megh irt háztól fogván ismét mind házak s mind megh rakadot csürök, *minden benne való edős keresméniünkkel* mind megh eméztödöt és megh éghéöt, embörök is és apró gyermekek is égtének megh, az udvarokon egy néhány attiank fiainak uj borai leöréi mind megh égtének. Mind ezök fölött legh keservesebb dologh, hogy *templomunk, harangunk, óránk, predicator háza csiüröstől, ispotáliunk* mind megh égeött, sokaknak ez szörnüü veszedelóm kétszer törtévnén rajtok, az első éghés után az menjire épülhettenek, másodsor való égés ismég megh eméztötte, az ki syralmas és keserves állapot mind azon által az Ur Istent eő szent fölségét ezön kérjük köniörgésünk által, hogy ennek utánna; ezeön föl búsult állapottiában ne büntesseön megh, seött inkább látván ióra való igiezetünket, penitentia tartásunkat, attiai kegyelmességéből fordullion hozzánk és tarcsion megh békességben és csendességben bennünkett.

Anno et die ut supra.

Scriptum per me Michaellem Gewncz.“¹⁷

Nem elég, hogy az elemek kétszer látogatták meg ezen évben a várost, még a török is végig rabolta a Hernád völgyét, s a gönczi mezőkről is egy embert levágtak, egyet pedig elvittek.¹⁸

1644. telén I. Rákóczi György elhatározván, hogy a harmincz éves háboruba beleavatkozik, megindítá hadait, s velük 1644. március 1-én Telkibányán keresztül Gönczre érkezik és innen levelez még március 30-án is.¹⁹

16. U. o. II. k. 335. l.

17. Göncz város jkve 93. l.

18. Korponay: I m. II. k. 361. l.

19. II. Rákóczi György családi levelezése 127. l. Hadtörténelmi közl. 1917. (XVIII.)

Ennek az évnek a nyara Kassa körül a császáriak és Rákóczi hadai közti folytonos harcokkal telik el. Kemény János, Rákóczi fővezére szinte állandóan Gönczön és környékén van és úgy látszik, hogy a hadműveletek egyik támaszpontja Göncz volt. 1644. május 30-án Kemény még azt írja a fejedelemlnek, hogy lovasai, akiket Göncznél csatára bocsátott, a városon túl tovább nem tudtak jutni, „tanáltak ugyan valami elmaradozott hitvány németeket tegnap is, ez éjjel is, de Göncznél tovább nem mehettek, az ellenség a hidakat őrzí.”

Kassa ostroma ekkor a császáriak részéről, Götz és Eszterházy vezetésével már folyt, de Göncz, Eperjes és Varanó felől Kemény János vigyázása miatt a Kassát ostromló császári seregek nem tudtak élelemhez jutni, úgy hogy kénytelenek voltak az ostromot abbahagyni és szégyenszemre elvonulni. Junius 18-án már írja is Kemény János a fejedelemlnek, hogy az ellenség „táborát igen takarosán viszi, ma által mení Gönczön, az mint értem.”

De a hosszúra nyult hadakozás már nemcsak az ellenség, hanem Kemény hadainak élelmezését is kérdéssé tette. Szeptember 22-én Vámosujfaluból írja is a fejedelemlnek, hogy „nem continuálhatjuk az itt lételet sokáig, se széna, se abrak, Göncz felé talán jó lenne (t. i. hadakat összevonni) mindenikfelé vigyázhatnának.”²⁰

1636-ban halt meg az utolsó Turzó s halála után gróf Csáky István foglalja el Gönczöt, amelyet egyébként 1638-ban (július 6-án) III. Ferdinánd királytól adományképpen is megkap. Az új földesúr uralma nem sok jót hozott a göncziekre. A reánk maradt írásokból meg lehet állapítani, hogy Csáky, mindjárt uralma kezdetén a várossal szemben az eddig szokásban volt urbéri szolgáltságoknál nagyobb követeléssel lépett fel, amit a göncziek, támaszkodva az eddigi gyakorlatra és szokásra, továbbá szabadságaik hetedik pontjára, egyszerűen nem teljesítettek. Mi sem természetesebb, mint hogy ebből hosszas veszekedés támadt, melynek mindkét fél csak kárát látta. E viszálykodások első fejezete 1639. nyarán (július 11.) ért véget. Ekkor ugyanis Hosszutótyi László váradi, Cseh János pécsi püspökök és társaik egy 11 pontos „egyezség”-et hoztak létre Csáky István és a „szófogadatlan és engedetlen” gönczi jobbágyok közt. Ennek az urbéri természetű megállapodásnak pontjait itt most nem részletezzük, annyi azonban különösen az egyezség utolsó pontjából megállapítható, hogy e pontozatok a göncziekre voltaképpen rá lettek erőltetve és a complanatorok maguk már eleve listában voltak azzal, hogy ezen „egyezség” ellen a göncziek lázadozni fognak s a békéltető az egyezség utolsó pontjában előrelátóan intézkednek a göncziek várható rebelliója ellen.²¹

Göncz tehát, amely földesuraival általában nem volt szerencsés, Csáky Istvánnal sem járt jól. Az 1639-ben megkötött „egyezség” ellen

évf. 106. l. *Kemény*: I. m. II/2. k. 45. l. *Szalárdi*: *Siralmas krónikája* IV. k. 5. rész. Halicz Gábor naplója szerint 1644. márc. 1. és 30-án volt a fejedeleml Gönczön és 30-án „Urunk ő nagysága csömörből oly rosszul volt, hogy a lába sem birta.” Aug. 1-én ebéden, 18-án estve volt Gönczön. *Mikó*: Erdélyi. tört. adatok IV. k. 91, 94. ll. Bánfi György 1644. márc. 1-én naplójába ezt írja: „Hatalmas nagy sárban mentünk Gönczre, az árviz miá az nap ott voltunk.” 30-án: „Urunk igen megbetegedék.” *Mikó*: I. m. IV. k. 121. l.

20. *Hadtört. Közl.* 19 7. (XVIII.) évf. 124 l. *Tört. Tár* 1880. évf. 42. és 304. l.

21. 1638. jul. 15-én bemutatja a város a szepesi káptalan előtt szabadságainak 7. pontját. Göncz város levéltára Orsz. ltár: *Libe Reg.* IX. k. 262—6. l.

Göncz „az szegény város özvegyekkel és árvákkal együtt” már a következő évben (1640. okt. 14.) védekezni próbál és kéri Csákyt, hogy a dézsmát és a száz drabantokat, tekintettel a város romlott állapotára, ne kívánja.²² Ugy látszik, a város arra hivatkozott, hogy az „egyezség” csak egy évre kötletett, mert a következő esztendőekben e körül folyik a nagy vita és még több tanúvallatás. A tanúk kevés kivétellel azt vallják, hogy a szerződés, főleg annak legvitásabb pontja, t. i. az évi 2000 forintnyi adófizetés kötelezettsége csak egy évre kötletett, azonban dacára ennek. Csáky megkötölte magát, s hiába emelt szót nála a göncziek érdekében maga Abauj vármegye, ő az évi 2000 forintnyi adót minden áron követelte, amely csökönységnek vagy kapzsiságnak vége azután lázongás, emberhalál, sok és hosszas törvényes hercze-hurcza és — egy újabb megegyezés lett.²³

1650-re mérgesedett el a helyzet annyira, hogy a göncziek már csak a lázongásban véltek kivezető utat találni. Valószínűleg az keserítette el a város népét, hogy Csáky a nem egészen jogosan követelt 2000 forintnyi évi adót, ha török-szakad áron is, de be akarta rajtuk hajtani. Ugy látszik volt a göncziek között néhány, aki Csákyval, azaz a hatalommal tartott, s természetes, hogy amikor az agyonzaklatott nép dühe kitört, annak nem a távollevő gróf, vagy annak fizetett emberei és szolgálói, hanem ezek az „árulók” eslek áldozatul.

Amint az elsődleges tanúvallomásokból meg tudjuk állapítani, kezdetben tulajdonképpen a földesúri kívánságok és túlzott követelések teljesítésének megtagadása miatt folyt a város ellen a vizsgálat. A göncziek ugyanis kifogásolták a vincellér- és csatlós-állítás kötelezettségét, sokalták és úgy látszik nem is fizették az adót, amely eddig fejenként 60 pénz volt, most meg egyszerre 4—5 forintra szőkött fel. Ezenfelül Gönczön közhangulattá lőn, hogy aki a földesúr szöllejébe megy dolgozni, azt agyon kell verni, „mert nem tartozunk véle.” Talán azért is támadták meg Rácz Mihály uram házáat s akarták fejét a kapu felett kivetni, mert hajlamos lett volna az úrnak szőlőmunkával szolgálni.

Természetes, hogy mindez nem tetszett Csákyknak, akinek még más kifogásai is voltak a göncziek ellen. Így pl. gönczi házáat a város az ő engedelmével eladta, az abauji alispánt pedig, amikor mindezen kihágások és engedetlenségek ügyében nyomozni, tanúkat vallatni akart, nem engedték inquirálni.

Abauj vármegye törvényszéke 1650. április 5-én ítélkezett ez ügyben s Göncz város tanácsát lázítás, engedetlenség és több rendbeli mulasztás címén néhány száz forintban elmarasztalta, másrészt meg a földesúr panaszokdván a felségnél, kivitte, hogy az július 11-én Wesselényi Ferenczhez egy parancsot intézzen, amelyben elrendeli, hogy a gönczieket Csákyval szemben szorítsa az 1639. évi „egyezség” megtartására.²⁴

Ugyanezen időtájt néhány gönczi polgár Bécsben járt a város privilegiumainak megerősítése miatt. Csáky ezeket is állandóan zaklatta, mert talán azt hitte, hogy ezek egyuttal a királyt ellene informálták. A végső-

22. Gróf Csáky Itár a M. Nemz. Muzeumban : CCC. fasc. 43. N° 7.

23. Göncz város Itára 1643. febr. 14., 22. és 27. : gr. Csáky Itár CCC. fasc. 43. N° 11. Korponay : I. m. II. k. 415. l.

24. Gr. Csáky Itár a M. Nemz. Muzeumban CCC. fasc. 43. N° 16, 17, 18

kig feszített húr tehát már közel volt az elpattanáshoz, azonban a város tett még egy legitím kísérletet az ügy rendezésére, s 1650. őszén folyamodvánnyal fordult a királyhoz, amelyre a király meglehetősen szigorú hangú leiratot intézett Csákyhoz, amelyben figyelmezteti, hogy a földesúrnak a népe iránt kegyesnek és irgalmasnak kell lenni és az uradalmak, dominiumok nem arra valók, hogy ezekre támaszkodva a földesurak a népet elnyomják és zaklassák, hanem inkább, hogy védelmezzék. Figyelmezteti végül Csákyt, hogy amennyiben a jövőben ellene még panaszt hall, kénytelen lesz ellene a kamara és a fiskus útján a kellő eljárást megindítani.²⁵

Ugy látszik erre a királyi leiraatra Csáky felbőszült és hatalmának teljes súlyával a szerencsétlen Göncz ellen fordult, aminek következménye egy hatalmas zavargás lett. Ezt a tumultust maguk a városbírák — tehát a hivatalos Göncz — rendezték és részt vett benne az egész város. A bírák már a rebelliót megelőző este elrendelték, hogy az emberek fegyveresen álljanak készen. Másnap — a tumultus napját nem tudjuk meghatározni, csak annyit tudunk, hogy 1650-ben volt — adott jelre Csapó Mihály uram félre ütötte a harangot, a város kapuit lezárták, vagy elállították, s azután teljes tervszerűséggel puskásan, fegyveresen neki látlak a zavargásnak és vérontásnak. Ki volt adva a jelszó, hogy a földesúr szolgáit nem kell bántani, csak az „áruló“-kat, akikhez Ferenczin és Göbölön kívül Záhonyi Mátyást, Rácz Mihályt és másokat is számítottak. Előre elhatározták, hogy Ferenczit megölik és az öldöklést meglehetősen kegyelenséggel végre is hajtották. Ferenczire többen rálöttek, s azután még fejszeczapások is érték, úgy halt meg. Azután Göből, vagy Kölből István házát rohanták meg, őt beteg ágyából vonszolták ki, agyonverték, házát pedig teljesen kirabolták. Kölből már halott volt, mikor Rába István még a hullát is verte. Midőn pedig Telczér Bálintné Nyul Anna unokája siratta Ferenczit, Bába János odaszólt neki: „Mit siratod este lélek, kurva fattya, eregi, feküdj az hasára és sirasd.“

A tumultus áldozatai tehát az „áruló“, pribék, álnok, martalóc, kurafti“ és más diszes jelzőkkel illetett Ferenczi Mihály és Köből István voltak, kiknek bűnét azonban a tanúvallomásokból kihámozni nem lehet, s nem tudjuk pontosan megmondani, hogy miért támadt fel éppen ő ellenük az egész város. Annyi bizonyos, hogy Csáky miatt kellett meghalniuk s az is tény, hogy a göncziek elkeseredése és dühe ekkor már nem ismert határt.

Természetesen az eset nem maradt megtorolatlanul. Vagy 120—130 ember került bűnvádi eljárás alá. A „nem utolsó gyilkosok“ többjei Bába János, Bodnár András, Brató Mihály, Jósvai János kerülő, Kati István, Lakatos Pál, Mészáros Imre, Prókátor Szabó János, Szabó György, Szabó Tamás tanácsbeli, Szabó Tamás kerülő, Szabó Dániel, Szócs János, Takács György és Varga Mihály valának, de részt vettek benne

25. 1650. okt. 26. Bécs. III. Ferdinánd király leirata. Göncz város idezárt folyamodványából megérthető „*quanta cum amaritudine et lamentis onerum magnitudinem, quibus ipsi sub dominio tuo praemuntur Maiestati Nostrae representant*“ stb. azokat, akiket „*pro obtinenda confirmatione privilegiorum suorum ad aulam nostram expediverant*“ ne zaklassa, „*illud prae oculis semper habens, dominia non in oppressionem populi, sed eius tutelam... constituta et ordinata esse...*“ Orsz. Litr.: Canc. o. Conceptus Expeditionum N° 288. ex 1650.

Boldizsár István, Borbély Miklós, Crystan István, Csapó másképp Szabó Mihály, Csontos Tamás, Farant Miklós, Hohozó János, Melda István, Tóth-Szabó Mihály és még sokan.

A bíróság mindenekelőtt a 120 vagy 130 vádlottat fejenként 20-ad 20-ad magával leteendő tisztító esküre ítélte. 119 vádlott nemhogy tisztázta magát, hanem az idézésre sem jelent meg, ezeket fej- és jószágvesztésre ítelték és proscibálták.

Az ítéletet 1651. júniusában Csáky István a felség elé terjesztette, aki azt 1651. június 23-án kelt leiratával nemcsak hogy helyben hagyta, hanem egyenesen elrendelte, hogy az ítélet végre is hajtassék és az okozott emberhalál megtoroltassék. Ugyanekkor, ugyanezen dátum alatt valami ismeretlenhez, aki a göncziek számára kegyelmet kért, ugyan csak leiratot intéz a király, amelyben kijelenti, hogy a kimondott ítélet végrehajtása elé akadályokat gördíteni nem óhajt.

Az elítéltek közül úgy látszik a Kassán fogva lévő Szőcs János később (1651. december 24-én, Karácsony előestéjén) kegyelmet kapott, de a többi nem. De úgy látszik, nem is volt rá szükségük, mert ettől az ítélettől a Gönczön szabadlábon lévő elítélteknek egy hajuk szála sem görbült meg, bántatlanul, nyugodtan éltek s velük szemben úgy látszik senki sem merte az ítéletet végrehajtani, legkevésbé pedig Göncz város tanácsa.

Ebből megint csak baj lett. Ugyanis 1651. október 20-án Kassán a megyei törvényszék újra összeül, hogy fej- és jószágvesztésre ítélje Varga András gönczi bírót, Kölbel Andrást, Szabó Tamást, Szabó másképp Bartha Gergelyt, Szabó másképp Mikó Istvánt, Kékedi Kovács Istvánt, Kovács Mihályt és Szőcs Jánost, azért, mert a halálra ítélt Szabó Dánielt és a többi proscibáltat nemcsak hogy nyugodtan túrték maguk közt, hanem még kedveztek is nekik, szóval voltaképen a bűnpártolás delictumába estek.

Mindezekeken felül úgy látszik Csáky István a királyt is a göncziek ellen hangolta, mert 1652. március 23-án újabb parancsot intéz Wesselényi Ferenczhez, melyben meghagyja, hogy szorítsa a gönczieket az 1639. évi „egyezség” megtartására, főleg pedig az évi 2000 forint adó megfizetésére.

Wesselényi 1652. június 21-én Kassán 26 választott bíróval a gróf Csáky István, továbbá a rebellis Göncz városa, főleg Szilágyi János helyettes bíró, Czirbesz István, Polgár Gergely, Szabó András, Csóri Mihály, Szabó másképp Sziygyártó Mihály „pronunc edituos templi”, Christan István, Szabó Mátyás, Csapó Mihály, Szabó másképp Bányai András esküdtek közt folyó perben új ítéletet hoz a következő vádpontok alapján:

1. 1639. július 11-én gróf Csáky István földesúr és a göncziek egyezséget kötöttek, melyben Göncz évi 2000 frt. fizetésére kötelezte magát, ámde ezt a pénzt nem fizették.

2. Noha a Hármaskönyv III. rész 21. címe értelmében joguk nem volt, mégis a göncziek rebelligesen ellentmondtak Csákyknak Gönczbe való beiktatásakor.

3. Csizmadia András mostani főbíró, Szilágyi János helyettes bíró, Czirbecz István és Dienes András esküdteket, Mészáros István és Csóri András „tribunos plebis”, akiket emberölésért elítéltek s akiket elfogni s

a földesúrnak átadni kellett volna, „civilibus honoribus cohones tando“ maguk közé vették és így bűnpártolók.

4. Jósvai János, Szabó Dániel, Bába János és Szabó János proscríbalált emberölőket elfogván, a földesúr parancsa ellen nem Szepesvárába, hanem Kassára vitték.

Mivel pedig a megidézett göncziek a tárgyalásra el sem jöttek, el kellene őket makacsolni, a be nem fizetett adókat beszedni, de az „irgalmas“ földesúr megelégszik 3000 forinttal, iktatási ellentmondásukat megsemmisítik, s akinél még gonosztevőt találnak, annak fejét veszik.

Ez már több volt a soknál, s erre a göncziek válasza az, hogy felkerekednek, eltávoznak otthonukból és pusztán hagyják városukat. Megijedt erre Csáky, aki ezt a fiskális szempontból kétes értékű „eredményt“ már maga is tulságosan soknak találta és tárgyalásokat kezdett a göncziekkel. A tárgyalások vége egy 1652. október 1-én kötött egyezség lett, amelynek első pontjából látjuk, hogy a göncziek kezében hatalmas ütőkártya volt a városuk pusztán hagyásának lehetősége. Igyekeznek is Csáky elsősorban ez ellen védekezni, mert a bíróval és a tanácscsal esküt tétet arra, hogy a várost és a földesúr birodalmát többé el nem hagyják, rebelliót és pártütést többé nem rendeznek, engedelmes, szófogadó és békés alattvalók lesznek.²⁶

Még alig simúltak el ennek a szomorú ügynek hullámai, amidőn a nyugtalan vérű, vagy pénzsóvár Csáky már újabb vizályt lámaszt. Ugyanis a gönczi ref. pap és az iskola borméréssel is foglalkozott, amit Csáky nem jó szemmel nézett s kifogásolt. Ugy látszik, gyorsan és gyökereesen óhajtott a pappal és iskolával ebben a kérdésben elbánni, azért tehát, hogy a bormérést megakadályozza, 1653-ban egyszerűen elpalánkolt a ref. templomot, parochiát és iskolát. Ebben a vizályban azonban, amelyről később még lesz szó, Csáky húzta a rövidebbet, mert a vármege határozott, erélyes fellépésére kénytelen volt mindent visszacsinálni és a reformátusoknak a bormérést megengedni.

Ezzel a város és földesúra közti közel két évtizedes vizálykodások véget érnek, ami azonban nem jelenti még azt, hogy Gönczre most már a béke és nyugalom évei köszöntöttek.

A XVI. század második felében az országos, politikai mozgalmak hullámverései ide is eljutnak és sok nehéz napot, kárt, pusztulást okoznak a városnak.

1655. tavaszán két ízben is (március 29. és május 23.) Gönczön jár II. Rákóczy György fejedelem főkamarása, gróf Rhédey László, aki ugy látszik diplomáciai küldetésben utazott keresztül a városon.²⁷

1659-ben az akkor ülésező pozsonyi országgyűlés kénytelen Gönczcel foglalkozni. Ugyanis a gönczi hidat a Hernád heves áradásai tönkretették, úgy, hogy ennek felépítésére a kir. fiscus és Abaujvármegye anyagi ereje elégtelennek bizonyult. Mivel azonban a Kassa—tokaji fontos utvonalon fekvő gönczi hid felépítése nemcsak kereskedelmi, hanem stra-

26. Orsz. Ltár: Kisebb családi ltárak: gr. Csáky ltár 1652. június 21. és M. Nemz. Muzeumban gr. Csáky lt. CCC. fasc. 43. N° 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24 fasc. 44. N° 3. Orsz. Ltár: Canc. o. Conc. Exp. N° 3, 124, 150, 268, 279, 416, 556. ex 1651 Gr. Csáky lt. CCC. fssc. 43. N° 25.

27. Magyar Tört. Tár I, k. 224. 228. l.

tégiai érdek is volt, ennél fogva az országgyűlés kötelezi Sáros és Szepes megyéket is ezen hid felépítésére és fenntartására azzal, hogy ez a hid az ő érdekeiket is szolgálja. A hid előtti töltéseket és sáncokat Göncz városa tartozik bírság terhe alatt karban tartani, a török martalócok és más tekerő rablók miatt pedig, akik a gönczi hid töltései melletti bozótban szoktak leskelődni, ez a töltéstől bizonyos távolságra biztonsági szempontból kiirtandó.²⁸

1660. körül megint elkezdődött a táborjárás Göncz körül, amely olyan méreteket öltött, hogy a sok élelemadást és beszállásolást már maga a földesur is megsokalta, s 1661. június 15-én az Ényiczken időző Wesselényi Ferencz nádortól, mint kir. helytartótól nyílt parancsot kér és kap, amelyben a nádor a magyar, horvát és német gyalog és lovas hadak beszállásolása alól Göncz mezővárost mentesíti.²⁹ Azonban úgy látszik, e parancsot a katonaság nem nagyon vette figyelembe, mert 1662. telén (február 20.) a német lovasság bizony csak „Güntz“-re lett beszállásolva.³⁰ Éppen ilyen keveset használhatott az a folyamodvány is, amelyet Göncz városa 1673-ban a katonaság beszállásolása ellen a szepesi kamarához intézett, s amelynek édes-kevés, vagy semmi foganatja sem lett.³¹

1672-ben a Magyarországból Erdélybe menekült bujdosók betörték a Felvidékre. 1672. szeptemberében Gönczön járnak csapataikkal Kende Gábor, Petróczy István, majd Szuhay Mátyás és Szepessy Pál.³² A bujdosók eme vállalkozása, mint tudjuk nem járt a kívánt eredménnyel, mégis a szepesi kamara ijedtében nyílt parancsot intéz a veszedelem elmúlása után többek közt Göncz városához is, melyben meghagyja, hogy a tatárok módjára garázdálkodó lázadók kiirtását minden uton módon szorgalmazza.³³

Ugy látszik azonban, hogy sem a német katonaságtól tönkre sajnyalgott göncziek, sem más a „lázadók“ kiirtásában nem nagyon szorgoskodott, mert ezek 1674. júniusában épen a Hegyalját támadják meg s ekkor többek közt Gönczöt is felverik.³⁴

Míndezek a támadások a bécsi intéző köröket nem térítik észre s folyt tovább az országpusztítás mindenféle eszközzel s szinte tervszerűen, elannyira, hogy midőn Abaujvármegye rendei 1677. április 11-én a gönczi templomban közgyűlést tartanak, itt Hanyi Péter, aki a megye részéről, mint kiküldött részt vett a Wesselényi féle összeesküvők besztercebányai gyűlésén, a templomban egyenesen a töröknek való meghódolást követelte.³⁵ A töröknek való behódolásból ugyan nem lett semmi, azonban már maga ez az eszme is jellemzi az akkori rendkívül elkeseredett köz-

28. 1659. évi XXXIX. t.-cz.

29. Göncz város ltára: 1661. jun. 15.

30. Hain Gáspár Krónikája 292. l.

31. Göncz város ltára: 1673. jan. 3.

32. Pauler: A bujdosók támadása 1672-ben. Századok 1869. évf. 15. l.

33. Göncz város ltára: 1673. febr. 28.

34. 1673. jan. 4-iki folyamodvány Göncz ltarában. 1674. június. In diesem Monath plünderten die Vngern Malcontenti Thalya, Ujhely, Liszka Göntz... etc. Hain Gáspár krónikája 429. l.

35. Pauler: Wesselényi nádor és társainak összeesküvése II. k. 12–13. l. — Tört. Közl. Abauj vmegye stb. I. évf. 17, 107–8. ll.

hangulatot, amely mellett 1678. elején a bujdosóknak, élükön gróf Thököly Imrével nem került nagyobb fáradságukba a Felvidéket s vele Gönczöt is elfoglalni.³⁶

1678-tól 1683-ig tehát megint nyugtalan időket élt Göncz városa, mert hol Thököly hadai, hol meg a császáriak tanyáznak falai közt. S hogy az ilyen látogatásoknak milyen következményei voltak, azt nem kell bővebben részleteznem. 1678-ban a nyár (augusztus) végén a császáriak táboroznak Gönczön, 1680. őszén a kurucok égetik fel a Hernádon a gönczi hidat, 1681-ben Suhajda hadai vannak Gönczön s a császáriak verik fel őket 1682-ben és 1683. nyarán Thököly hadai élik Gönczöt és környékét.³⁷

A sok hadakozás, táborjárás, átvonulás rettenetesen tönkretette a várost s hogy ez nem pusztá szóbeszéd, azt Göncz városának egy írása is bizonyítja. Ugyanis 1683-ban február elején a gönczi főbíró, Vendégi Szabó Mihály a tanáccsal és a községgel együtt adófelengedésért s más czébekért folyamodik a szepesi kamarához, amelyben ez vagyon írva: „Elhittük, nyilvánvaló Nagyságtok és Kegyelmetek előtt a mi elpusztult és elrongyolódott szegény városunknak siralmas állapattya és lakosaink számának igen megapadása, úgy annyira, hogy akar ki is ha elnézi, harmadrészeben a házaknak alig találkoznak lakosok, hanem csak puszták a házak; fizetés pedig mindenféle annyi rajtunk, hogy ami kevesen még megmaradtunk, lehetetlen, hogy elgyőzzük.” Kéri tehát, hogy a taxát szállítsák alább, a korcsmaárendáért pedig legyenek türelemmel, „mivel az töröknek való fizetés is nagy rajtunk.” Nem győznek annyifelé fizetni, kéri tehát a kamara jóindulatát.³⁸

Látjuk tehát ebből, hogy Göncz ekkor ha nem is hódolt talán be a töröknek, valami címen mégis adózott nekik, ezenfelül adózik a földesúrnak, császárnak, fejedelemnek, emellett kétféle sereg is pusztítja, éli a várost, úgyhogy nem csoda, ha a város romlásnak indult. És hogy ez a romlás (mint egy urbariális összeírás írja: *ruinatio*) tényleg nagy mérvű volt s a város a kamarához írt folyamodványában egy cseppet sem túlzott, azt bizonyítja egy 1687. június 23-án tartott becslés, amely szerint a városnak a Csákyakra eső része, amely valamikor 15.964 forintot ért, „iuxta hodiernum statum ruinationum non valeret nisi fl. 5000”, azaz mai pusztult állapotában már csak 5000 forintot ér.³⁹

A XVII. század háborús mozgalmai folytán az agyonsanyargatott Gönczön tehát a pusztulás és a szegénység lett urrá. A lakosság elszéd, s ami ott marad, — *kolduló levelet vált*. Szomorú jele az elnehezült időeknek, hogy ilyen kolduló leveleket oly sűrűn kérnek, hogy a város nótáriusa, hogy a maga dolgát könnyebbítse s ne kelljen mindig ujra és ujra a kolduló-pátens szövegét megfogalmaznia, bejegyzí a város jegyzőkönyvébe ennek formuláját,⁴⁰ sőt talán az is lehet, hogy jóelőre blanketákat készített el, hogy az ilyen pátens kiadását így is gyorsítsa.

36. *Korponay*: I. m. I. k. 48. l.

37. *Tört. Tár*: 1903. évf. 80. 245. II. 1910. évf. 69. 252. II. A késmárki névtelen nemes naplója, *Luossy, Szabó, Szilágyi*: *Tört. Emlékek* II. k. 28. l.

38. *Orsz. Ltár*: *Missilisek*. Göncz levele 1683. febr. 10. előtt.

39. „*Oppidi rata dimidietas, cuius taxa amica ante ruinationem erat fl. 643. den 84. stb.* *Orsz. Ltár*: *Urb. et Conscr. fasc. 27. N° 33, és fasc. 90. N° 71.*

40. Szövegét ld. a függelékben.

A tünező félben lévő XVII. századnak ez volt a legszomorúbb „vivmány“-a, nemcsak Gönczön, hanem egyebütt is. És amidőn Gönczön 1691. szeptember 10-én összeírják a város adóalanyait, 83 nemes család mellett mindössze csak negyven jobbágy családot találnak,⁴¹ ami mindennél szomorúbban beszélő adat. Így érlelték részint az idő, de még inkább a kormányzó körök szellemi vaksága a magyarság újabb szabadságharcát és 1703-ban elhangzott a „Recrudescunt vulnera...!”

Mint minden nemzeti irányú mozgalomból, úgy Rákóczi glóriás harcaiból is kivette Göncz a maga részét. A város is a fejedelem zászlójához szegődik, „az igaz ügy mellett fegyvert kötvén” katonaságot állít ki, amely úgy látszik Bercsényi alá volt rendelve. Göncz város katonái ott vannak Szendrő, Kassa, Eperjes alatt, a feleségek, cselédek pedig otthon „az hadak intertentiójára limitált victualét mindenkor praesentállják”, azaz a hadakat élelmezik, az otthon maradt bírák pedig a postát tartják fenn szüntelen. Hivatkozva mindezekre és még, hogy a szegény helynek lakosai a felsőbb esztendőekben való keserves sánczoltató portiózásban nagyon elszegényedtek és megfogyatkoztak, kéri a göncziek a fejedelemtől adójuk elengedését. A fejedelem azoknak, akik a hadakba mentek, 1704. június 3-án kelt elhatározásával az adót el is engedti.⁴²

1705. tavaszán a gönczi vitézek és hadnagyaik, Gönczi János és György ismét adóügyben folyamodnak Bercsényihez, kérve, hogy azokat, akik hadakoznak a szokott taxán (adón) kívül a jezsuiták vagy mások javára ne engedje „angariálni”.⁴³

Mint máskor, úgy természetesen most is bőven van táborjárás Gönczön. 1706. nyarának végén (szeptember 8.) Károlyi Sándor van a városban, ugyanezen év október elején „Károli uram, Szöcs János, Kárándi, Sennyei, Nyúzó, Kenyheczy és Diák Ferencz ezreivel szállott volna (Bercsényi tervei szerint) az Hernád mellé Göncz táikára” és Károlyi tényleg Gönczre is ment és odavárja Bercsényit is, aki indulni készül és útjában meg fogja vizsgálni az ellenség situatioját.⁴⁴

Károlyi és Bercsényi azonban nem sokáig maradhatott Gönczön, mert Rabutin 1706. október 13-án labancaival bevonul oda, s mi sem természetesebb, minthogy a kurucz várost felégeti, kirabolja, a lakosság szekereit elszedi, s azután vonul tovább dél felé. Rabutin pusztítása oly mély nyomot hagyott a lakosság lelkében, hogy még 1772-ben is emlegették.⁴⁵

A Rabutin pusztítása által okozott sebet Rákóczy igyekszik begyógyítani. 1706. november 23-án Rozsnyóról keltezett privilégiumában „reflectálván Göncz várossa lakossinak a mostani fenforgó hadakozásunknak kezdetitül fogva mind eddig is álhatatossan s nagyobb részről táborunkban continuált s ahöz kívántató igaz hazafiúságokkal megbizonyított hűséges magok viselését, nem kevés szánakozásra való alkalmatosságot

41. Orsz. Ltár: Dicalis Conscript. LXIII. k.

42. Göncz város ltára: 1704. június 3. előtt.

43. Archivum Rákóczianum IV. k. 418. l.

44. Tört. Tár 1910. évf. 27. l. Archivum Rákóczianum V. k. 280, 288. ll.

45. A Rabutin járásának részleteit ld. a függelékben. — Századok 1868. évf. 696. l. Magyar Tört. Emlékek (Akad.) XXII. k. 291. l. 1772-ben a pusztá házakról azt vallják, hogy azok a „revolutiokban még Rabutin járásakor pusztultak el.” Urbén Tabella, Orsz. levéltár.

nyujtván az ellenség által mostan történt elromlások és pusztulások s az említett városnak földig való elrontása s megégettetése" ezért Göncz felső, közép, alsó és akármely rendű lakosait akármi néven nevezendő földesúri adózás alól felmenti, „*aggregálván egyszersmind azon sokszor említett várost több nemes Magyarországon lévő szabad hajdú várossok-nak száma közzé*" s elrendeli, hogy szabad helységnek ismertessék el.⁴⁶

Rákóczi ezen privilegiumát Abaujvármegyének Kassán 1707. január 17-én tartott közgyűlésén szabályszerűen ki is hirdették, azonban úgy lát-szik a megyének e privilegiummal szemben bizonyos aggályai voltak, amelyeket a fejedelem elé terjesztett, aki 1707. március 14-én megnyug-tatja a vármegyét mondván: „Göncz várossának hajdú várossá való tételében nem látjuk rövidségét az nemes vármegyének, minthogy elébbeni iurisdictionója rajta fen léssen és az közterhek viselésétül is nem immuni-táltathatik”,⁴⁷ ami azt jelenti, hogy Göncz nem lett szabad királyi város, hanem csak a földesúri hatalom és az adózás alól mentesülő hajdú-város, amely tehát viseli a közterheket és megmarad a vármegye jog-hatósága alatt.

1707. június 7-én az ónodi országgyűlésen Göncznek a hajdúváro-sok közé való felemelése a 24. szakaszba be is lett cikkelyezve. A confoederált rendek „unitis vocibus” egyhangúlag ratifikálják a fejedelem ezen intézkedését, elismerik és méltányolják a város kiváló szolgálatait, rendkívüli érdemeit s csak azt kívánják a fejedelemtől, hogy már most a zálogos és örökös földesurakkal, továbbá az egi káptalannal a tizedek megváltása tárgyában egyezzen meg.⁴⁸ 1709-ben az egi káptalan a maga dézmái miatt nyugtalankodik is, de Bercsényi lecsillapítja őket.⁴⁹

A hajdúvárosi rangra emelt Gönczöt Bercsényi is, meg a fejedelem is hathatósan pártfogolja. A kassai konviktus, mint a város zálogos földesura, kívánva a maga jövedelmeit, Abauj vármegye előtt viszályba keveredik a várossal, amelynek elintézését a fejedelem Bercsényire bizza, aki Abauj vármegye alispánjához 1709. augusztus 30-án rendeletet intéz, melyben mindenekelőtt a felek közti szerződés „mineműsége” iránt ér-deklődik, azután meghagyja az alispánnak, hogy bizonyos tilalmas erdőbe szálljon ki és ebből „bizonyos részt, amennyit tudnia illik említett váro-siaknak kívántató épületekre és hordók csináltatására szükségesnek és elégnék lenni igasságosan itéli,” hasítson ki.⁵⁰ Magát a főügyet azonban csak 1710-ben (február 22.) intézi el végleg Bercsényi, amikor úgy látszik megkapta már a kontraktust. Ekkor, ezt ismerve, levelet intéz a gazda-sági tanácshoz, melyben előadja, hogy az ónodi gyűlésen a felséges fejedelemmel együtt a confoederált statusok „Göncz várossának mostani nemzetséges fegyverkezésünk ideje alatt contestált dicséretes érdemeit tekintetbe vévén, hajdúvárosi szabadságnak collatiójával méltóztatta az említett várost megh kegyelmezni s az által az földesurhoz való kötele-ségektül és szokott censualis adózástul felszabadítani”, hogy azonban a nemes kassai konviktusnak, a mostani hypotekáriusnak kára ne legyen, a várostól befolyó adó helyett az ország jövedelméből 12 alumnus eltartá-

46. Göncz város ltára : 1706. nov. 26.

47. Archivum Rákócziánium II. k. 54. l.

48. Göncz város ltára : 1707. jun. 22.

49. Archivum Rákócziánium VIII. k. 100. l.

50. Göncz város ltára : 1709. aug. 30.

sára évi 1800 frtot rendel kiadni s ezt az összeget a gazdasági tanács a konviktusi regensnek sóban vagy pénzben adja ki.⁵¹

Ezzel azután Göncz hajdúvárosi rangra emeléséből támadt inkább gazdasági háttérű hullámok el is simultak.

Közben a szabadságharc szünet nélkül folyt. 1707. májusában a háborúhoz még elemi csapás is járult. Ugyanis árvíz volt a Hernád völgyén, úgy hogy Bercsényi a harangodi gvülésre nem mehet a gönczi hídon, hanem csak a körömi révnek kerülve. 1707. nvarán (augusztus) a Rabutin által felégetett Gönczöt uira felépítik. 1708-9-ben maga Rákóczi is többször megfordul Gönczön, 1709-ben pedig nemcsak a hadak közt, hanem már Gönczön is pestis van. 1710-ben Viard generális Göncznel téli tanyára száll.⁵²

1711. telén hanvatlóban van már a kuruczok csillaga. Január 7-én Munkácson van a fejedelem s innen ír generál Palocsainak, jelezve, hogy az ellenség többek közt Gönczön van. A fejedelem egyébként Gönczön nagyobb számú ellenséges haderőt sejt.⁵³

Rákóczi nemsokára lengyel földre távozott, a szabadságharc zátonyra jutott s 1711. május 1-én létrejött a szatmári béke.

Elhallgattak tehát a majtényi sikon a kurucz tárogatók, szétoszlott a fejedelem sok dicsőséget aratott serege, hazatértek a göncziek is házi tűzhelveikhez, hogy végre a sok háború, csapás és balsors után egy politikailag és gazdaságilag nyugalmasabb epochát kezdjenek meg.

A békés fejlődés beköszöntő korszakára nagy szüksége volt már nemcsak az országnak, hanem Göncz városának is. Hiszen 1715-ben, amidőn az adózó népet országosan összeírják, a XVII. század végén talált 40 adózó jobbágy helyett Gönczön már csak 33-at találtak.⁵⁴ A város lakossága tehát lassanként kipusztult volna, ha el nem mulnak a zavaros, békétlen, háborús idők s kezdetét nem veszi a béke.

A megelőző fejezetből már tudjuk, hogy a XVII. század elejére a Turzók, mint a nagy birtok-per győztesei, visszakérültek Göncz birtokába. A XVII. század elején Turzó Kristóf, majd özvege, Erdődy Zsuzsánna, azután Turzó Szaniszló birja Gönczöt, amelyet 1624. április 12-én Semp-tén kelt végrendeletében fiának, ugyancsak Szaniszlónak hagy.⁵⁵ 1636-ban még egy, az utolsó tagja él a Turzó családnak. Mihály, aki egyúttal ura Göncznek is. 1636. tavaszán a göncziek Turzó Mihálvhoz fordultak, azzal a kérelemmel, hogy szabadságaik megtartását illetőleg adjon oklevelet. Az épen utazáson levő Mihály azt válaszolta, hogy most „mywel utunkha wagiunk, derekassan arra magunkat nem resolvhattuk“, hanem privilegiumaik és egyéb leveleik „meglátását“ Falussy Miklós praefectus uramra bizza, hogy ökegyelme meglekintvén minden igazságukat, arról majd tegyen jelentést, s „interim uijob resolutionkigh“ maradjanak az eddigi szabadságokban és privilegiumokban.⁵⁶

51. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 1586. No 5.

52. Archivum Rákóczianum V. k. 427. I. és II. k. 86. I. *Thaly*: II. Rákóczi Ferencz fejedelem emlékiratai Bp. 1866. (II. kiadás) 313, 314, 317. II. Archivum Rákóczianum VI. k. 455. I. *Korponay*: I. m. I. k. 60. I.

53. Archivum Rákóczianum III. k. 559. I.

54. Orsz. Ltár: Régi orsz. Ladula BB. No 1.

55. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 295. No 15. Csáky okltár II. k. 622. I.

56. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 854. No 19.

Azonban a göncziek hiába vártak Mihály úr újabb elhatározására, mert az utolsó Turzó 1636. augusztus 11-én meghalt s vele kihalt a Turzó nemzetség is. Mihály legközelebbi rokona gróf Csáky István szendrői főkapitány felesége, Mihály nővérének, Turzó Zsuzsánnának leánya, Forgách Éva volt. Ezen a címen Csáky még 1636-ban tekintet nélkül Hoszszútóty László szepesi prépost és váradi püspök protestálására, elfoglalja a Turzó javakat, s köztük természetesen Gönczöt is.⁵⁷

Ebbe a szepesi prépost persze nem nyugodott bele, hanem elérkezettnek látván a Turzók kihalásával a pillanatot, a felségtől a Göncz miatt a királyi fiscussal folyó per revízióját és végleges eldöntését kéri, amit a felség 1637. január 12-én Regensburgban kelt leiratában meg is enged.⁵⁸ Már 1637. január 26-ára az első tárgyalás határnapja is ki van tűzve, amikor a felség (ugyancsak január 10. illetve 12-én) Pázmány Péterhez intézett leiratában a tárgyalást bizonytalan időre elhalasztja.⁵⁹

A Turzók magszakadásával előállott új helyzetet úgy látszik a regézi várnagyok is igyekeztek kihasználni, amint azt a gönczieknek a pozsonyi kamarához intézett leveléből látjuk. A város ugyanis a regéziiek részéről elkövetett határsértésről és injuriáról beszél, amely ellen védelmet kér. A pozsonyi kamara 1637. telén (jan. 29.) meghagyja a szepesi kamarának, hogy nyomozzon Göncz határjáró levelei (metalís) után és addig is, míg ezek előkerülnek, a gönczietek jogaikban védje meg.⁶⁰ A Turzók kihalásával előállott bizonytalan állapot azonban nem tartott sokáig, mert III. Ferdinánd király 1638. március 25-én Pozsonyban kelt adománylevelével a szepesi várat és tartozékait, s köztük Göncz mezővárosát is Csáky Istvánnak és feleségének, Forgách Évának adta.⁶¹

Tudjuk már, hogy Göncznek nem sok öröme tellett az új földesúrban és ismerjük azokat a küzdelmeket, amelyeket a városnak a tulságos mohóságú földesúr tulajdoni követeléseit ellen ki kellett fejteni. Ismerjük az 1639. évi kényszeregyezés keletkezésének történetét is, amely, mint tudjuk, további viszályoknak lett a szülőanyja. E veszekedések közepette egyébként az új földesúr igyekezett magának a gönczi hegyen mentől több szöllőt szerezni. Így 1648. tavaszán (március 12.) a gönczi határban a Felső Henkinán husz szöllőt vesz meg 1991 forintért, 1650. tavaszán (március 22.) pedig az Árok mellett lévő középhegyen vesz 11 szöllőt 820 forint becsértékben.⁶² Amidőn 1651. november 22-én Bécsben III. Ferdinánd király többek közt Gönczöt gróf Csáky Istvánnak újra és most már örökletesen odaadományozza, most már a várost ezekkel a szőlőkkel együtt („cum certis vineis in promontorio eiusdem situatis”) említi.⁶³ Ugyanekkor a király egyuttal a jászai konventhez parancsot intéz, hogy

57. Abauj vm. jkve (Orsz. Lt.) 1636. fol. 242.

58. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1637. No 6.

59. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1637. No 3. és 5.

60. Orsz. Ltár: Szepesi kamara; Litt. kam. Posoniensis fasc. 20. No 82.

61. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 503. No 6; fasc. 537. No 33; fasc. 1041. No 20; fasc. 1160. No 30. Csáky Oktár II. k. 699. l. Az óvatos III. Ferdinánd király mindezeket: „Salvo tamen iure alieno et praesertim ecclesiarum Dei, signanter in oppido Geöncz habitu cui neququam per praesentes derogari volumus”, záradékkal adja.

62. M. Nemz. Múzeum, gr. Csáky ltár CCC. fasc. 43. No 13, 14, 15.

63. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 826. No 35.; fasc. 906. No 13. Conc. Expeditionum 1651. No 493. gróf Csáky levéltár II. k. 722. l. Ugyanolyan salvo jure történik az adomány mint fent,

Csákyt a neki adományozott ingatlanokba és persze Göncz mezőváros birtokába iktassa be. 1652. január 3-án jelenti a konvent, hogy amidőn Csáky Istvánt és fiait, Ferenczet és ifjabb Istvánt az egész teljes Göncz („totalis et integri Göncz”) birtokába be akarta iktatni, ennek a város nevében Zemkó György ellentmondott azért, mert a királyi adomány a város régi kiváltságait sérti. Különösen sérelmesnek jelölte a város képviselője a Csáky által követelt negyven napi élelmezés terhét és a kétezer forintnyi évi adót, amely miatt a már ismert zavargás is keletkezett. Természetesen a város ellentmondásának semmi komolyabb jogi következménye nem lett, s a Csákyak innen kezdve Göncz örökös földesurai maradtak a legujabb időkig.⁶⁴

1662. november 5-én a Szepesvárában levő gróf Csáky István tárnokmester élete végét közeledni érezvén, végrendeletet alkot, amelynek értelmében fiának, Istvánnak hagyja az „Abauj vármegyében a gönczi, Patakszer, Hegvallya, Sau és Stemberk nevű promonthoriumokon pénzen szerzett” szőlőket, Mindszenti Krisztinának pedig hagyja az „Abauj vármegyében a gönczi határban Felső- és Alsó-Henkina neveű promonthoriumokon levő szőlőket, mellyeket ugyan maga pénzin az biráknak becsülése után váltot az atiámfia négy ezer nyolcz száz kilenczven két forinton.”⁶⁵

Göncz mezővárosát az ifjabb Csáky István kapta, aki 1668-ban a város felét és az atyja által neki hagyott szőlőket feleségének, Lónvai Mária Margitnak adja más mindenfélével együtt 45.000 forint fejében.⁶⁶

Id. Csáky István fia, Ferencz a Wesselényi-féle összeesküvéssel való cimborálása miatt 1671-ben Lőcsén, majd Pozsonyban működő iudicium delegatorum által sententionaliter proscribáltatott, amire 1671. augusztus 1-én a szepesi kamara Árvay Imre ónodi harminczadosnak és társainak megparancsolja, hogy Csáky Ferencz összes javait, természetesen Gönczöt és gönczi szőlőit is a királvi fiscus részére foglalja le, nem különben nyomozza ki, hogy vajjon Gálffy Ferencznek nincsen-e valami fekvő jószágga Gönczön, s amennyiben lenne, a fiscus nevében arra is tegye rá a kezét. Öt nap mulva a rendkívüli szolgálatkész és gyors cselekvésű szepesi kamara már jelenti a pozsonyi kamarának, hogy Potturnyai Boldizsár Csáky Ferencz javait, s köztük Gönczöt is a fiscus számára lefoglalta.⁶⁷

Csáky Ferencz javainak lefoglalása után nemsokára meghalt s 1671. augusztus 31-én Gönczön tartózkodó özvegye, Czobor Erzsébet tanúkihallgatást kér arra nézve, hogy vajjon a férje Gönczöt neki hagyta-e? A kihallgatott tanúk azt vallják, hogy Ferencz a szepesi várbán feleségének fenszóval mondta volna: „No, mea charissima! Tu iam domina

64. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 1582. No 17. Az ellentmondás oka: „quadraginta dierum intertentio mensae eiusdem domini comitis, annualisque bis mille florenorum hungaricalium census”, amely „super eosdem cives et communitatem Göncziensem praetendetur”. Jászai konv. ltára (Orsz. Lt.) fasc. 24. No 13.

65. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 908. No 21; fasc. 478. No 14; gróf Károlyi család lt. IV. k. 436. l; gróf Csáky lt. II. k. 732, 734. ll.

66. M. Nemz. Muzeum, gróf Csáky lt. CCC. fasc. 44. No 31.

67. Orsz. Ltár: Szepesi kamara: Minutae ex 1671. No 1637. Ennek utóírata: „Investigabunt in oppido Göncz an et qualia bona habeat Franciscus Gálffy et illa pariter ad rationem suae maiestatis occupabunt.” Minutae ex 1671. No 1640.

Göncziensis permanebis.⁶⁸ Nem tudjuk, hogy Czobor Erzsébet ezen igényének mi lett a sorsa, ellenben az állandóan lesben álló szepesi káptalan most ismét alkalmasnak találta az időt arra, hogy régi igényével előálljon, a szunnyadó százados birtokpert felujítsa s Gönczöt visszaszeresse. Mint ahogy ilyenkor szokta, most is kérvényt intézett a felséghez, melyben a fiscus által lefoglalt Gönczöt magának követelte. A felség a folyamodványt véleményadás végett a pozsonyi kamarának küldte meg, amely 1672. augusztus 17-én adott véleményében kifejti, hogy 1499-ben Zápolyai István Göncz mezővárosát a szepesi káptalanra hagyta, ezt az intézkedést 1500-ban II. Ulászló helyben hagyta, 1550-ben pedig I. Ferdinánd király is ratifikálta, így tehát Gönczöt, mint kegyes alapítványt, pium legátum-ot vissza kell a szepesi egyháznak adni.⁶⁹

Azonban úgy látszik, hogy Göncz visszaszerzése dolgában a szepesi káptalan ezen újabb megmozdulásával sem ment sokra, amint hogy eddigi akcióit sem koronázták sikerek. Göncz ezután is a Csákyak és a királyi fiscus kezén maradt, még pedig olyanformán, hogy István a maga érintetlen része mellé Ferencz lefoglalt részét, a „fiscalis portio“-t egyszerűen évi 300 forintért a szepesi kamarától bérbe vette, s a fiscus csak a gabona és bor tizedeket tartotta fenn magának. Így folyt ez a bérbevétel évről-évre egészen 1687-ig. Ebben az esztendőben Csáky István már nem tartotta érdemesnek a Ferencz részét bérbe venni, nyilván azért, mert azt hitte, hogy a király rövidesen úgy is vissza fogja azt neki bocsátani. Ugyanis 1687. tavaszán kérvényt adott be a szepesi kamarához, melyben Göncz város felét más minden egyéb javakkal együtt visszakérvén, felajánlván érték 46.000 forintot, amit a kamara megfelelő összegnek talált, s a kérdéses ingatlanoknak jure perpetuo (örök jogon) való visszabocsátását véleményezte, ami I. Lipót királynak 1688. szeptember 20-án Bécsben kelt elhatározásával meg is történt s Csáky István Gönczöt és Nagyldát visszakapta.⁷⁰

Innenfogva a Csákyak, mint örökös földesurak zavartalanul birják Gönczöt, amelyet azonban Csáky István, úgy látszik a 45 ezer forintos váltásösszeg előteremtése miatt kénytelen volt 1695. január 26-án 30.000 forintért a kassai nemesi konviktusnak bizonyos feltételek mellett zálogba adni.⁷¹ Több mint három évtizeden át maradt a kassai nemesi konviktus Göncz mezőváros zálogbirtokosa, míg végre gróf Csáky Imre bibornok azt visszaváltotta, amelynek részletezése azonban már a következő fejezetbe tartozik.

Mint a XVI. században, úgy a XVII-ikben is megtörtént, hogy a királyi vagy fejedelmi kegy Gönczczel szemben privilegium formájában nyilvánult meg. Bocskai, majd Bethlen Gábor már ismert kiváltságolásai után 1625-ben II. Ferdinánd király, 1626-ban pedig ismét Bethlen Gábor fejedelem írják át és erősítik meg Rudolf királynak 1589. április 18-án Prágában kelt és a nemesek teherviseléséről stb. szóló kiváltságlevelét, amelyet 1630. február 16-án Bécsben kelt privilegiumában II. Ferdinánd

68. „No kedvesem! Te már csak Göncz urasszonya maradsz.“ Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 704. No 13.

69. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 980. No 52.

70. „ „ Szepesi kamara: Minutae 1676, No 4671, 4737; 1687, No 5082, 5095, 5424, 5445. Liber Expeditionum III. k. 178. l.

71. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 1440. No 12.

ujra megismétel, amiből következik, hogy ezen privilegium gyakori felújítására éppen annak meg nem tartása miatt volt szükség.

Következtetésünk helyességét igazolja I. Rákóczi György 1644. aug. 24-én Tokajon kelt elhatározása, mellyel e kiváltságot újra kiadja, de most már azzal a szigorítással, hogy a teher viselésében részt venni vonakodó nemeseket a bíró megbírságozhatja, ha pedig ez sem használna, akkor a meghozandó ítélet szerint háza megbecsültetvén, a földesúr hírével kifizetik és a városból — elmehet.

Ugyancsak 1630. február 16-án II. Ferdinánd király átírja és megerősíti I. Mátyás király 1460 évi vámmentességi privilegiumát, ugyanezen év május 8-án pedig ugyanő az I. Mátyás király óta vámmentes göncziek a királyi és más vámhelyeken az árúk, állatok és más kereskedelmi javak után a vámfizetés alól felmenti, nyilvánvaló tehát, hogy a göncziek kereskedelemmel is foglalkoztak. 1650. végén III. Ferdinánd király írja át és erősíti meg a város összes XVI. századi kiváltság leveleit, végül II. Rákóczi Ferencz emeli Gönczöt hajdúvárosi rangra, amely kintelésnek részleteit azonban már ismerjük.⁷²

* * *

A szabadságmozgalmak, a háborúk, a pusztulás, a romlás véres, szomorú, szenvedésteljes, de néha dicsőséget is hozó korszaka elmúlt. Közel két évszázadon át elég baj érte a várost, amelybe néha mintha a dűlés, fosztogatás démona fészkelte volna be magát. A város lakossága reménytelen kétségbeesésében néhányszor már a végsőre szánja el magát, azonban az egykori németség maradéka fajtájának szívósságával mégis csak megküzd minden vészellyel, bajjal, szembezáll a pusztulással és bámulatos kitartással, hangyaszorgalommal ujra meg ujra rendbe hozza azt, amit az emberi gonoszság, szenvedély, korlátoltság, vagy az elemek csapása tönkre tettek. Ez volt az a kor, mikor nem volt könnyű gönczi polgárnak lenni, amikor a polgárok osztályrésze csak ború, sok szorongással, félelemmel teljes szenvedés és még több verejtékes és gyakorta hiábavaló munka volt.

Szerencsére, a következő korszak már a nyugalmas, békés fejlődés jegyében indul meg, amelyet csak ritkán szakít meg a természet erőinek kártevése s még ritkábban a fegyverek zaja. Ebben a korszakban nem történnek nagy és megrázó dolgok, ami nem is ártott Göncznek, mert a városnak nem nagy és véres eseményekre, hanem inkább gazdasági megújításra volt szüksége, s ez a gazdasági föllendülés ebben a korszakban be is következett.

72. Orsz. Ltár: Liber Regius VII. k. 435. 1; Conc. Exped. 1630. No 160; gróf Csáky Ltár, M. Muzeum CCC. fasc. 43. No 3. és 12; Korponay: I. m. II. k. 182—83. és 240—42. II. Göncz város ltára: 1625. okt. 26. Sopron; 1626. febr. 16. Kassa; 1630. febr. 16. Bécs; 1630. szept. 1. után Göncz; 1650. nov. vagy dec. 4. Bécs.

3. A város külső története 1712.—1849.

(1711. után nyugalom borul a városra, ennek folytán népesedik. XII. Károly svéd király hadai kikerülik a várost. 1726—27-ben tüzek, 1730-ban árvíz éri a várost. 1734-ben kirabolják a város templomát. 1712—83-ig a protestánsok Gönczön istentiszteletet nem tarthattak. 1761-ben a város évi három országos vásár tartására kap engedélyt. 1772-ben urbéri rendezés. 1782-ben árvíz megrongálja a Hernád hidját. 1785-ben tűzvész pusztítja a várost, mire még külföldön is gyűtenek számára. 1789-ben kétszer van tűz Gönczön, 1791-ben pedig 184 ház ég le a parochiális templommal és iskolával együtt. 1791—3-ban felépül a templom és az iskola. A XVIII. században Göncz már híres lesz gyümölcsstermeléséről. 1807-ben felállítják a katolikus reguláris nemzeti iskolát. 1807—8-ban szó van a város vámprivilegiumának megújításáról. 1813-ban rájönnek két zsidó borhamisításaira, akik ezzel Göncz kereskedelmi jóhírnevét veszélyeztetik. 1818-ban katonaságot telepítenek Gönczre. 1834-ben hatalmas tűzvész pusztítja a várost, a károsultak száma 321, a kár 93,364 forint. Leég ekkor a városház és megyeház is. 1835-ben a város gyógyszerterát kap és az első gyógyszerész Schwartz Ignác. 1822-ben a vargák, tímárok, szűcsök, 1835-ben a gubacsapók kapnak czéhlevelet s 1846-ban ezt kérik a kalaposok. A város részvétele a 1848—49-iki mozgalomban. Az orosz sereg átvonulása. A város földesurai a Csákyak. A szépesi káptalan és a Turzók közt a XVI. században folyt „nagy per” 1761-ben kiujul, a felség bizottság elé utalja, amely előtt úgy látszik békés befejezést nyert.)

A majtényi síkon a kuruczság 1711. tavaszán letette a fegyvert. A vezérlő fejedelem, Göncz patronusa, hű embereivel kibujdosott idegenbe. Az ország csendes lett és a sokat zaklatott Göncz városára is nyugalom borult, amelyet csak ritkán zavart meg valami említésre méltó esemény. Hogy pedig ez a zavartalan nyugalom mennyire hasznára volt Göncznek, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy míg az 1715-ben tartott országos összeírás alkalmával csak 33 adózó jobbágy családfőt találtak Gönczön, addig 1720-ban már 51 adózó jobbágyot és hat nemesi lakit össze, az 1727—31. közt keletkezett feljegyzés szerint pedig Gönczön már 241 adózó családfő lakik, amely beszédes számadatok a város népessége mellett tesznek tanúságot.¹

1714-ben a pultavai csata után Magyarországon átvonuló XII. Károly svéd király a seregeinek egy részét Göncz felé akarta irányítani, azonban ez a terv nem lett végrehajtva és így a svéd csapatok Gönczöt elkerülték.²

Innenfogva a XVIII. századon át csak apróbb, helyi jelentőségű, inkább bűnügyi krónikákba való események történnek Gönczön. Így pl. 1726-ban a gönczi parochia felgyújtásával egy Takács István nevű egyént gyanúsítanak, 1727-ben pedig Lakatos János házat gyújtja fel valaki. Bár mindkét bűnügyben széleskörű tanúkihallgatás folyt, mégis az ügyeknek végét nem ismerjük.³

A békés anyagi fejlődés éveit 1730-ban árvíz zavarja meg. A Hernád önti el Göncz határát, elviszi a viz a nagy hidat és megszakítja a Kassa—Tokaj közti főútvonalon a közlekedést, ami talán lényegesen több kárt okozott Göncz lakosainak, mint maga az árvíz. Az elromlott hid újra felépítésének tárgyában a magas kormányzások, vármegyék, hivatalok temérdek papírt elpocsékolnak, míg végre a sok irka-firka, bürokratikus huzavona és 18 esztendei kényelmes ütemű készülődés után 1748-

1. Orsz. Ltár: Régi orsz. lt. Ladula BB. No 1. és DD. No 1. Gróf Csáky család lt. CCC. fasc. 44. No 18.

2. Ballagi: XII. Károly 241 l.

3. Göncz város ltára: 1726. december 18.

ban az új Hernád híd megépült, amelyről egyébként később még bőven lesz szó.

1734. nyarán a parochiális templomnak kirablása zavarja fel Göncz nyugalmát. E bűntény elkövetésével Hegymegi János és Kovács Ferencz nevű egyének mellett Márk alias Bunó vagy Bune Jakab nevű zsidót gyanúsítja a hatóság. A zsidó Magyar-Bródba, a morva határra szökött, s kiadatása miatt még 1737-ben is leveleznek Magyar-Bróddal a hatóságok, de hogy milyen eredménnyel, azt nem tudjuk,⁴ az azonban tény, hogy az 1737. április 16-án Gönczön tartott részleges megyegyűlés még mindig követeli a zsidó kiadását.

1712. után a protestánsok Gönczön nyilvános istentiszteletet nem tarthattak, ami mindenesetre sérelmes volt rájuk nézve. Igyekeztek is ezen változtatni és több ízben folyamodvánnyal fordultak a magyar kancelláriához az istentisztelet, illetve általában a szabad vallásgyakorlat engedélyezése tárgyában, azonban csak 1783-ban adja meg József császár Göncz protestáns lakosainak Okolicsányi püspök referációjára a „privatum religionis exercitium“-ra az engedélyt.

1760-ban báró Csernecki Desewffy Sámuel, Göncz mezőváros zálogbirtokosa folyamodványt intéz a magyar udvari kancelláriához, melyben a Gönczön eddig tartatni szokott évenkénti két országos- és állatvásár helyett háromnak engedélyezését kéri. A kancellária Göncz részére minden év június 21, augusztus 20. és december 10-ére javasolja országos- és állatvásár tartás jogának megadását és a felség a javaslatra rá is írja a „placet“-et. Mária Terézia királynő 1761. november 17-én kelt privilegiumában ebben az értelemben a három országos vásártartás jogát megadja Göncznek.⁵

1772. március 25-én történik Gönczön is az általános urbéri rendezés, amikor kiténik, hogy ekkor még mindig van 14 pusztá házhely s a házak még a „Rabatin járásakor“ pusztultak el.⁷

Az elemi csapások közül 1772. nyarán megint egy nagy árvíz sújtja Gönczöt. A Hernád hidját a víz ismét elvitte, úgy hogy a rendes posta Szináról Vilmány felé csak gyalog emberek által volt expediálható, ami háromnegyed órás kerülőt jelentett. Már csak a rendszeres postajáratok fenntarthatása miatt is a kancellária, illetve a helytartótanács Metz Gáspár Antal kassai főpostai intéző jelentésére azonnal intézkedik a hid kijavítását és helyreállítását illetőleg.⁸

Alig heverte ki a város ezt a bajt, jött már a másik. Ugyanis 1785. október 16-én délelőtt 10 óra tájban ifjú Vadass Gábor gönczi nemes ember házában valami okból tűz támadt amely csakhamar annyira elharapódzott, hogy 72 ház és 20 csűr éléssel együtt oda égett. A kár nagy volt, elannyira, hogy a pusztulást a város önerejéből nem is tudta helyrehozni. December 2-án kelt feliratában Abauj vármegye kö-

4. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1735. aug. N° 107; 1737. jun. N° 17. és jun. N° 70. Litterae Consilii 1737. N° 235.

5. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1749. szept. N° 17. Canc. 1770. N° 2072; 1782: 8008; 1783: 6261, 7276.

6. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1760. oct. N° 65; Orig. Ref. 1761. N° 230; Con. Ref. 1761. N° 165; Conc. Exp. 1762. márc. N° 70; Liber Regius XLVI. k. 32. l.

7. Orsz. Ltár: Helytartótan. oszt. urb. tabellák: Göncz.

8. U. o. Canc. 1782: 4710.

zönsége arra kéri a helytartótanácsot, hogy járjon közbe arra nézve, hogy a szerencsétlen gönczi tűzkárosultak részére külföldön („in exteris etiam suae maiestatis sacratissimae ditibus”) gyűjthessenek. December 20-án a helytartótanács Abauj vármegye kérelmére minden vármegyéhez, szabad kir. városhoz és „an die k. k. Erbbländischen Landesstellen” megkeresést intéz a gönczi tűzkárvallottak javára rendezendő gyűjtés tárgyában, s csak a Galiciában rendezendő gyűjtést tiltja meg egy udvari decretum. 1786. januárjában már a külföldi kormányzások (január 11. Gráz; jun. 12. Brünn; jan. 14. Linz) a gyűjtés tárgyában válaszolnak is, azonban, hogy ennek a mozgalomnak volt-e eredménye és milyen, azt nem tudjuk.⁹

1789—91-ben háromszor pusztít a városban tűzvész, amint ezt a város jegyzőkönyvében olvassuk, s az 1791. évi tűz alkalmával elpusztult a templom is, tornyostul s harangostul és az iskola. E tüzesetekről a város jegyzőkönyve ezt írja:

„Anno 1789. die 18. junii kivántuk pro futura cautela prothocolálni, hogy városunkban minémű sok és tetemes károk történetek a tűz által. 1-mo a Szántainé csűrítől támadván, mely tűznek alkalmatosságával 34 házak csűrökkel és istalókkal együtt megégték. Ismét azon esztendőben 2-ik octobernek napján Szosághi Pálné házául támadván a kéményénél fellobbant, akkor 47 házak istalókkal és megrakot csűrökkel edjűtt elpusztultak. 3-szor ismét az 1791-ik esztendőben 18-dik juniusban az Kántor Istvánné házául támadot a tűz, mely által 184 házak és a sok csűrök úgy istalók elpusztultak, mely pusztulásnak alkalmatosságával még a nagy templom s toron és a két nagy harangok is elolvadtanak, melytől az Isten ezután őrizzen meg.

Signátum Göncz, die ut supra.

Notarius Csontos Pál m. p.¹⁰

A három tűzvész közül legborzasztóbb az utolsó volt, amelynek a templom is áldozatul esett. Természetesen a helytartótanács ekkor is cirkulárét bocsát ki a megyékhez, a szabad kir. városokhoz és más „separatas portas habentibus” jurisdicciókhoz, hogy a gönczi tűzkárosultak javára gyűjtsenek, de hogy ennek eredményére nem nagyon lehetett számítani, az abból is kitűnik, hogy gróf Eszterházy Károly egri püspök a helytartótanácsától külön engedélyt kért arra, hogy Magyarország területén Göncz kiküldöttei templomuk javára könyöradományokat gyűjthesse-
nek.¹¹ Es amig a város, az egri püspök, a megye, a helytartótanács, a gróf Csáky család azon veszekszenek, hogy ki a kegyúr, akinek a leégett templomot stb. helyre kell állítani, addig az egyház a maga erejéből már 1791-ben kijavíttatja a templomot, 1792-ben az iskolát, 1793-ban harangot öntet és a haranglábat építteti fel.¹²

A XVIII. században tehát nem hadjáratok okozta dúlások, hanem elemi csapások útján vergődik a város szomorú hírre, azonban nemcsak

9. Orsz. Ltár: Helyitt. Polit. 1786. fons. 7. pos. 28—32, 47—49, 58—59, 61, 68. Canc. 1786: 839. és 2277. — A kormányzások közül csak a felsőausztriai (Linz) okoskodott a gyűjtés miatt.

10. Városi jkv. 103 l.

11. Orsz. Ltár: Helyitt. eccl. 1792. fons. 117. pos. 4, 5, 6, 7.

12. Orsz. Ltár: Helyitt. Eccl. 1792. fons. 117. pos. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. 1802. fons. 23. pos. 121.

erről, hanem kiváló gyümölcs és bortermeléséről, nagyszabású vásáraitól, élénk forgalmáról is nevezetes lett Göncz. Ekkor inkább a földrajzi írók emlegetik a várost s már 1750-ben Bombardi Topographiájában azt írja a városról, hogy: „Oppidum celebre est fructuum copia” azaz a gyümölcsök bőségéről híres a város.¹³

A XIX. század első felében Göncz voltaképpen folytatja XVIII. századi életét, t. i. a nyugodt, normális gazdasági fejlődést, amelyet csak ritkán tarkít valami elemi csapás, vagy más helyi jellegű esemény. Ezeket az eseményeket krónikaszerű rövidséggel a következőkben foglalhatjuk össze:

1807-ben a város katholikussága egyezséget köt a helytartótanáccsal egy a katolikusok részére felállítandó „regularis nemzeti iskola” tárgyában.¹⁴ Erről az egyezségről még az iskolaügyről szóló fejezetben meg fogunk emlékezni.

Ugyancsak 1806—1807-ben tesz a város lépéseket, hogy vámprivilegiuma megújíttassék.¹⁵ 1813-ban Göncznek, mint bortermelő városnak kereskedelmi jó hírneve forog veszélyben. Ugyanis két zsidó, névszerint Schönbrunn Salamon és Moskovitz Jakab notórius borhamisítók üzelméi tárgyában vizsgálat indítván, küldt, „dasz man sich mit derley Verfertigung von Weinen vorzüglich in den Abaujvárer Komitate im Ort Günze abgiebt und mit selben ein Kommerz Artikel machet.”¹⁶ Sajnos a vizsgálat és eljárás végső eredményét nem ismerjük s így nem tudjuk, hogy a két zsidóval mi történt, annyi azonban mindenesetre tény, hogy a gönczi bor jó hírnevének ezek a zsidók nem tettek jó szolgálatot.

1818-ban leégett Nagyida s ekkor tárgyalás indult meg Abaujvármegye és a hadügyi kormányzat között, hogy az eddig Nagyidán állomásozott katonaságot tegyék át a központibb fekvésű Gönczre és itt építsenek domus quartirialist,¹⁷ azaz kaszárnyát. Ez valószínűleg meg is történt, mert arról tudunk, hogy az egykori gönczi megyeház tisztli lakásokká lón átalakítva s ezt a célt szolgálta, midőn 1834-ben leégett.

Ez a tűz talán egyike volt a legnagyobbaknak, amelyek az ujjab korban Gönczöt érték. 1834. szeptember 7-ikének estvéli 11 órájakor kondukt meg a vészharang „a megyebéli Göntz mezővárosában szerencsétlen tűz támadván,” mely a város nagy részét elhamvasztotta, mert a nagy szélben oltani nem lehetett. A hivatalos kárbecslés szerint 300 ház, 279 kamara, 94 csűr, 202 marhaistálló és 223 sertésöl égett ekkor porrá, amelyeknek becsára 60,899 forint volt. Ezenkívül elégett 738 köből buza, 442 köből gabona, 148 köből árpa, 747 őszi és 633 tavaszi (köből) szalmás élet, 1574 szekér széna, amelyeknek becsára 32,465 forint, az összes kár tehát 93,364 forint, akkoriban rengeteg összeg volt.

Leégett ekkor a nemes város háza, a református parochia, t. Görgei József prédikátor uram háza, a tettes nemes vármegyeháza, az élésház, t. Dótzai András prédikátor öt öl fája, Litzkó Sándor 15 méhköpuje s a

13. Bombardi: Topographia magni regni Hungariae, 503 l. Különösen cseresznyéről volt híres a város.

14. Orsz. Ltár: Helytt Schol. Nat. 1807. fons. 2. pos. 56.

15. „ Canc. 1806: 10308; 1807: 6945; 1808: 3246. Helytt. Commerc. 1807.

fons. 6. p. 62; 1808. fons. 6. p. 17. 37.

16. Orsz. Ltár: Canc. 1813: 6506.

17. „ „ Helytt. Commissariatica 1818. fons. 10. p. 89; fons. 20. p. 45.

város pásztorának háza. A károsultak száma 321 volt.

Mint más alkalommal, úgy ekkor is megindult hivatalosan a gyűjtés országsszerte, azonban — sajnos — a legtöbb törvényhatóságnál negatív eredménnyel. (Mint például Bars, Csanád, Krassó megyékben.)¹⁸

Dacára ennek az óriási tűzvésznek, ugyanez évben Göncz városa elérkezettnek látta az időt, hogy a város részére patika felállítására kérjen engedélyt. A megye a kérelmet pártolólág terjeszti a helytartótanácshoz, mondván, hogy az itt felállítandó gyógytár Hécze, Fony, Göncz-Ruszká, Szina, Kenyhec, Zsujta, Ujvár, Szurdok és Hernád-Némeli községeknek is javára fog válni. A patika felállítása ellen csak Reingruber József szántói gyógyszerész tiltakozott, de ezt figyelembe nem vették. A gönczi gyógyszerterárért Kondor József gönczi lakos okleveles gyógyszerész és Schwartz Igráz a kassai Oroszlán gyógytár bérlője pályáztak. 1835-ben a helytartótanács a gyógyszertár felállítását engedélyezvén, a jogot Schwartznak adta, mert ő kötelezte magát, hogy a gyógyszertár megnyitásától számítva egy évig az adózó népnek féláron fogja a gyógyszert adni.¹⁹

Végül még Göncz város XIX. századi ipartörténetéből kell kiemel-nünk, hogy 1821-ben a gönczi vargák, akik ekkor 54-en voltak, továbbá a tímárok és szücsök mozgalmat indítottak czéhprivilegiumuk megerősítése, illetve új céhlevél elnyerése ügyében, amelyet 1822-ben meg is kaptak. 1835-ben a gönczi gubacsapók kérnek maguknak czéhlevelet, melyet 1837-ben el is nyernek, 1846-ban pedig a gönczi kalaposok folyamodnak czéhprivilegiumért, de úgy látszik ezek már a közbejött események miatt czéhlevelet nem kaptak.²⁰

Göncz városának ezt a békés gazdasági fejlődését egyidőre megzavarta 1848. A haza és a szabadság védelméből természetesen ez a város sem vonta ki magát. Az első áldozat, amelyet a város lakossága a haza oltárára helyezett, az a krajcárónként összeadott 24 forint 13 kr. volt, amelyet a Pesten felállítandó „Martius 15. 1848.” emlékműre gyűjtöttek.²¹ Azonban nemcsak pénz és természetbéli, de véráldozatot is kívánt a haza Göncztől. 1848. április 21-én miniszterelnöki rendelet e felállítják Gönczön is a nemzetőr sereget. A II. nemzetőr zászlóalj 3. százada Gönczről került ki. A gönczi század parancsnoka Erdélyi István nemzetőr százados volt. Hadnagy: id. Kiss István, alhadnagyok: Szombathy István és Rozgonyi István, őrmesterek: Kaposy István és Sugár Jakab, orvos: Katona Géza voltak. 1848. október 19-én a II. nemzetőr zászlóalj akcióban van és ekkor az ennek jobb szárnyát képező 3. század éppen Gönczön van elhelyezve. 1848. december 30-án gróf Schlick főhadiszállása egy lovascsapattal Gönczön van, úgy látszik Schlick itt tölti a Szilvesztert is s csak 1849. újév napján hagyják el a császáriak Gönczöt, mert szorítja őket a magyar haderő, amelynek jobb szárnyából egy fél dandár január 2-án már Gönczön van. Február 8-án Palóczy őrnagy jön Telkibányán át csapatával Gönczre s idejön a Dessewffy és Gedeon dan-

18. Orsz. Ltár : Helytt. Polit. 1834. Polit. fons. 2. p. 566—67.

19. " " " Sanit. 1834. fons. 5. p. 139, 143; 1835. fons. 5. p. 58, 59.

20. " " " Canc. 1822: 414; Helytt. Civitatens. 1821. fons. 6. pos. 18 312; Canc. 1835: 9601; 1836: 4817; 1837: 1447. Helyt. Civitatensia 1835. fons. 5. pos. 102. a; 1836. fons. 5. p. 18, 35. Canc. 1846: 10971.

21. A 3376, 3377, 3378, és 3380. számú gyűjtőívek még ma is megvannak a város levéltárában

dár is, s ezek megszállják a gönczi berket s őrzik a Hernád hidat és a töltést. A téli harcokban kitűnt abauji önkéntesek ekkor itt Gönczön kapnak érdemeikért balkarjukra veres szalagot.²²

A felbuzdulást és dicsőséget ellankadás és balsikerek váltják fel. Előnti hazánkat az orosz áradat s a magyar kénytelen letenni azt a fegyvert, amellyel lángbetűkkel írta a történelmet. 1849-ben Gönczre is szomorú napok virradtak. A Világos után erre hazatérő orosz sereg teljesen feléli a várost. 48 darab marhát 7822 forint értékben, rengeteg zabot, szénát, lisztet, kenyeret, babot, lencsét, borsót, fuvar,²³ sőt pénzt is követeltek ki a várostól az oroszok. Ennek a rengeteg értéknek nagy részét soha senki meg nem térítette.

Ezek az idők is elmúltak az utánuk következő szomorú évekek együtt és Göncz ismét reá került a békés fejlődés útjára. Ennek a legújabb kornak a mozgalmait azonban már nem kell leírnom, hiszen lesznek még a városban szemtanúk, akik ettől a feladattól felmentenek engem, akik közvetlenebbül és pontosabban elmesélhetik a város ma élő nemzedékének azokat az eseményeket, amelyekben maguk is résztvettek, vagy amelyek előttük játszódtak le.

Ami a város birtoklási viszonyait illeti, ebben a korszakban is a gróf Csáky család a város földesura, akik mellett a XVIII. században ott látjuk egy ideig mint zálogbirtokost gróf Dessewffy Sámuel.

Privilegiumot ebben a korszakban a város a vásártartásin kívül nem kap.

Végül még a „nagy per“-ről kell megemlékeznünk, amely annak idején a szepesi káptalan és a Turzók közt folyt, s amely a Turzók kihalásával félben maradt. 1761. márciusában a szepesi káptalan a Csákyak, gróf Dessewffy Sámuel és az avatkozó kir. fiscus ellen a pert újra megindította s egyideig a különböző kormányzések afelett vitatkoznak, hogy vajjon a pert rendes bíróság előtt engedjék-e letárgyalatni, vagy pedig a diszkrétebb és kényelmesebb kegyelmi útra tereljék. Végre 19 esztendei huza-vona után Mária Terézia mint főkegyúr („ich als apostolische Königin und summa ecclesiarum Patrona“) elrendeli, hogy a per Nagy udvari tanácsos, mint elnök, s Vég, Úrményi és Kelcz udv. tanácsosokból álló bizottság előtt tárgyalassék.²⁴ Oka ennek az volt, hogy az udvarnak kellemetlen lett volna, ha a Szapolyai-féle időkét bíróság előtt szabadon, nyíltan (esetleg közjogi szempontból is) hánytorgatták volna.²⁵ Mivel a per további sorsáról nem tudunk, valószínű, hogy a bizottság a peres feleket kibékítette.

Ezzel Göncz város eseményekben gazdag köztörténete lezáródik s most már áttérhetünk a részletek tárgyalására.

22. Korponay: I. m. I. k. 147, 150, 163, 168, 184, 185 és 186 ll.

23. 1848. dec. - 1849. ápr. végéig a magyar hadak részére történt fuvarjegyzék megvan ma is, s ebből látjuk, hogy ki járt ekkor Gönczön. 1849. jul. 24-től már az oroszoknak fuvaroz a város. Az orosz sereg ellátásairól szóló jegyzékek is megvannak.

24. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1761. márc. N° 68; 1762. oct. N° 135; Insinuata Cam. Aulicæ 1765: 84. Conc. Exp. 1765. aug. N° 38. Conc. Ref. 1765: 237. Orig. Ref. 1765: 332. Conc. Exp. 1765. okt. No 107; 1766. jan. No 45. Acta Radicalia fasc. 41. No 23; Conc. Ref. 1769: 178 Insinuata Cam. Aul. 1769: 82. Orig. Ref. 1769: 224. Acta Radic. fasc. 70. No 160. Canc 1772: 3793; 1780: 1407; 1784: 1400.

25. „Ne odiosus temporum illorum Zapolyianorum status in foro contradictorio re- fricitur et inconuenienter vellicetur“. Orig. Ref. 1765: 332.

Göncz mint Abaujvármegye székhelye.

A gönczi vármegyeház.

(Abaujvármegye 1640-ig Kassán, mint külön joghatóságú területen sem gyűléseket, sem törvényszéket nem tarthatott. Így tehát a középkorban s a XVI. században a vármegye különböző vidéki helységeiben gyűlésezik, 1570-től fogva pedig szinte állandóan Gönczön tartja a törvényszékeket s a gyűlések nagy részét is, amelyeken néha előkelő méltóságok is megjelennek. A gyűlések rendszerint népesek és lármások, s ez utóbbi ellen a vármegye statutummal védekezik. Gönczön már a XVI. században van a vármegyének háza. 1640-ben leég. Az 1640. és 49. évi törvények már intézkednek, hogy a gyűlések Kassán tartassanak. Innen kezdve a Gönczön tartott gyűlések és törvényszékek ritkulnak, a XVIII. században már csak egy gönczi közgyűlésről tudunk.

A gönczi vármegyeházát 1575-ben említik először. 1639-ben a vármegye gr. Csáky Istvántól egy másik székházat kap Gönczön. Ennek sorsa az 1640 évi tűzvész alkalmával. A vármegye közadakozásból helyreállítatja. 1649-ben Kassán felajánlják a vármegyének a Chernel-féle házat. 1690-ben a gönczi vármegyeház még megvan s még egy esküdt is lakik benne. A XIX. században a megyeházából katonatiszti szállás lesz. 1835-ben leég, de helyreállítják.)

Abaujvármegye a maga székhelyét sem a középkorban, sem a XVI. században, el egészen 1640-ig nem tarthatta Kassán. Kassa ugyanis szabad és királyi város lévén, területére a vármegye joghatósága nem terjedt ki és így itt a városi hatóság engedélye nélkül sem megyei közgyűlést, sem pedig törvényszéket tartani nem lehetett. Természetesen a vármegye csak olyan helyet választott magának székhelyül, ahol minden külön engedélykérésről függellenül azt tehetett, amit akart.

A középkorban Abauj vármegye hatósága Buzitán, Enyiczkén, Forrón, Garadnán, Közép-Németiben (ma Hidas-Németi), Szepsiben fungál és csak 1570 után gyűlésezik és bíraskodik a vármegye szinte állandóan Gönczön, ahol 1575-ben a vármegyének már háza is van.¹

1579-ben a vármegye úgy határoz, hogy a rovás (hadiadó, dica) központi beszedési helye is Göncz legyen.² Egyébként pedig megállapíthatjuk, hogy 1570—73, 1575—76, 1578—86, 1589—91, 1597, 1600—1604, 1606—1644-ig a vármegye székhelye állandóan Göncz,³ de ugyanezen

1. 1575-ben „ad facies oppidi Gewncz, loci videlicet ac ex consequenti *domus sedis judicariae comitatus Abaujvariensis in eodem oppido Gewncz*”. Orsz. Ltár : N. R. A. fasc. 1(88. No 30.

2. Korponay : I. m. II k. 59 l.

3. " " " " " 52 laptól a 445. lapig, majdnem minden lapon. — Tört.

időszakban Vámos-Németiben, Nagyidán, Szinán, Garadnán, Felső-Mérán, Forrón, Perényben, Vizsolyon, sőt még a zemplénmegyei Gálszécsen is tart a vármegye közgyűléseit. Majdnem kizárólag Gönczön tartja a vármegye a maga törvényszékeit, továbbá a rendes közgyűléseken (generalis congregatio) kívül tart itt tisztújító gyűléseket (sedes electoria, sedes iudiciaria restauratoria), hitelesítő gyűléseket (sedes sigillares vagy sigillatoria) azonban sohasem tartottak Gönczön sem portalis, sem hadiszemleszerű fegyveres gyűlést (congregatio castrensis). A vármegyei közgyűlések és törvénynapok néha nagyon hangosak és lármásak lehetnek, úgy hogy 1608-ban statutumot alkotnak a lármásan kiabálók ellen, egy forint bírságot szabván azokra, akik az alispánnak a figyelmeztetése után sem hallgatnak.⁴

Forrásaink néha azt is elárulják, hogy miféle előkelő személyiségek vettek részt a vármegyei közgyűléseken. Így például az 1635. június 25-én tartott közgyűlésen jelen van Lósy Imre egri püspök, Pető Ferencz jászai prépost, Bornemissza János kassai vicegenerális, Keglevich Miklós és mások. Az 1644. május 30-án Gönczön tartott közgyűlésen búcsúzik el a vármegye rendeitől a vármegye jegyzője, aki I. Rákóczi György fejedelem a szepesi kamarához tanácsnoknak nevezett ki.⁵ Az 1636. február 11-én Gönczön tartott vármegyei törvényszéken jelen van Eszterházi Pál nádor teljhatalmú megbízottja, valószínűleg azért, mert ekkor hirdették ki azt a királyi oklevelet, amellyel a felség a regéczi uradalmat a nádornak adományozta.⁶

A vármegyei közgyűléseken rendszerint az alispán elnököl és hivatalból jelen vannak azon a vármegye jegyzője, a négy szolgabíró, az esküdt ülnökök, az összes megyei táblabírák és a nemesség, úgy hogy az ilyen gyűlések „magna frequentia” mellett tartatnak meg. Meglőrténik az is, hogy a gyűléseken maga a főispán — például Perényi György — elnökölt.⁷

A vármegyei törvényszéket 1628-ig mindig a hét első és második napján, hétfőn és kedden tartják, azonban 1628-ban szabályrendeleti úton változtatnak ezen és a törvénynapokat péntek és szombatra helyezik át, amely napokon mindig déli 12 óráig tartják a tárgyalásokat.⁸

Dacára annak, hogy 1640. tavaszán a gönczi nagy tűzvész alkalomával a megyeháza is leégett, a vármegye a közgyűléseket és törvényszéki tárgyalásokat egész nyáron át a romok közt tartja és csak 1640. november 12-én határozza el a közelgő télre való tekintettel, hogy a törvényszéket Garadnára helyezik át, azonban 1640—41 telén mégis Gönczön tartottak közgyűlést, a következő nyáron pedig a törvényszék ismét

közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa város multjából. 1912. (III.) évf. 250. l. — Orsz. Ljár : N. R. A. fasc. 472. No 34; fasc. 981. No 7; fasc. 1088 No 30; Kassa város titkos ltára, Cassovia A. No 44; 1575. Palmarum utáni hétfő, Abauj vm. közönségének levele Rueber Jánoshoz, közös pénzügyi ltár, Bécs, Hungarn, 14372 csomó; Orsz. Ljár : Litterae Comitatum 1639. No 32; Lőcse város ltára II. osztály, IV. csomó 85 szám; Corpus Statutorum II/1. k. 50, 88, 133 II; Kemény : I. m. II/2. k. 11—12, 42, 49 II. stb.

4. Corpus Statutorum II/1. k. 72 l.

5. Korponay : I. m. II. k. 289 és 445 II.

6. " " " " " 297 l.

7. " " " " " 137, 268, 284, 291 stb. II.

8. " " " " " 154—55.

Gönczön működik.⁹ Megtörténik a XVII. századi zavaros időkben az is, hogy a vármegye törvényszékét akar Gönczön tartani, azonban a fenyegető török veszedelem miatt csak hitelesítő ülést tud tartani.¹⁰

Az 1640. évi CIX. törvénycikk a király beleegyezésével megengedi, hogy ha a szükség úgy kívánja, Abaujvármegye közgyűlései Kassán legyenek tarthatók. Erre az inkább óhajító módban tartott törvényre Kassa városa azzal válaszolt, hogy a közgyűlést tartani akaró vármegyét nem eresztette be falai közé, úgy, hogy azután az 1649. évi XXI. törvénycikknek határozatában kellett fellépnie, s ebben a törvényben a rendek már egyenesen kötelezik Kassa városát arra, hogy a vármegyei közgyűlések megtartását falai között megengedje, mert ha ezt nem teszi, 600 forint bírságot fizet.

Ez már úgy látszik hatott és a XVII. század közepe óta mind ritkábban s ritkábban tartja a megye a maga közgyűléseit Gönczön. 1648—49-ben, 1656—57-ben a vármegye törvényszékeit még Gönczön tartja. 1657. június 4-én még Gönczről condoleál a vármegye az udvarnak III. Ferdinánd király halálához, 1670-ben (március 3-án, május 6. és 29., június 6-án), 1671-ben (február 18. és április 11-én) a vármegye Gönczön tart még közgyűléseket, de már a Gönczön tartott megyegyűlések szórványosak, noha egy 1707-ben hozott vármegyei statutum még azt mondja, hogy „non continuo Cassoviae celebrentur comitatus congregationes”, azaz nem állandóan Kassán tartatnak a vármegyei közgyűlések.¹¹

A XVIII. század folyamán (1711. után) már csak egyetlen adatunk van arra, hogy a vármegye Gönczön közgyűlést tartott. T. i. 1734. február 27-én kelt egy oklevél „sub generalí congregatione nostra in oppido Göncz celebrata”, azonban részleges megyegyűlések, particuláris congregatiók még ezután is tartattak.¹² 1734. után Gönczön tartott közgyűlésekről többet nem tudunk.

A gönczieknek úgy látszik nem volt terhükre, hogy a vármegye városukban gyűlésezik, törvénykezik és ott tartotta székhelyét, mert hiszen ennek fejében sok előnyben, kedvezményben és védelemben részesültek. Így pl.: 1643-ban, amidőn a földesúr, gróf Csáky István már nagyon nyomorgatta Gönczöt, a vármegye három tagú küldöttséget meneszt Csákyhoz és a város érdekében közbenjár.¹³

Göncz város lakói Abaujvármegyével szemben hálások voltak s ezt tettekkel is kimutatták. Így 1620-ban György gönczi szabó egy arannyal és ezüsttel tarkázott kék dupla tafota zászlót ajándékoz a vármegyének, amelyre a vármegye cimere és következő szavak voltak festve: „A DOMINO AUXILIUM, QUI FECIT COELUM ET TERRAM!”¹⁴

9. Orsz. Ltár: Abaujvm. jegyzőkönyvének mutatója, 1640- év fol. 540. *Korponay*: I. m. II. k. 358 l. — Történelmi közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából, 1912. (III.) évf. 250 l.

10. *Korponay*: I. m. II. k. 351 l.

11. Orsz. Ltár: Litterae comitatum 1648. No 102, 105; 1656. No 159; 1657. No 153. Történelmi Tár 1900. évf. 579 l. Gazdaságtörténelmi Szemle 1897. évf. 349 l. Közlemények Abauj-Torna vm. stb. multjából II. évf. 79, 156 l. Corpus Statutorum II/1. k. 365 l. *Pauler*: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése II. k. 77 l.

12. Gróf Csáky ltár, fasc. 44. No. 23. 1737. április 16. „Ex particulari congregatione nostra... in oppido Göncz celebrata”. Orsz. Ltár: Litt. Cons 1737. No 235.

13. *Korponay*: I. m. II. k. 415 l.

14. „ „ „ „ „ 119 l.

Az 1514. évi LVII. törvénycikk megengedi, hogy minden vármegye a király tudtával „pro communitate nobilium” a vármegye közönsége részére várat építhessen. Valószínű, hogy a törvény eme rendelkezése nem közigazgatási, hanem inkább biztonsági, védelmi célzattal hozatott és talán korai és messzemenő következtetés lenne már itt a későbbi értelmű vármegyeházakra gondolni. Ennél sokkalta fontosabb a vármegye házak kelekezésére vonatkozólag az 1536. évi XXXVII. törvénycikk, amely elrendeli, hogy a megyeispán hivatalos működést csak a megyei törvényszék helyén fejthet ki. Ez a törvénycikk már inkább eredményezhette, hogy 1575-ben a vármegyének Gönczön már háza van. Ebben az esztendőben a leleszi konvent embere már a vármegyei törvényszéknek Gönczön lévő házában jelenik meg és itt idézi törvénybe a vármegye tisztikarát.¹⁵ Ugy látszik, erről az épületről van szó 1631-ben, amidőn a vármegye gönczi házának kijavíttatását rendeli el, s ennek költségeit tiz esztendőre elosztva a megye közönségére hárítja.¹⁶

A vármegyének ez a háza azonban csak ideiglenes jellegű lehet, mert másképen nem ostromolták volna Göncz földesurát, gróf Csáky Istvánt küldöttségekkel, hogy a vármegyei közgyűlések és törvényszékek tartására adjon házat a vármegyének. Csáky engedve a gyakori kérelmeknek, 1639-ben egy 300 forintra becsült házat minden tartozékával együtt átad Abaujvármegyének, Szemere Pál vármegyei hites jegyzővel meg is kötik az ajándékozási szerződést és áldomást is isznak reája. A ház igazbecsű értékét, a 300 forintot a vármegye kiveti a kapukra, még pedig kapunként egy forint és 50 dénárt s ebből téríti meg a ház értékét.¹⁷

Alig vette birtokba a vármegye az ujonnan szerzett gönczi székházat, az rövidesen az 1640. tavaszán pusztított nagy tűzvész alkalmával leégett és az 1640. június 9-én tartott közgyűlés elhatározta, hogy az újraépítés költségeit önkéntes adományok útján hozza össze. Fel is szólítja a vármegye az egyházi és világi birtokos nemes urakat, hogy ki-ki tehetsége szerint adakozzék; az adakozók neveit azután jegyzékbe fogják foglalni és a vármegye jegyzőkönyvébe örök emlékezet okáért beiktatni. A taksás nemesek fél taksájukat tartoznak erre a célra felajánlani. A vármegye a gyűjtést meg is indítja, s a négy járásban összesen 434 forint 62 dénár gyűlt össze.¹⁸

Azonban Abaujvármegye nemsokára még egy házhoz jutott. Ugyanis 1649. június 25-én, a vármegyének Gönczön tartott közgyűlésén a nemesesség soraiból felállott ifjabb Chernel György és kassai házat felajánlja a vármegyének közgyűlés és törvényszékek tartására. A vármegye a felajánlott házat elfogadja és 1649. július 31-én már a kassai Chernel-féle

15. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 1088. No 30.

16. Korponay: I. m. II. k. 216 l.

17. Orsz. Ltár: Abauj vm. prot. 1639. fol. 451, 453. Korponay: I. m. II. k. 339 l. Orsz. Ltár: Liber Regius IX. k: 262—65. lapján olvasható egyezség 9. pontja. „Az mely házat az nemes Abauj vármegyének ígért ő nagysága, ma azt jóakarattiból kibecsülteti és kimutatja ő nagysága et per manus az nemes vármegyének assignalia is ő nagysága.” (1639. július 11.)

18. Corpus Statutorum II/1. k. 175 l. Korponay: I. m. II. k. 352, 355 II. Orsz. Ltár: Abauj vármegye prot. 1640. fol. 527. Történelmi közlemények Abauj-Torna stb. multjából. 1913. évf. 45. l.

házban tart a vármegye közgyűlést.¹⁹ Ime tehát a kassai vármegyeház eszméje is Gönczön született.

Innen kezdve a gönczi megyeház lassanként elvesztette jelentőségét. A vármegye rendei mindinkább a központi fekvésű, védettebb Kassára gravitálnak s 1690-ben, amidőn december 30-án gróf Csáky István a göncziekkel urbéri megállapodást köt s nekik bizonyos szabadságot is ad, ennek 20. pontjába a vármegye házáról már úgy beszél, hogy amely házat Gönczön édes atyánk nemes Abaujvármegyének átengedett gyűlésre, a telket — úgy tudja — nem adta, csak azon darab kőfalat, amelyet szegény Lengyen János viceispánsága idejében fedtek be „sendejjel“, most is azzal lévén befedve, — de adta azon hátulsó részt, a holott mostan Bánkotay János vármegyei esküdt lakik, a kiről nem tudja, hogy vajjon ez is adó alá esik-e, vagy nem?²⁰

Tévedett Csáky, amikor 1690-ben azt állította, hogy atyja csak a pusztá házfalakat adta oda a vármegyének, a telket pedig nem, mert hiszen a házat minden tartozékával engedte át, s az a körülmény, hogy a vármegye házának egyik részében még 1690-ben is egy esküdt lakott, azt bizonyítja, hogy Abaujvármegye azt a magáénak tekintette s a házat, legalább így, még ekkor is használta.

1690. után a gönczi vármegyeház további sorsáról nem tudunk, mert arról a történelmi források legalábbis egyidőre elhallgatnak, csak a XIX. században emlegetik újra, amikor az 1835. nagy tűzvészben leégett, s ekkor katonatiszti szállás gyanánt szolgált. Ekkor írja a megye a helytartó tanácshoz, hogy: „Megyénknek Göntz városába fekvő köz háza, mely az utóbbi időkben katonatiszti szállás gyanánt szolgált vala, a göntzi nagy gyuladáskor leégvén“, rendbehozatala dolgában bizottságot küldött ki, amely az épületnek katonai laktanyává való átalakítására nézve javaslatot tett, ami 12.699 frt. 46 krajcárba kerülne, míg egyszerü helyrehozása 4376 frt. 42 kr. lenne. A helytartótanács a költségvetést és rajzokat, mint hasznavehetetleneket visszaküldte a megyének átdolgozásra, a megye a kivánt átalakítást el is intézi, s újabb változtatások után végre 1843-ban, ügylátszik, a helyreállítás megtörtént.²¹

19. Tört. Közl. 1912. (III.) évf. 250 l.

20. Orsz. Ltár: Htt. urbarialis tabellák, Göncz.

21. " " " Commissariat. 1836. fons. 20. pos. 7. és 34. Commissar. fons. 20. pos 5.

Göncz mezőváros népessége a mohácsi vész után

(Göncz középkori népmozgalmairól alig tudunk valamit. A mohácsi vész után a dicalis és decimalis összeírások az adózó családfők számáról pontos, de a lélekszámról csak hozzávetőleges adatokat szolgáltatnak. E kétféle összeírás adatainak részletezése s összehasonlítása mellett megállapítható körülbelül a város XVI. és XVII. századbeli lakossága 1644-ig. A XVII. század közepétől a XIX. század elejéig pontos és megbízható lélekszám megállapítást a tökéletlen és különféle szempontok figyelembe vételével készült összeírások alapján nem eszközölhetünk. Ezekhez képest is a város lakóinak számát a XVII.—XVIII. században csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani. A XIX. században, 1828-tól kezdve a város lakóinak számát illetőleg pontos adataink vannak, amelyek a lakosság vallásfelekezet szerinti megoszlását is feltüntetik. Rendi tekintetben a polgári, vagy jobbágy lakosság mellett a XVI. században tért foglalnak a városban a nemesek is, akikről 1665-ben egy részleges, 1691-ben pedig egy teljes összeírás készült. Nemzetiségi szempontból a XVI. század képez fordulót Gönczön, mert e században a német telepből magyar város lesz, s ha a személynevek egy része emlékeztet is a lakosság német eredetére, s bár szláv személyneveket is látunk feltűnni, mégis az idegen ajkú lakosság, vagy ennek emléke is oly gyér, hogy a város magyar jellegén változtatni nem tud. Foglalkozás szempontjából a város lakossága őstermelő jellegű, amely mellett az ipari, vagy értelmiségi elem csekély százalékú; az iparos elemek közt az első helyet a szabók foglalják el. A mészárosok, lakatosok, szabók és vargák régi céhei mellett a XIX. században a szücsök, tímárok, gubacsapók és kalaposok is céhbe állanak. A város lakossága beúndorlás útján is szaporodik, erre azonban csak gyér adataink vannak. Végül a város adózó alanyainak 1557—79. közti táblázatos kimutatása voltaképpen az ősi törzslakosság névsorát tartalmazza, s ezi kiegészítik az 1610, 1640 és 1644. évi névsorok.)

A középkori Göncz népességéről, népmozgalmairól a rendelkezésünkre álló adatok csekély volta miatt majdnem semmit sem tudunk. Csak hozzávetőleg tudjuk megmondani, hogy milyen nemzetiségű, milyen foglalkozású volt a város lakossága és arra nézve is, hogy körülbelül mennyi volt a városban a lélekszám, csak egyetlen támaszpontunk van. Már említettük, hogy Göncz középkori népességére vonatkozólag csak az 1427. évi adóajstromnak azt az adatát ismerjük, amely a város 191 portájáról beszél, s ami azt jelenti, hogy ekkor ennyi lakott jobbágytelek volt a városban. Ha már most tudni óhajtjuk, hogy hozzávetőleg mennyi volt 1427-ben Göncz lakossága, akkor a porták számát legalább tizzel meg kell szoroznunk.

Acsádi „A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után” című akadémiai székfoglaló értekezésének 39. lapján megállapítja, hogy I. Ferdinánd király korában Magyarországon egy portán, azaz jobbágy-

telken átlag négy család, körülbelül 20 lakos lakhatott. Azonban ezzel a szorzószámmal óvatosan kell bánni, mert nem minden vidékre alkalmazható s csak I. Ferdinánd korára vonatkozik. Ha tehát a körülbelül száz esztendővel korábbi kezdetlegesebb viszonyokat és a ritkább népsűrűséget figyelembe vesszük, akkor talán nem járunk messze a valóságtól, ha 1427-ben egy-egy portára átlag csak 10 lelket számítunk. Elfogadva ezt a számítási alapot, arra az eredményre jutunk, hogy 1427-ben Göncz város lakóinak száma 1910, tehát kerek számban körülbelül két ezer lehetett. Ez a lélekszám közel is járhat a valósághoz, ha meggondoljuk, hogy pl. az 1428. május 25-én felvett adólajstrom szerint a Göncznel nagyobb Eperjes városának 392 adózó polgára, tehát körülbelül szintén két ezer (1960) lakosa volt.¹

A mohácsi vész utáni népmozgalmi adatok tekintetében már sokkal kedvezőbb a helyzetünk. Ugyanis ekkor nemcsak a dicalis (hadiadó) összeírások, hanem az ezeknél még sokkal becsesebb decimális (tized) és urbéri lajstromok egész tömege áll rendelkezésünkre, melyek az adózó, illetve tizedet fizető családfőket szinte évről-évre névszerint felsorolják, úgy hogy ezekből Göncz, s általában valamely lakott hely tizedfizető adózó lakosságának nemcsak névsorát, fogyását vagy szaporodását lehet megállapítani, hanem a népesség foglalkozását, nemzetiségét, vagyonosságát is, sőt még a nép évi bor vagy gabonatermésének mennyisége is rekonstruálható.

Már itt meg kell azonban jegyeznünk, hogy a népesség számát illetőleg sem a dicalis, sem a decimális összeírások teljesen pontos adatokat nem adnak.² A portális (dicalis) összeírásoknál az Acsádi által felvett huszas szorzószám voltaképpen csak I. Ferdinánd korára vonatkozólag és csak hozzávetőleg adja a népesség számát, a decimális lajstromokból pedig, bár a dézsmafizető lakosságot névszerint sorolja fel, mégis a lakosságnak csak azt a részét tudjuk megállapítani, amelynek ingatlan után, termés után tizedet kellett fizetni, a nem fizető tizedmentesek és a nincstelenek neveit és számát ezekből meg nem ismerhetjük. Így azután kénytelenek vagyunk a dicalis és decimális összeírások adatait összevetni, az esetleges eltéréseket összeegyeztetni és az igazságot így hozzávetőleg megközelíteni. Még legpontosabb adatokat az urbéri összeírások adnak, ezek azonban — sajnos — meglehetősen ritkák.

A Gönczre vonatkozó dicalis összeírások a mohácsi vész után, 1553-mal kezdődnek s ezekből a város lakosságára nézve a következőket tudjuk megállapítani, ha a portákra vonatkozólag elfogadjuk Acsádi huszas szorzószámát, a házakra vonatkozólag pedig tizes szorzószámot veszünk fel:

1533-ban	15 porta	—	300 lélek.
1552-ben	61 ép + 65 leégett porta	—	127 porta — 2540 lélek.
1553-ban	129 porta	—	2580 lélek.
1554-ben	135	„	— 2700 „
1564-ben	118	„	— 2360 „
1565-ben	„	„	— „ „
1566-ban	128	„	— 2560 „
1567-ben	a város teljesen leégett és elkezdték építeni 28 házat.		

1. Eperjes város ltára: 147. szám. Mivel itt nem portákról, hanem családfőkről van szó, ezeknek számát csak öttel szoroztuk.

2. Már csak azért sem, mert hol portákról, hol meg csak házakról beszélnek.

1572-ben	115	porta + 80 zsellér ³ családfő	— 2700 lélek.
1576-ban	114	„ — 2280 lélek.	
1578-ban	101 ⁵	„ — 2030 „	
1579-ben	„	„ — „	
1582-ben	100	„ — 2000 „	
1588-ban	101	„ (ebből kettő elhagyott) — 1980 lélek.	
1596-ban	80	„ + 100 zsellér — 2100 lélek.	
1599-ben	314	ház ⁴ — 3140 lélek.	
1600-ban	270	„ — 2700 „	
1601-ben	216	„ — 2160 „	
1602-ben	190	„ — 1900 „	
1603-ban	158	„ — 1580 „	
1604-ben	151	„ — 1510 „	
1605-ben	102	„ — 1020 „	
1608-ban	62	„ — 620 „	
1609-ben	34	porta — 680 „	
1610-ben	19	„ + 20 zsellér porta — 39 porta — 780 lélek.	
1613-ban	19	jobbágy + 16 zsellér porta — 35 porta — 700 lélek.	
1618-ban	14	„ „ 14 „ „ — 28 „ — 560 „	
1620-ban	14	„ „ 16 „ „ — 30 „ — 600 „	
1622-ban	10	„ „ 10 „ „ — 20 „ — 400 „	
1625-ben	12	„ „ 12 „ „ — 24 „ — 480 „	
1630-ban	11	„ „ 11 „ „ — 22 „ — 440 „	
1644-ban	24	„ — 480 lélek.	
1648-ban	24	porta — 480 lélek.	

E rendelkezésünkre álló számadatokat vizsgálva azt látjuk, hogy — ha ugyan a dicális összeírásoknak hinni lehet — 1553-ban az egykor kétezer lakosu Göncznek már csak háromszáz lakosa van, ami mindenestre óriási zuhanást, sőt szinte elnéptelenedést jelent. Vagy húsz esztendei fejlődés után a helyzet lényegesen javul és dacára annak, hogy a város 1550 körül leégett, mégis 1552-ben a városnak körülbelül 2500 lakosa van. 1552-től 1554-ig javulást tapasztalunk, mert a város 127 portája 135-re, s a lakosság vagy 2700 főre szaporodik, de már tíz év múlva ismét csak 118 portát találunk, ami csak 1566-ban szaporodik ismét 128 portára és ezzel együtt a már 2500 lélek alá csökkent lakosság ismét 2500 főre emelkedik.

1567-ben a nagy tűzvész alaposan tönkre teszi Gönczöt. A csapást azonban a lakosság lassan kiheveri, s 1572-ben már 115 jobbágyportát és 80 zsellér családot irnak össze. A 115 portát husszal, a 80 zsellér családfőt ötlet szorozva, 2640 főnyi lakosságot találunk a városban. 1572-től a portákban súlyedés áll be, s 1578—79-ben már csak 101 és fél a porták száma. Ez a szám tovább súlyed, s e folyamatot pontosan követhetjük a XVII. század elején is, bár 1599-ben a dicális összeírások egyszerre áttérnek az adózó házak szerinti összeírásra. A még 1559-ben 314 házias Göncz innen fogva *látszólag* egyre súlyed, s ha tisztán a hadiadó összeírásokra támaszkodnánk, akkor arra a nem egészen helytálló eredményre jutnánk, hogy a város 1608-ban már csak 62 házias faluvá degradálódott, s ez a súlyedés tart mindaddig, amíg csak a dicális összeírások rendelkezésünkre állanak, t. i. 1648-ig.

A város portaszámában a legmélyebb pontot 1622-ben éri el, mikor

$$\begin{aligned} 3. \quad & 115 \text{ porta} \times 20 = 2300 \text{ lélek} \\ & 80 \text{ zsel.} \times 5 = 400 \text{ lélek} \end{aligned}$$

Összesen: 2700 lélek

4. Persze csak az adózó házak értendők.

Göncz adózó népe mindössze 20 portából áll.

Mindezen adatok alapján Göncz város XVI.—XVII. századi lakosságáról hozzávetőleg helyes képet tudnánk rajzolni, ha a városnak csak jobbágy lakossága lett volna, mivel azonban ekkor itt nagy számú nemes ember is élt, a kép megközelítő pontosságú csak akkor lehet, ha a decimalis lajstromok adatait is figyelembe vesszük, már csak azért is, mert egyházi tizedet a bírót, jegyzőt és négy eskütlet kivéve mindenkinek még a *nemeseknek* is kellett fizetni.

A tized- és urbéri lajstromok alapján Göncz város lakosságáról 1557-től fogva a következő táblázatot tudjuk összeállítani:

1557 (szept.) 229 jobbágy és 192 zsellér⁵ — 421 család, ez ötször véve — 2105 lélek.

1558.	(b) ⁶	403	tizedfizető családfo	—	2015	lélek.
1560.	(b)	441	"	"	2205	"
1563.	(g)	215	"	"	1075	"
1564.	(g)	233	"	"	1190	"
1565.	(b)	447	"	"	2235	"
	(g)	215	"	"	1225	"
1566.	(g)	226	"	"	1030	"
1567.	(b)	388	"	"	1940	"
	(g)	200	"	"	1000	"
1568.	(g)	193	"	"	965	"
1569.	(b)	394	"	"	1970	"
1570.	(g)	225	"	"	1125	"
1571.	(b)	362	"	"	1960	"
	(g)	232	"	"	1160	"
1572.	(b)	404	"	"	2020	"
1573.	(b)	425	"	"	2125	"
	(g)	231	"	"	1155	"
1574.	(b)	455	"	"	2275	"
	(g)	235	"	"	1175	"
1575.	(b)	464	"	"	2320	"
	(g)	211	"	"	1055	"
1576.	(b)	451	"	"	2255	"
1577.	(b)	413	"	"	2065	"
	(g)	243	"	"	1215	"
1578.	(b)	412	"	"	2060	"
	(g)	214	"	"	1070	"
1579.	(b)	394	"	"	1970	"
1580.	(g)	225	"	"	1125	"
1581.	(g)	199	"	"	995	"
1582.	(g)	239	"	"	1195	"
1583.	(g)	224	"	"	1120	"
1584.	(b)	496	"	"	2480	"
	(g)	177	"	"	885	"
1585.	(b)	472	"	"	2360	"
	(g)	232	"	"	1160	"
1586.	(b)	508	"	"	2540	"
	(g)	227	"	"	1135	"
1587.	(g)	215	"	"	1075	"
1588.	(g)	237	"	"	1185	"
1589.	(g)	251	"	"	1255	"
1590.	(g)	256	"	"	1280	"
1594.	(b)	323	"	"	1615	"
1595.	(b)	270	"	"	1350	"

5. Egy 1556-60. körüli összeírás szerint is: *Oppidum Gewncz continet colonos 230, inquilinos 192.* M. Nemz. Muzeum fol. lat. 915.

6. (b) — bor-, (g) — gabona tizedlajstrom.

1596.	(b)	220	tizedfizető családfő	—	1100	lélek
	(g)	234	"	"	—	1170 "
1597.	(b)	518	"	"	—	2590 "
1605.	(g)	196	"	"	—	980 "
1606.	(b)	304	"	"	—	1520 "
	(g)	249	"	"	—	1245 "
1608.	(g)	211	"	"	—	1055 "
1609.	(b)	352	"	"	—	1760 "
	(g)	251	"	"	—	1255 "
1610.	(b)	401	"	"	—	2005 "
	(g)	216	"	"	—	1080 "
1619.	(b)	570	"	"	—	2850 "
1620.	(b)	413	"	"	—	2065 "
1621.	(g)	287	"	"	—	1435 "
1644.	(g)	234	"	"	—	1170 "

Mindezekből látjuk, hogy az 1564—66, 1572, 1576, 1578—79, 1588, 1596, 1605, 1608—10 és 1620-as évek azok, amelyekben mind a kétféle összeírás adatai párhuzamosan rendelkezésünkre állanak. Azonban csak az 1565, 1572, 1576, 1578—79 és 1605-ös esztendők azok, amelyeknél mindkét összeírás adatai nagyjában fedik egymást.

Ami a dicális összeírásoknál a XVI. század végétől a XVII. század első felében a porták számának nagymérvű súlyedését és ezzel a lakosság számának látszólagos fogyását illeti, erre a decimális összeírások valóságossággal cáfoló adatokat produkálnak. Magyarázata ennek a jelenségnek csak az lehet, hogy bár az adózó *jobbágy* elem ekkor mindenesetre megfogyatkozott, de ennek helyébe a török elől a XVI. században mindinkább Észak-Magyarországra huzódó és Gönczöt is ellepő délvidéki magyar nemesség lép. Így tehát a lakosság számában nagyobb mérvű eltolódás nem állott be, hanem csak a jobbágy elem csökkent. A XVI. század vége felé Göncz városa már védekezik is a tulságos nemes invázió ellen,⁷ de úgy látszik hiába, s a jobbágy elem a XVII. század első felében erősen fogy és ennek helyébe csak ez a menekült nemesség léphetett. Hogy a porták és az adózó házak nagymérvű megfogyatkozásával a lakosság száma nem csökkent, azt legjobban bizonyítja, hogy míg a dicális összeírások szerint pl.: 1618-ban csak 560, 1620-ban pedig csak 600 lakosa lehetett Göncznek, addig a decimális lajtsromok 1619-ben éppen 570 tizedfizető családot, tehát legalább ötször ennyi lélekszámot, azaz 2850 lakost tüntetnek fel.

Mással tehát ezidőtájt Gönczön a hadi adót fizető kevés jobbágy népesség felett a nemesség van számbeli fölényben. A XVII. század közepén (1648.) Göncz város hadiadót fizető lakossága körülbelül 500 lehetett, ezzel szemben 1640-ben, a város jegyzőkönyvében lévő összeírás szerint az összes családfők száma 738, 1644-ben pedig 569 + a nemesség, úgy hogy a lélekszám 1640-ben közel 4000, 1644-ben pedig jóval 3000 felül lehetett, noha ez évben Göncz urbáriumra csak 24 adózó portát állapít meg.

Ha mindezeket figyelembe vesszük, ha tekintettel vagyunk arra, hogy a hadiadózó jobbágy és zsellér elem mellett Göncznek ekkor már tekintélyes számu, egyházi tizedet fizető nemes lakosa is van, s ha még

7. Más város is védekezni próbál ellenük s megkivánják tőlük, hogy ha élvezik a városban lakás előnyeit, viseljék legalább annak terheit is. Így volt ez pl. Debrecenben is. Ld. Debrecen város diplomái: 490, 496, 497, 498. stb. számok.

mindezekhez hozzászámítjuk az iparos, kereskedő alkalmazott, fuvaros, cseléd, szolgálta stb. elemet, amelynek földje nincsen, sem adót, sem tizedet nem fizet, akkor talán megállapíthatjuk, hogy a XVI. században Göncz város lakossága körülbelül 2—3000 fő közt, a XVII. század közepe felé pedig 3—4000 lélek közt ingadozhatott.

A XVII. század közepétől kezdve a XIX. elejéig teljesen megbízható népszámlálási adatok Gönczre vonatkozólag nem állanak rendelkezésünkre. Ugyanis az összeírások egyoldalú szempontok szerint történnek, vagy a nemeseket, vagy az adózó családfeleket, jobbágyokat, szántóföld tulajdonosokat, vagy csak a város adózóinak felét írják össze, úgy hogy ezek alapján Göncz város lakosainak számáról hű képet alkotni nem tudunk. 1365-ben pl.: csak a „nemesek rendi“-t investigálják s írják össze, s ekkor 31 nemes embert találnak a városban, 1674-ben viszont a város taksás adózóinak csak a felét lajstromozzák, s ezeknek száma 184. 1686. március 4-én készült feljegyzés szerint a fél város adózó lakossága volt „ante ruinationem“ 180 lakos és 11 szabados (libertinus), most csak 105 az adó ó lakosok (családfők) száma, azonban ez a szám nem növekszik, sőt apad s ugyancsak 182 az adózó családfő 1690-ben is, amikor pedig már az egész Göncz nemes és nem nemes taksás adózóit írják össze. 1691-ben 81 nemes és 40 jobbágy dica fizetőt állapítanak meg, tehát az előző évi 182 számmal szemben 121-et, ami 61-el való esést jelentene egyik esztendőről a másikra. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az 1691. évi összeírás dicalis conscriptió, s itt kell az eltérés okát keresnünk.

1696-ban egy dicális conscriptióban, nyilván adózási szempontból a szántóföld tulajdonosok vannak összeírva, s a bírón kívül 30 ilyen jobbágyot és 46 zsellért állapítanak meg, összesen tehát 76-ot.

1699-ben „gönczi nemes uraimék“ valami címen 408 magyar forintot kötelesek fizetni s ezt az összeget 121 családfőre vetik ki. Végül még egy a XVII. század vége felé készült összeírásban 396 családfő neve szerepel.

A XVIII. század viharos első évtizedéből semmiféle összeírás sem maradt reánk, mert hiszen ez a mozgalmas időszak még adózási szempontból történő népösszeírásra sem volt alkalmas.

A szatmári béke után beállt nyugalmasabb időkben egymásután két országos összeírás is volt, t. i. 1715-ben s 1720-ban. 1715-ben Gönczön összesen 33 adózó jobbágyot vagy polgárt írnak össze s nemeset egyet sem. E 33 polgár közül 10 iparos. 1720-ban 6 nemes és 51 adózó polgár van a városban.⁸

Innen kezdve a XVIII. század folyamán aránylag csak kevés népösszeírást ismerünk. Mindössze az 1727—31. közötti, 1742-ből és 1772-ből való maradt reánk s ezek közül az első 241 adózó családot, az 1742. évi gönczi kilenced jegyzék 141 jobbágyot, végül az 1772. évi urbéri összeírás 89 s-abad költözködésű jobbágyot, 83 szabad költözködésű zsellért (inquilinus-t) és három ugyanilyen subinquinust, összesen tehát

8. Az eredeti conscriptio szerint van: Taxati nobiles 34, libertini 4, inquilini 2, 16 éven felüliek: 25, birtokos özvegy-opifex 26. Hogy ezek adóznak-e, vagy sem, vagy a 6 nemes és 51 adózóhoz számítandók-e, vagy sem, arról a jegyzék nem szól. Acsádi csak a 6 és 51 számokat veszi fel. Magyarország népessége a pragmatice sanctio korában, 6. lap.

175 adózó családot tüntetett fel. Egy a XVIII. század végén (1800. körül) készült összeírás Gönczön 54 nemest, 190 szabadon költözködő jobbágy, 39 ugyanilyen zsellér, 73 alzellér, 12 iparos és kereskedő és 25 napzamos, összesen tehát 368 adózó családfőt sorol fel."

Mindezek az összeírások, különböző szempontokból készülvén, nemcsak összehasonlításra, de még arra sem jók, hogy Göncz lakosságáról másfélszázadnyi időre hozzávetőleges képet alkossunk. Talán akkor járunk legközelebb a valósághoz, ha a XVII. és XVIII. század végén készült évszámnélküli összeírásokban a családfők számát tizzel megszorozzuk, s így Göncz város lakossága a XVII. és a XVIII. század végén körülbelül közel 4000 lélek lesz, ami a tényleges állapotnak nagyjában meg is felelhetett. A többi összeírás után nem indulhatunk el, s hogy ezek népszámlálási szempontból mennyire megbízhatatlanok, arra az 1828. évi országos összeírás a legjobb példa. Ennek adatai szerint Göncznek ekkor 180 adózó családfője (köztük 9 zsidó) van, a 180 családfőnek 356 családtagja és 171 adózó ház.

Ezzel szemben Nagy Lejos: Notitiae-je¹⁰ szerint, amely ugyancsak 1828-ban jelent meg, Göncznek 428 háza volt 3870 lakossal, ami a tényleges állapotnak meg is felelhetett.

Egyébként 1828-tól kezdve főleg a kassai egyházmegye schematis-musaiban aránylag elég pontos népszámlálási adatok elég sűrűn állanak rendelkezésünkre, amelyeket kiegészítenek a mult század hetvenes éveitől a helységnévtárak adatai és a központi statisztikai hivatal idevágó közleményei. Ezek szerint Göncz város népességéről a következő táblázatos kimutatást állíthatjuk össze:

ÉVSZÁM	Össz-lakosság	róm.kath.	gör.kath.	ág.ev	ref.	zsi-dó	Ma-gyar	né-mel	tót	o-láh	rur-tén	egyéb	férfi	nő	Megjegyzés	
1828.	3870	1580	2135	155												
1832.	3542	1372	—	41	1972	153										
1836.	3647	1433	—	50	1994	170										
1839	3775	1473	8	44	1989	180										
1842-43.	3806	1489	97	38	1988	194										
1848.	3731	1507	103	35	1897	198										
1851.	4927(?)	1394	85	59	3235 ¹	154										
1853.	3635	1458	50	54	1769	304										
1857.	3654	1525	50	54	1723	304										
1858.	3636	1458	50	54	1769	305										
1863.	3690	1500	50	50	1760	330										
1865.	3689	1503	48	43	1750	345										
1877.	3922															
1882.	3386															
1891-95.	3130															
1900.	2904	1205	55	39	1317	234	2840	12	38	—	—	14	1405	1499		
1910.	2819	1160	89	35	1317	212 ²	2790	13	16	—	—	—	1349	1470		
1920.	3506	1517	106	41	1403	227 ³	3262	15	24	2	1	3	1647	1660		

1. Itt Fényes hibát csinált, valószínűleg Telkibányát is ideszámította.

2. Van egy gör. keleti is.
3. Van még 12 görög keleti és egy unitárius is.

9. A XVII. század közepétől a következő összeírások állnak rendelkezésre: 1665. évi gróf Csáky ltár CCC. f. 44. No 6; 1674. Orsz. Ltár: Urb. et Conscr. f. 8. No 21; f. 27. No 33; 1690. U. o. fasc. 104. No 36; 1691. Orsz. Ltár: Dicalis cons. 63. k; 1696. U. o. l. k. k. 897-99. l.; 1699. jan 25. Göncz ltára; XVII. század vége, gr. Csáky ltár CCC. f. 44. No 7; 1715. Orsz. Ltár: Régi orsz. Ladula BB. No 1.; 1720. Orsz. Ltár: Ladula DD. No 1.; 1727-31. gr. Csáky ltár CCC. f. 44. No 18; 1772. Orsz. Ltár: Helyitt. oszt. Urb. tab. Göncz. 1880. körül gr. Csáky lt. CCC. f. 44. No 28.

10. Nagy: Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae. Buda, 1828. I. k. Göncz alatt

Ez a táblázat elmondja nekünk, hogy Göncz lakossága a múlt század eleje óta voltaképpen lassan csökkent. Ezt az apadást 1887-ben szakítja csak meg egy kivételes emelkedés, azonban 1910-re a város lakosságának a száma 3000 alá esik és úgy látszik csak a legújabb szomorú eseményeknek köszönhető a lélekszámnak három és fél ezerre való felemelkedése. A lélekszám apadásával párhuzamosan persze csökken a katolikus és protestáns elem is, míg a zsidóság száma lassan emelkedik, de csak 1865-ig, azután ezeknek a száma is apad. A régenge mindvégig tulsulyban lévő protestáns elemet számban tulszárnyalja 1920-ban a katolikuság. A város tiszta magyar jellege és a nőtöbbség az utolsó 30 esztendő adatai szerint kétségtelen.

Göncz város történetéből tudjuk, hogy a török ténfoglalása után észak felé húzódó *nemesség* ide is nagyobb számmal telepszik le, akiknek inváziója ellen a város védekezni próbál és különösen azt kívánja tőlük, hogy ha már a városban letelepszének, legalább vegyenek részt a városi terhek viselésében. Nyilvánvaló tehát, hogy a XVI. században Gönczön a polgári (jobbágy) lakosság mellett a nemesség is tért foglalt, azonban sem a XVI. századból, sem a XVII. század első feléből nem maradt reánk olyan összeírás, amely a Gönczön lakó nemességgel foglalkozott volna s így a nemesség települési mozgalmának részleteit nem ismerjük. 1665-ből maradt reánk az első olyan összeírás, mely a Gönczön lakó nemesekkel főleg nemességük megszerzésének szempontjából foglalkozik. Természetesen az összeírásnak adózási, fiskális háttere van. Ezen összeírás 31 Gönczön élő nemest névszerint sorol fel, pedig voltaképpen több nemes élt a városban, hiszen ezt maga az összeírás elismeri, mert a névsor végén kijelenti, hogy a felsoroltakon kívül vannak még Gönczön nemesek, de ezeket illetőleg a szolgabírákkal még nyomoztatni kell, hogy mikor lettek nemessékké.

Maga az összeírás egyébként a következő:

„Gönczi nemessek rendi groff Chaky István uram részéről

Joannes Telczér — régi nemes ember,

Joannes Kádár — idegen,

Joannes Kristan — 1648. esztendőben lett,

Michael Nagy — régi nemes,

Caspar Erdélyi — idegen,

Andreas Klosz — régi nemes,

Joannes Verebéli — idegen nemes,

Stephanus Czombos — idegen,

Joannes Sziarto — idegen,

Relicta Gregori Abodi — idegen nemes asszony.

Thomas Szabo — oda való jobbágyfi, mikor a privilegiumot hozta Bécsből, akkor szerzette armálissát.

Andreas Cszimazia — megváltotta magát,

Michael Szabó — nem régi, Szabó Tamás hozta armálissát,

Gregorius Barta — régi nemes gönczi,

Michael Balla — megh változot 5 hordó borral, mint a Cszimadia András,

Michael Mészáros — régi nemes gönczi,

Andreas Dancz — régi nemes odaváló,

Petrus Mislei — jövevény nemes,

Stephanus Köböl — megh változot 5 hordó borral,

Andreas Fülöp — nem régi nemes, it való fi,

Malthias Sziarto — régi nemes,

Nemes Balásné — nem régi nemes gönczi,

Georgius Szabó — gönczi fi szegén legér, nem régen oltir.álta,

Andreas Lakatos — megh váltotta magát 5 hordóval,

Stephanus Káty – két esztendő s nemes gönczi, in anno 1663.¹¹

Johannes Barla – gönczi fi, nem régi nemes,

Michael Kalmár – idegen nemes,

Georgius Bogádi – ez a földesúrtól megváltozott, úgy jött ide.

Andreas Gombkötő – gönczi, nem régi, nem tudatik, mint lett.

Andreas Kovács – régi gönczi nemes,

Simon Dian – nem régi nemes.

NB! Még több is vagyon ezeken kívül, ki kell keresni és inquiráltatni a szolgabírákkal, ki mikor lett nemessé. (Egy ezzel az összeírással egykorú „elmékedés” is megjegyzi, hogy Gönczön csaknem annyi már a nemes, mint a paraszt, úgy hogy itt inquiráltatni kell.)¹²

Ezen összeírásból annyit mindenesetre meg lehet állapítani, hogy a nemesség még a XVII. század második felében is szivárog be Gönczre. Hiszen a megyék kilencz „idegen”, „jövevény” és „ide jött”, tehát más-honnan bevándorolt nemest sorol fel. Az is nyilvánvaló, hogy a nemesség Gönczön nemcsak bevándorlás, hanem armálisszerzés, sőt megváltás útján is sokasodik.

Az 1665. évi nemesi összeírás azonban csak részleges volt, amit az 1691. szeptember 10-én kelt nemesi összeírásból is következtethetünk. Ez „In oppido Göncz nobiles” felirással 81 gönczi nemest sorol fel. Alig hihető, hogy 1665. óta Gönczön a nemesség ennyire megsokasodott volna. Hiszen az időközben lezajlott békétlen események a településekre nem voltak alkalmasak. Egészen bizonyos, hogy az 1665. évi nemesi összeíráshoz képest az 1691. évi teljes volt és nem részleges.

A Gönczön élt nemesek legrégibb teljes névsora tehát a következő :

Barta Gergely	Hankó István	55. Szabó János
Berge István	Hosszú „	„ Simon
Bogádi Mihály	30. Kékedi „	„ Vásári Mihály
Bogáti Ferencz	Kenyhecz János	Debreceni Szabó Pál
5. Borbély András	Kis Pál	Fábián „ Mihály
„ Pál özvegye	Kovács Péter	60. Fűzi „ György
„ Péter	Kozma János	Jenei „ András
Buzás Mihály	35. Kölből István özvegye	Kovács „ „
Christán István	Lakatos György	„ „ István
10. Csizsár Péter	„ István	Molnár „ János
Csizmadia András	„ Mihály	65. Szendrei „ „
Molnár Csizmadia András	„ Tamás	Tót „ „
Csizmadia Mihály (2-szer)	40. Madarász György	Török „ „
Czirbic István	Melda István	Vendégghi „ Mihály
15. Danitius János	Mészáros Mihály	Szigyártó András
Dienes András	Nádaskai György	70. „ István
Egri „	Nagy Balázs	„ János
Fábián „	45. Némethi Gaspár	Pankotai Szócs Mihály
Farkas „	Pap András	Szőke Péter
20. „ István	Pártás István	Szűcs Dávid János
Fazekas Péter	Pataki János	75. Takács Gergely özvegye
Fekete András	Pros Mihály	Tezér János özvegye
„ István	50. Repcsényi Sándor	Toronyai András
Göböl „	Simándi Márton	Tunyogi János özvegye
25. Gölből György	Sipos István	Vadászfalvi Mihály
Göncz „	Soltész Mihály	80. Fejes Varga Mihály
Gönczi János	Szabó András	Vas István ¹³

11. Ebből tudjuk megállapítani, hogy ez a datálatlan összeírás tulajdonképpen 1665-ben kelt.

12. Gr. Csáky István: CCC. fasc. 44. N° 6. és 14.

13. Orsz. Ltár: Dicalis Conscriptio LXIII. k.

A XVIII. század folyamán a népösszeírások a nemeseket nem mindig sorolják fel külön. Így az 1715. évi országos összeírás a nemesekről egyáltalán nem emlékezik meg, az 1730. évi 34 laksás és 6 adót nem fizető nemeset sorol fel, az 1800. körül kelt összeírás 54 nemeset említ, a XIX. századi összeírások a nemesekkel külön szinten nem foglalkoznak.

Ami Göncz lakosságának nemzetiségi viszonyait illeti, tudjuk, hogy az eredetileg német telepből a XVI. század derekára teljesen magyar jellegű város lett, amely ezt a jelleget mind a mai napig megtartotta. A város egykori német jellegének emléke (eltekintve a helynevektől) a XVI. század második felében még a következő személynevekben élt: Biller, Böböl, Czehen, Czeher, Czeller, Czirbesz, Czuppon, Farant, Fasznacht, Fayzleber, Felkner, Fleike, Frank, Gerhard, Glauber, Gloss, Gölböl—Kölböl, Hank, Haznacht, Helbrand, Hempel, Henkel, Hoppersorom, Kalich, Keller, Kolman, Krausz, Kreizel, Kristán, Krozer, Lambark, Libecz, Mellibauch, Mildt (Milda, Melda stb.) Mordt, Oksz, Pauer, Penczer, Raszman, Rehelt, Selaus Simer, Stelczer, Stiber, Wagner, Wyenner, Wyller.

A visszafejlődő németiség mellett ekkor már Gönczön valami csekély szláv elem is jelentkezik, amelyet a Brató, Czethó, Globossa, Gutin, Hankóczy, Juriczko, Klopatha, Koskó, Novák, Palicz, Simonka stb. személynevek bizonyítanak. Természetesen a szláv elem soha erőre kapni Gönczön nem tudott és sem ez, sem más nemzetiség soha a város magyar jellegére hatást gyakorolni nem tudott.

Ha a régi személynevek valóban az illető nemzetiségére, foglalkozására, származási helyére stb. utalnak, akkor Göncz lakosságának egykori személynevei alapján nemzetiségi szempontból a következő táblázatos kimutatást tudjuk összeállítani:

ÉVSZÁM	Cseh	Horváth	Lengyel	Német	Olah	Orosz	Rác	Szász	Székely	Tót	Török	Tyrbák ¹	JEGYZET
1557.	—	2	—	2	1	—	—	—	—	12	2	—	1. Tulajdonképpen ez is tót
1557—1579.	1	2	4	10	1	—	—	—	1	29	4	—	
1584.	—	1	1	8	1	1	—	—	—	28	—	—	
1594.	—	—	—	6	1	—	—	—	—	16	—	—	
1597.	—	—	—	7	1	—	—	—	—	50	—	—	
1609.	—	—	1	3	—	—	—	—	—	20	—	—	
1610.	—	—	1	3	—	1	—	—	—	28	—	—	
1619.	—	—	1	5	1	—	—	1	—	—	—	—	
1640.	1	1	3	11	1	—	1	2	—	58	—	1	
1644.	—	1	—	1	1	—	—	—	—	8	—	—	
1674.	1	—	1	2	2	—	—	—	—	21	—	1	

Ugy ezek, mint a legújabb népszámlálási adatok is azt bizonyítják, hogy Göncz a XVI. század közepe óta magyar város volt s az ma is. A zsidókat Gönczön egy jegyzőkönyvtöredék 1649-ben említi először — „árendás zsidók”, — de nagyobb tömegben az 1828. évi országos összeírásban fordulnak elő először. Ekkor 9 zsidó családfőt említ az adózók közt az összeírás, akiknek 27 családtagjuk volt. Ezzel szemben Nagy összesen 155 zsidó lakost említ, ami alatt valószínűleg a nem adózó és adózó zsidók lélekszámát kell értenünk. Következik ebből, hogy a XVII. században feltűnedező zsidóság már valószínűleg a XVIII. század folya-

mán (II. József alatt?) kezdett tért foglalni Gönczön, s amint láttuk, számuk 1865-ig egyre nő, onnan kezdve pedig csökken. Az 1828. évi összeírás szerint a 9 gönczi adózó családfo a következő: Farkas Frigyes három, Frid Pál öt, Herskő Frigyes három, Schwartz Márton három, Vider Jakab három családtaggal. Ezek kereskedők voltak. Azután Itzik szabó három, Lederman Jakab egy, Resnyik Pál szappanos két és Slezinger Sámuel kelmefestő négy családtaggal.

Ugyancsak a régi személynevekből tudunk következtetni a város lakosságának foglalkozás szerinti tagozódására is. Bár nyilvánvaló, hogy a város lakóinak túlnyomó része szőlő és földmives volt, mégis a város lakói közt iparos, műiparos, kereskedő, s a papoktól és tanítóktól eltekintve, némi értelmiségi elemet (literati, deákok) is találunk. A rendelkezésünkre álló összeírások alapján Göncz város lakosságáról, eltekintve a a túlnyomó többségű földmives elemről, főleg iparágak szerint a mellékelt kimutatást tudjuk összeállítani. (Ld. a mellékelt tabellát.)

Ebből az összeállításból is láthatjuk, hogy Gönczön mely iparágak virágoztak és melyek nem. Gönczön úgy látszik szabó (vásári-mives, szűrmives) volt mindig a legtöbb. Utánuk következnek a kovácsok. S hogy ilyen Gönczön sok volt, az természetes, hiszen a város nagy forgalmú közlekedési útvonal mellett fekszik s lakói is sokat fuvaroznak. A vargák is tekintélyes számmal voltak képviselve, a molnárok szintén, s meglehetősen vármű borbély, szíjgyártó és szűcs is van, a mészárosokkal együtt, akik 1567-ben már céhbe állanak össze. A lakatosok 1618-ban kapnak Turzó Kristófné gr. Erdődy Zsuzsánától céhlevelet, amelyet 1625-ben II. Ferdinánd király is megerősít. A gönczi szabócéhet 1726-ban említi először a város jegyzőkönyve. Ezzel szemben vannak egyes iparágak, amelyek Gönczön egyáltalán nem, vagy csak ritkán és gyéren vannak képviselve. Így pl. ác, asztalos, gombkötő, kádár, kőműves, nevelős (sőrőfőző) stb. nagyon kevés van. Aránylag véve kevés Gönczön a kalmár is, s lehet, hogy kalmár alatt csak azt értették, aki magát Gönczöt, ennek belső áruforgalmát látta el. Esztergályos csak a XVII. század végi (datálatlan) összeírásban fordul elő az egyetlen kertészszel együtt. A műiparosok közül ötvöst egyet-kettőt állandóan találunk Gönczön. Egyébként a lakosságnak iparágak szerinti eloszlására hatással lehetett a közeli Kassa is. Az értelmiséget képviselő literátus (deák) elem a XVII. század elejétől kezdve fogyófélben van.

A XVIII. században készült összeírások közül az 1715. évi a város 33 adózó jobbagya közül tíz iparost, az 1720. évi pedig 26 iparost (opifex) említ. A XVIII. század végén készült évnélküli összeírás szerint Gönczön ipar és kereskedelem után 12 családfo él.¹⁴ Az 1828. évi országos összeírás a gönczi adózók közt csizmadia, fésűs, kalapos, kelmefestő, kerékgyártó, kőműves, pintér, szabó, szappanos, szűcs, takács, timár mesterembereket említ. Egyébként ekkor már Gönczön 54 varga és sok timár és szűcs is él, mert ezek 1822-ben céhbe állanak. A gönczi vargák 1821-ben új céhprivilegiumot kérő folyamodványuk mellé becsatolták eredetiben a Szapolyai Jánostól kapott régi céhprivilegiumukat. 1835-ben a gönczi gubacsapók kérnek és kapnak (1837-ben) céhlevelet, 1846-ban pedig a kalaposok kívánnak céhbe tömörülni.¹⁵

Mind ezek dacára a város lakossága megmaradt mindvégig az, ami kezdetben is volt, t. i. östermelő jellegű. A bor és gyümölcsstermelés a lakosság főfoglalkozása a XIX. században is, amit a földrajzi írók gyakran kiemelnek.¹⁶

Mint minden város, úgy Göncz lakossága is nemcsak természetes uton, hanem bevándorlás folytán is szaporodott. A bevándorlásra vonatkozólag sem a középkorból, sem a XVI. századból - eltekintve némi töredéktől - részletes adataink nincsenek. Ekkor legfeljebb a személynevekből tudunk arra következtetni, hogy az illető gönczi jobbágy vagy polgár honnan származhatott a városba. Így pl. az 1557-79. közötti összeírásokban ilyen neveket találunk: Bozitai, Csicseri, Gergellaki, Jászai, Nagymihályi, Sárosi, Sövári, Szilá-

14. „Opificio vel quaestu vivens 12.“ Gr. Csáky lt. CCC. fasc. 44. N° 28.

15. Orsz. Ltár: Canc. 1822: 414; 1835: 9601; 1836: 4817; 1837: 1447; 1846: 10971. számok.

16. Magda, Vállas, Fényes, Pesty; a XVIII. századi írók közül Bombardi, Korabinszky, Vályi ezt mind kiemelik.

gyi, Vitányi, Vízközi stb. Valószínű, hogy az ilyen név viselője vagy elődei Nagymihályról, Sóvárról stb. költöztek Gönczre. 1610, 1619. és 1640. évi összeírásokban is: Asguti, Bányai, Báthori, Beretei, Berzétei, Debreczeni, Egri, Fejértői, Gálszécsi, Héthársi, Jósvai, Kisidai, Kurimai, Liskai, Miskolczy stb. nevek valószínűleg szintén az illető családok származási helyére utalnak.

A XVI. század folyamán Gönczre huzódó nemesség bevándorlási mozgalmáról részletes adataink vagy feljegyzéseink szintén hiányzanak.

A Gönczre való betelepülésekről a város jegyzőkönyve, eltekintve egy 1566-ból reánk maradt töredékes jegyzőkönyv laptól, csak a XVII. század elejétől kezd feljegyzéseket tartalmazni, azonban ezek a feljegyzések aránylag elég ritkák, valószínűleg azért, mert ebben az időben a gönczi polgárjog elnyerhetésének hat forint volt a taksája, ami az akkori gazdasági körülmények közt sok pénz volt. Az 1566-ból fennmaradt jegyzőkönyvtöredéken három „peregrinus” felvételéről olvasunk. Február 6-án Kovács Kozmát, április 3-án Szabó Lőrinczet, július 13-án pedig Oláh Andrást veszik fel, mindig kezesség mellett, a gönczi polgárok közé. A város jegyzőkönyvében 1615-ből olvassuk az első ilyen bejegyzést, amely szerint: „Füzi János Miskolcra jött volt Gönczre lakni és állott volt Gönczön lakozó Szeles Mihálhoz szolgálni.”¹⁷ A következő bejegyzés 13 évvel később kelt, s e szerint: „Anno 1628. die 30. novembris adta be az város társaságában magát az berzétei praedicatorné, anno et die ut supra, szent András napján.”¹⁸ E feljegyzésekből azt látjuk, hogy ekkor még az idegenek bevándorlása, helyesebben a polgárjog elnyerése Gönczön a kezességen kívül sem formákhoz, sem feltételekhez kötve nincsen, csak a XVII. század közepén fejlődött ki egy bizonyos gyakorlat, amely mellett a polgárok közé való felvétel történt. Meglátszik ez a jegyzőkönyvnek e tárgyú bejegyzésein is, amelyeknél ekkorra szintén bizonyos kiforrott és megállapodott stílus és formula fejlődött ki. Ez a formula a következő:

„Anno 1641. esztendőben Kovacs Szabó András uram bíróságában attá be az város társaságában magát Nagy Bániai Lakatos János, letévén az város igazságát, ugy mint fl. 6. Az város ilj conditioval vötte be, hogy ha földesuratól valami búsulása lönne, avagy penigh valami kívül való adóssága volna, az beozúlliteos város effele búsulást nem vállal magára.”¹⁹

A város jegyzőkönyvében a polgárjog megszerzéséről szóló bejegyzések a XVII. században nem történnek rendszeresen, a század derekán jödeig mindeféle bejegyzés hiányzik a jegyzőkönyvből s így érthetjük csak meg, hogy míg a XVII. század folyamán összesen csak 13, adig pl.: 1700-1701-ben, tehát két év alatt nyolc ilyen tartalmú bejegyzés történik.

A jegyzőkönyv szerint polgárjogot nyernek: 1615-ben Füzi János Miskolcra, 1628-ban a berzétei prédikatorné.

- 1636. december 5. — Kassai András,
- 1637. november 25. — Kovács István, Ráskai,
- 1640. december 15. — Csáti (chiathi) István,
- 1641. március 1. — Török János Zétényből,
- .. augusztus 10. — Vaitancz Márton,
- .. december 26. — Lengyel (Lengien) Takács Mihály
- .. — Nagybányai Lakatos János,
- 1642. november 24. — Krasznai Tót (Tott) Bartus,
- 1644. március 22. — Josa Csapó Miklós,
- .. — Kraszna Hurkai Bodnár András,
- 1699. június 30. — Sepszi Szabó István,

17. 1566. 6. die februarii, honestus vir nomine Kozma Kowacz peregrinus presentavit se in numerum sodalium nost(ro)rum, presente fideiussore eiusdem Michaelae Kowacz.

3. die aprilis, honestus vir Laurentius Zabó presentavit stb. presente fideiussore eiusdem Matthia literato.

13. Julii. Andreas Olah peregrinus numeratus est in communium sodalium nostrorum presentibus fideiussoribus eiusdem Gallo Kowacz et Petro Molnár Geonciensibus. Göncz város 1566. febr. 6. jkv-töredéke. Göncz város régebbi, latinul vezetett eme jegyzőkönyvtöredékéből azt látjuk, hogy ekkor a polgárjog elnyeréséről szóló bejegyzések rendszeresebben történtek, mint később. - Göncz város jkve 63. l.

18. Göncz város jkve 29. l'

19. Göncz város jkve 51. l.

1700. január 3. — ifj. Lakatos János,
 „ december 27. — Kajtor Szücs György,
 1701. február 22. — Ujhellyi Szabó János,
 „ december 14. — Bodnár András és Bodnár Király György,
 „ „ 29. — Bérfai Tóth Simon és Kemenczei Márton,
 „ „ 30. — Petrács Zachariás csapó,
 1702. április 10. — Ifju Kovács Mihály,
 1705. augusztus 16. — Takács Ferecz,
 „ szeptember 17. — Naményi István,
 1708. június 28. — Nagymihályi Varga János,
 1718. december 19. — Körtvélyfáiné Szécsényi Balogh Judit s fiai Ferenc. János és Gábor.

1718. december 19. — Jámbor János és Tóth János.

1725. február 20. — Dudás Molnár János stb.²⁰

A bejegyzések legtöbbször elárulják, hogy az illető Bártfáról, Nagybányáról, Krasznakorkáról stb. szóval, hogy honnan vándorolt be Gönczre, a személynevekből pedig meg tudjuk állapítani, hogy a bevándorlók túlnyomó többségben magyarok voltak.

Végül a legrégebb XVI. századi összeírásokból megkíséreltük összeállítani Göncz őslakosságának névsorát. Természetesen ez a névsor nem teljes, mert csak az adóalanyok, tehát a törzslakosok neveit tartalmazza, azonban ezzel meg kell elégednünk, mert hiszen kevés magyarországi város és helység van, amely törzslakossága névsorát a XVI. századból össze tudja állítani. Göncz város adózó lakóinak legrégebb ismert névsorát 1557-1579-ig táblázatosan állítottuk össze, s így 960 gönczi adózó családfő egykori letelezését tudtuk megállapítani. E táblázat kiegészítése képpen adjuk az 1610. évi, a legbővebb 1610 évi és az ehhez csatlakozó 1644. évi összeírást.

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1570	1573	1579	Megjegyzés
1	Aczél (Aczyl, Atczell) Jakab	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Az 1557. évi adatok az Orsz. Ltár. U. ct.C. fasc. 4 ^o 48-ból, a többiek a decimális lajstromokból, Abauj-m. Gönc. vannak véve. A „ azt jelentik, hogy hogy az illető adózó neve a megfelelő esztendő összeírásában előfordul.
2	„ Péter	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
3	„ özvegy Alakosné	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
4	Albert deák (deac)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
5	Ambrus deák	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
6	Andocs (Andocz) Bálintné	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
7	András deák	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
8	András kovács	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
9	„ „ özvegye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
10	André Ferencz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
11	Annos Kálmán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
12	„ Mihály	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
13	Anthal János	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
14	Aszalós (Azalos, Azzalos, Zalos) Albert	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
15	Aszalós András	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
16	„ Flórián	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
17	„ György	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
18	„ János	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
19	„ Orbán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
20	„ Péter	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
21	„ Simon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
22	„ Tamás	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
23	Asztagrakó (Aszag Rakó) Máté	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
24	Bába Ferencz	-	-	-	-	-	-	-	ö ö*	-	-	-	-	
25	„ Pál	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

20. Városi jkv: 96, 92, 95, 156, 168-69, 171, 173, 174, 178, 193, 220, 222. II. — A XVII. század második feléről szóló concivitas bejegyzések a város másik jegyzőkönyvében és töredékeken található. 1685-ben és 1686-ban pl. felveszik Füzi Varga Jánost, Csicsvai Istvánt, Marosvásárhelyi Csizsár Pétert, Telkibányvai Mihály kovácsot, Szendrei Szabó Jánost, Bodnár Simont, Sepsi Szabó Andrást, Bártfai Takács Györgyöt stb.

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
26	Bácsy (Bachy, Bazy) Péter	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
27	Bagoly (Bogoly) Mihály	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
28	Bak (Baak) Demeter	—	..	..	—	..	..	..	..	..	..	..	..	
29	.. Ferencz	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
30	.. István	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
31	.. Máté	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
32	.. Simon	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
33	Balázs deák	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
34	.. fazekas (figulus)	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
35	.. kovács	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
36	Balázs Lajos	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
37	Balay János	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
38	Balogh (Balog) Bertalan	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
39	.. Máté	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
40	.. Mihály	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
41	.. Pál	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
42	Bányai (Bany, Baniay) Tamás	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
43	Bárány (Baranyai) Mihály öz- vegye	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
44	Baranyay Bálint	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
45	Baráth (Barath) Gergely	—	..	..	—	..	..	..	..	..	..	..	..	
46	.. Máté	—	..	..	—	..	..	..	..	..	..	..	..	
47	Barbara András özvegye	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
48	Barcs (Barch, Barcz, Bark, Bartz, Bedy) Fábián	—	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
49	Barcs János	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
50	.. Márton	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
51	Barla János	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
52	özv. Bathóné (Bratóné, Batanné)	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
53	Batizy (Batyzy, Bathyzy) Bálint	—	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
54	Beles János	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
55	Bene Pál	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
56	Bensch Máté	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
57	Benkő János	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
58	Benyó (Benyo, Benyew) Miklós	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
59	Berecz (Bereczh) Máté	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
60	Béres (Beros, Berres, Berews) Bálint	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
61	Béres János	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
62	.. Mátyás	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
63	.. Pál	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
64	.. Péter	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
65	Berge (Berghew) András	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
66	.. Bálint	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
67	.. István	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
68	Bernáldt (Bernald, Bernalth, Ber- nallth) Miklós	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
69	Bersy (Berssy, Barzy) Lőrincz	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
70	Bertha (Berthta, Bartha, Berta- lan) Ambrus pásztor	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
71	Bertha András	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
72	.. Imre	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
73	.. János	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
74	.. Máté	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
75	.. Miklós	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
76	.. Péter	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
77	Billér (Byller)* Bálint	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
78	Biró (Byro) Antal	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	
79	.. György	—	..	..	—	—	..	..	..	..	..	..	..	

*Ld. Wyller alatt is

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
80	Biró [Byro] Lajos													
81	" László													
82	" Péter													
83	Bithó (Bytho) Miklós özvegye													
84	Bodnár György													
85	" János													
86	" Lőrincz													
87	" Márton													
88	" Mihály					ö			ö					
89	" Péter											ö		
90	Bokrossy (Bokossy) Simon						ö							
91	Borbély (Barbér, Barbél, Barbil, Barbyl, Barbély) András							ö						
92	Borbély Bálint													
93	" Benedek													
94	" Ferencz													
95	" Lázár													
96	" Máté													
97	" Miklós													
98	" Tamás özvegye													
99	Bordás Márton							ö						
100	Bozilay (Bozythay) Jakab													
101	" Simon													
102	Bozlay Lukács													
103	Böböl (Beobeol)* János													
104	Böl v. Bül (Bewl, Bywl, Bwl, Bwly) Bálint													
105	Böl v. Bül Simon													
106	Brátho (Brako) György													
107	Buzás (Bwzaas) Tamás								ö					
108	Csúja (Chaja, Czyaja) Bertalan													
109	" Gergely													
110	" István													
111	" Mihály													
112	Csákó (Chako) György													
113	Csapó (Chapo, Czyappo) András													
114	" István													
115	" Márton													
116	Csch (Cheh) Tamás													
117	Csibi (Chyby) Gál													
118	Csicsery (Chychery) Simon													
119	Csigor (Chygor) István													
120	Csin (Chyn, Zinek) Bálint								ö					
121	Csire (Chyre, Chewry, Zyery) Antal													
122	Csiszár (Chyzar) Bálint													
123	" Benedek													
124	" Gergely özv.													
125	" Lőrincz													
126	Csobak (Chobak) Bálint													
127	Csolya (Cholya, Chyolya)													
128	" Bertalan													
129	" Mátyás													
130	" Miklós													
131	Csoma (Choma) Péter													
	Csombor (Chombor, Chyombor, Czyombor, Czombor, Zombor)													
132	Antal													
133	Csombor Gergely													

*Ld. Gölből és
Kölből alatt is.

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
237	Gethard András													
238	özv. Glauborné (Glawbor)													
239	Globosa Márton özvegye													
240	Gloss Mihály													
241	Godolya Mátyás													
242	Gólya													
243	Gombos Gergely													
244	özv. Gombos Mártonné													
245	Göl (Gewl) Bálint													
246	Gölböl (Gewlbewl, Geoböll, Geobell)* György													
247	Gölböl Jakab													
248	" János													
249	Göncz (Gewncz, Geöncz, Gencz, Gerich, Geönczy) András													
250	Göncz András özvegye													
251	" Demeter													
252	" Ferencz							ö	ö	ö	ö			
253	" Gergely													
254	" Imre													
255	" István			ö										
256	" Jakab													
257	" János													
258	" János özvegye													
259	" Keresztély					ö	ö							
260	" Máté													
261	" Márton özvegye													
262	" Miklós													
263	" Orbán							ö	ö	ö				
264	" Pál					ö	ö							
265	" Simon													
266	" Tamás													
267	Gönczöl (Gherchel) Demeter													
268	Guba (Gwba) Márton			ö										
269	Gutin (Gwtin) Bálint													
270	György (Georgy) Barnabás													
271	" deák													
272	" fazekas (figulus)													
273	" mészáros (lanitor)													
274	Gyüre (Gywre) István													
275	" Pál													
276	Halas János özvegye													
277	Halász (Haláz) János													
278	özv. Hamzané (Hanzán)													
279	Hank (Hauk, Hanek, Hanck) Bernát													
280	Hank Hihály													
281	Hankóczky (Hankochky) Bálint													
282	" Tamás													
283	Hantogy Lőrinc													
284	Harsány Orbán													
285	Hasnach (Haznacht, Hasnock, Haznock, Haznok, Faznok)* András													
286	Hasnacht Antal													
287	" Gergely													
288	" Imre													
289	" Jakab													
290	" János													

*Ld.: Böből és Kölböl alatt is.

*Ld.: Fasnacht alatt is.

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
291	Hasznacht Miklós özvegye													
292	„ Tamás	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
293	Helbrand (Illebrand) János													
294	Hempel (Hešmpöl) Jakab	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
295	Henkel (Henckel, Henckl, Honkol) Bernát													
296	Henkel Márton	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
297	Hohozó Imre			..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
298	Hoporsoff (Hoppossorom, Hobuskorum, Hokpezren, Hokpesern, Hokpissorn) Márton	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
299	Horváth (Horwáth) Miklós	..	..	..	..	..	..	..	ö	ö	ö	..	..	
300	„ Péter	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
301	Hosszú (Hozzw, Hozzu, Flozu) Ádám	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	ö	ö	
302	Hosszú Miklós	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
303	Húzó (Hwzo) Pál	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
304	Icze [Icie, Izyk, Ichik] Tamás								..	..	..	..	..	
305	Ilyés Balázs	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
306	„ János	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
307	Imre deák	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
308	„ molnár özvegye Borbála	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
309	István deák	..	..	ö	ö	ö	..	..	..	..	..	..	..	
310	„ özvegye	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
311	Jakab deák	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
312	„ kovács	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
313	Jankó Máttyás	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
314	János deák	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	ö	
315	„ kovács	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
316	„ Vincze özvegye	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
317	Jászay [Jazay] Bertalan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
318	Jávor [Jawor] Ádám	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
319	„ Albert	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
320	„ János	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
321	„ László	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
322	„-né özvegy	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
323	Jóna [Jooná] Imre	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
324	Jósa István	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
325	„ Tamás	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
326	Jurickó Albert	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
327	özv. Kádárné	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
328	Kádas Antal	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
329	„ Gergely	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
330	„ Mihály	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
331	„ Pál	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
332	„ Péter	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
333	Kakas Demeter	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
334	Kalich [Kalych] Mihály	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
335	Kalmár (Kalmaur, Kallmár, Karmar) Egyed	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
336	Kalmár Fülöp	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
337	„ István	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
338	„ Lukács	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
339	„ Péter	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
340	Kalsy [Kalssy, Kalssay, Kalsay, Calsan, Kaly] Ambrus	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
341	Kalsy András	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
342	„ György	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
343	„ Jakab	..	..	..	..	..	..	ö	ö	ö	ö	..	..	

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
344	Kalsy Márton özvegye	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
345	Kántor [Kanthor] Kelemen	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
346	" Máttyás	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
347	Kár [Kaar] Benedek	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
348	" Gergely	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
349	" Mihály özvegye	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
350	Kardos István	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
351	Kartos Ferencz	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
352	Kaskötő [Kaskotheo] Tamás	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
353	Kasula [Kaswla, Kaswlya, Kaszula, Kusula] Balázs	"	"	"	"	"	"	"	"	Ö	"	"	"	
354	Kasula Benedek	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
355	Kazolay Máté	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
356	Kelemen András	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
357	" Benedek	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
358	Keller János	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
359	Kercsely [Kierchely] Gergely	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
360	Kerekes András	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
361	" Antal	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
362	" Demjén	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
363	" Gergely	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
364	" György	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
365	" Imre	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
366	" János	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
367	" János özvegye Lucia	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
368	" Kálmán	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
369	" Kelemen	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
370	" Máté	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
371	" Márton	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
372	" Máttyás	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
373	özvegy Kerekesné	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
374	Keszy [Kezy, Kechy, Keechy] Balázs	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
375	Keszy János	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
376	" Miklós	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
377	Kis [Kys] Ambrus özvegye	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
378	" András	"	"	"	"	"	"	Ö	"	Ö	"	"	"	
379	" Antal	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
380	" özvegye	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
381	" Gál	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
382	" István	"	"	"	"	Ö	Ö	"	"	Ö	"	"	"	
383	" Lukács	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
384	" Márton	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
385	" Máté	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
386	" Máttyás	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
387	" Orbán	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
388	" Péter*	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
389	Klopotha István	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
390	Klősz [Kloz, Klocz, Klooz, Gloch, Glos] Miklós	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
391	Klősz Péter	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
392	Kocslódy [Kochlody] Mihály	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
393	Kodán Tamás	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
394	Kolman [Kollman, Kwllman, Kalman, Komany] András	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
395	Kolman András özvegye	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
396	özvegy Kolman Anna	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
397	" István	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
398	" Márton	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	

*Kissaio, Kyzano, Kyshano, Kissane voltaképen a Tűzhányó torzított alakja lévén, ld. ott.

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
615	Németh Mihály													
616	.. Péter													
617	.. Sebestyén													
618	.. Simon													
619	Neuet Adám													
620	Nikkos (Nykkos) Demeter													
621	Novák (Nowak) András													
622	Nyakas Gergely													
623	Nyirő Nyreo, Nyrew, Nyregh), András													
624	.. Benedek						ö	ö						
625	.. Gergely													
626	.. János													
627	Nyul (Nywl) Gergely													
628	.. János													
629	Oláh (Olahus) Simon													
630	Olajos (Olayos) Balázs (Makay)													
631	.. Lajos													
932	Oksz (Ox, Oks, Okz, Os) András													
633	.. Bálint								ö	ö	ö			
634	.. István								ö	ö	ö			
635	.. Jakab													
636	Ötvös (Ewthwes, Eothwes) Bálint													
637	.. Mihály													
638	Pál (Paal) Antal													
639	.. Simon													
640	.. deák													
641	Palhadi Péter													
642	Palicz (Palycz) Mihály													
643	Panis (Paniss, Panych) János													
644	Pap Antal													
645	.. György*													
646	.. János													
647	.. Péter													
648	Pártás (Parthas, Parthaas) István													
649	.. János													
650	.. Máté													
651	Pászter (Pastor, Pazthor) Albert													
652	.. Ambrus													
653	.. Antal													
654	.. Benedek													
655	.. Tamás													
656	Pathócsy (Pathochy, Patozi) Péter													
657	Pauer (Pawer, Pawor) Antal													
658	.. István													
659	.. Tóbiás													
660	Páxy Antal													
661	Pelejthy (Peleythy) Péter													
662	Penczer (Penczen, Penczei) Jakab							ö	ö	ö	ö			
663	.. Márton													
664	.. Márton özvegye													
665	Penczik János													
666	Pereczsütő (Pereczswtheo) Balázs													
667	Pesty János													
668	Péter (Pether) András													
669	.. deák						ö	ö						
670	Piros (Pros, Proos, Prooz, Pross) János													
671	.. Lőrincz													

*Gergelynek is
írják néven.

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1570	1473	1579	Megjegyzés
725	Simonka Péter													
726	Sipos (Sypos) Mihály													
727	Sirmer (Syrmer, Zythmer) Antal									ö	ö			
723	"													
729	Sirmet Márton													
730	Sisik (Ssysyk) Bálint													
731	Sobák (Sobaak) Bálint													
732	Sod István													
733	Soltész (Sothez) Lőrincz özv.													
734	Somossy Bálint													
735	Sós (Soos) Farkas özvegye													
736	Sóváry (Sowary) Tamás													
737	Soza (Zozs) Gergely													
738	" István													
739	Stelczer (Sthelczer, Ztelczer, Telczer, Thewlcher) Gergely													
740	özv. Stelczerné													
741	Stüber (Sthyber, Steber, Styber, Striber) Antal													
742	" Gergely													
743	Suba (Swba) Márton													
744	Sutha (Swtha) György													
745	Sütő (Sythew) Bálint													
746	Szabó (Zabo, Zaboo, Zabyo) András													
747	" Antal I.													
748	" Antal II.													
749	" Balázs													
750	" Bálint I.													
751	" Bálint II.													
752	" Bartos													
753	" Benedek													
754	" Bertalan													
755	" Boldizsár													
751	" Czirjek									ö				
757	" Egyed													
758	" Ferencz													
759	" Gergely I.				ö									
760	" Gergely II.				ö	ö	ö							
761	" Gergely özvegye													
762	" Imre I.													
763	" Imre II.													
764	" István I.													
765	" István II.													
766	" Jakab													
767	" Jakab özvegye													
768	" János I.			ö			ö							
769	" János II.									ö	ö			
770	" László													
771	" Lőrincz										ö			
772	" Lukács													
773	" Márton													
774	" Máté I.													
775	" Máté II.													
776	" Mátyás													
777	" Mihály													
778	" Orbán													
779	" Pál*													
780	" Péter													

*A neve mellett:
1558. évtől meg-
jegyzés.

N. SZ.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
889	Varga (Warga) István I.								ö					
890	" István II.								"					
891	" Jakab I.						ö		"					
892	" Jakab II.								"					
893	" János								"					
894	" Kristóf								"					
895	" Lőrincz								"					
896	" Lukács								"					
897	" Márk								"					
898	" Márton								"					
899	" Máté								"					
900	" Mátyás								"					
901	" Mihály								"					
902	" Miklós								"					
903	" Péter I.								"					
904	" Péter II.								"					
905	" Simon								"					
906	" Tamás								"					
907	" Vitus								"					
908	Vargassy Máté								"					
909	Vajju (Wariu)								"					
910	Vas (Was, Vasz) Demeter								"					
911	" Péter								"					
912	Vég (Wceg, Weg, Wegh, Wig, Wyg) Lőrincz								"					
913	Veréb (Werb) János								"					
914	" Máté								ö					
915	" Péter								"					
916	Vidó (Wvdo) Gergely								"					
917	Vincze (Wynche, Wyncze, Wyn- czew) János												ö	
918	" Márton I.			ö										
919	" Márton II.													
920	" Miklós								ö					
921	" Simon								"					
922	Vinnay Miklós								"					
923	Vissy (Wyssy) Benedek özycgve								"					
924	Vitányi (Withany, Vizany) Ta- más								"					
925	Vitéz (Wytez, Wytcecz, Wythcz) Bálint								"					
926	" Ferencz								"					
927	" Jakab								"					
928	Vizhajtó (Wyzhaytho) András								"					
929	" Máté								"					
930	Vizközy (Wyzközy) Lajos								"					
931	Vörös (Wewrews, Weres, Wo- ros) Antal				ö				"					
932	" Balázs								"					
933	" István				ö				"					
934	" János								"					
935	" Lukács								"					
936	" Mátyás								"					
937	" Péter								"					
938	Wagner (Wagnar, Waghnas) Gergely								"					
939	" Jakab								"					
940	" Péter								"					
941	" Simon								ö					

Sorsz.	NÉV	1557	1558	1560	1563	1564	1565	1566	1567	1569	1570	1573	1579	Megjegyzés
942	Wyenner Miklós	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
943	Wyller* Bálint	.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	*Ld. Billel alattis
944	.. Gál	.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
945	.. János	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
946	Zabak Mátyás	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
947	Zajka (Zayka, Zeika) György	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
948	özv. Zajkáré	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
949	Zehen (Zeyhen, Zeihen, Zehel, Zeheny, Zehem, Zeyhel, Zeghen, Sehems) András	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
950	.. János özvegye	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
951	.. Lőrincz	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
952	.. Lukács	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
953	.. Máté	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
954	.. (Chyatornáli) Pál	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
955	Zsellér (Sellyer, Zellyer, Sellyer, Zeller, Sillyer) Bálint	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
956	.. Gergely	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
957	.. György	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
958	.. Isiván	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
959	.. János	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
960	.. Mihály	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
961	Zsibó (Sybó)** Gáspár	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	**Bire-nak is írják.
962	Zsola (Zyola) Mátyás	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	

Göncz 1610. évi lakossága.

Aczél János	Beli Péter
.. Márton	Berge András
.. Mihály	.. György
Ambrus mester	.. János
Andocs (Andocz) János	Bernát István
András kovács	Bers Bálintné
Aranyos (Araniás) Lőrincz	Bodló János
(A)szalós (Zalos) Bálint	Bodnár Ádám
.. István	.. Márton
.. Jánosné	Bokrosi Jánosné
.. Pál	Boldisár András
Asztalos János	Bóné András
Bácsí (Baczi) Bálint	Borbély András
Balint deák	Borbély Márton (kétser)
Balla István	Miklós
Balogh Barabás	Brató György
Banga János	Bufa István
Bányay András	Calcfactor Id. Fütő
Barát Máté	Chriztan Id. Krisztán
Barla András kovács	Cirbőcz András
.. Ambrus	Csáki (Czaki) János
.. Györgyné	Csapó (Chapo) Balázs
.. István	.. Dániel
.. János (kétser)	.. Ember
Barla András	.. Mihály
.. Péterné	Császár Pál
Bebek Ambrus	Csipán (Chipan) János
.. János	Császár (Chisar) Máté

Csizmazia (Chismasia) Jánosné	Jászay [Jazay] András
"	Miklós Josephatt István
Csolya (Czolia) István és	Miklós Kúdas „azzoniok“
Csomó (Chomo) Tamás	„ Barla
Csonka (Czonka) István	„ Bartusné
Csontos (Czontos) János	„ Máté
Csörinc (Czöriné) fia	„ Mihály
Czakó György	Kalmár János
„ Tamás (kétszer)	Kántor Tamás
Czambak Györgyné	Kasy János
Czikora István	Katona György
Czacza „Imriné“	Kaysar Mihály
Dávid [Dauitt] János	Kelemen deák
Deák Andrásné	„ Ferencz
Deres Péterné	„ mészárosné
Deszpot [Dezpoll] Imréné	Kerkes Ferencz
„ Márton	„ Gergely
Dienes Jánosné	„ Máté
Dóczy János	Keszy [Kezy] Lőrincz
Drabant Antal	Kloz András
Farkas Albert	„ Mihályné
„ István	Kocsis [Kochis] András
Fazekas János	Kolman Miklós
„ Mátyás	Kormos István
„ Tamás	Kovács [Kovacz] Jakabné
Fejér [Feir] András	„ János
Fekner Fábiánné	„ János ács [acz]
„ Gergely	„ Mátyás
„ Máté	„ Pál
Forgács István	Kozma Mihály [kétszer]
Fülöp [Philep] István	Ködmönös Tamás
Fűtő [Calefactor] Tamás	Kölböl Andrásné
Garas Pál	Kömives Péter
Gazdag Márton	Körtvélyesi Tamás
„ Mihály	Köteles Bálint
Gencz András	Krezel János
„ Imre	Krislan [Christan, Chriztan András
„ Miklós	„ András kovács
„ Tamás	„ Bálint
Gergely bíró	„ Istvánné
„ kovács	„ János
Gerhatt Andrásné	„ -Szabó János
Göboly András	„ Mihály
„ Jakabné	„ Miklós
Gyöngyösi [Giönyösi] János	Lakatos András
Hankó András	„ Bartus
Harsányi István	„ János
Hasogató Jakab	„ Mátyás
Hebrant János	László Mátyás
Herczegh Pál	Lengyel [Lengien] Jakab
Herke Gál	Leppös András
Hohozó István	Libocz Istvánné
Hopossorom János	Lőrincz kovács
„ Mihály	Madár Mihály
„ Péter	Maio István
Hosszú András	Mair Istvánné
Iffju Lénárd	Makay István
„ Pál	Makó István
István mester	„ Tamás
„ kovács (kétszer)	Márton kovács
„ kovácsné [kétszer]	Mathó [Mattho] Györgyné
János mester	„ István
„ kovács (négyyszer)	Máté [Máttl.] János

Mátyás kovácsné	Sánta Mihály
Melda Bálint	Sebesi István
„ Péterné	„ János
Melda-Szabó János	Sebők Pál
Miklós dcákné	Semjén Pálné
Mészáros György	Senyő (Seniő) Mihály
Molnár [Mónár] Ambrus	Serős Pál
„ Jakab	Simon Gergely
„ Martos	„ kovács
„ Mihály	Simonka István
„ Pál	Sipos Demeter
„ Szabó János	„ Márton
Mucza Benedek	Sirmer András
„ Simon	„ Máté
Nádasdi Andrásné	Somogyi Mihály
„ Tamás	[S]telczer (Telczer) György
Nagy [Nagi] Balázs	Stiber András
„ Benedek	„ Bálint
„ György fia	„ Gergely
„ Mátyás	„ János
„ Mihály	„ Pál
„ Pál	Szabó András [nyolcszor]
Nagy-Idai Jánosné	„ András Forián
„ „ Lőrincz	„ Andrásné
Nemes Balázs	„ Bálint [kétszer]
„ Gergelyné	„ Benedek „
Német [Nemett] György	„ Gergely
„ Jakab	„ György [háromszor]
„ Péter	„ István [hatszor]
Nevelős György	„ Jakabné
Nikó János	„ János [háromszor]
Nyeregyártó [Nreghgiartó] Máté	„ János „czapó”
Nyerges [Nierges] Bálint	„ Márton
Nyirő György	„ Máté
Nyul [Niul] György	„ Mátyás
„ János	„ Mihály [háromszor]
Orosz János	„ Orbánné
Ósztró-Pataki Mátyás	„ Pál [háromszor]
Ótvös [Etuös, Eötuös] „Bodisár”	„ Péter [kétszer]
„ „Gergeli”	„ Tamás [háromszor]
Palyhodi [Palihodi] András	„ Tamásné [kétszer]
Pap András	Szajka Benedek
Pataki (Patchi) János kovács	Szakmári Márton
Patócsi (Patochi) Mihály	Szeles Mihály
„ Miklós	Személyi István
Pattay Mátyás	Szigyártó Bálint
Pesti Pál	„ Mihály
Péter kovács [háromszor]	Szívós Jakab
Pinczer Jánosné	„ János
Pocz-Borbély András	Szöcs (Zöcz) András
Pogány István	„ Benedek
Póka János	„ Gergelyné
Pros András	„ István
„ Jánosné	„ János
„ Tamásné	„ Lőrincz
Rehőlt Jakab	„ Mátyás
Rozgonyi János	„ Mihály
Sajgay [Saygay] János	Takács (Thakach) István
„ -né	„ Péterné
Samoli Antal	Tatár Pál
„ István	Tóczó (Tozo) Gergelyné
„ János	Tóth (Toth, Tott) András [3-szor]
„ Márton	„ Bálint

Tóth Bálintné	Varga György
„ Benedek	„ Imréné
„ Eerta	„ János [négyszer]
„ György	„ Jánosné
„ István [háromszor]	„ Lukács
„ János [négyszer]	„ Mártonné
„ Jánosné	„ Miklós
„ Mihály	„ Pál
„ Miklós	„ Pál „feir“
„ Sebeslyén	„ Péter
„ Simon [háromszor]	„ Tamás
„ Szaniszló	Viller András
„ Tamás	Vincze György
Trombitás Gáspárné	„ Jánosné
Váradt János	Virágh András
Varannay Márton	Vitéz András
Varga András [négyszer]	Vizhajtó András
„ Andrásné	„ János
„ Balázs	Vörös (Veörös) Mihály
„ Bálint	Zádori Márton
„ Bertalan	Zalay János
„ Gáspár	Zobak Mátyásné
„ Gergely	Zólyomi András

Göncz 1640. évi lakossága.

(A csillaggal jelölteket 1644-ben is előfordulnak.)

Aczél Márton	Berghe István
*Alts Gergely [Ács]	*Bernát István
Almásy kovács	Bertha András
Andots Jánosné	Berzetei papné
András deák	Bodnár Jakab
* „ kovácsné	„ János
Asguti György	„ Mihályné
Aszalós Pál tanácsbeli	„ Miklós
Asztalos Bálint	„ -né ura, János
Bába Mihály	*Bodok Albert
Baczy András	Bogár János
Bak István	Bogáti Gergely
Balassa Márton	*Boldisár István
*Bálint kovács	Bolló István
Balogh István	„ János
„ János	„ Márton
*Bangha Jánosné	*Bona András
Bányai András	Borbély András [háromszor]
„ Andrásné	„ István
Bányász György	* „ János [kétszer]
*Barla András [kétszer]	„ Mártonné
„ Andrásné	„ Miklóné
* „ István	„ Tamás
„ János	Boros Jakab
Baitha András	Borsos János
* „ Gergely	Bosak Mihály
Báthori István [háza]	Brathó Györgyné
Bebek András	* „ Mihály
Beggies Mátyás	*Buzás Mihály
Beli János	Csapó (Czyapo) András
„ Péterné	„ Dániel [kétszer]
Berghe András	„ György
„ György	„ István

Csapó (Czyapo) Jakab	Fahasgató Pál
" János	Farant Miklós
" Lőrincz	*Farkas Istvánné
" Márton	" Mihály
" Mihály	Fazekas Andrásné
" Mihályné	* " György
" Miklós	" Jánosné
Cseh (Tseh) György	" László
*Csizmadia András (3-szor)	* " Mihály
" György	Fejér (Feyr) András
" István	" István
* " János	Fejértóy Jakab
* " Mihály (kétszer)	*Filep István
" Pál	* " Mihály
" Péter	Flórián András
" Tamás	Főző asszony ura
" Zsigmond	Fricsey Istvánné
Csóka (Czioka) Mihály	* " János (Friczy)
Csontos (Czontos) János	Füzessy András
* " Tamás	Füzy János
Csomborné (Cziomborné)	Gál kovács
*Csőry András	*Gálszécsy György
Csucsom (Cziuczomi) Janosné	*Garas Pál
*Czája István	Gazdagh János
* " Tamás	* " Mihály
Czakó Mihály	*Geller János
" Orsik	*Gencz András (3-szor)
Czipán Anna	* " Imre
Czipó András	* " István (kétszer)
*Czirbesz (Czyrbeöcz) István	* " János
* " János (kétszer)	* " Z. Mihály
Cziszár Miklós	" Mihály junior
*Czolya Miklós	" Miklós háza
*Czombos Tamás	" Szabó Mihály
*Czovik Mihály	Gergely kovács
Czuha Imréné háza	Girlicze (Gyrllice) Tamás
Damankos János	*Göboly Andrásné
" Péter	* " Gáspár
*Dancs István	" Györgyné háza
* " Mészáros András	" István
Dávid (Davitt) István	* " János
" " "wey"	Görcs vargáné
Debreczeni Péter	György kovács
Deres Gergely	Hank István
Dezpot András	*Hankó Mihály
Dienes András	*Hebrant István
" kalmár	Hegedűs György
Dobos István	" János (2-szer)
Dóczy Mihály	" Mihály
* " Szabó Mihály	" Szaniszló
Dömjén Mátyás	Héthársy János
Drabant Kata	Hindi Márton
Egeressy János	*Hohozó János
Eghri István	* " Mihály (kétszer)
" " -né	" Pál
Ékes György	Hopossorom Mihály háza
*Fabián Tamás	*Horváth Mihály (Szabó)
*Faggias István esküdt polgár	*Hosszú István
Fahasgató András	*Hönköly András (Henkel)
" " -né	Iffiu István
" Bartus	Illés pap háza
" Márton	Ipy György
" Mihályné	*István kovács (3-szor)

*János deák molnár	*Krisztán András
„ kovácsné	* „ István (kétszer)
„ „mesteórné”	„ János (kétszer)
Jászay András	„ Mihály
Jobbágy János	* „ Péter
*Jóna György	Krucsay András
Jósvay István	Kuncz Bálint
„ János	Kupás György
„ Mihály	Kurimay István
*Kádas Mihály	Kuthi Mátyásné
*Kálmán János	Lakatos András (kétszer)
Kalmár János	„ „ -né
* „ Mihály	„ Bartusné
Káplán uram háza	* „ János (kétszer)
Kár Mihály	„ „ -né
*Kasy András	* „ Márton
* „ István	* „ Mihály
Kathi „	László István
Kaynár György	Lengyel János
Kékódy János kovács	„ László
*Kerekes András	„ Márton
* „ Bálint	Leppös Andrásné
„ Gergelyné	Lisztkai János
* „ János	*Litkai Mihály
„ „ -nál Mihály	Lukács Anglét
Keregyártó Dömötör	Macze György
Keszy Gergely	*Madar Ambrus
Kis Bálintné	*Makó Tamás
„ György	Makranczy háza
„ Mátyás	Matha István
Kisidai András	*Máthé Ambrus
*KlócZ András	„ János
„ Jánosné	Melda Bálintné háza
„ Péter	* „ Péter (kétszer)
Kocsis András	*Mészáros András
„ János	* „ György
„ Pál	* „ István
„ Péterné Vámos Anna	„ János
Koczka István	„ Mihály
Kolman András	„ Pál
* „ Máténé	Mihály kovács
Koma Pál	*Milipau Mihály
Koncz György	Mislei Péter
Kopácsy Andrásné	Molnár András
Kopkóla János	„ „ -né
Kósa János	„ Balázs
Koskó Tamás	„ „ -né
Kovács András	„ Gáspár
* „ Gergely	* „ Imre
„ István	* „ István (3-szor)
„ János (2-szer)	„ Jakab
* „ Mihály (3-szor)	* „ János (3-szor)
Kozma János	„ Mátyás
„ Mihály	„ Mihály
* „ -né	Morvay Tót György
Ködmönös András	*Mucza István
Kökényessy Bartus	„ Simon
*Kölböl András	*Nádasdi András (kétszer)
* „ István	* „ István
Kömüves János (kétszer)	„ Mihályné
„ Péterné	„ Tamás
Körtvélyessy Tamás	Nagy András (kétszer)
*Köteles István	„ György

*Nagy János	Rác Mihály
" " -né	Radácsy János
* " Mihály	" Tamás
Nagyidai András	*Righó Gáspár
" Márton	" János
*Német (Nemeöit) András	Roslaviczy <i>Kerekes</i> János
" György	Rosnai W. Jánosné
" Jakab	<i>Sadány</i> György
" János	Salgay János
" Margit	*Sámoli " -né
" Menyhért	" Márton
" Orbán	Sámuel Kovácsné
" P. Kovács	Sánta Simon (2-szer)
" Pál	Sárossy Gergely
Német „Embeör” (kétszer)	Satczay György
Nevelős Ferencz	Sebessy András
Nykyó Pál	" István
*Nyakas Máté	" János
Nyerges "	Sebők Pál
Nyiri Gergely	* " Tamás
*Nyul György	*Serös András
*Oláh Mihály	Sipos Dömötör
Olcsvári György	" János (kétszer)
Orkuti háza	*Slibör János
Osztrópataki Mátyásné	* " junior
Ótvös Tamás	* " Mihály
<i>Paáriné</i>	Süvegös (Süwegheös) „Embeör”
Pál deák	Péter
" Kovács	Szabó Ambrus
Palis János	* " András (hétszer)
Pap Mihály	* " " -né (kétszer)
*Pártás István (2-szer)	" Balázs
" Mihály	" Bálint
" Pálné	" Benedek
* " Tamás	" " -né
Pásztor Ambrus	* " Ferencz (kétszer)
" György	* " Gáspár
" János	* " Gergely
*Pataki István	" György (kétszer)
" Mihály	* " " -né (kétszer)
Pathai János	* " István (hétszer)
* " Mátyás (Patkuy)	" Jakab (3-szor)
Patkay "	* " János (négyyszer)
Paxy András	" László
Pesti István	* " Lukács
" Péter	* " Márton
*Péter Kovács (kétszer)	* " Mátyás
Petri W. János	" Mihály (négyyszer)
Podoliai Pál	" " Barláné atyja fia
Pogány István	* " Miklós (kétszer)
Pokolt Márton	" Orbán
*Polcz András (Pocz)	* " Pálné
" Mihály	" Péter
Pósfalusi János	" Sámuel
" Tót (Thott) János	* " Tamás [kétszer]
Pönczön András	* " " -né
* " János (Penczel)	Szakács Márton
Pöröny István	*Szakmári Pál
" Pál	Szalay János
Pros István	" „wey”
Pulyhódi háza	Szalos Bálint
" István	" Györgyné
Ráb Tamásné	" István

*Szántó Istvánné	Terczali Janosné
Szapu György	*Tekey György
" István	*Telczér Bálint
" W. János	" " uram háza
Szász Máttyás	* " Györgyné
* " Péter	" Mihály háza
Szayka Imre	Tomány Miklósné
" István	Tószó Gergely
Szekér Andrásné	Tóth (Thott) Ádám
* " Tamás	" András (kétszer)
Széky Mihály	" " -né
Szelős János háza	" Bálint
Szendi András	" Bartus
Szerencsy Mihály	" Berta
" Nagy György	" Ferencz
Szigyártó Andrásné (3-szor)	" Gáspár (kétszer)
" Bálint	" " fia
" " -né	* " Gergely (kétszer)
* " István	* " György (ötször)
* " János	" " -né
" Miklós	" István (3-szor)
* " Pál	" " -né
" Péter (kétszer)	* " Jakab (hatszor)
*Sziládi János	" János "
Szili	" Kristóf
Szombathi Gergely	" Lukács
Szőcs András (3-szor) (Szücs)	" Marczinkó
* " " -né	" Márton
" Benedek (3-szor)	" Máttyás (kétszer)
" Boldizsár	" " fekete
" György (Gyurka) (kétszer)	" Mihály (kétszer)
* " István	" Orbánné
" Jakab	" Péter
" János	" Seberi (!)
" Lőrincz	" Semkó
" Lukácsné	" Simon
" Márton	" Szaniszló
* " " -né	" Tamás (kétszer)
* " Máttyásné	" " -né
* " Pál (négyyszer)	" Woytkó
" " -né	" " -né
" Péter (kétszer)	Az másik Tót
Szőllősy Márton	Tölczéki Gergely
" Miklós	Török János
Szöpössy András	Trombitás Andrásné
" György	" " fiai
" Lőrincz	Tűncz Miklós
Szöpsy István	Tyrpák János
" W. Mihály	Udvari György
Szurdoki István	Vajas Márton
Szük Péter	Váradi János
Szünnyei György	" Mihály
Takács Bartus	" Miklós
" Györgyné	Várallyai Máttyás
" János (3-szor)	*Varga András (hatszer)
" Márton	* " Balázs
" Mihály	" Bertáné
" " -né	" Gáspárné
" Simon (3-szor)	* " Gergely
" " „wey”	" György
* " Tamás	" István
Tamás kovács (3-szor)	" " -né
*Tarczali András (kétszer)	* " Jakabné

*Varga János (ötször)	„Az wey Voytkónak“
„ Lukács	Vereb Andrásné
„ Mátyás	„ Mátyásné
„ Menyhért	*Vincze Tamás
* „ „ fia	Vizhajtó Andás
* „ Mihály (nyolcszor)	„ János
„ Mihály Fony	„ „ -né
„ Miklós	Vörös Mihály háza
„ „ -né	Zádorla Mihály
* „ Pálné	Záhony Mátyás
* „ Tamás	*Zemöli István
*Vas György	Zobák János
Vathai „	Zólyomi András

Az 1644. évi tizedlajstromban a *.gal megjelölteken kívül a következő új neveket, illetve 1640-ben szereplő polgárok özvegyeit találjuk:

Andocs András	Nagy István
Bányay Szabó András	Ötvös (Eötvös) Tamásné
Bartha „ „	Putaki János
Boczi „ „	Patay Mátyásné
Borbély „ „ -né	Sadány Szabó Györgv
„ Miklós	Salgai Jánosné
Batóné	Seki Mihály
Christan Szabó Mihály	Sepsy István
Csapó „ Jánosné	Stiber András
Csizmadia Istvánné	„ „ -né
Czakó Mihályné	Szabó György Tamás
Dancs Varga János	„ Ferenczné
Disznós Pál	„ István kovács
Fony András deák	„ Péterné
Füzy „ -né	Szalos János
Gencz „ „	„ Pál
Hopporsorn Péter	Szigyártó György
Jósvay Szabó Mihály	„ Miklósné
Kavacsány Sz. András	Szőcs Miklós
Kerekes Bálintné	Szűk Péterné
Kopasz György	Tóth Miklós
„ Szabó István	„ Szabó István
Kovács „ András	„ „ Mihály
„ „ János junior	„ „ Tamás
Kupás Györgyné	Ujpalánki János
Kükemezei Bartus	Varga Györgyné
Madar János	„ Jánosné
Mészáros Jánosné	Város molnára
Miskolczy Szabó Mihály	Zobak Jánosné
Molnár „ András	

Göncz egyháztörténete.

1526.—1848.

(Göncz a reformáció kezdetén lutheránus volt, s csak a XVI. század közepe táján lett kálvinista, amiben nagy része volt Károli Gáspárnak. Károli, a kálvinista hitélet sokoldalú munkása, nem volt mindig Göncz papja. A tarczali esettel kapcsolatban kiderül, hogy elég hosszú ideig volt tállyai pap, akinek a tarczali excommunicatióból kifolyólag sok kellemetlensége volt. Károli életrajzi adatai, nemessége, címerc, halála. Utódai a gönczi lelkésziségben. Az 1640. évi tűzvész. Az 1653. évi események, gróf Csáky István erőszakoskodása, a bormérés miatti viszály s ennek lefolyása. Csákyval szemben a ref. pap győz. A XVII. század második felében a gönczi ref. egyházat sok csapás éri s a század végén ideiglenesen, 1712-ben pedig véglegesen a ref. templom a katolikusok kezébe kerül. 1712. után Gönczön a reformátusok szabad vallásgyakorlata megszűnt s a város ref. egyházi szempontból filia lett. 1722-ben a protestánsok megkötik a Foglár-féle egyezséget. 1734. nyarán Márk máskép Bünő Jakab zsidó és társai kirabolják a kath. templomot. A XVIII. század közepén viszály a protestánsok és a kath. plébános közt a stóla miatt. 1770-ben credménytelenül, 1782-ben azonban eredménnyel kéri a protestánsok a szabad vallásgyakorlatot s 1783-ban megkapják a „privatum religionis exercitium”-ot, mire újra megindul a protestáns hitélet. A XVIII. század folyamán a gönczi kath. egyház nehéz helyzetben van, a tolvajok és tüzek sok kárt okoznak. A tüzekkel kapcsolatban felmerül a kegyuraság kérdése, mely a XIX. század első felében megoldást nyer. A XIX. század közepe felé a nagy kiterjedésű kath. egyházban felmerül a káplántartás eszméje, mely a század hatvanas éveiben meg is valósul.)

A protestáns egyháztörténészek (Lampe, Füzy János, H. Kiss, Novák és mások) körülbelül megegyeznek abban, hogy Göncz a mohácsi vész után nem Luther, hanem Kálvin tanainak követője lőn. Ez az állítás már csak azért sem valószínű, mert Göncz a reformáció kezdő korszakában még német ajkú város volt. A német városok pedig, mint például Bártfa, Eperjes és a Gönczcel szomszédos Kassa inkább Luther tanait követték s ugyancsak lutheránus volt kezdetben Göncz lakossága is, amely, mint sok mindenben, úgy ebben is Kassa példáját és sorsát követte. Bizonyítja ezt, hogy Göncznek még 1535-ben német ajkú és német nevű prédikátora van, t. i. Hauer Sebestyén („Sebastian Hauer, aldo prediger“) aki a felsőmagyarországi lutheránus német városokkal német nyelven levelez.¹

Csak amikor már túlsulyra jutott Gönczön a török elől ide menekült kálvinista magyarság és az itteni autochton német elemet háttérbe szorította, állhatott elő az a helyzet, hogy a város lakói (állítólag 1548-ban) a magyar ajkú Benczédi Székely István (kálvinista) prédikátort hívták meg papnak, aki még 1558-ban is Gönczön lelkészkedik, mert ezen esztendő Szent Jakab (julius) hava 20-án Gönczön keltek azok az ajánló

1. Szendrei: Miskolcz város története III. k. 186. l.

sorok, amelyekkel a Krakkóban 1559-ben megjelent „Chronicá“-ját Németi Ferencz tokaji tiszttartónak dedikálta.²

Benczédi Székely után, körülbelül 1559-60-ban hivhatták meg Gönczre a protestáns egyház hírességét, Károli Gáspárt, a biblia fordítót, aki 1556-ban még Wittenbergben tanult.³ Károli buzgó tevékenységével Gönczöt csakhamar a Hernádvölgy egyházi központjává teszi. Lelkészkedése első éveiben még irodalmi munkoddal foglalkozik, s 1563-ban Debrecenben jelenik meg: „Keet koenyv, minden orzagoknac és kyralioknac io es gonoz szerenczeiknec okairul...” slb. címen egy műve, melynek Ruzskai Dobó Domokoshoz szóló ajánlása 1563. Karácsony napján Gönczön kelt s ebben Károli maga is gönczi plebanusnak nevezi magát. Ugyanezen esztendőben, december 9-én ugyancsak Gönczről és mint gönczi lelkész ír levelet Kassa város tanácsához, melyben kéri, hogy a Wittenbergben tanulni vágyó magyar ifjakat valami kegyes alapítványból támogassák.⁴

Károli 1566-ban, tehát néhány évi működés után a kassavölgyi egyházkerület esperese („ecclesiarum in valle Cassoviensi senior“) lett és ebben a minőségben hívja össze 1566. január 22-ére Gönczre azt a zsinatot, amely január 23-24-én meg is tartott. Ezen a zsinaton a kálvinisták és lutheránusok megegyeznek a kereszténység alapjain felelt és egyúttal itt veszi fel a küzdelmet Károli az unitárius Egri Lukáccsal. E zsinaton egyébként, Károli elnöklete alatt, egyházi és iskolai szempontból fontos határozatokat hoztak, amelyek gönczi kánonok néven ismeretesek a protestáns egyháztörténetben.⁵

Károli a reábizott nyájának rendkívül tevékeny lelkipásztora, aki mindent megtesz egyháza felvirágoztatására. 1567-ben — amint tudjuk — Göncz teljesen leégett. Ekkor a város temploma harangostul elpusztult, a Károlira hárult annak ujonnan való felépítése. Károli nemcsak a templomot restaurálja, hanem 1575-ben új harangot is öntet Kassán Illenfeld Andrással, amely az 1640-iki nagy tűzvészig szolgálta a gönczi egyházat.⁶ 1572-ben készülhetett el a templom restaurálása, mert innen fogva számítják Gönczön a katolikus egyház megszűnését, amely eddig is tisztán csak színleg lehetett meg. 1572. óta Gönczön is, mint sok más helyen, az egyházi ügy a város ügye lett.

A már valószínűleg addig is meglevő gönczi iskolát ugyancsak Károli Gáspár virágoztatja fel elannyira, hogy pl. 1586-ban idejön tanulni

2. A Kenessey féle Károli Emlékkönyv 12 l. Szabó: Régi magyar könyvtár I. k. 19 l. *Pirhalla*: A zsepesi prépostság vázlatos tört. 121 l.

3. Debreceni ref. főiskolai könyvtár kéziratai: R. 575, 14 és 109 ll. [H. Kiss szerint Károli 1529-ben született, tehát körülbelül 30 éves korában kerülhetett Gönczre. Károli Emlékkönyv 5-46. l.]

4. Szabó: Régi magyar könyvtár I. k. 25 l. Sárospataki Lapok 1889. évf. 985-86. l. Tört. Tár 1889 évf. 605-6. l.

5. Lampe: *Historia ecclesiae reformatae*. Utrecht 1728. 130. skk. II. *Kerékgyártó*: Magyarország emléknapi ezer éves történetében 41 l. Debreceni ref. főisk. anyakönyvtárának kéziratai R. 575 sz. 44. skk. II.; R. 547. sz. Révész: 100 éves küzdelem a kassai ref. egyház megalakulásáért 6. l. Thury: Iskolatörténeti adattár I. k. 3 l. Kiss Aron: A XVI. században tartott ref. zsinatok 445. l. Zsilinszky: A magyar honi prot. egyház története 92 l. ahol a gönczi zsinat megtartásának éve tévesen 1586.

6. Sárospataki Lapok 1884. évf. 415-16. l. ahol Füzy még a harang felíratát is közli. Károli Emlékkönyv 14. l.

Szenczi Molnár Albert is, aki egyébként sokat volt együtt Károlival.⁷

A testtel-lélekkel egyházának és az iskolának élő Károli gönczi működésének történetét már meglehetősen ismerjük. Tudjuk, hogy ez a réndkívüli munkabírásu férfiú a lelkészkedés közönséges teendői mellett figyelemmel kíséri a külföldön tanuló protestáns ifjakat és ezeket, ahol lehet, támogatja is.⁸ Emellett a gönczi iskola színvonalon tartását sem téveszti szem elől, irodalmi működést fejt ki, magyarra fordítja a bibliát, szervezi egyházát, papokat avat, zsinatokat tart stb. Családi életéből is ismerünk részleteket. Tudjuk, hogy többször nősült, leányai voltak stb. Midőn 1587-ben Kassán megkérte harmadik feleségének, Szócs Györgyné leányának kezét, a kézfogóval együtt meg akarta tartani esküvőjét is. — Winkler András kassai német és Vedányi Ferencz magyar papok hiába kéri Kassa város tanácsát, hogy a három vasárnapon való kihirdetés alól mentse fel Károlit, a nagy férfiú iránt ellenséges érzületű lutheránus városi tanács azt feleli, hogy aki a régi szokásokhoz nem akar alkalmazkodni, „der mag gleichwol in des Teufels Namen sich zum Thor hinaus paken.“⁹

Károli nem volt földhözragadt szegény ember, hiszen a gönczi parochia nem megvetendő jövedelmet biztosított neki. Így pl. 16 esztendő alatt 3925/37 hl. bort és 22 év alatt összesen 66,989 kéve őszi és tavaszi éleést kapott quartában (azaz az egyházi tized negyedrészeben), nem is számítva a méh, malacz és egyéb tizedpénzek negyedresztét. Ezenfelül, mint a város lelkésze, egy egész jobbágytelken lakik¹⁰ és ennek hasznát élvezi. Azután voltak Károlinak ingatlanai is. Így például tudjuk, hogy a tokaji hegyen szőllei voltak, amelyek adó, majd tizedmentességben részesültek.¹¹ Gönczön és Ruszkán is voltak szőllei, szántóföldjei, rétjei, Kassán háza és egyéb jószágai voltak.¹² Bort annyit kapott quartában s termelt maga is, hogy azzal kereskedhetett, s Kolozsvári Gergely deák kassai kereskedővel, aki borait megvette tőle, élénk üzleti összeköttetésben állott.¹³

Van azonban Károli életének egy *eddig ismeretlen* korszaka is. Ugyanis ha Károli mindvégig Göncz lelkésze volt is, nem mindig lakott Gönczön. A gönczi egyházi tized számadások mellett 1574-től 1577-ig továbbá 1588-tól 1589-ig pontosan ott találjuk Károlit Gáspár quartanyugtáit, ellenben 1578—1588-ig Károli által kiállított quarta nyugtákat nem találunk. Ezzel szemben az 1580-as évek elején feltűnik Gönczön Szöllös (Szeleős, Zelős) Pál *káplán*, aki 1583-ban már pusztia házhelyet vesz Gönczön, de a város tanácsa eltiltja a házvételtől, mert nem engedheti meg, hogy a városban pap háza, vagy egyéb szabad ház legyen. Pál káplán azonban ebbe nem nyugszik bele, hanem barátaival tanácsot tartván, kötelezi magát minden városi teher és szolgáltatás viselésére. Erre a tanács a tilalmat feloldja, Pál káplánt, amíg él, még a szerjás

7. Dézsi. Szenczi Molnár Albert naplója 6. l.

8. Sárospataki Lapok 1889. évf. 820 l.

9. U. o. 993-94. ll.

10. 1582. évi dicalis conscr. „pastor ecclesiae eiusdem oppidi in una integra sessione inhabitat.“ Orsz. Lt. Dicalis Consr. I. k. 512 l.

11. Orsz. Ltár: Lymbus III. sor. XVI. századi rész, 16. csomó és a függelékekben közzölt 1583. máj. 9-iki oklevél.

12. Göncz város jkve 36. l. Tört. Tár 1901. évf. 117 l.

13. Századok 1873. évf. 259 l. Tört. Tár 1905. évf. 157 l.

alól is felmenti, de utódai már tartoznak mind az adórovás megfizetésére, mind pedig szerződésre, csak úgy, mint egy szerjárom jobbágy.¹⁴ Pál káplán új házát fel is építtette és az 1588. évi adólajstrom már meg is emlékszik az új házról.¹⁵ 1585—86-ban Károli helyett ez a Pál káplán állítja ki a quarta nyugtákat, amiből nyilvánvaló, hogy Károli körülbelül 1586-ig nem volt Gönczön.

Mindezekből azonban még nem tudnók megállapítani, hogy hol volt ekkor Károli, ha egy 1584-ben történt esemény erre a kérdésre teljes világosságot nem derítene. Történt ugyanis 1584. nyarának végén, barack éréskor, hogy a tarczali szőlőkben két deák barackot lopott. A szőlőcsöszök rajaérték őket, mire a deákok az ellenük eljárni akaró csöszöknek fegyveresen ellenszegültek. Természetesen ebből verekedés támadt, s egyik csösz az egyik deákat fejszével vagy fokossal oly súlyosan megsebezte, hogy harmadnapra meghalt. Az embert ölé csösz elfogták és Tarczalra vitték. Megjelent ekkor a tarczali bíró előtt a *tállyai magyar pap*, aki nem volt más, mint *Károli Gáspár*, aki a Hegyalja papjainak feje és esperese volt, s aki quasi püspökként fungált. Károli vagy mint a felháborító esetnek szemtanúja, vagy pedig mint a diákok pártfogója, a tarczali bírótól igazságot, azaz halálbüntetést, s ennek kimondása után az ítélet azonnali végrehajtását kérte. Mivel azonban a bíró a bűnvádi eljárás rendes menetétől nem volt hajlandó eltekinteni s a vádlottat fellebbezési jogától elzárni nem akarta, a haragvó tállyai pap, Károli, teljesen katolikus módra egyházi kiközösítés alá vetette Tarczalt s úgy az ottani papnak, mint a környékbeli lelkészeknek papi tisztük elvesztésének terhe mellett megtiltotta, hogy Tarczalon bármiféle egyházi funkciót végezzenek. E tilalom óta — úgy mondják — már őt csecsemő keresztetlenül meg is halt.

Károlinak ez az eljárása nagy feltűnést keltett, s természetesen a szepesi kamara is mihamar tudomást szerzett mindezekről, amely sietett (már szeptember 8-án) Ernő főhercegnek jelentést tenni, s ennek éle Károli ellen irányult. A főherceg nemsokára válaszol a kamarának és ebben a tarczali bíró és mindazoknak megbüntetését kívánja, akik Károlinak engedelmeskedtek, s természetesen megbüntetni kívánja Károlit is. Károli azonban voltaképpen Mágócsy Gáspár földesúri hatalma alatt állván, vele szemben a meglehetősen ellenséges indulatú szepesi kamara el nem járhatott, így tehát a főherczeg kénytelen volt Mágócsynak is írni, kérve, hogy Károlit büntesse meg. A főherczeg Károlinak különösen felrója, hogy illetéktelenül püspöki (superintendensi) címmel és hatalommal élt, noha ő voltaképen „laicus homo“

Mágócsy vagy protestáns érzületénél fogva, vagy pedig figyelemmel Károli nagy tekintélyére, úgy látszik nem akart, vagy nem mert ellene fellépni, amire a szepesi kamara hivatalos írsaiból lehet következtetni, melyekben mindig a tarczaliak és papjuk bűnét igyekeznek enyhíteni s Károli eljárásának súlyos voltára a figyelmet felhívni. Azonban úgy látszik a szepesi kamara nem ért célt, mert bár tudunk a tarczaliak és

14. Göncz város jkve 18-19. l

15. „Nova domus edificata per capellanum 1.” Orsz. Levéltár Dicalis Conscr. I. k. 548. l.

papjuk megbüntetéséről, annak nincs nyoma, hogy Károlit is megbüntették volna.¹⁶

Az eddig előadottakat egybevetve, nyilvánvaló, hogy az 1570-es évek vége felé, 1578—86. között Károli, talán éppen Mágócsy hívására, Tállyára ment lakni és lelkészkedni, azonban a gönczi parochiát is ellátta, odahelyezvén erre az időre Szöllös Pál káplánt, fenntartván magának így a Gönczre való visszatérhetés lehetőségét. S amikor a tarczali eset, vagy más okok miatt Károli már nem érzi jól magát Tállyán, tényleg vissza is tér Gönczre lakni, ahol azután nekilát a szentírás magyar nyelvre való fordításának.

Károli nemes ember volt. Az Országos Levéltárban lévő sajátkezűleg irt és aláirt bor és gabna quarta nyugtáinak megerősítésére gyűrűs pecsétet használ, melynek címerpejzsában stilizált rózsaszálat tartó emberi balakar látható, a pajzs felett pedig a C. R. K. (Caspar Radics Károli) betűk olvashatók.¹⁷

Amint tudjuk, élete utolsó éveiben Károli Gáspár lefordította magyar nyelvre a szentírást és az 1589—90-ben Vizsolyon Ecsedi Báthori István országbíró támogatásával, aki „ex Germania” hozatott neki betűket, papírt stb.,¹⁸ Galgóczi pedig nyomdászt, nyomtatásban ki is adta. Ebből a bibliából még a hagyatékában is találtak 20 példányt, amelyek Kata leányára maradtak.¹⁹

1591. december utolsó napjaiban halhatott meg Gönczön Károli — nem pedig 1592. január 3-án, amikor már hagyatékát leltározták — özvegyet és árvát hagyva maga után, kiknek gyámságát „öccse” Gönczi Miklós deák vállalta magára.²⁰

Göncz városa voltaképpen Károlinak köszönheti, hogy neve belekerült nemcsak a protestáns egyház-, hanem a magyar irodalomtörténetbe is. Es Göncz a magyar protestáns társadalommal együtt meg is becsülte egykori hírneves prédikátorának emlékét akkor, amidőn azon a helyen, ahol egykor egyháza és városa érdekében annyit fáradozott, 1890-ben emlékére ercyszobrot emelt.²¹

Károli halála után Gönczi István követte a lelkészi tisztben. Gönczi is Wittenbergában tanult tudós ember volt, aki Grawer Albert ellen a „Panharmonia” című munkát írta. Gönczi pontosan 1591—96., 1599. és 1600-ban, tehát voltaképpen 1591—1600-ig, vagy talán tovább is lelkésze volt Göncznek, akinek életéről és működéséről nem sokat tudunk, legfeljebb annyit, hogy az ő lelkészkedése idejében is megfordult Gönczön Szenczi Molnár Albert.

Innen kezdve a XVII. század közepe tájáig a gönczi ref. egyház története voltaképpen a lelkészek névsorával merül ki. Legfeljebb annyi az említésre méltó, hogy a XVII. század eleje óta, mint a Hegyalján máshol, úgy Gönczön is a ref. lelkész és az iskola borméréssel kez-

16. Ld. a függelékben közölt idevonatkozó oklevelet.

17. A legbiztosabb példány az 1574. évi gönczi bortized lajstrom mellett fekvő quarta nyugtájan látható. Az 1588. évi buzaquarta nyugtán gemmás gyűrűs pecsétet használ. Orsz. Lt. Regesta Decimarum comitatus Abauj.

18. Bécsi Hofbibliothek (ma nemzeti könyvtár) cod. 13.382.

19. Göncz város jkve 38. l.

20. Tort. Tár 1901. évf. 116-117. l.

21. A Károlira vonatkozó irodalmat ld. Szűnyei: Magyar írók V. k. 1036.

denek foglalkozni, ami miatt 1653-ban Göncz földesura és a ref. egyház között éles összeütközésre került a sor.

1605-ben Szegedy István volt Göncz papja, 1606—1608-ig pedig Ujfalvi (Baronius) Imre, akinek káplánja lehetett az az István pap, akinek neve 1609-ben fordul elő a város jegyzőkönyvében. 1610—13-ig Szepsi Láni Mihály, 1614—19-ig Békési András, 1620-tól úgy látszik 1626-ig B. Szcenzi János, 1627—29-ig Kisfaludi Orbán és káplánja János, 1631-ben Prágai András és káplánja, 1645. után Tarczali Pál és Felnémethy János káplán, 1655-ben Eöry Bálint, 1656-ban Zebegneyei János lelkészkednek Gönczön.²²

A XVII. században a gönczi hívek végrendeleteikben is megemlékeznek egyházukról és papjaikról. Így 1627-ben Melda István szijgyártó Kisfaludi Orbán prédikátornak két aranyat és egy tallért, János káplánnak pedig két tallért hagy. 1631-ben Szöcs Benedekné Anna asszony hagy a prédikátornak és a káplánnak — akinek házaról az 1640. évi összeírás emlékezik meg — egy-egy ezüst tallért.²³

1640-ben a nagy tűzvész alkalmával, amint tudjuk, a gönczi templom is elpusztult, amelynek restaurálására a vármegye 100 forintot szavazott meg.²⁴ A város kiheverte a tüzet, a templom felépült, a tűzben felolvadt (Károli-)Illenfeld-féle harang helyett újat öntettek s a restaurált város 1644. évi urbáriumában újra lefektetik, hogy a gönczi prédikátornak a dézsmának a quartája, azaz a negyedrésze jár mind a buzából, mind a borból. Dézsma után szürelkor a porcpéNZ, azaz minden süldő után járó egy dénár negyedrésze s ugyancsak a (méh)rajválság két dénárjának quartája szintén a prédikátoré.²⁵

1646. januárjában Tolnai János püspök elnöklete alatt a puritánusok tartanak Gönczön zsinatot, amelynek hét pontból álló töredékes határozata ismeretes is.²⁶

Említettük már, hogy 1653-ban a gönczi parochus és az iskola bormérése miatt, tehát tisztára fiskális okokból éveken át tartó viszály támadt Göncz földesura, gróf Csáky István és a ref. egyház között. Ezt a veszekedést a protestáns egyháztörténészek teljesen hibásan a jezsuiták által sugalmazott földesúr részéről történt vallásüldözésnek tüntették fel, noha az egész viszályhoz a vallásnak éppen semmi köze nem volt. — Egyszerű zsebkérdés volt az egész. Ugyanis az anyagiakat módfelett szerető Csáky szemét régen szűrhatta a gönczi ref. parochus és iskola korcsmáltalási joga, amely természetesen az ő földesúri jövedelmét csökkentette. A hatalmas és erőszakos főúr szeretne volna ezt a bormérési kérdést a maga javára gyorsan és radikálisan elintézni, ennél fogva 1653-ban a tél vége felé, úgy látszik a farsangon, a gönczi ref. templom, az iskola és parochia körül szoros palánkot húzatott, úgy hogy ezeket a csak valami szűk kapun át megközelíthető épületeket italmérés szem-

22. Orsz. Ltár: Regesta decimarum, cottus Abauj; Irodalomtört. közl. 1894. évf. 415 l. Szcenzi Molnár Albert naplója 28, 60 és 61 ll. Göncz város jkve 53 és 80 ll. Szombathy János: A sárospataki ref. kollegium rövid története 18 és 28 ll.; Tört. Tár 1909. évf. 192. l. Gr. Csáky lt. CCC. fasc. 44 No 2.

23. Göncz város jkve 80 és 84 ll.

24. Abauj vm. protocolluma 1640. fol. 540. Orsz Lt.

25. Orsz. Ltár: Urb. et Conser. fasc. 10 No 10.

26. Sárospataki füzetek 1862. évf. 354 l.

pontjából szinte hozzáférhetetlenekké tette. A földesúrnak ez az eljárása természetesen visszaetszést keltett s a lelkész sietett is erről a vármegyének jelentést tenni, s a földesúri hatalommal való visszaélés ellen orvoslást kérni.

Erre maga Szentmiklósi Pongrácz Kristóf Abaujvármegye alispánja, Gyandai Kormos István szolgabíró és esküdte kíséretében szállott ki Gönczre és a helyszínen Czonik (?) Szabó Mihály gönczi főbíró, Eöry Bálint prédikátor jelenlétében, a gönczi „scholamester” és tanulók jelentéseiből megállapította, hogy annak előtte Göncz városának földesurai közül soha senki a gönczi templomot, parochiát, scholát, parochiához való csúrt oly erős palánkkal és kapuval egybe nem rekesztette és be nem szorította, mint azt Csáky tette. A vármegye hatósága kötelezte Csákyt a palánk lebontására s egyúttal a törvényes eljárás kilátásba helyezésével tárgyalásra is megidézte.

A törvényes eljárás kilátásba helyezése — ami 1653. októberében történt — Csákyt mindjárt engedékenyebbé tette, mert még 1653. december 15-én, valószínűleg a vármegye hatósága által eszközölt tanúvallások hatása alatt is, a vármegye törvényszéke előtt Berzeviczy János főmberszolgája útján kijelenti, hogy: „A gróf úrnak, mint Göncz város földesurának nincs ellenére, sőt beleegyezik és megengedi, hogy a prédikátorok és a gönczi iskola, vagyis a gimnázium rektora és növendékei saját boraikat az említett Göncz város egyházi épületeiben és iskolájában szabadon és akadálytalanul árulhatják időre való tekintet nélkül, amikor nekik jól esik.”^{26/a}

A megye hatósága Kormos István szolgabíró és társai képében egyúttal — amint az imént említettük — vizsgálatot is tart e tárgyban Gönczön s a főkérdés, hogy vajjon igaz-e, hogy a gönczi parochiának és iskolának emberemlékezet óta mindenkor szabados korcmája volt és ebben őket soha senki sem háborgatta. Erre nézve folyik 1653. márciusában a tanúk kihallgatása s vallanak Gönczi András felsőgagyai, Kaposi Pál vizsolyi, Szécskeresztúri György encsi, Töltszéki Péter novaji ref. lelkészek, a gönczi iskola egykori növendékei, továbbá gönczi, vilmányi, hejcei és ruszkai emberek (összesen 45 tanú), akik egyértelműleg mind azt vallják, hogy úgy a parochián, mint az iskolában emberemlékezet óta mindig zavartalanul mértek bort, a tanúk régente is ittak ott, látták a cégéreket, s csak egy tanú vallja, hogy tudomása szerint sokadalmas időben alföldi bort nem volt szabad árulni. A deákok, a tanúk vallomása szerint nemcsak az iskolában, hanem szállásadó gazdáiknál is árulták a bort. Voltak tanúk, akik még a parochia híves pincéjére, meg az udvaron állott leveles színre is emlékeztek, de arról egyik sem tudott, hogy a földesur ennek a jognak a gyakorlását csak egyszer is

26/a. 1653. „Generosus dominus Christophorus Pongrácz vice-comes huius comitatus Abaujvariensis cum sibi adjungendis iudium ad delatam querimoniam exmittitur, ratione occupationis portae solitae scholae et gymnasii Göncziensis, contra illustrissimum dominum Stephanum Csáky, quatenus occlusionem, occupationem seu exitum et aditum a scholam solitum auditoriumque Helveticae Confessionis, prout et parochii eiusdem loci adempta et occlusa, ac monumentis circumdata complanet. Alioquin, si non complanaverit contra eundem dominum Stephanum Csáky articuli 14. anni 1647. procedendum erit.” Abauj vármegye közgyűlési jegyzőkönyve 1653. év 75. l. Berzeviczy János nyilatkozata. U. itt: 86. l.

megháborította volna.²⁷ Az eddigiekből és a későbbi fejleményekből is meg lehet tehát állapítani, hogy a vármegye a gönczi lelkésznek adott igazat és így Csáky ebben a küzdelemben a játszma első részét elvesztette. De Csáky István szívós, erőszakos ember volt, aki a vereségbe belenyugodni nem tudott. Tovább folytatja tehát a harcot s most már más uton próbál a célhoz eljutni. 1654. március 22-én elmegy az egi káptalanhoz s ezzel próbál szerencsét. Itt tiltakozik az ellen, hogy a gönczi pap és a deákok az ő földesúri praerogatívái ellenére bort mérjenek. E tiltakozását nem súlyos és komoly jogi érvekkel, hanem azzal az általános kijelentéssel támasztja alá, hogy a jó papnak az a kötelessége, hogy az embereket az ivástól és részegeskedéstől visszatartsa s nem szabad neki az iszákosságot üzletszerűen előmozdítani. És amikor ő mint földesúr ez ellen nyilvánosan és magánúton is tiltakozott, akkor a pap és az iskolások őt úgy tüntették fel, mintha az egyháztól jogokat és jövedelmeket akarna elvenni.²⁸

Csákynek ebből a tiltakozásából nyilvánosságosan látjuk, hogy eljárásának semmiféle jogi alapja nem volt, s egyedül a földesúri jövedelmeinek szaporítására irányuló vágya vitte bele ebbe a hosszadalmas viszálykodásba.

Az egi káptalan Csáky László országbíró 1654. április 9-én kelt parancsára szintén tanúvallatást tart Gönczön arra nézve, hogy vajjon mikor kezdték a gönczi iskolában és parochián a bort árulni, melyik prédikátor idejében kezdték ezt el és miféle bort mértek, szabad volt-e idegen bort is árulni, vagy pedig csak Gönczön termettet, a bírák tudta és engedélye nélkül vitték-e be és árulták a prédikátorok Gönczön a bort? A kihallgatott tanúk azt vallják, hogy már a XVII. század elején árultak a gönczi lelkészek bort.²⁹

Ugy látszik az egi káptalanon keresztül sem tudott Csáky célt érni, következtetjük ezt abból, hogy 1656. januárjában, felhasználva a hatalmas nádorral, Wesselényi Ferenczel való összeköttetését, ezzel akkor, amikor a szepesi várban vendégeskedik, a jászai konventhez parancsot intéztet, melyben Wesselényi elrendeli, hogy Zebeugyei János gönczi lelkészt hívja fel, hogy a szabad bormérésre vonatkozó eredeti privilegiumait Abauj vármegye törvényszéke előtt mutassa fel. Zebeugyei János concionator uram azonban keményen megfelelt erre a nádori intésre, írván: „Megh böchüllem palatinus urunk mandátumát, de az korczmálastul non desistam, amint az nemes vármegye immár proponálta az urnak eő nagyságának, tudom, hogy most is az nemes vármegye mellettem fogia, azért amint régtől fogva szabad volt másoknak bort árulni, nekem is szabad, mert ez az én proventusom, ha eő nagysága büntetésül elvette göncziektől a korczmát, parochiátul nem veheti el, hanemha a parochiát is elveszi.”³⁰

1659-ben Pozsonyban (november 10. és 21.) Wesselényi Ferenc nádor előtt ifj. Csáky István még egyszer és utoljára ünnepélyesen tilta-

27. Sárospataki Lapok 1884. évf. 376 l. Thury: Iskolatört. adattár I. k. 33. l. Gróf Csáky lt. CCC. fasc. 44. No 2.

28. „Cum tamen quemlibet parochum homines a temulentia et ebrietate magis avocare deceret, quam quaestus ebrietatis exercendi.” Csáky lt. CCC. fasc. 44. No 1.

29. Gr. Csáky lt. CCC. fasc. 44. No 4.

30. " " " " " " " " 5.

kozik az ellen, hogy a gönczi parochián és a városi iskolában bort mérjenek.³¹ Ezzel azután a mai szemnek talán jelentéktelennek látszó, de akkor anyagi szempontból óriási horderejű bormérési ügy hullámai lecsillapodtak s annak további fejleményéről számot adni nem tudunk. Egy azonban bizonyos, hogy a gönczi egyházi épületeknek szigorú elpaláncolásában Csáky Istvánt vallási szempontok semmi esetre sem vezették.

A XVI. század második felében fénykorát élő gönczi ref. egyházat a XVII. század második felében egyik csapás a másik után éri. Ugyanis alig mult el egy évtized a Csáky-féle elpaláncolási ügy végső hullámai után, amikor ismét baj éri a gönczi ref. egyházat. Nevezetesen a város jegyzőkönyvének 443. lapján a következő bejegyzést olvassuk: „Anno 1672. die 26. aprilis vettek el tüllünk az egyházi eszközöket, nevezet szerint elsöben egy ezüst pohárt, nagyob egy iczésnél, aranyas szélű s közepin írva vagyon, hogy: Deczi János csináltatta. 2-do: Egy kised ezüst pohárka aranyaslábú, circiter egy meszszeles, Kloz András aján-dé'ka. 3-tio: Egy aranyas tányér belől, mellyet az város bábája csináltat-tot, belől az város czimere rajta. 4-to; Egy palina belől-kivül aranyas, mellyen belől egy kereszt az szélin. 5-to: Vadnak ött ön kannák, hárma nagyok, ketteje kisebbek. 6-to: Vagyon egy aranyas kendő, ezüst és arany betűkkel varrot. 7-mo: Vagyon egy aranyas betűkkel varrat kendő, feyr csipkés. 8-vo: Vagyon egy selyemmel varrot keszkenő. 9-o: Vadnak négy verses abroszok, ötödik közönséges, melyekben vagyon az négy takarva. Ezek adtattak .....kó LukácZ uram kezében. 10. Vadnak három szó[nyege]k...“³²

A bejegyzés szövegének „vettek el tüllünk“ általánosságban mozgó kijelentéséből nem tűnik ki, hogy ki vagy kik, kinek a meghagyására s miért rendezték az egyházi szerek elvételét. Valószínű, hogy valamiféle hivatalos közegek rendezhették az elkobzást, mert hiszen ekkor már a Kollonics, Bársony és társai által felsőbb meghagyásra indított protestáns templom elkobzások folyamatban voltak. Azonban Gönczön ekkor még a református templom elfoglalása nem történt meg, mert hiszen 1675. április 24-én a feltámadás jó reménysége alatt végrendelező Ács Gergely né Szakmári Orsik asszony végrendeletének hetedik pontjában ez foglal-tatik: „Az mi kevés pénzem vagyon, abból hagyok az ecclesia épüle-tére egy aranyat, mely legyen Isten dicsőségére.“³³

Nyilvánvaló ebből is, hogy ekkor a gönczi ref. templom még nem került katolikus kézre, azonban tény az, hogy ekkor már tért foglaltak a városban a katolikusok is. Ezt a szépesi kamara 1676-ban hivatalo-san is elismeri, amidőn a Gönczre kirendelt katolikus plébános java-dalmazását illetőleg véleményt kértek tőle. A kamara ebben a kérdésben Zenggl György Kristóf kamarai „Buchhalter“-t hívja fel jelentéstételre, aki 1676. augusztus 2-án „Ex archivo“ (t. i. Camarae) jelenti, hogy a gönczi tizedet és quartákat a kamarai adatok szerint egykoron „che die Ketzerey eingeschlichen undt die Praedicanten eingeführt worden“, az egri káptalannak fizették. Most, miután Isten kegyelméből és a császár

31. Gr. Csáky It. CCC. fasc. 44. No 9, 10, 11 és 12.

32. Közli Füzy: Sárospalaki Lapok 1884. évf. 378

33. Város' jkv 138

s apostoli király győzelmes fegyverei és atyai gondoskodása folytán ide „catholische Pfarrer undt Seelsorger“ rendeltetett, az a kérdés, hogy a tized „bey denen Pfarherrn tanquam iure successionis verbleiben, oder aber“ az egri-káptalanhoz, mint régi possessorhoz aplicáltassék? Véleménye szerint a tizedeket a szegény plébánosoknak kell fenntartásukra átengedni.³⁴

A gönczi ref. templom katolikussá tétele csak két évtizeddel később, 1695-ben, véglegesen pedig 1712-ben történt. Gróf Csáky István 1695. január 26-án Lőcsén kelt és 11 pontból álló zálogszerződés értelmében Göncz városát 30 ezer forintért zálogba adta a jezsuiták által vezetett kassai nemes konviktusnak,³⁵ s így Göncz város zálogbirtokosai a kassai jezsuiták lettek. Csáky a szerződés harmadik pontjában kegyűri jogának gyakorlását, azaz a katolikus lelkész praesentálásának jogát fenntartotta magának, amiből szintén nyilvánvaló, hogy ekkor Gönczön katolikus plébánosok is működtek. Alig vette át a kassai konviktus Gönczöt, 1695. tél utóján egy eset történt, amely alkalmas volt arra, hogy a zálogbirtokosok a gönczi protestánsokba belekössenek, elvegyék tőlük a templomot és a városon működő pataki „akadémiát“ megszüntessék. Ugyanis a tolvajlások és paráznalkodás miatt a kálvinista pap és tanárok által letartóztatott Balpataky Mihály togátus deák bünperét ezek a Gönczön vérhatalmat gyakorló földesúr és a városi tanács beleegyezése nélkül tárgyalták és hoztak ellene ítéletet, s elmulasztották a vádlottat megbüntetés végett a városi tanácsnak átadni, noha a büntett ügy látszik nem az iskola, hanem a város területén lőn elkövetve. A zálogbirtokos kassai convictus mindezekben a maga földesúri jogainak nyilvánosságos megsértését látta. A convictus a maga jogait védelmezni akarván, Abauj vármegye alispánja útján megidézlette mindazokat, akik ebben az ügyben részesek voltak és ha nem is hatalmaskodást, de violentiát követtek el.

Erre az ügyre támaszkodva vétette el a convictus a ref. templom kulcsát, amelytől egyelőre Kassa város bírása vett őrizetbe, s egyúttal a ref. papot és tanárokat a további működéstől eltiltották. A bíró és Kassa város azonban közbevetették magukat, s erre ideiglenesen megengedték a tanároknak, hogy az iskolában rendes előadásokat, a papoknak pedig, hogy magánházban istenliszetelet tarthassanak. Ez azonban nem tartott sokáig, mert 1695. március 21-én mindezt végleg beszüntették, mire a pataki „academia“ megszünt Gönczön működni, a diákjai pedig elszéledtek.

Vas Sándor abauji alispán megpróbált ugyan a gönczi protestánsok ügyében a convictusnál szót emelni, de hiába, a kassai jezsuiták a gönczi reformátusoknak úgy a nyilvános, mint a magán vallásgyakorlatokat megtiltották mindaddig, amíg a város földesura a kassai convictus lesz.³⁶

34. Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 1450. No 8.

35. Gr. Csáky Ltár: CCC. fasc. 44. No 17.

36. Bpesti egyetemi kvtár: Hevencsi kéziratok XXXVII. k. 187. l. *Relatio occupationis templi in Göncz die 8. martii 1695.* Rescitum est primo ex communi rumore, ex certa relatione, quod ministri helveticae confessionis ac professores caelustus uti ipsi vocant scholaris Göncziensis comprehenderint quandam Michaellem Balpataky dictum studiosum togatum in domo quadam civica, atque deductum ad scholas in vincula conje-

Igy tehát 1695-ben Göncz ősi templomát birtokba veszik a katolikusok, elszedik a templomi szereket, azonban úgy látszik, hogy a Rákóczi mozgalmak alatt a templom újra a protestánsok kezére került, mert később a források a gönczi ref. templomnak végleges elvesztésére nézve az 1712-es esztendőt jelölik meg.³⁷

1696-ban és 1699-ben Nagy György személyében már a gönczi kath. plébánost is ismerjük, s 1705-ben Göncz város teljhatalmú megbizottja, Lakatos Mihály már az egri káptalantól veszi árendába a gönczi tizedeket. 1714-től kezdve a katolikus parochián az anyakönyvek is megvannak.³⁸

1712-után az ősi gönczi templom falai között nem csendül fel többé a református hívek zsoldáréneke, Károli Gáspár városában nincs helye a prédikátoroknak, nincs egyház, nincs iskola, s hosszú időn át senki sem magyarázza az egykori hírneves lelkész bibliáját. A gönczi református egyház megszűnt létezni s 1715. után a gönczi parochiától lefelé (azaz délfele) lakó református híveket a göncz-ruszkai, a felfelé lakókat pedig a zsujtai ref. egyházhoz csatolták, mint filiákat.³⁹

1712-ben szentelték fel „ritu catholico” Szent Imre herceg tiszteletére a gönczi öreg templomot s innen fogva a XVIII. század végéig tulajdonképpen csak a gönczi katolikus egyház történetéről tárgyalhatunk. Az ujonnan meginduló kath. egyháznak azonban, úgy látszik, sok nehézséggel és akadállyal kellett megküzdeni. A kurucz idők „Rabatin járása” után nemcsak a város, hanem temploma is romladozott állapotban lehetett. A város katolikus lakossága sem olyan nagy számú, sem olyan jómódú nem volt, hogy egyházát, iskoláját könnyen fenn tudta volna tartani, másrészt a templomától, iskolájától, papjától megfosztott ref. lakosság nem törődött már az egyház vagyonával. A malmokat és

cerit et medio juramenti inquisitione inslituta, ipsum in judicium attraxerit et condemnaverit in fl. 100, ex quibus quidem 23 effective persoluti sunt, idque propter crimen frequenti et gravis furti, propter quod, ut ipsi praedicans et professor primarius fassi sunt, patibulum merebatur; de altero crimine adulterii in quo deprehensus fuerat retulerunt alii, judicium hoc praementionati in casu isto criminali celebrarunt sine consensu domini terrestris ad quem jus gladii in oppido Göncz pertinet, uti et sine consensu magistratus civici, cuius manibus criminaliter reus tradendus fuerat. Vergebat hoc in manifestum praejudicium juris domini terrestris, quod actualiter titulo hypotecae erat penes convictus nobilium Cassoviensis, quod (?) jus suum tueri volens „Abauj vm. alispánja utján mindezeket megidézeltte.” Interim usque ad praefixum terminum diei 21. martii ab omni exercitio professionis suae inhiberetur, eumque in finem clavis templi eisdem adimeretur, quam etiam de magistratu civici consensu tradi fecerunt omni absque tumultu et contradictione, quae quidem clavis ad interim conservanda tradita est iudici civitatis. Ad cuius eiusdem civitatis humilem supplicationem permisi sunt ad interim professores ordinarios in scholis suis lectiones habere, ministri vero peragere in privata domo. Interim praefixum terminum amica compositione causaeque depositione etiam concessa prius exercitia in scholis et privata domo sublata sunt. Hisque sublatis et togatis dispersis, academia tota evanuit. Quod quidem erat demonstrandum, siquidem sub pie memoriae Kisdí episcopo autoritate regia eiecti occasione rebellionis sua propria autoritate intrarunt.” Telekessi püspök 1700. febr. 18-án ezt írja: „Oppidum Göncz templum lapideum ante annum receptum” l. i. habet. Adatok az egri egyházmegye tört. IV. k. 284. l.

37. Orsz. Ltár: Conscriptio proventuum ecclesialium stb. cottus Abaujvár, a helytt. osztályban 194. l. 1842-43. évi generalis schematismus: Göncz. Parochia 1448. (?) fundata et 1712. postremo revindicata.

38. Adatok az egri egyh. m. stb. IV. k. 258 l.; Göncz város ltára 1705. dec. 30. Kassa; 1832. évi és későbbi schematismusok. Ld. a függeléket is.

39. Sárospataki Lapok 1884. évf. 413 l.

szőlőket pusztulni hagyták, a parochiális földeket elfoglalták, bért s más járandóságot pontatlanul, vagy egyáltalán nem fizettek, stb. Ezeket a türehetlen állapotokon próbált segíteni Foglár György egri kanonok és címzetes püspök, midőn 1722. május 10-én egyezséget kötött a gönczi protestánsokkal, akik — úgy látszik — kötelezték magukat a parochia s' b. fenntartására, s ezzel szemben részükre meg lett állapítva a stóla,⁴⁰ amelynél többet a plébános sem a katolikusoktól, sem a reformátusoktól nem szedhetett.

1734. nyarán a kath. templomot érzékeny károsodás érte. Ugyanis egy éjszakán valami Márk, máskép Bünő Jakab nevű zsidó tervei szerint, biztatására, sőt talán személyes részvétele mellett, Hegymegi János és Kovács Ferencz kirabolták a gönczi templomot s innen a ciboriumot, monstranciát és az arany, ezüst szent edényeket elvitték. Hegymegit és társát csakhamar elfogták, de az értelmi szerző, Bünő Morvaországba, Magyarbródra szökött, ahol felesége és gyermekei voltak. Hiába írka-firkáltak a magyar hatóságok, úgy látszik, Magyarbród városa a zsidó nem adta ki, noha Bród polgármestere maga írja, hogy „wie ein gewisser Jud, Nahmens Jacob Markus auch ansonsten Büne genand ex capite suspectae complicitatis einiges Kürchen Raubs in Hungarn, schon über ein gantzes Jahr hier orths gefänglich insitzen thuet, jedoch wird dahier mit ihme kein Process verführet.“⁴¹ Ugy látszik, Jakab zsidó soha a magyar hatóságok kezébe nem került, s nem is tudjuk, hogy ez az ügy reá nézve miként végződött.

Innen kezdve a század közepéig egyházi tekintetben nyugalom van Gönczön, 1749—50-ben azonban a protestánsok és a kath. plébános közt viszály keletkezett. 1749. augusztusában Göncz lutheránus és kálvinista lakói a kancelláriához egy felségfolyamodványt adtak be, melyben előadták, hogy miután 1712-ben a református híveket a nyilvános istentisztelettől eltiltották, a templomot és iskolát tőlük elvették, a kálvinista papot pedig elmozdították, stóla dolgában, „in stolaribus“ a kath. plébánosnak lettek alárendelve. 1749-ben új plébáncs jövéen Gönczre, ez nemcsak a régi stólát szedi, hanem „sub poena denegandae honestae sepulturae“, a tisztességes eltemetés megaladásának kilátásba helyezésével a rendesnél több stólát követel. A panasz nagy feltűnést kelt s magasabb rendeletre nemsokára egyházi és világi vizsgáló bizottságok szállanak ki Gönczre,⁴² tanukat — kálvinistákat is — vallatnak ki eskü alatt, de a kath. plébánosra semmi terhelőt felhozni nem tudnak, ellenkezőleg, a plébános bizonyítja be, hogy a gönczi protestánsok nem tartják meg a Foglár-féle egyezséget. Nevezetesen 1. Nem restaurálják a parochiát. 2. Tíz parochiális szántót és két káposztás kertet jogtalanul használnak. 3. A parochiális szőlőket annyira pusztulni hagyták, hogy azok már nem is hasonlítanak szőlőkhöz. 4. A malomjövédelmet nem fizetik s a malmokat pusztulni hagyják. E tanúvallomások alapján a helytartótanács

40. A keresztelés 9, az esketés 51, a temetés búcsúztató nélkül 24, búcsúztatóval 51 krajcár volt.

41. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1735. aug. 107; 1737. junius 17. és 70. Litterae Consilii 1737. No 235.

42. Egyházi részről: br. Althan váci püspök, gr. Eszterházy Károly, Szubányi Márton, Barinay László és Domsics Mihály; világi részről: Szalay István abauji szolgabíró és Korponay József esküdtjező vallatják a tanukat.

a kancelláriának jelenti, hogy a göncziek panasza alapján („praefatorum acatholicorum querimoniam sinistram esse”), a plébános magasabb stólát nem szed, ellenben ennek vannak alapos panaszai a protestánsok ellen. A helytartótanács véleménye, hogy a gönczi protestánsokat az alaptalan vádaskodásért meg kell büntetni.⁴³ Nem tudjuk, hogy ennek a vizálynak mi lett a vége, de valószínű, hogy a protestánsok húzták a rövidebbet.

Innen kezdve vagy 20 éven át Göncz prot. lakói csendben voltak, de már 1770-ben több mint 700 gönczi kálvinista egy felségfolyamodványban vallásuk szabad gyakorlatát kéri,⁴⁴ de ekkor még hiába. 1732-ben újra kéri a szabad vallásgyakorlatot, mire 1783-ban II. József császár Okolicsányi püspök referációjára megadja Göncz protestánsainak a „privatum religionis exercitium”-a az engedélyt.⁴⁵ Ennek az engedélynek a hatása alatt támad fel Gönczön újra a protestáns vallásos élet, s a hívek anyagi erőfeszítésével megindul a templom, az iskola és a paplak építése, s 1786-ban, október elsején szentelik fel az új kálvinista templomot.⁴⁶ A gönczi kath. egyház élete azonban a XVIII. század folyamán csak szánalmas vergődés volt. Már 1737-ben Jósfa Ferencz alcsperes a gönczi kath. egyházzól, mint nagy szükségben lévőről, s templomáról, mint teljesen pusztulásnak indultról emlékezik meg. 1774–76-ból maradt ránk egy „Conscriptio proventuum ecclesialium parochialium...” stb. című összeírás, amelynek 194. lapján a gönczi kath. templom siralmas állapotáról ezt olvassuk: „Sanctuarium eius per parochum loci est reparatum, navis tamen ecclesiae, cuius parietes et interiores columnae ad horrorem pendent, ruinae est iam proxima. Ornamentibus et aliis suppellectilibus necessariis misere admodum est provisum, nam per fures sacrilegos iteratis vicibus est exspoliatus.” E conscriptió szerint a plébánosnak, illetve az egyháznak tőkejövédelme nincsen, a két malomból, földekből, stólákból, tizedekből a papnak 470 forint és 70 dénár évi jövédelme van ugyan, de ezzel szemben a plébánost terheli az összes egyházi épületek karban tartása. Ezt a romladozó állapotban lévő egyházat éri 1791-ben az a nagy tűzvész, amely mindent elpusztított és Simaltsik István plébánosnak 10 évi megfizetett munkájába került, míg templomot, iskolát, paplakot stb. restaurálni tudott.⁴⁷ A restaurálás terheiben való részvételre, úgy látszik, Simaltsik a kegyurat is reá akarta venni, de hiába, mert Göncz kegyurai, a gróf Csákyak terheket vállalni nem akartak. 1792-ben gróf Csáky Antal hivatalosan is kijelenti, hogy sem neki, sem elődeinek Gönczön kegyurasága nem volt és nincsen, s ehhez képest „onus conflagrae ecclesiae et huic adnexorum aedificiorum se neque ferire posse.”⁴⁸ Egy ideig a hatóságok még hánytorgatták ugyan a Csákyak kegyuri jogának kérdését s 1792-ben gróf Eszterházy Károly püspök egy 1769-ben tartott canonica visitatio-ból ki is süti, hogy: „Patronus ecclesiae Göntzensis est illustris familia Csákyana, signanter moderna comes relicta vidua Antonio Csákyana suis cum haeredibus; quae licet non sit

43. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1740. szept. 17. Litt. Cons. 1750. No 331.

44. " " Canc. 1770:2072

45. U. o. 1782:8008; 1783:6261; 7276.

46. Mindezt bőven leírja Füzy a Sárospataki Lapok 1834. évf. 413. skk. lapjain. a 432. lapon pedig a harangpért.

47. Számadásai megvannak Orsz. Lt. Htt. Eccl. 1802. fons. 23. pos. 121. alatt.

48. Orsz. Ltár: Htt. Eccl. 1792. for. s. 117. pos. 1.

in usu praesentiae, hunc tamen praetendit eo titulo, quod sit loci huius haereditaria domina“, azonban hiába, a Csákyaktól a restaurálásra pénzt kapni nem lehetett. Erre az illetékesek megpróbálták a leégett épületek restaurálásával a vallásalapot megterhelni, de ez nem sikerült, mire gróf Eszterházy Károly püspök a helytartótanáctól engedélyt kért: „virtute cuius ipsi (t. i. Gönczienses) per exmittendos deputatos charitativum subsidium pro ecclesia sua intra gremium incliti regni Hungariae petere possint.“⁴⁹ Ezt a könyöradomány gyűjtési engedélyt Simálszik plébános fel is használta, s restaurálási számadásaiban ez a bevételi tétel gyakran szerepel. A kegyuraság kérdésének fessegetése 1792. után egyidőre elpihent, azonban 1834-ben ismét aktuális lett. Ekkor ugyanis majdnem az egész város újra leégett. Elpusztult a plébánia is, összes gazdasági épületeivel együtt, az egyház malma, a templom azonban magasabb fekvése miatt megmenekült a tűztől. Ekkor Palugyai Imre kassai püspök felkérte a földesurat, gróf Csáky Brunót, hogy mint kegyúr, járuljon hozzá az egyház terheihöz. A gróf azt felelte, hogy sem őt, sem elődeit Gönczön a kegyúri jog meg nem illette, Hunyadi Mátyás király a gönczi egyházat elég bőven javadalmazta, s hogy Gönczön sem ő, sem elődei templomot és parochiát nem építettek. Azonban a tények Csáky Brunó állításának ellene mondtak, mert a vizsgálat során kiderült, hogy maga Brunó gróf volt az, aki Ferdinándy Sándort 1833-ban plébánosnak praesentálta, tehát a kegyúri jogot tényleg gyakorolta s ugyanezt tették elődei is.⁵⁰ Mindezek alapján a helytartótanács a causarum fundationalium director véleménye meghallgatásával meghagyja Abaujvármegyének, hogy a grótot kegyúri kötelességeinek teljesítésére szorítsa. Ez úgy látszik a megyének sikerült is, mert az 1842-43. évi hivatalos egyházi schematizmusban gróf Csáky Brunó mint Göncz patrónusa szerepel.

A XIX. században a gönczi kath. egyház úgy látszik virágzásnak indult elannyira, hogy 1840-ben Ocskay Antal kassai püspök, főleg a telkibányai filiára való tekintettel, a gönczi plébános mellé káplánt akart rendelni, s ennek javadalmazására a helytartótanáctól évi 200 frt. kongruát kért, a helytartótanács azonban a kérelmet elutasította.⁵¹ A XIX. századi egyházi schematizmusok szerint a gönczi kath. anyaegyháznak filiai Telkibánya és Zsujta, tartozékai pedig Kövesdomb és Kőszörülő puszták, a Hársas és hernádi malom, a gönczi és telkibányai fürdő, a telkibányai fűrész, malom és zúzóművek valának, úgy, hogy a kath. egyház földrajzilag elég nagy kiterjedésű volt. Ocskay püspök ideája húsz év múlva mégis megvalósult, mert az 1863. évi schematizmus szerint Drizsnyei plébánosnak Szokolai János személyében már káplánja volt. E schematizmusok szerint Gönczön a XIX. század első felében a kath. és kálvinista templomok mellett (1842.) már zsidó imaháza is volt, s ugyanekkor görög kath. szempontból Göncz az eperjesi egyházmegyéhez tartozott és Mogyoróska anyaegyháznak filiája volt. Gönczön egyébként a keresztény felekezetek közül mindig a kálvinisták vezettek számbelileg s ez maradt a helyzet a mai napig.

49. U. o. Htt. EccI. 1792. fons. 117. pos. 2. 3. 4. 5.

50. Orsz. Ltár: Htt. EccI. 1836. fons. 4. p. 3. 3a. 10.

51. „ „ „ „ 1840. fons. 4. p. 10; 1841. fons. 4. p. 13; 1842. fons. 4. p. 12a,

Göncz iskolatörténete.

1526.—1848.

(A gönczi iskolát 1543-ban említik először. Első ismert iskolamestere Lewdischer György. Az iskola Károli alatt emelkedik s ekkor tanul itt Szcenci Molnár Albert. Tanítói Peley János és Szabó Farkas. A gönczi iskolában az elemi ismereteken kívül latint, görögöt és philosophiát is tanítottak, s particularis iskola volt. Itt tanultak főleg a környék leendő lelkészei. A XVII. század második felében Gönczön huzza meg magát a Patakról elűzött iskola, amely innen kénytelen egy időre Kassára távozni, s csak 1705-ben térhet vissza Patakra. Szathmár-Németi Mihály gönczi iskolamester működése. 1712-ben a gönczi iskolát is elfoglalják a katolikusok. A kath. iskola nem volt jelentékeny. A mester javadalma. 1807-ben felállítják a kath. nemzeti iskolát. A XVI.—XVII. században a gönczi ifjak Wittenbergben, Franckerában, az Odera melletti Frankfurtnban, Heidelbergben, Leydenben is tanulnak. Jarnak hazai prot. iskolákba is pl. Debrecenbe, viszont debreceniek is járnak Gönczön. A gönczi külföldön tanulók irodalmilag is működnek.)

Dacára annak, hogy Gönczről már a középkorban is kerültek ki tanult emberek, mint pl. Gönczi (Melczer) András (Andreas de Gewnch, vagy de Gench), aki 1517-ben a kassai iskola rectora és artium liberarium magister, azaz a szabad művészetek mestere is volt,¹ még sincsen adatunk arra, hogy Gönczön ekkor iskola lett volna. Ugy látszik a gönczi iskola is a reformáció eredménye, amelynek működésére 1543-ból maradt fenn az első nyom. Ebben az évben egy Lewdischer György nevű iskolamester állott a gönczi iskola élén, aki kezdetben Olmützben szabóságot, majd Lőcsén szűcsmesterséget tanult, azután a krakkói egyetem hallgatója lett, s innen került a gönczi iskola élére.² A XVI. század második feléig a gönczi iskoláról s annak működéséről keveset tudunk, s annak keletkezési körülményeit és fejlődése kezdőkorát nem ismerjük.

Ugy látszik, hogy a Hernád völgyén és főleg Gönczön az oktatásügy akkor vett nagyobb lendületet, amikor Károli Gáspár került ide. Károlinak az iskolaügy iránti érzékét a gönczi zsinat (1566.) határozatai bizonyítják a legjobban. E határozatok 17. és 18. cikke mutatja, hogy Károli fellépéséig a protestáns papok errefelé a tanítás ügyével nem sokat törődtek, s természetesen így az iskolamesterek hanyagok és kóborlók voltak. A gönczi zsinat mindenek előtt kimondta, hogy a lelkészek az iskolamesterektől az élelmezést ne tagadják meg, azaz más szóval biztosítja a tanítók existenciáját. Azután elrendeli, hogy a rektorok hivatalukban szorgalmasak legyenek, lelkészüik engedélye nélkül ne kóboroljanak.

1. Békefi: A népoktatás története, 396-97. ll.

2. „ „ I. m. 107. l.; Egyháztört. Emlékek a magyarorsz. hitújítás korából II. k. 406. l.; Tört. Tár: 1905. évf. 403. l.

nak és a papok ellenőrizték az ifjúság oktatását.³

A XVI. század második felében Károli tevékenységének hatása alatt a gönczi iskola virágzásnak indul, annyira, hogy Szenczi Molnár Albert is ide jön tanulni, s ekkor sokat volt együtt Károlival, vagy amint ő írja: „Holott az időben lábánál forganék az böcsületes embernek, Caroli Gáspárnak, az gönczi prédikátornak.“ Midőn 1586. késő őszen Szenczi Molnár Gönczre jött, itt Peley János volt az iskolamester, kinek keze alatt Szenczi egy évet és hét hónapot töltött. Szenczi latin praecceptor Szabó Farkas, vagy latinosan Wolfgangus Sartoris volt, aki azonban nemsokára meghalt. 1598-ban a gönczi iskolában tanult Albert földije, Szenczi Szigyártó Lukács is.⁴

1597-ben Debreczeni Boldizsár tanítja Gönczön a latin nyelvet és kéziratok nyelvtana még ma is megvan a debreceni ref. főiskola könyvtárának kéziratai közt.⁵ 1599-ben Margitai Péter a gönczi iskolamester,⁶ 1613–14-ben Szepesi Csombor Márton marada meg — mint ő maga írja — „az gönczi scholában, ahol az tiszteletes férfiú Békési András alatt esztendőnt nem kicsin hasznommal tölték“, aki azután innen Telkibányára ment iskolamesternek, majd pedig tanulmányait befejezni Danczigba távozott.⁷

A XVII. század elején (1620.) „ivit in scholam Göncziensem“ tanulni pl. Szirmay Péter, aki azután tanulmányait folytatni Patakra távozott. Ebből az időből már arra is van adatunk, hogy a város polgárai végrendeleteikben az iskoláról is megemlékeznek, mint pl. 1627-ben Melda Szigyártó Bálint, aki „az mester uramnak egy tallért“, a deákoknak pedig egy forintot hagy. 1631-ben Szócs Benedekné a mesternek is, meg a coetusnak is 1-1 tallért hagy.⁸

A gönczi iskolában nemcsak az írást-olvasást, hiltant, szóval elemi ismereteket, hanem — amint tudjuk — latin és görög nyelvet, philosophiát, logikát is tanítottak. Mindezt Csulyak István egyházlátogatási jegyzőkönyvéből tudjuk, aki előtt pl. 1642. a gönczi scholamester azt vallotta, hogy „Ha az pataki scholában jövetele előtt másutt logicát nem tanult volna, mostan az gönczi mesterségnek meg nem felelhetne.“⁹ Ebben az időben pedig külföldön és nálunk is általában a Keckermann logikáját tanították. Következik tehát, hogy a gönczi iskola nemcsak aféle falusi elemi népiskola, hanem inkább középfokú-féle particularis iskola volt. És pedig, amint az északkelet-magyarországi prot. papok 1648-ban Patakon tartott gyűlésén hozott határozatok 8. pontjából látjuk, a gönczi iskola voltaképpen a pataki gymnasium particularja volt.¹⁰ Természetesen az anyagilag gyengén álló Göncz gymnasium fenntartására képtelen lett volna. Hiszen az egyház két malma, melyeknek jövedelméből az iskola

3. Thury: Iskolatörténeti adattár I. k. 3. l. — Kiss Áron: A XVI. században tartott ref. zsinatok 455. l.

3. Thury: I. m. 1/6. l. — Dézsi: Szenczi Molnár Albert naplója 6. és 104. l.

5. „Anno 1597. inchoatus julii. Fractatus de grammatica latina. praelectus a rev. domino Balthasare Debr[eczeni] in ludiliterario Göncziensi.“ R. 555.

6. Irodalomtört. Közl. 1894. évf. 415. l.

7. Szamota: Régi magyar utazók Európában, 75. l.

8. Tört. Tár: 1882. évf. 403. l. Jkv. 80, 84. ll.

9. „ „ „ 1006. évf. 392–93 ll.

10. Thury: I. m. I. k. 30. l. Sárospataki füzetek 1862, évf. 446. l.

is kapott, továbbá az iskola kevés szülőjének és italmérésének jövedelméből¹¹ még egy partikuláris iskola fenntartására is csak szűkösen telhetett. És a XVII. század közepén még ez a borméresi jövedelem is veszályban forgott, a Csákyak ismert támadása folytán.

Az egyház és iskola elpalánkolása miatt támadt viszály aktáiból látjuk, hogy a XVII. század első felében a gönczi iskolának főleg a környékbeli későbbi ref. lelkészek voltak a tanulói. Így pl. Gönczi András felsőgagyi, Kaposi Pál vizsolyi, Szécs-Kereszturi György encsi, Töltszéki Péter nova i lelkipásztorok a XVII. század huszas-harmincas éveiben mind Gönczön tanulták az ábécét és a gönczi scholában is laktak,¹² tehát úgy látszik, az iskola internátussal is egybe volt kötve. Az egykori gönczi tanulók természetesen arról is tanúságot tettek, hogy az iskolának borméresi joga volt.

A XVII. század második fele mozgalmas kort jelent a gönczi iskola történetében. Így 1653-ban Weres Mátyás mendikáns diáknak a meggyilkolása tartja izgalomban a kedélyeket. Az eseményt magát a tanulók elég körülményesen leírják abban a felterjesztésben, amelyet a vármegehez intéztek, s amely a függelékben olvasható. Sajnos, az ügy elintézését nem ismerjük. 1661-ben a pataki iskola tanulói között lázadás tört ki, s az ifjúság ott hagyva Patakot, Gönczre távozott, de innen nem-szóára visszakérdredeztek Patakra.¹³ 1687-ben, amint az a prot. egyház-történetből általában ismeretes, a gymnasium Patakról elüzetvén, az ifjúság július 12-én tanítója, Tsétsi János vezetése alatt (előbb Vizsolyra, majd) Gönczre ment által és a bujdosó iskola egyelőre itt telepedett le. „Tsudálkozásra méltó, melly szép előmenetellel virágozott Gönczön is ez az áva pataki iskola” írja Szombathy, amely közel 8 évig működött Gönczön.¹⁴ Ezen idő alatt sem feledkeztek meg a benefactorok a göncz-pataki iskoláról, mert pl. 1689-ben özv. Kemény Jánosné Lónyay Anna végrendeletében nemcsak szülőinek bortizedét, de „ha majorkodtatásom lenne”, a gabna tizedét is „a gönczi collegiumhoz” hagyja, „ha pedig a sárospataki schola régi boldog állapotjához jutna, akkor ennek”.¹⁵ 1695. telén Bizáki Puky Márton hagy „az gönczi vallásómon való collegium”-nak 10 kassai köből búzát és 10 forintot.¹⁶

1695. tavaszán az iskola Gönczről is kénytelen volt távozni akkor, amidőn a város zálogbirtokosa a kassai jezsuita convictus lett. Ekkor az iskola Kassára húzódott, ahonnan csak 1705-ben tért vissza Patakra.¹⁷ A göncz-pataki iskola e diasporáját részletesen leírta Füzy, aki elmondja, hogy a kb. 350 főnyi tanuló sereg nagy része elszéledt, s ezt Almásy

11. Orsz. Ltár: Urb. et Conscr. fasc. 10. No 10.; gr. Csáky lt. fasc. CCC. 44. No 1, 2, 4, 9, 10, 11, 12. — 1705-ben a: „Lyuk szállóban lévő, iskola mesterséghez tartozó szállót bérbe adja a város.” Városi jkv. 194 l.

12. „Mikor én ezen gönczi scholában laktam” mondja Kaposi. „Mikor én ezen gönczi scholában jüttem in anno 1631., laktam itt 4 egész esztendeig” mondja Szécs-kereszturi. „Ezelőtt 32 esztendővel laktam a gönczi scolában”. Gróf Csáky levéltár: CCC. 44/2.

13. Thury: I. m. I. k. 42 l. Sárospataki Füzetek 1860. évf. 668 l.

14. Szombathy János: A sárospataki ref. collegium rövid históriája, 8. l.

15. Thury: I. m. I. k. 57. l. Debreceni Prot. 1897. évf. 32. l.

16. Tört. Tár: 1885. évf. 413. l. — Thury: I. m. I. k. 59. l.

17. Sirmay: Notitia topographica comitatus Zempl., 211. l. — Magyar Könyvszemle 1909. évf. 206. l. — Zoványi: Theol. ismeretek tára, III. k. 176 l. — Erdély: A sárospataki ref. főiskola háromezredados ünnepe, 108. l.

Péter, a gönczi iskola egyik ekkori tanulója egy hosszú magyar versben siratja meg.¹⁸

A XVII. század második feléből ismerjük a gönczi iskola egyik jeles iskolamesterét és működését is. Szathmár-Németi Mihály ez, aki úgy látszik, 1667. óta volt „scholae Gönczinae praepositus”, s aki 1669. május 4-én mint gönczi iskolamester levelet ír Teleki Mihálynak, melyben többek közt megemlíti, hogy a mult évben dedikált neki egy kis könyvecskét ilyen titulus alatt: „Igasság próbaköve”,¹⁹ melyre most felelt „egy ellenkező”, kinek — írja — én is megfeleltem, kéri Telekit, hogy promoveálja őt.²⁰ Szathmár-Németinek ez a felelete Gönczön készült, s 1669-ben „Igasság próbakövének nyert peri” címen Sárospatakon nyomtatásban is megjelent. Szathmár-Németi Mihályt 1673-ban már nem találjuk Gönczön, mert kolozsvári iskolamester, majd pap lett, s irodalmi működését itt is folytatta.²¹

A XVIII. század elején, Rákóczi dicsőséges szabadságharcából a gönczi iskola tanulói is kivették részüket, mert a város régi jegyzőkönyvének tanúsága szerint a tanulók egyrésze elment kurucnak,²² de ennek dacára az iskola működött, mert 1707-ben a gönczi tanács előtt protestál az „eddig scholánkban lakott Pápai György uram.”²³

1712-ben a templommal együtt az iskolát is visszafoglalják a katolikusok részére („schola occupata”) és ezzel az egykor annyi mozgalmas napot átélt gönczi ref. particularis iskola, amely oly sok tanult embert adott a hazának, voltaképpen örökre megszűnt. 1712-ig az iskola fenntartása a város terhe volt, 1712. után, ha kezdetben egyáltalán volt kath. iskola, ennek fenntartása az egyház gondja volt, helyesebben „incumbit parcho”, mint az 1774-76. évi conscriptio mondja. Ezen összeírás szerint a kath. kántortanító javadalmazása évi 48 frt. stola és „a prolium instructione” címen még évi 4 frt.

1784-ben elkészült és megnyílt a ref. iskola is, amely innen kezdve szintén működik.

A nagy tűz 1791-ben elhamvasztotta a kath. iskolát is, de Simalcsik plébános már 1792-ben önerejéből restauráltatja, mert ennek újra felépítésére a vallásalap segélyt adni nem tudott.²⁴

1802-ben az iskolamesternek (ludi magister) 42 forint és 3 krajcár bonificatiót fizet a plébános, úgy látszik a rendes járandóságon felül.²⁵ A kath. kántor elsősorban az egyházat tartozott szolgálni, s úgy látszik, az oktatás csak másodrendű feladata volt, mert Göncz városa 1807-ben jónak látja „a katolikusok számára felállítandó regularis *nemzeti iskola* iránt” szerződést kölni az egyházzal, melynek első pontja szerint, mint-hogy a város külön orgonistát és oskola tanító mestert nem tarthat, ez a kétféle kötelesség ezután is együttmarad és így az orgonista köteles lesz mind a két nemű gyermekeket is a hitbéli dolgokra, olvasásra, írásra és

18. Sárospataki Lapok 1884. évf. 394. skk. II.

19. Szabó szerint ma már ennek egyetlen példánya sem ismeretes. I. k. 457. l.

20. Irodalomtört. Közl. 1895. évf. 83 l. M. Könyvszemle 1894. évf. 380 l.

21. Szabó-Hellebrant: Régi magyar kvrtár: I. 457. és 476. l.

22. Jkv. 186. l.

23. „ 204. l.

24. Oisz. Ltár; Htt. Eccl. 1802. fons. 23 pos. 121; 1792 fons. 117. p. 5.

25. U. o. Htt. Eccl. 1802 fons. 23. p. 28.

számvetésre rendelt tanítás módja szerint szorgalmasan oktatni, aminek fejében évi jövedelme lesz: en:

a) 3 véka alá szántóföld, egy rét és kert haszna, vagy	5 Rfrt.	30 xr.
b) a lecticális jövedelem vagy	63 „	—
c) a stólaból bevéhet vagy	20 „	—
d) Zsujta és Telkebánya filiális egyházakból vagy	9 „	—
e) a gyermekek tanításáért a katholika községtől	50 „	—

összesen: 147 Rfrt. 30 xr.

Azon épületeket, melyben az iskola van és az orgonista lakik, a katolika község tartja fenn.

Fűtésre minden gyerek naponként 2—2 darab, vagy összesen egy szekér fát ad.

Az iskola szükséges eszközeit, u. m. székeket, asztalokat, táblákat stb. a község szerzi meg.²⁶ E szerződés óta, melyet Gedeon Mihály plébános írt alá az egyház részéről, Gönczön a ref. iskola mellett tehát ez a kath. nemzeti iskola működött, melynek 1843-ban az akkori schematismus szerint 103, 1851-ben 130, 1853-ban csak 83 növendéke („scholae juvenes“) volt, s 1851-ben az iskola igazgatója maga Drisnyei János, a plébános volt.

A gönczi iskolával kapcsolatosan meg kell emlékeznünk azokról a magasabbra törő gönczi ifjakról is, akik szülővárosuk iskolájával be nem érve, külföldi egyetemekre mentek tovább tanulni. Így a wittenbergi egyetem régi anyakönyvei szerint, itt már 1538-ban találunk Gönczre való hallgatókat, névszerint egy Benedeket és Istvánt, akik „Guncini Hungari“. 1557—65. közt itt tanul Gönczi Fabritius (azaz Kovács) György, aki később debreczeni pap, majd superintendens lett és nagyszabású irodalmi működést is fejtett ki. Ugyancsak itt tanult Gönczi István, a Panharmonia szerzője is.²⁷ A XVII. században a hollandi Franekera egyetemére is elvetődnek a gönczi ifjak. Így pl. 1624-ben Gönczi János, 1632-ben Gönczi P. István, 1704—5-ben Gönczi János — ez utóbbi ekkor mint senior — tanulnak itt. Az Odera melletti frankfurti egyetemen 1623-ban Gönczi M. János, 1625-ben pedig Michael Helopoeus Genzi tanulnak.²⁸ 1618-ban a heidelbergi egyetemen tanul Gönczi Asztalos Mihály, a leydeni egyetemen pedig 1624—1647. közt négy gönczi fi tanult, u. m. Gönczi Bálint, István, Mátyás és János. Végül pedig 1748-ban és 1760-ban Nádaskay György és Mihály gönczi fiúk kérnek és kapnak külföldi egyetemre útlevelet.²⁹

De nemcsak a külföldi, hanem a belföldi jönevű protestáns iskolákra is eljárnak a göncziek tanulni. A szomszédos Patakról nem is beszélve, sűrűn járnak pl. (1589-től kezdve) Debrecenbe a gönczi ifjak. Viszont ritkábban ugyan, de a gönczi iskolát is felkeresik pl. a debreceni

26. Orsz. Ltár: Htt. Scholarum nation. 1807. fons. 2. p. 56.

27. Foerstmann: Album Academiae Vitebergensis I. k. 170, 354., II. k. 22, 308, 422. II. — Magyar Tört. Tár VI. k. 218, 227. II. — Debreceni főisk. kvrtár: R. 575. 16. I. — Szinnyey: Magyar írók III. k. 1356, 1358. I. — Thury: I. m. II. k. 17, 19, 23, 28, 38, 40. II.

28. Debreczeni főisk. könyvtár: R. 575. 68, 69. II. — Prot Szemle: 1889. (I.) évf. 185. I.

29. Sárospataki Füzetek 1862. (VI.) évf. 563. I. — Teutsch: Die studierenden aus Ungarn stb. an der Universität Leyden. Archiv für siebenb. Landeskunde, 1880. évf. 205-212. II. — Orsz. Lt. Litt. Cons. 1761. No 740.

diákok, amint pl. a XVII. század végén Kálmáncz Sámuel vagy Lévai István debreczeni ifjak Gönczre mennek tanulni.³⁰

A külföldön tanuló göncziek teljes erejükkel részt vesznek az illető egyetem szellemi életében, így főleg a disputációkban, s vitairataik nyomtatásban is megjelennek, amint ezt pl. a Heidelbergben tanult Gönczi F. Jánosról, vagy a Franekerában tanult Gönczi M. Jánosról tudjuk.³¹

A XVIII. században Göncznek, mint protestáns iskoláshelynek a jelentősége megszűnt, ennek a századnak második felében a változott viszonyok mellett más kulturközpontok alakulván, Göncz újra felállított protestáns iskolája már csak alsófokú lehetett, s a város azt a helyet, amelyet egykoron az iskolázás terén betöltött, löbbé már visszafoglalni nem tudta.

30. *Thury*: I. m. II. k. 96. skk. II; 158-167. II.

31. *Szabó-Hellebrant*: I. m. III/1, k. 383-4, 407. II.

Göncz város régi jogélete.

(Göncz középkori jogéletéről keveset tudunk. Göncz bi ája a XVI. század óta főbíró. választása, tulajdonságai, tisztében való megerősítése, kötelességei, tisztének előnyei. A város tanácsa, ennek összetétele, a tanács mellett működő városi jegyző. ennek javadalma A közigazgatás alsóbb közegei. A német jog nyoma, a város, a földesúr, az ország törvénye. A bíróság illetékessége és hatásköre. Jus gladii. A város és a nemesek közli viszony. A város jogtopográfiaja. A középületek, a palánk, a kapuk, a város külterülete s ennek részei.

a) *A személyek joga.* Jogképesség, polgárjog elnyerése, cselekvőképesség, a kor, a nem, a kényszer.

b) *Dologi jog.* A dolog s annak osztályozása. Ingó, ingatlan, földolag, tartozék, öröklött és szerzett vagyon. Az ingatlanok mérése, helymeghatározása. A becsü. A tulajdon, a birtok. A tulajdonjog alanya, tárgya, a tulajdonszerzés módjai. A szolgálat. A zálog, kézi zálog, telki terhek, superficies.

c) *Kötelmi jog.* Alanya, tárgya, a kamat. A kötelem keletkezése, jogügylet, fassió, szavatosság áldomás, kézadás, kezesség; bírói ítélet és delictum, mint kötelem keletkeztetők, culpa lata, egyetemleges kötelem, cessió. Jogügyletek: kölcsön, ajándékozás, csere, adásvétel. Rokonság, szomszédság joga. Megkínálás. Bérlet, haszonbérlet, zálogszerződés, egyezés.

d) *Családi és öröklési jog.* Házassági vagyonjog, hitbér, jegyajándék, közszerzemény, ennek tovább szállása. Gyámság, quasi gyámság. A gyám feladatai, számadási köteleesség, jutalma. A rokonság, ennek bizonyítása. Öröklés, végrendelet. Közvégrendelet. Végrendelet kellekei, tartalma Testamentum reciprocum. Kirekesztés Halál esetére szóló ajándékozás, Fall vagy Besthaupt.

e) *Perjog.* Perképesség. Perbeli képviselő. A kereset, ennek beadása. Idézés missio sigilli-vel. Terminusok. Tárgyalás. Bizonyítás s ennek eszközei. Tanúk, okiratok, eskü, bírói szemle. Ítélet. Perorvoslatok: felebbezés, perújítás Peregyezés. Perletétel. Végrehajtás. Arbiterek.

f) *Büntetőjog.* Becsületelleni delictumok Testi sértés. Hatalmaskodás. Lopás, ennek büntetése Előzetes letartóztatás. Kezesség. Halálbüntetés. Fellebbezés.

Göncz jogán észrevehető a német (magdeburgi) jog hatása.)

Göncz helység legrégebb jogéletéről alig tudunk valamit. Valószínű, hogy a XII.—XIII. században a királyné itt lakó németjei a magukkal hozott teuton jogokkal éltek, amelyet valószínűleg vagy a királyné valamely tisztviselője által kinevezett, vagy pedig talán a község közönsége által választott falusbíró (villicus) alkalmazott. Azt is tudjuk, hogy Göncz lakói a XIII. század elején Váradra járnak istenitéletekre, s hogy pristaldusuk, poroszljuk is volt. Később a helység, majd város földesuri hatalom alá került s ekkor igyekezett magának az igazságszolgáltatás terén is kiváltságokra szert tenni. E kiváltságok egyike az volt, hogy a földesúr emberei, a várnagyok, tiszték s más alkalmazottak a város területén nemcsak hogy nem lakhattak, hanem a város igazságszolgáltatási ügyeibe sem avatkozhattak bele. I. Mátyás király 1473-ban kelt okleveléből ismerjük e kiváltság tartalmát, s az oklevél szavaiból következtetve, ez a privilegium voltaképpen a régi szokás megrögzítése.

E kiváltság értelmében a városnak az igazságszolgáltatás tekintetében több önállósága volt, mint amennyi a földesuri községeknek és mezővárosoknak általában lenni szokott, mert bíraskodási tekintetben ekkora autonómiája a középkorban kevés földesúri helységnek volt. Természetes, hogy ezt az autonóm bíraskodási jogát a város nemcsak a középkorban, de később is féltékenyen őrizte, s a város kérelmére I. Ferdinánd király 1552-ben, majd III. Ferdinánd király 1650-ben Mátyás király eme kiváltságát mindenben megerősítették.¹ A városnak ezt a középkorból eredő privilegiumát a földesurak is többé-kevésbé tiszteletben tartották és a gönczi bírónak ispánszerű hatalmát a későbbi források is emlegetik.

Kevés tehát az, amit Göncz középkori jogéletéről tudunk, amit az idevágó adatok teljes hiányának kell tulajdonítanunk. Már sokkal bővebb és összefüggőbb képet rajzolhatunk a város ujkori jogéletéről.

Göncz város élén a mohácsi vész után, úgy mint előbb is, a bíró, illetve főbíró (judex primarius) áll, aki a melléje választott négy esküdt polgárral (hitesek, jurati cives, ministri, „polgár társaságom“-nak is nevezi őket a bíró) és nyolcz tanácsbelivel (senatorok, seniorok, tanácsbeli személyek vagy urak) kormányozza a várost. A bírót, az esküdtteket és senatorokat választották (voluntate divina creatur) még pedig a bírót az electorokként működő senatorok választották a maguk, vagy „a város társaságából“, viszont az esküdtteket és tanácsbelieket úgy látszik a város közönsége választotta.

A főbíró személyes tulajdonságairól írva vagyon, hogy „ilyen nagy, terhes tisztség viselésére alkalmas, méltó legyen, az ki Istenfélő legyen és bölcs legyen, aki minden személyválogatás nélkül“ csak a szent Isten igazságát tartja szem előtt és csak ezt szolgáltatja ki, s azután a város megmaradására visel gondot.² Ugy látszik, az, hogy a bíró a jogot ismerte-e vagy nem, lényegtelen volt.

A bíróválasztás körülbelül karácsony után, vagy ujév táján történhetett,³ s a választás után az új bírót be kellett mutatni (praesentálni) a földesurnak, aki ez alkalommal a földesurnak egy szőnyegét és egy csizmát, a földesasszonynak pedig „egy végh gallas gyolcsot“ tartozott adni. „Ezenkívül az tisztviselőknak (t. i. a földesuriaknak) az bíró amikor minemű ajándékkal és emberséggel lehet jóakarattya szerint..“ Így volt ez 1644. előtt és az évben, amikor azt is kiemelik, hogy Gönczön a bíró egyuttal az ispán.

A város és Csáky István között 1652-ben létrejött egyezmény 6. pontja erről a régi szokásról szintén megemlékszik, mondván, hogy: „Az ó és új bírák régi szokás szerint minden évben ajándékkal, adóval és az ispán fizetésével tartoznak feljönni hozzánk, holott mi olyan ispánt nem tartunk közöttük, kinek önekiek kellene fizetniük.“ Eszerint tehát az

1. A kiváltság szövege: „Ut a modo in antea nullus officialium ipsius oppidi vel eorum familiarium inter ipsos cives residentiam facere vel se ad aliqua ipsorum iudicia contra voluntatem ipsorum civium libertates et consuetudines hactenus in talibus observatas, ingerere audeat.“

2. Göncz város ltára. 1662. nov. 2. oklevél hátlapján. Városi jkv. 283-4. II

3/b. Ez a szokás a XIX. században változott. 1837-ben november 12-én, 1847-ben nov. 6-án, 1848-ban május 29-én, 1849-ben nov. 7-én, 1850-ben nov. 9-én történik a választás, illetve kinevezés.

ó-bíró, a lelépő, mutatta be az ujat, s voltaképpen itt is meg van mondva, hogy Gönczön a bíró egyúttal ispán is.³

Ez a szokás később megváltozott, mert 1690-ben a bírót a földesur confirmálja, azaz más szóval a megválasztott bírót tisztében megerősíti ugyan, de ekkor már a választásról csak írásban kell a földesurnak jelentést tenni. Tehát az ajándékozással egybekötött személyes jelentkezés kiment a divatból.

Később, úgy látszik a XVIII. század vége felé, a bíróválasztás szokása ismét változott. Egy 1828. évi feljegyzés szerint addig a szokás az volt, hogy minden esztendő végén a lelépő bíró választott egy „tribunus plebis“-t és 32 férfiút (electorokat), akik a szenátus tagjai közül kandidáltak két egyént, akik közül — a lelépő bírót is ideszámítva — a néptribun választja ki a jövő esztendei bírót és ezt megerősítés végett bejelentik az urasági tiszteknek. Ezután az új bíró a város közönségéből kiválasztja a tanácsbelieket és az esküdt polgárokat.⁴ Eszerint tehát a lelépő bírót újra meg lehetett választani. 1838-ban már az 1836. évi IX, t.-cz. 1. pontjában foglalt rendelkezésekhez képest „járásbeli főszolgabíró tettes Domonkos Sámuel úr előlülése alatt“ és a „helybeli birtokosok szavazata mellett“ választanak tisztikart, 1839-ben közfelkiáltással, 1840-ben „lárma által“, 1845—46-ban az egész város népe választ, 1849—50-ben pedig már a járási főszolgabíró nevezi ki a vezetőséget, amint ezt a város jegyzőkönyvében olvassuk.

A megválasztott bírónak a választást vagy el kellett fogadni, vagy pedig magát alapos okkal kimenteni. Aki egyiket sem cselekedte meg s a bírói tisztet ok nélkül magától elutasította, mint semultuáriust és rebelist, a földesur parancsa és a város igazsága ellen „rugódozót“ megbüntetés végett a földesur elé idézték, amint az pl. 1666-ban Barta Gergelyvel történt.⁵

Nemes ember — úgy látszik — a bírói tisztet nem volt köteles elfogadni.

A főbíró kötelessége volt a várost minden tekintetben igazgatni és a tanáccsal együtt igazságot szolgáltatni. Feladata volt pl. a város területén a rendet fenntartani, az adórovást, ti. edszedést ellenőrizni, a város vagyont rendben tartani, s arról számot adni, végrendeleti tanúkat kirendelni, a postázást intézni, fogatokat adni, a város fontos okleveleit őrizni a városi pecséttel együtt, a városba érkező vendégeknek szállást osztani, hidak, oskola, szentegyház, praedikátor ház, városi malmok, a palánk stb. karban tartására gondot viselni, a vigyázásra, a cirkálásra a lakosságot egyenlőképpen kirendelni, a földesurnak járó birságjövödelmet „hili szerint be adminisztrálni“, idegeneket a város kötelékébe fel-

3. Orsz. Levéltár : Urb. et Concr. f. 10. N° 10. Csáky ltár : CCC. fsc. 43. N° 25.

4. Minden év végén „per praesistentem judicem et senatum eligatur tribunus plebis et 32 viri qui candident ex senatu duo individua, ex quibus et praesistente giudice idem eliget pro futuro anno judicem, sine confirmationis officialibus dominalibus praesentandum. Post modum judex cum communitate eligent senatores et cives oppidanos Orsz. Levéltár : Canc. 1828 : 16295.

5. Gr. Csáky levéltár : CCC. fsc. 44. N° 14.

6. „Ego autem sexies illuc fatigando ad usum accipi den. 40, nam judex ne ovo quidem providit“ panaszkodik egyik ilyen tizedsedő 1579-ben. Orsz. Levéltár : Regesta decimarum, collus Abauj, Göncz 1579.

venni, a várost harmadik személyekkel szemben képviselni, stb. A tizedszedésre kirendelt közeg vagy közegek ellátása ellenben a város és nem a főbíró kötelessége volt, azonban úgy látszik voltak vendégszerető bírák, akik saját jó szántukból még ezeket is élelmezték.⁶

Mindezen kötelességek fejében a bíró (és a négy esküdt) régi szokás alapján⁷ élvezte a tizedmentességet és az 1644. évi urbarium is megállapítja, hogy: „Semminemű dézmával az bíró négy polgárával edgyüt, idest personae 5 nem tartoznak edgyk részére is.” A bíróságé és a bíróé a bírságjövedelem is, amiről az idézett urbarium szintén megemlékszik, mondván, hogy mivel Gönczön a bíró egyuttal ispán is, „az törvényen kívül való mindenféle bírságh az bíróé.” Ez valószínűleg azt jelenti, hogy a közigazgatási bíráskodás útján kirótt bírságok teljesen a bíróé illetik meg, mert viszont a: „Mindenféle törvényből ki ment törvényes bírságoknak, ki negyven frt., ki húz, ki tiz etc. fele az földesurnak jár, fele a tanácsnak.”⁸

Igy tehát az igazságszolgáltatás utáni jövedelem felének egy bizonyos hányada járt a bírónak. A XIX. században a bíró már rendes fizetést kap, 1846-ban ugyanis a bíró évi fizetése 40 forint, s ezenfelül mint a város quártélymestere, külön kap évi 8 forintot.⁹

A régmúlt nyugtalan időkben nem volt mindig kellemes dolog Göncz város főbírájának lenni. Különösen a XVI. században nyomorgatiák sokat a gönczi bírákat részint a földesurak, részint mások. Így 1557-ben panasz tárgyát képezte, hogy Horváth Antal regéczi várnagy a gönczi bírót elfogatta, s a bíró személyén keresztül kényszerítette az egész várost, hogy az ő várnagyi kénye-kedvéhez igazodjék, s neki szót fogadjon. Panaszlikodik a város a XVI. században a Dobókra is, akik mint a város földesurai, tekintet nélkül a város sarkalatos szabadságára, Bay János és Dorcsány Antal tiszteket 12 lóval a nyakukra küldték, s akik a város igazságszolgáltatási ügyeibe is beleavatkoztak. Dobó a bírót — írja a város egy felségfolyamodványában — már öt hónapja „in abditissimos carceres detrusit”, itt éhezletéssel, szomjaztatással macerálja („fame sitique macerat”), az esküdteket tisztükből elmozdította, s voltaképpen offiálisai tyrannizálják a várost. A bíró és az esküdtek tizedmentességét Dobó nem veszi figyelembe, s ezt tőlük könyörtelenül behajtja. 1651-ben Csáky István csukatja le a bírót és a négy esküdtet, s még királyi parancsra sem ereszti ki őket.¹⁰

Igy aztán nem lehetett csodálni, ha némelyek huzódoztak ettől a nagy megtiszteltetéstől, amint azt például 1666-ban Barta Gergely esetén láttuk.

A főbíró mellett működik főleg bíráskodás tekintetében a négy esküdt és a nyolc tanácsbeli, úgy, hogy Göncz város bírósága elsőfokú társas bíróság volt. 1689-ben pedig statutumot hoznak, hogy a lelépő bírákat és „polgár”-okat a következő évre nem szabad megválasztani, mert ezek e terhes tisztségektől mentesek.

E statutum szövege a következő:

7. Orsz. Levéltár: N. R. A. 854/10; ezenfelül az 1571, 1576, 1597, 1608, 1620. évi gönczi tizedlajstromok.

8. Orsz. Levéltár: Urb. et Conscri. f. 10. N° 10.

9. Göncz város levéltára: 1846. aug. 11.

10. Orsz. Levéltár: N. R. A. fasc. 854. N° 10. Conc. Exp. 1651. N° 3.

Anno Domini 1689. die 10. januarii.

Mi Takács Szabó András Göncz várossának mostani fűrmendere és mellettem levő becsületes seniorok, ugymint Monar Cszmadia András, Kovács Péter, Vámos Szabó János és a hozzánk köteles becsületes községbeli válogatott személyek, adgyuk emlékeztetke mindeneknek, mind mostaniaknak, mind jövődöbelieknek, hogy mi jó lelkünk ismereti szerint az bíróság és polgárságh elő állatás és választás iránt *tettünk ilyen statutomot* és állandó deliberatumct; hogy azon becsületes személyeket, kik egy esztendőben polgárságra választatnak — és azon sullyos terhet viselik, — utánna következő egy esztendőre azon becsületes polgárok közül sem bírót, sem polgárt nem választanak, hanem az bíróság és polgárságh terhes tisztitől immunitályuk; sőt ha csak magok nem kivánnák, átkozotnak¹¹ mongyuk valakik választják, mely deliberatumunkat városunk könyvében is pro futura rei veritate protocoláltunk, anno et die ut supra

Idem qui supra notati.¹²

A XVIII. század végétől kezdve Göncz város tanácsának összetétele minduntalan változik, a tisztikar folyton bővül. Így például 1780-tól kezdve a főbíró és a négy esküdt mellett nem 8, hanem 11 senator működött, akik közül — figyelemmel a város nemesi rendű lakosaira — hat nemes. Már a XVII. században emlegetnek a városok fűrmendert, (1640., 1689.) aki mindig valamelyik senator volt. 1799. óta külön városgazdai (oppidi oconomus sive fűrmender) állás van rendszeresítve. A nemességnek 1800-tól fogva külön nemesek hadnagya (ductor nobilium) van, aki mellé 1801. óta két subductor, azaz „nemesek strázsamesteri“ vagy tizedesei vannak rendelve. 1817. óta a városnak külön adószedője (perceptor quanti contributivialis vagy portionalis) is van, 1835-ben ezt az állást kettéválasztják és ekkor már külön portió és külön taxaperceptort találunk. Ezekon kívül működik még innen kezdve két határbíró, 1845. óta pedig két erdőinspector. Emellett természetesen a tanács tagjainak száma is növekszik és például 1838-ban már tíz hites tanácsost, három seniort, hat hitespolgárt és 28 községbelit is választanak, szóval a XIX. század folyamán kifejlődik a kisebb és a nagyobb tanács.

A bíró és a tanács mellé rendelve, az írásbeli teendőket a város hites jegyzője látta el, akit ugyancsak a XVII. század óta emlitenek a források, azonban nyilvánvaló, hogy a város már a XVI. század folyamán, vagy talán előbb is tartott magának jegyzőt, hiszen az oklevelek kiállítására, a jegyzőkönyvek vezetése, a város hivatalos levelezésének lebonyolítása hozzáférő, írástudó embert kívánt. Ezeket a teendőket a jegyző nem ingyen látta el, hanem részint a várostól, részint a felektől díjazást huzott. Sajnos, csak 1749-ből maradt fenn az első előttünk ismert szerződés, amelyet a város Nádaskay Györggyel a jegyzői teendők ellátása tárgyában kötött. Ez a conventió szó szerint a következőképpen hangzik:

„Anno 1749. die 24-ta martii.

Mező Göncz városának közönséges meg edgyezet akarattyal nemzetes és vitézlő Ná-

11. E szóban javítás látszik.

12. A város egy másik jegyzőkönyvében, mely törvénykönyv címen szerepel.

daskay György előkegyelme, sok kérésére az közönséges népnek attá magát ordinarius notariusának, kinek is esztendeig való fizetése lészen ez alább írt mód szerint:

1-mo. Az város malmaiból abajdócz élet cubul 12, ebből a lehetőség szerint néhányankor tisztát is

2-do. Más féll hordó cubulare bor.

3-tio. Tíz német forintok.

4-to. Örök levéltül den. 48. Szabad levéltül den. 24. Misilis levéltül den. 12. Nemzettség levéltül den 120.

Melyekért tartozik igazán és hiven a lehetőség szerint szolgálnia. Signatum die et anno, ut supra in praesentia dominorum senatorum et plebeae communitatis.

Protocolavit Andreas Nadaskay
protunc constitutus notarius mp.¹³

Ebből a szerződésből nemcsak azt látjuk, hogy Gönczön miféle oklevélnemek kiállítása volt a leggyakoribb, s hogy a missilis levél megírása volt a legolcsóbb, míg a sok utánjárást kívánó genealogiás levél a legdrágább, hanem azt is, hogy a város a saját polgáraival szemben oklevéladó fórum is volt.

Ugy látszik a város minden új nótáriussal külön szerződött, mert 1789-ben Csontos Pállal újra conventiót köt, melynek pontjai a következők: „1-mo. In parata (azaz készpénzben) lészen conventiója 40 Rénes forint, melly conventiónak bé fizetésére mégyen 23 Rénes forint az város vásári jövedelemből, az 17 Rénes forint pedig az közönséges taxából. 2-o. Életbéli fizetése hat köből gabona és egy köből gabona vetése. 3-o. Egy pár csizmára 5 márvás. 4-o. Egy boglya szénája.”¹⁴ 40 esztendő alatt tehát a jegyző készpénzbéli évi fizetése 10 forintról 40-re emelkedett, 1846-ban pedig a jegyző már évi 60 forint fizetést kapott.

A városnak természetesen vannak alsóbbrendű közigazgatási közegei is. Így pl. már a XVII. században négy kerület tart a város, „kik az hegyet kerülik”, s akik a tizedfizetés alól fel vannak mentve. Ezeket a kerületeket később büntető perekben hozott ítéletek végrehajtásánál is felhasználják. Bizonyára tart a város nemcsak 1845-ban, hanem jóval előbb is valami törvényszolga, vagy hajdú félét is, 1846-ban a városi hajdú évi fizetése tízenhat forint. Ezen kívül tart a város tanszemélyzetet, isptály- és fürdő-alkalmazottakat, a malmaiban városi molnárokat, stb.

Göncz város bírósága egykoron valószínűleg azzal a teuton joggal élt, amelyet az első telepesek régi hazájukból magukkal hoztak. Hogy a későbbi középkorban a város bírósága milyen jogot használt, nem tudjuk, de a német jog egykori uralmának még a XVI. század vége felé is van nyoma, ugyanis 1583-ban a város jegyzőkönyvében olvassuk, hogy X. Y. „zabad akarattik zerént *senkölte*k attioktól ősoktól marat örökségiöt.... attak *aiándékon senköletbe* Kár Benedöknök”¹⁵ stb. Nyilvánvaló ebből, hogy ez az egykori német joggal német nyelven való élésnek (schenken = ajándékozni) végső elvibrálása. Egyébként a XVI. században a városi jegyzőkönyv gyakran megemlékszik „az régy törwénünk”-ről, beszél „az város törüenie zerént” „városunk *megrögzött* törvénye és praxisa szerint”, „vi praxi huiusce oppidi” való eljárásról, de emellett

13. Jegyzőkönyv 279. l. 1782-ből maradt reánk a város levéltárában egy oklevél, amelyre rá van jegyezve, hogy „Levéliásért den. 24.”

14. Jegyzőkönyv: 442. l.

15. „ „ 17 l.

már említi „az ország törüenié“-t, „az wr törüeniét“, továbbá szembe vagy párhuzamba helyezi pl. „az my törüeniunk“-et „az cassai törvén“-nyel.¹⁶ Sajnos, sem a város, sem az úr törvényét a XVI. századból nem ismerjük, de azt már tudjuk, hogy mit kell az ország törvénye alatt értenünk. Ugyanis még ma is megvan a város levéltárában Werbőczy Weres Balázs által magyarra fordított Hármaskönyvének 1565-ből való s Debrecenben nyomtatott példánya, s ezt érti a város bírósága az ország törvénye alatt. Ezen kívül használta a város bírósága a tárnoki czikkeket is s ezeknek egy 1658-ban készült írott példánya szintén megvan a város levéltárában, s nagyon valószínű, hogy ezt a város az 1647. évi LXXVIII. t.-cikk 18. §-ának hatása alatt íratta le.¹⁷ Végül pedig megvan még a város levéltárában a „Jus civile sive statuta, privilegia“ stb. című 1701-ben Bártfán nyomtatott könyv egy példánya is, amelyet a város bírósága szintén használt.

Ezen kívül Göncz város tanácsának (bíróságának) volt statutum alkotási joga is, s már 1576—77-ben hoz a tanács a bor árusítására vonatkozó statutumot. „Göncz várossának egyenlő akarattal lett statutumá“-t olvassuk pl. az 1658. évi törvénykönyvben, a tárnoki cikkek után. — 1689-ben — amint már láttuk — a bíróválasztást illetőleg alkotnak egy statutumot.

Ami Werbőczy Hármaskönyvét illeti, azt nemcsak Gönczön, hanem más földesúri városban, pl. Debrecenben is használták,¹⁸ s városunkban a XVIII. század eleje óta a városi jegyzőkönyv bejegyzéseiben nyíltan is hivatkoznak nemcsak Werbőczyre, hanem még az ország törvényeire is.¹⁹

Íme tehát Göncz város bírósága a XVI. század eleje óta, eltekintve a szokásjogtól, Werbőczy Hármaskönyve, a tárnoki jog és az ország törvényei alapján ítélkezik. Lássuk most már, hogy a város bíróságának milyen volt a hatásköre és illetékessége.

Göncz város bíróságának hatásköre és illetékessége kezdetben csak polgári ügyekre és csak a város területén lakó nem nemes lakosokra terjedhetett ki. Így lehetett ez 1563-ig, amikor a város I. Ferdinánd királytól megkapta a szabad ispánságot, vagy vérhatalmat (jus gladii), még pedig minden megszorítás vagy korlátozás nélkül, úgy hogy innen kezdve a város bírósága eljár nemcsak polgári, hanem büntető ügyekben is. A városnak ezt a privilegiumát 1580-ban Rudolf király is megerősíti, s az 1644. évi urbarium elsősorban azt emeli ki, hogy a gönczi bírónak „szabad ispánságba vagyon.“ Később ismét: „Semminemű malefactorokat, foglyat, privilegiumok szerént ki nem szoktak adni, hanem magok az minemű büntetést érdemlenek, megh szokták büntettetni.“ 1695-ben Abaúj vármegye alispánja tévedett tehát, amidőn azt állította, hogy Gönczön a jus gladii a földesúré, mert bizony az a városé volt. Azonban a tévedésnek mindenesetre volt némi alapja, ugyanis 1669-ben Csáky István teljesen egyoldalulág 7 pontból álló feltételeket szab „Göncz várossának nyugodalmára s épületire.“ Ennek utolsó (7.) pontjában a földesúr a

16. Jegyzőkönyv : 1, 7, 9, 53, 54. ll.

17. A szabad kir. városok „et oppida privilegiata in ferendis judiciis legibus et constitutionibus regni utantur“, mondja e §.

18. Iványi : Debrecen és a budai jog. 33. l. és 35. l. 72. jegyzet.

19. Jegyzőkönyv : 177, 188, 228, 241. ll.

maga javára önkényesen kimondja azt is, hogy: „Az szabad ispánságot tiszteltem által sokadalmak alkalmatosságával magamnak vindicálom.”²⁰ Meglehet, hogy a földesúr ilyen önkényes alapon, abusive nemcsak sokadalmak, hanem más alkalmakkor is magának vindicálta a vérhatalmat, s azt a város privilegiumai sérelmére gyakorolta is. Ebből alakulhatott ki a XVII. század végén az a teljesen téves vélemény, hogy ez a jog Gönczön a földesurat illeti. 1734-ben Abauj vármegyének Gönczön tartott közgyűlésén szintén szóba kerül a város vérhatalmi joga, s a vármegye átír Csáky Zsigmond földesúrhoz, hogy mivel „Göncz várossa szörnyen vindikálja magának” egy jus gladii privilegium létezését, s mivel most már abusive jus gladii-vel élni nem szabad, a város a szóbanforgó kiváltságlevelet mutassa be. Látni ebből is, hogy a földesúr tényleg élt e joggal abusive, elannyira, hogy lassan elhomályosodott az a tudat, hogy ez a jog völlaképpen a várost illeti meg. Csáky a vármegye átiratára ugyan azt válaszolja, hogy Göncznek „semmi ollyas privilegiumát de jure gladii nem ismérem”, de azért a várostól mégis elkéri a kiváltságlevelet.²¹ Ugy látszik, hogy a város a kérdéses oklevelet levelesládájából előkereste és be is mutatta, mert az 1772. évi urbarium 3. pontja nemcsak az 1563. évi privilegium létezéséről tesz tanúságot, hanem azt is kiemeli, hogy ezzel a szabadsággal a göncziek ma is élnek. (In cuius usu hodi edum existunt.) És hogy a város a vérhatalmi joggal tényleg élt, azt bizonyítja, hogy 1627-től kezdve a határában levő „törvényfát”, azaz akasztófát a források gyakran emlegetik.²²

A XVI. században a török elől menekülő nemesség — mint tudjuk — Gönczön is szívesen megtelepedett. A nemesség nagyobb számú bevándorlása azonban nem tetszett a város közönségének, mert hiszen a városi élet előnyeit élvező nemesség a terhek viseléséből nem vette ki részét. A város védekezni óhajtván a nemesség bevándorlása ellen, 1588-ban felségfolyamodványban olyan privilegiumot kér a királytól, amelyben a nemeseknek megtiltáná, a házak vételét, a város határában levő ingatlanok adómentesítését, viszont kötelezettnének a nemesek a város terheinek viselésében való részvételre. Más szóval a város a királytól a gönczi nemesség tulajdonszerzési jogának privilegium alapján való megszorítását kérte. A város e folyamodványát Ernő főherceg véleményadás végett megküldi a szepesi kamarának, amely Göncz kérelmét nemcsak a magyar törvényekbe, hanem az emberiségbe ütközőnek is találván, annak elutasítását javasolja. Azonban a felség úgy látszik más véleményen volt, mint a kamara. Ugyanis Rudolf király 1589. április 18-án Prágában kelt privilegiumában, ha nem is szorítja meg a nemesek tulajdonszerzési jogát, mégis Göncz város közönsége panaszát meghallgatva elrendeli, hogy mindazon menekült személyszerinti és leveles (armalista) nemesek, akik Gönczön ingatlannal bírnak, tekintet nélkül nemesi előjogaikra, a város tanácsának hatósága alá tartoznak és az ingatlanaiuk után járó mindenféle adót, terhet éppúgy kötelesek fizetni, mint Göncz nem nemes lakói.

E privilegiumban tehát a király áttöri azt az elvet, amely Werbőczy

20. Göncz ltára: 1669. aug. 23.

21. Csáki ltár: CCC. fasc. 44. N° 23.

22. Jegyzőkönyv: 79, 81, 90, 98. II. Orsz. Ltár: N. R. A. 1758/30.

Hármaskönyvének I. rész 9. czim 4. és 5. §-ában van lefektetve. Tudta ezt úgy látszik a gönczi nemesség is és igyekezett ez alól a reá nézve sérelmes privilegium alól kibujni, nem engedelmeskedik a gönczi bírónak, úgy hogy emiatt a város és a nemesség közt per is támadt, amelyet 1626-ban Dráveczki Tluk Sámuel szepesi alispán, Petróczy Bertalan szolgabíró, Máriássy Pál esküdt ülnök és társaik mint választott bírák intéztek el és ezek a nemes arbiterek a gönczi nemeseket a Rudolf-féle privilegium értelmében kötelezik arra, hogy a gönczi bírónak engedelmeskedjenek, ha pedig valamelyik ezt nem tenné, akkor a bíró kényszerítheti őt erre és ha ez sem használ, akkor a földesúr az ilyen nemest távolítsa el a városból.²³ Úgy látszik, hogy a választott bíróság ítélete sem érte el azt a hatást, amelyet a göncziek szerettek volna, úgy, hogy kénytelenek voltak megint csak a királyhoz fordulni. II. Ferdinánd király 1630. február 16-án Bécsben kelt parancsában utasítja is Eszterházy Miklós-nádort és a többi országos főbíró, hogy a Gönczön lakó nemeseket a város bírának való engedelmességre és a polgári terhek viselésére zorítsák.

1644-ben Rákóczi György erdélyi fejedelem is kénytelen a gönczi nemesség teherviselési kérdésével foglalkozni és elrendeli, hogy azok a gönczi nemesség, akik civilis fundust bírnak, a régi privilegiumok értelmében teherviselésre, szolgálatra, rovásra, adófizetésre vannak kötelezve, aki nem akarja kötelességét teljesíteni, azt a bíró birságolhatja, aki pedig ennek sem enged, annak háza megbecsültetvén, földesúr hírvél kifitézik (azaz más szóval ingatlanát kisajátítják) és a városból eltávolítják.²⁴ Ez a privilegium a gönczi főbírónak a nemesség feletti illetékességét tehát szintén elismeri.

A város köztörténetéből tudjuk már, hogy gróf Csáky István és a göncziek közt az évi 2000 forintnyi adófizetés miatt dúló harc 1652-ben egy egyezséggel végződött, amelynek 12. pontjában szó van a gönczi nemességről is, s ebben a földesúr a város és a nemesség közti jogviszonyt tüzetesen kifejti. Eszerint tehát: „A gönczi nemesség, mivel paraszti telken laknak, a paraszti telkek alól fel nem menthetők. Tartoznak a gönczi bíró előtt per esetén compareálni és azoktól törvényt venni. Minden közönséges jóra nézendő dologban, hidak csinálásában, iskola, prédikátor, szentegyház, palánk építésben, felvigyázás és czirkálásokban vélek egyet érteni tartoznak. Főben járó dolgokban pedig a bíró, ha „*az véren in flagranti*“ a nemes embert nem találják, házára nem küldhet, sem nem mehet és onnét ki nem vonatta, fogságában sem vitetheti, törvényt reá nem láthat nemesi praerogatívájának sérelmével, marhájából, mely res mobilisnak comperiáltatik, senkinek kiáltására executiót nem tehet, mivel a nemes ember személye és res mobilis jurisdictio civili non subja-cent vigore articuli 78. anni 1647. Nemes ember szabadon jöhet be a városba, vagy mehet el onnan. Azon annalistá nemesség, akik a mi (t. i. Csáky) jobbágyaink fiai és a mi praedecessorink engedelme nélkül kapták az armálist, az 1630. évi 30. t.-cz. értelmében jurisdictio nostrae subsint, nem is engedünk azoknak a mi praejudiciumunkkal nemesi sza-

23. Gr. Csáky Itár: CCC. fasc. 43. N° 2.

24. Göncz város Itára: Orsz. Itár: Conc. Exp. 1630. N° 47; Korponay: I. m. II. 240-2.; gr. Csáky It.: CCC. fasc. 43. N° 3. és 12.

badságot és akarattya szerint való vándorlást. hanem helyben való lakásokat és a rájuk limitált taxákat esztendőről esztendőre praestállják. Minden nemes, aki borból, buzából kilencedet ad, tartozik annak vecturájával is, úgy mint azelőtt, „mert senki sem köteles arra, hogy más ember terhét hordozza”, viszont a nemesség sem köteles a parasztok tizedének vecturájára. A nemes emberek, lefizetvén a taxát, minden nemesi praerogativájukkal élhetnek. A dézmásoknak tartozandó szokott gazdálkodásban arányosan vegyenek részt a nemesek is. A vendégek „szállítását”²⁵ illetőleg, hogy irigységből csak a nemességre szállítsa a bíró, azt nem szenvedhetjük, hanem más városok rendes, jó szokása szerint a városba érkező vendégnek a bíró osszon szállást és mindenki egyaránt vegyen részt a szállásadásban. „Nemes ember a város szöllejenek építésére nem tartozik se Gönczön, se Mádon, de a malom építésére reá mennyenek, mivel ecclesiájokat a malmok jövedelméből tartják és az commune bonum.”²⁶

Mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy ez az egyezés igyekszik a királyi privilegiumok tartalmával is, meg az országos törvényekkel is összhangban lenni. Az egyezés az egyenlő teherviselés elvét hangoztatja, azonban a gönczi főbírónak a nemesek felett való illetékességét igyekszik a 1647. évi 78. t.-cz. 5. §-ában foglalt rendelkezések figyelembe vételével lehetőleg a nemesek szabadságának tiszteletben tartásával szabályozni. A földesúr a város bírájának a nemesek feletti illetékességét csak polgári ügyekben — és nem főbenjáró bűnügyekben — hallgatólag, főbenjáró bűnügyekben pedig tettenkapás esetére nyíltan maga is elismeri.

A bírónak a nemesek feletti közigazgatási hatóságát az 1690. évi urbéri egyezés is elismeri, amidőn a 11. pontban ki mondja, hogy „ha véletlenül a városban tűz támad, annak megoltására minden nemes, az exemptus is tartozik concurrálni 12 frt. birság terhe alatt per officialem vel iudicem desumenda.”²⁷

Az armalista nemesekkel szemben elfoglalt földesúri álláspont teljesen megfelel az 1630. évi 30. t.-cz. 4. §-ában lévő rendelkezésnek.

Mindezekhez képest Göncz város bíróságának illetékessége kiterjedt a város területén lakó minden nem nemes emberre, azután a paraszti telkeken lakó nemesekre a fenti megszorításokkal, olyan armalista nemesekre pedig, akik az 1630. évi 30. t.-cz. 4. §-ának rendelkezése alá estek, minden megszorítás nélkül. Ezenfelül illetékes a város bírósága azon idegenek felett, akik ezt az illetékességet kénytelenek voltak elismerni azzal, hogy a város törvényszékéhez beadták keresetüket, ugyanis Gönczön is uralkodó volt az az elv, hogy az alperes bírósága az illetékes. Illetékes esetleg idegenek felett a város bírósága akkor is, ha a per tárgya, pl. valamely idegen ingatlana, a város területén feküdt.²⁸ Így volt ez polgári ügyekben. Büntető ügyekben természetesen a város bíróságának

25. T. i. elszállásolását.

26. Gr. Csáky Ltár: CCC. fasc. 43. N° 25.

27. Orsz. Ltár: Helyit. Urbar. Tabellák: Göncz.

28. Így pl.: 1676. aug. 27-én az abaujmegyci Korlátfalván lakó Héczei Ferencné Nagy Erzsébet citáltatja a gönczi főbíróval a Kassán lakó nemes és nemzeti Gyarmati János uramat „mezeő Göncz városában lévő háza mellé”, melyet hogy milyen joron bír ökegyelmé Gyarmati János uram, doceálja stb. Orsz. Ltár; Tagányi-fele pecsétyjütemény.

illetékessége elsősorban a város polgárait terjedt ki. Ugy hogy pl. nem volt illetékes Göncz bírósága bűnügyekben azokkal a diákokkal szemben, akik a Gönczre menekült sárospataki iskolában tanultak és akik az iskola területén belül (de csakis itt) követtek el valami féle kihágást. Az ilyenekkel szemben való eljárásra, úgy látszik, a pataki iskola hatósága volt illetékes. Azonban természetes, hogy e diákok polgári pereit, vagy az iskolán kívül elkövetett kihágásait már a gönczi tanács elbírálása alá tartoztak.

A város bíróságának illetékességét topographikus szempontból vizsgálva, az általában kiterjedt a város egész területére. Kérdés, mit kell jogilag a város területe és annak részei alatt értenünk, azaz más szóval le kell írunk a város jogtopographiáját.²⁹

Göncz középkori jogtopographiájáról csak annyit tudunk, hogy volt a városban egy Szent Egyedhez címzett templom, Mátyás király engedélyével épített malom, egy másik malom pedig a Hernádon. A XVI. században már a város, főleg az adókezelés szempontjából³⁰ négy fertályra, vagy kerületre [quartale, processus, fertáli, járáss (1595.)] volt osztva, s úgy látszik, ehhez képest esett minden fertályra, vagy kerületre egy esküdt és két senator.

A város középületei a templomon, iskolán, paplakon, városházán, megyeházán kívül valának például a földesúr kúriája is, melyről a XVII. századból maradt reánk bővebb följegyzés. Eszerint a földesúr háza voltaképpen valami hatalmas major lehetett, amely palánkkal volt körül kerítve, a palánkon pedig „öreg kapu” volt. Volt itt a város által épített 70 lóra istálló is és „a szolgák és udvarbírák, ha alájöttek”, (t. i. Szepes várából) ide szálltak és valószínűleg itt szállt meg, ha Gönczre jött, maga a földesúr is.³¹

Középület számba ment már talán a középkorban is meglévő városi szegényház (ispotály, espitál, ispitály, hospitalis) amelyben elhelyezett szűkölködő szegények felsegélyezésére adja a városnak 1556-ban Izabella királyné a lerombolt Szent Katalin páloskolostort és tartozékait. Megvan ez az „ispitály” a XVII. században is, 1627-ben Melda Szigyártó Bálint, 1631-ben pedig Szöcs Benedekné végrendeleteikben emlékeznek meg róla. 1640-ben leégett, de újra felépítették, s még 1729-ben is említik a források.³² Volt ezenkívül, valószínűleg a város felső részén kibuzgó melegvizű patak felhasználásával készült fürdőház (vaporarium, balneum) melyből, amint már tudjuk, a XVI. század második felében Dobó emberei istállót csináltak. Ez a fürdőintézet megvolt a múlt század hatvanas éveiben is.³³

Volt még azután bor és sör „korczoma”, sernevelő, azaz főzőház, pálinkafőző, amelyek részint a városé, részint a földesuré voltak, a mésszárócéhnek mésszárszéke volt, az egykori középkori két malomból idővel öt lett, köztük a Hársas- és Középmalom. Az öt malom közül három a

29. Ez alatt értem azt, amit a németek *Rechtstopographie*-nak neveznek.

30. A bor- és gabonatizedet is fertályonként szedték be.

31. Csáky Itár: CCC. 43/17.

32. Városi jkv. 80, 84, 93, 238. ll.

33. „Parva stuba seu vaporarium”, „balneum”. Orsz. Ltár: N. R. A. 472/34; 854/10, M. N. Múzeum kézirattár: Fol. Hung 1114.

földesúré, kettő az egyházé volt.

Ami magának a városnak topographiáját illeti, ez egykoron a közép vagy piac uccából, azután a kis szer vagy kis sorból és magos sorból állott. A piacnak megkülönböztették napkeleti és napnyugati sorát, a város felső része fölvég vagy „felső hustát”, alsó része pedig alvég néven fordul elő. Amidőn a XVI. század második felében a török Göncz környékét már nagyon nyugtalanítja, a város ez ellen védekezni próbál és *palánkkal* övezi magát, amelyen két láncokkal és lakatokkal lezárható *kapu* volt, a város alsó és felső végén. „Az gönczi város végén való kapu”-t már 1612-ben emlegetik, nyilvánvaló tehát, hogy ekkor már palánknak is kellett lennie. 1640-ben a felső kapunál (tehát kettő volt) keletkező tűzvészben a palánk egyrésze is megégett. 1651—52. körül történt zavargások alkalmával állítólag a bírák küldték az embereket „hamar az kapukra”, tehát ezeknek elállítására. 1666-ban Krisztián Mihály egy „az palánk” mellett lévő pincéjéről végrendelkezik. A palánk karbantartása egyébként a város lakóinak terhe volt és midőn a XVII. század végén a török vész elmúltával a palánk pusztulni kezdett, gróf Csáky István, a földesúr elrendeli, hogy kiki a maga palánk részét 24 forint birság terhe alatt csinálja meg, mert „az város palánkjának elromlása és pusztulása miatt az farkasok és másféle vadak miá, sőt tolvajok miá is az városban főképpen az marháknban nem kevés kár eshetik.” Ugyanekkor a földesúr arról is intézkedik, hogy ha kik a maguk élését a dézsma behordása előtt a bíró híre nélkül behordanák „és az lakatot szokások szerint az kapukról levernék, vagy a láncokat levágnák”, ott talált javaikat el kell kobozni.³⁶ 1691-ben a város felső végén levő kapu neve: Bányai kapu. 1698-ban a felső kapunál a palánk mellett levő földet, 1740-ben pedig a palánkon kívüli temetőt említi a jegyzőkönyv, s a palánk megvolt még 1826-ban is, mert egy hivatalos irás ekkor még „fundis extra *cincturam* oppidi silitis” beszél.³⁶

A város külsőségeinek, határának topographiája jogtörténeli szempontból szintén nem közömbös, hiszen az ingatlanok forgalmáról felvett okleveleknek, jegyzőkönyvi bejegyzéseknek pontosan meg kell jelölni, hogy a szóbanforgó ingatlan a határ melyik részében, miféle dűlőben, hol fekszik. Amint tudjuk, a dűlőnevek egy része még a XVIII.—XIX. században is megőrizte Göncz egykori német telep voltának emlékét. Így pl. az egykori Steinberg, Stimberg, Istinberk, Strinberg, Istenberk, Astenberk névre torzult, a Katzenwinckel-ből Kaczenköl, Kaczenkely, Kaczenkel lett. A város egykori vízsonfehéritő helyének emlékét a „Bleichön való szöllő”, Blehi név őrizte meg. Német eredetűek még az Igély, Kubulyberk, Kubolberk, Kobulyberk, Kubolybergh, Henkel, Planka, Zeifen dűlőnevek, viszont szlávos hangzású a Henkina, Hynkina, Horonkik, Horomkö név.

Természetesen a XVI.—XVIII. században a gönczi dűlőnevek túlnyomó többsége magyar. Így pl. Akasztó, vagy törvényfánál való rétek, Alsórétek, Alsómezők, Alsópatakszer, Árok melléki szőlők, Árok mellett

35. Archaeologiai Értesítő 1907. (XXVIII.) évf. 374. l. Hadtört. Közl. 1913. (XIV.) évf. 610. l. — Gr. Csáki István: CCC. 44/3; Városi jkv.: 93. l.; Orsz. Ltár: N. R. A. 1758/30. Helyt. urb. tabellák: Göncz.

36. Jky, 150, 161, II. Orsz. Ltár: Canc; 1826: 13061.

lévő Középhegy, Balázsvölgye, Bányai ut melletti földek, Báránkut, Első híd melletti földek, Erdő alatt lévő rétek, Eresztevény feletti parochiális földek, Felsőrétek, Felsőmezők, Felső kender földek, Gazka, Görbő vagy Görbető, Gyilkoskő, Halasó, Hársas, Határszöllők, Heczei gyalogút mellett, Hellie völgy, Hidszeg, Hosszú rét, Kassai út melletti földek, Kerek-hegy, Király útja, Kismező, Kőhid pataka, Kőhid, Kőszörű, vagy Kűszürű rév, Közép dülő, Lúd domb a város végén, Lyuk szöllő, Melegvizi kismező, Mezőszéli szöllők sora, Nagyút, Ópataka, Oroszdomb, Oroszkút, Pataki kert, Pataki szar, Pesli ortvány, Potyogó, Rigómezők sora, Ruzskai vagy Ruzski út és szer, Sév, Szegh rét, Tamok deák ortványa, Tamok szőlőhegy, Temető, Turócz errei közti rétek, Város réte, Verem, Vörös-hegy, Vörös Estván szögi, Zsujtai domb, Zsujtai ut mellett, stb. A város erdeinek nevei voltak: Agh Szylas, Berek, Borsós hegy, Eresztevény, Gyermegded, Nagyerdő, Szabad Berek stb.³⁷

Ezekre a területekre terjed tehát a város bíróságának illetékessége és hatásköre, e területeken idegen hatóság csak a gönczi bíró „hírével és engedelmébül” járhatott el, mint ahogy pl. egy izben a zemplénmegyei Arlóról való Hajnal István jobbágyot, aki a portióval megszökött és a gönczi vásáron reáakadtak, csak a főbíró, Berge István engedélyével foghatta el a kiküldött vármegyei esküdt. A Werbőczy Hármaskönyve a tárnoki, kassai, földesúri jog alapján ítélkező gönczi bíróság ítéletei a város jegyzőkönyvében 1559-től fogva *magyar nyelven* bejegyeztetvén, próbáljuk meg eme forrás alapján Göncz szabadalmas mezőváros egykori jogát, ha csak töredékesen is, rekonstruálni.

a.) A személyek joga.

Göncz szabadalmas mezővárosban *jogképes* volt mindenki, lett legyen az illető akár férfi, akár nő, akár nemes,³⁸ akár a város polgára, akár idegen. Így pl. a kassai, telkibányai, zsujtai, lizskai, eperjesi, debreceni stb. lakosok, vagy „városunkban idegen”-ek lehettek Gönczön jogok alanyai, sőt jogképesek a külföldiek is, mint ahogy az volt pl. a lengyelországi Sirináról való Malanocki Kristófné, vagy Kozlovecz Simon lengyel³⁹ és mások. Jogképesek Gönczön a szolgák is, aminthogy pl. a Miskolczról Gönczre származott Füzi János szolga ingatlant szerez és perel. Jogképesek nemcsak a természetes, hanem jogi személyek is, így pl. maga Göncz város, melyet a bíró, vagy pedig a céhek, amelyeket a céhmesterek, vagy teljhatalmú plenipotentiáriusok képviseltek, mint ahogy pl. a szabó céhnek Kocsis Szabó András céhmester volt a plenipotentiáriusa, de szerepel a gönczi tanács előtt pl. a miskolczi szűcs, a kassai és rozsnyai mézeskalácsos, a jászai csizmadia stb. céh is.⁴⁰

Láttuk már, hogy a jogképességet néha korlátozni igyekeznek, s előfordult egy izben (1583.) az is, hogy a város Zelős Pál káplánnak fiskális okokból megtiltja egy ház megszerzését, azaz más szóval Pált tu-

37. Jkv.: 5, 8, 16, 25, 27, 31, 54, 59, 63, 79-81, 90, 98-99, 129, 134, 164, 217, 245, 252, 261, 270, 271, 276, 277, 281, 282, 291. II.

38. A nemesek tulajdonszerzése megszorítására irányuló törekvésről fentebb volt szó, 39. Jkv. 71, 165. II., 1678 évi tkv. melletti bejegyzések.

40. Jkv. 63-4, 200, 222, 229, 280, stb. II.

lajdonszerzési jogában korlátozza azért, nehogy a városban az adómentes házak száma szaporodjék.⁴¹

Habár a jogképesség szempontjából nem is volt gönczi polgár és idegen között különbség, mégis egyrészt a földesúri terhek enyhébb volta, másrészt az ingatlan (tulajdon) szerzés lehetősége szempontjából a göncziek kedvezőbb helyzetben voltak. Ugyanis a göncziek 1. földesuruknak sem szántással, sem kapálással, sem aratással, sem takarással, sem marhával, azaz sem kézi, sem ígás robottal soha,⁴² hanem csak adózással (melynek összege limitálva volt) s egyházi tizeddel és kilenceddel tartoztak. 2. Gönczön jobbágytelek nem volt, az ingatlan szabad volt, azaz szabad forgalom tárgyát képezte, azt a város lakói, s mások is tulajdonul megszerezhették, amint ezt az 1772. évi urbárium 6. pontja világosan ki is fejezi, mondván: „In oppido hoc sessionales terrae aut prata nulla absolute reperuntur, cum omnia haec liberae emptioni et venditioni exposita sint ab immemorabili et ideo magna est inaequalitas fundorum ac confusus status extravillani possessorii.” Ez utóbbi nem is csoda, mert hiszen akkor még telekkönyvek nem voltak s a városi jegyzőkönyv hiányos feljegyzéseiben bizni nem lehetett. Gönczön tehát régi idő óta az ingatlan szabad forgalom tárgyát képezte, ennek következménye volt az ingatlanok egyenlőtlen eloszlása és a külső telkekben való zavar és confusió.

A fentemlített két gazdasági ok önmagában is elég volt ahhoz, hogy a környékbeli jobbágyokat Gönczre csábítsa. Sajnos, a XVI. századból nincsenek adataink arra, hogy milyen módozatok és feltételek mellett lehetett valaki Göncz polgára, de már a XVII. században erre sok adatunk van. Ezek szerint, ha valaki magát „az város társaságába” be akarta adni, annak mindenek előtt le kellett fizetni „az város igasságát”, azaz hat forint felvételi díjat, ezenkívül „hogyha földesurától valami búsulása lönne, avagy penigh valami kinrül való adóssága volna, az beöczülleteős város efféle búsulást nem vállal magára.”⁴³ Tehát, ha valaki nem deposito iusto terregio vették volna fel magát, s emiatt a volt földesura részéről támadás érte, a város nem védte őt a földesúr ellen. Így volt ez 1805-ig. Ekkor a város és a földesúr közösen egy statutumot hoztak, amely a város kötelekébe való felvételt megszorította úgy, hogy ezután csak olyan vidékit vagy jövevényt vesznek fel, akinek a város határában ingatlana volt. A statutum ezt indokolja is, s a statutum szövege így hangzik:

„Anno 1805. die 7ma martii.

Elvégeztetett a méltóságos földesuraság és az közönséges város megegyezett akarattával, hogy mostantul fogva s ennek után: a semmi vid' ki és jövevényembereket, akiknek semmi örökségük nincsen Göncz városunk határában, lakóul az olyan embereket befogadni és helyet nekik adni senki ne merészellen, hogy az olyan hányt-vetett emberek által, a városunkba minden nemő helytelenül fölkelt és praxisba bevett halhatatlan drágaság ennek után: na ne uralkodhasson, az olyanok által városunk, erdeink, mezeink, réteink, szőlőhegyeink

41. Jkv. 18. l. A város ingatlanokat vásárol, vagy pl.: a bíró „Lakatos Mihály uram mint magistratus, protestál.”

42. Orsz. Ltár: U. et C. 10/10, 26/75, 102/31.

43. Jkv. 51. l.

békességben, csendességben megmaradhassanak, ezt pro futura securitate et cautela akarta a nemes város improthcollátatni. Signatum in oppido Göncz, die annove ut supra.
 Inprothcollatum per me iuratum
 notarium Georgium Szekeres mp.

Város főbírája Bártfai András mp.
 Nemes Vas József hadnagy mp.
 Rabkay József mp.
 és a többi.⁴⁴

Ami a *cselekvőképességet* illeti, azt, mint mindenütt, úgy Gönczön is befolyásolta mindenekelőtt a *kor*. — Werbőczy szerint jobbágyoknál a törvényes kor a betöltött 12 életévvel kezdődik,⁴⁵ a 12 éven aluli gyermek tehát cselekvőképtelen. Göncz jegyzőkönyvében nincs pontos adatunk arra, hogy itt a törvényes kor melyik életévvel kezdődött, mert pl. a 13 éves Hosszu András 20 éves István bátyja képviseli egy jogügyletben, viszont Szapu András és neje Kócsár Erzsébet mostoha *fiacskája* Morvai Istók maga végrendelkezik. Egy jogügyletkötésnél a legitima aetasu Szabó István mellett atyja is jelen van.⁴⁶ A cselekvőképtelen gyermekeket a jegyzőkönyv „neveletlen gyermekek”-nek, „neveletlen árvák”-nak nevezi, akik cselekvőképesek akkor lesznek, ha „Isten feől neveli” őket, ha „jobban föl nevekődnek”, ha „megnevekedőnek és ereiök lézen” és „neveletlen” a gyermek vagy árva mindaddig, „amíg magáru gondot nem visel.” Azt tehát, hogy 12 vagy 14 éves korukban lesznek-e a fiúk és leányok törvényes koruk, a forrásokból eldönteni nem lehet. Azt a gyermeket, aki már elérte a legitima aetas-t, azaz már nem „neveletlen”, hanem törvényes korú, a jegyzőkönyv ifjú-nak, „iffiú legény”-nek nevezi, az „ember korba” való jutás pedig a nagykorúság elérésének a kifejezése. „Az leány Margitt fell nevekedvén és az Isten ember korban juttatván” mondja pl. a jegyzőkönyv,⁴⁷ amiből nyilvánvaló, hogy a törvényes korba jutást a felnevekedéssel, a nagykorúság elérését pedig emberkorba jutással akarja kifejezni.

Természetes személyeknél a *nem cselekvőképesség* tekintetében Gönczön különbséget nem okozott, ellenben a cselekvőképességhez megkivántatott az „épp” elme, az „élő” testben és egészséges állapotban” létel,⁴⁸ továbbá befolyásolta még a cselekvőképességet a *kényszer*, mert hiszen erőszak alkalmazásával kikényszerített cselekvés jogilag nem is cselekvés, hanem csak látszat. Éppen ezért jogügyletek bevállásánál (fassio) gyakran olvassuk, hogy az illető hangsúlyozza, hogy a maga „zabad akarattia zeréni” és „senki nem kényszerítéséből” hajtotta végre az ilyen, vagy olyan jogi következményekkel járó cselekményt.⁴⁹

b.) Dolgi jog.

Ami a dolgot (res) illeti, ezt a források Gönczön örökségnek, javaknak, jószágoknak, később vagyonnak, marhának, portékának nevezik. A dolgokat jogi szempontokból Gönczön is többféleképpen osztályozzák. A leggyakoribb az ingó és ingatlan dolog közti megkülön-

44. Az 1658. évi törvénykönyv után jkv.-beli bejegyzés.

45. III. R 30 cím, 4. §.

46. Jkv. 197, 292. II., 1658. tvkvb. 1687. II. 24-én kelt bejegyzés.

47. 29. l.

48. Jkv. 59, 157. l.

49. „ 5, 32, 48, 91, 97, stb. l.

böztetés s Gönczön is beszélnek „ingó binghó” és ingatlan marháról, ingó és álló jószágról, vagy röviden ingó és ingatlanról. Az ingallant Gönczön, valószínűleg Werbőczy hatása alatt,⁵⁰ „örökség”-nek is nevezik, nyilvánvaló tehát, hogy a család alapja itt is az ingatlan volt. Gönczön a források következetesen föld-, ház-, szőlő-, rét stb. „örökség”-ről s ezzel szemben „ingó pénz”-ről, ezüst marháról, ingó jószágról, házbeli portékáról stb. beszélnek.⁵¹

Ehez képest ingó vagyon volt: elsősorban a pénz, azután ékszer, ruha, házi butorzat, gazdasági eszközök, állatok, termény stb.

Ingatlan: a ház, bolt, udvar, házhely, házülés, csürhely, telek, sövény, kerítés, gazdasági épületek, kert, gyümölcs, szántóföld, vetés,⁵² rét, erdő, szőlő stb.

Felosztják a javakat földolgozókra és tartozékokra, mint ahogy pl. említik a házat, mint földolgot s tartozékait, s ezek a csür, veteményes kert, gyümölcsös, pincze, padlás stb., azután a szőlőt, mint földolgot pertinentiáival, azaz minden „ahoz tartozó mesgyéjével, szabad vízárkáival, szabad szedőhelyével, szabad szeker és gyalog uttiával.”⁵³

Ismeri a gönczi jog az öröklött és szerzett vagyon fogalmát is. Az „egíwt zörzöt” örökséget, a „lölt”, „kereset” javakat szembe állítja az őstől maradt javakkal. Beszélnek Gönczön „őstől maradt pénz”-ről, per successionem eleirül reá szállott ingatlanról és „szabad pénzen vett” örökségről.⁵⁴

Emlegeti forrásunk a gyümölcsöt, a fructus-t is a szó magánjogi értelmében pl. van szó a szőlő fructus-áról, a mustról, borról.⁵⁵

A teleknek vagy háznak, általában az ingatlanok a fekvését, nagyságát, terjedelmét szokás volt lehetőleg pontosan meghatározni, főleg akkor, ha forgalomba került. A ház és háztelek fekvését rendszerint ucca, sor és a szomszédok szerint határozták meg, mondván, hogy ez vagy az a ház pl. Göncz város piacán, a napnyugati soron, alúl X, felül Y uramék házoknak szomszédságokban fekszik, vagy X vagy Y pusztá házhely Molnár Jakab „odvarán” vagyon.

A város határában levő földeknél mindig meg kellett a dülőt, amelyben feküdt, nevezni, azután a szomszédokat, mondván pl. hogy X szőlő v. szántó az Eresztevényre járó szántóföldek közt, a Gyilkos kövön alól, vagy a felső kapunál a palánk mellett, ezen és ezen szomszédok földjei közt fekszik. Ilyen rendszer mellett nem csoda, ha Hillai Mihály a tanács előtt kijelenti, hogy földjeit megszántotta volna, „ha tudta volna *hun legyenek*.”⁵⁶

A külsőségi telkeket szokás volt mérni is, de nem a Werbőczy I. rész 133. cimbén közzétett hosszmértékkel, hanem lépéssel, mondván, hogy X szőlő vagy szántó 4, 6, 8, 12 stb. lépés. Már határozatlanabb volt, ha pl. azt mondták, hogy 12 köböl vetés alá való szántóföld.⁵⁷ Ké-

50. III. rész 14. cím.

51. Jkv. 16, 20, 40, 92, 97, 99, 137, 184. stb. II.

52. A zöld vetést, a buza vetést, mint ingatlant említi a jkv. 163, 178. I., 182. I.

53. Jkv. 172. I., 182. I.

54. „ 16, 20. II.

55. „ 149. I.

56. „ 77, 79, 151, 161. II. 1658. évi jkv., 1687. jul. 7. bej.

57. „ 155 I.

sőbb szapus és köblös földekről (pl. tíz szapus vagy két köblös föld) beszélnek a források. Ha a telek egészen kicsiny volt, akkor forrásunk rendszerint „falat”, vagy „kis falatka” szőlőről, szántóról stb. beszél.⁵⁸

Az ingatlanokat szokás volt a város hatóságával, tehát közbecsű utján megbecsültetni. Így becsüli pl. 1559-ben a város hatósága a Horonkik nevű szőlőt 225 frtra. 1627-ben az egész tanács kiszáll egy pusztára háztelekre, s 23 frt. 40 dénárba becsüli. Majd Herczeg Mihály uram kérésére száll ki az egész tanács egy ház „megbecsülésére, mellyet is rend szerént megjárván házat, boltot, pincés házat, udvart és csürhelyet mostani romlott állapottyokban jó lelkiesmértünk szerént becsültük rend szerént, amint következik” 72 frtra. A becslésnél tehát, mely a tanács hivatalos kötelessége volt, ugyancsak alaposan megvizsgálják az értékelés alá kerülő ingatlant. Laki Márton uram kérelmére annak házához „tisztünk és hites kötelességünk szerént elmentünk” — mondja a tanács — és azt 7 frtra becsültük. Az így végrehajtott közbecsű az ingatlanok törvényesen megállapított becsértékét adta.⁵⁹

Tudjuk, hogy Göncz polgárai urbáriumuk értelmében a város területén lévő ingatlanokat *tulajdonképpen* is megszerezhettek. A tulajdon fogalmát forrásunk: az „örökös birodalmul” való megszerzés szavakkal fejezi ki, vagy pl. így, hogy „az törvény Bérös Pétert és az w maradékit örökösítette az Kóró rétébe,” vagy: „örökösítötte. . . fiurul fiúra”, azaz *jure perpetuo*. Azután előfordul ez a kifejezés: bírni „örökösen fiurul fiúra, nemzetségrül nemzetségre”, vagy „bírhassák és bíriák ő kegyelmek, mint örökös és örökön megvelt házhelyeket”, vagy „bíriák ő kegyelmek. . . mint saját örökjöket fiurul fiura, leányrul leányra, nemzet-ségrül nemzetségre irrevocabiliter”, vagy: bírni „*jure perennali in perpetuum*”.⁶⁰ Mint egykoron nálunk általában, úgy Gönczön sem volt a tulajdon fogalmára megfelelő kifejezés, hanem azt körülírták s igyekeztek azt hosszas és visszavonhatatlan birtoklással megjelölni, ahol a hangsúly tehát a *jus perpetuum*-on és az *irrevocabiliter*-en van. Ehez képest Gönczön a tulajdon és a birtok közti különbséget is pl. úgy fejezik ki, hogy az örökös (azaz tulajdonban lévő) földet szembe állítják a „zálogos” (tehát csak birtokban lévő) földdel.⁶¹ Később már a „saját föld”, „saját tulajdon”⁶² „tulajdon sajátjává lött” kifejezések is előfordulnak a *dominium* fogalmának megjelölésére. Noha a tulajdon a dolog feletti abszolút rendelkezési jogot jelent, mégis Gönczön is ismerték az *interdictum de non alienando et non vendendo*-t, azaz az elidegenítési és megterhelési tilalmat, mely magánintézkedés következtében jön létre s a tulajdon tartalmi korlátozását jelenti. Így pl. 1593-ban Gencz Jánosné Pogány István-nak ingatlanokat ad azzal, hogy azokat „se el ne adhassa, se el ne zálogosíthassa.”⁶³

A tulajdonjognak anyja lehetett mindenki, még a nemesek is, akiknek pedig ezt a jogát, amint láttuk, a város szerette volna *privilegium* utján megszorítani, ami azonban nem sikerült.

58. Jvk. 53, 99, 238. l.

59. „ 5, 77, 162, 172. ll.

60. „ 27, 135, 137, 172, 191. ll.

61. „ 179. l.

62. A *tulajdon* szó 1634-ben fordul elő a jvkben először, *dominium* értelemben.

63. Jvk. 44 l

A tulajdon tárgyát képezte minden forgalomban lévő testi dolog, leginkább ingatlan vagy ingóság, arra nincs példánk, hogy Gönczön jogok képezték volna a tulajdon tárgyát.

Ismerték Gönczön a közös tulajdont is, amelyet „osztatlan józág”-nak neveznek. Így pl. Gönczi Györgynek és Kovács Szabó Istvánnának van egy „osztatlan házok.”⁶⁴

A tulajdonszerzési módokat tekintve, az eredeti szerzésmódok, az occupatio, vagyis gazdátlan dolgok elsajátítása közül előfordul az állatfogás. Egy alkalommal pl. Gents János és társai fiainak „Isten ő szent felsége adván oly szerencsét”, hogy egy hiúzt fogtak, melynek bőre miatt sikerült is Szabó Gergely urammal összeveszniök. Mindenesetre gyakran előfordult, bár nincs adatunk rá, a Hernádban való halászat utjáni állatfogás is. Eredeti tulajdonszerzési módnak kell tekintenünk a gaz „ortás”-t is, amikor pl. a tanács átenged Hosszú Istvánnak egy Hernád melletti uratlan „gaz”-t, „hogy orcsa ki ökegyelmi és maga rétyéhez foglalván, bírja, mint sajátját fiúrul fiúra, nemzetzetségrül nemzetzségre.” Nem más ez tehát, mint hatósági hozzájárulással és beleegyezéssel, irtás fejében történt occupatio. — Eredeti tulajdonszerzési mód végül a separatio, a gyümölcselválasztás is.⁶⁵

A származékos tulajdonszerzési módok közül ismeretes az átadás, mert hiszen ekkor telekkönyvek még nem voltak, s ezeknek a városi jegyzőkönyv csak igen halvány előképe. A traditio mellett, mint származékos tulajdonszerzési mód szerepel természetesen az *elbirtoklás* (prae-scriptio) és az öröklés is.

Az elbirtoklás, azaz bizonyos jogkövetkezményekkel járó időtelés Werbőczy szerint a városi polgároknál 12 év, a paraszti jog szerint egy év és egy nap.⁶⁶ Göncz város joga szerint az elévülési idő ugyancsak egy év, de három nap, ami az jelentette, hogy ha valaki valamely ingatlan ennyi időn át jóhiszeműen békésen és zavartalanul birtokolt, akkor e birtoklásból, mint tényleges állapotból egy év és 3 nap eltelté után jogállapot lett, ami az elbirtoklóra nézve tulajdont szült. Természetesen a birtoklásnak, jóhiszeműnek, valóságosnak kellett lenni, mert az ugynevezett bitangban bírás (bonumok „az kiket csak bitangban bírnak”)⁶⁷ az elbirtoklásnak alapja nem lehetett. Ehez képest tehát pl. midőn Lengien Stanisló a neki megböcsült földek, rét stb. birtokában lévén „az város törvénye szerént imár az esztendő és három nap elmúlt, imár szabadságában leszön Lengien Stanizlónak valakinek el akarja adny, szabadságában vagion.”⁶⁷ Vagy pl. 1627-ben egy házat birtokol el ennyi idő alatt Mészáros Jánosné, amit a jegyzőkönyv így fejez ki: „Azért az mint azzoniunk eő nagsága törvénye találta mind az esztendő és három nap és az azután az quindénáia eltölt azért imár valakinek atta Mesaros Jánosnae az házat, annál marathat.” Egy gönczi házat bizonyos szerződés értelmében a tanács azzal foglal el, hogy ha „ki nem vályák esztendeig és

64. Jkv. 24. 170 l.

65. „ 146. l. 1658. évi jkv. 1703. márc 5 bej.

66. Hk. III. rész, 15. cím. Tárnoki jog 31. cikk. Kovachich : Codex juris tavernicalis 122—3. l.

67. Jkv. 212. l.

68. „ 83. l.

három napig Nádaskai úrtul, akkor osztán örökben oda marad az ház.⁶⁹

Tulajdonszerzési jogcímeek voltak a: csere, adásvétel, ajándékozás, amelyekről még később lesz szó.

Ismerték Gönczön a *szolgalmat* (servitus) is. Így pl. a mezei telki szolgalmak közül az erdei makkoltatási jogra van példánk,⁷⁰ amely azonban, úgy látszik, később megszűnt. A városi telki szolgalmak közül van példánk a servitus oneris ferendi, azaz reátámasztási szolgalomra. Így pl. 1593-ban Borbély Benedek házának építésénél Aszalós András megengedte, „hogy a felseő keő falnak az oldalára szabad legyen reaya építenije, gerendát reaya raknia.”⁷¹ 1617-ben „volt az egéz tanács az Mezaros Görgi odvarán és töltenek igazítást az Mezaros Görgi estállójának az háltósó farában alsó felől töttenek bel egi követ, azért az alsó szomszéd rája teheti az talpnak az közepét arra az kőre.”⁷² Itt tehát servitus tigni immittendi-ről, vagy oneris ferendi-ről van szó.

Mint ma, úgy régen is követelés biztosítására szolgált a *zálog*, amely vagy a zálogtárgy átadásával, vagy törvény alapján álló önhatálmón, (arestálás, foglalás) vagy pedig bírói közbenjárásra (foglaltatás) keletkezhetik. Ezt a jegyzőkönyv így fejezi ki, hogy a hitelező a zálogtárgyra „a mi (t. i. bíróság) hírünkkel kezét reá teszi,” vagy a „mi hírünk, akaratunk és tellyes hatalmunk által Gönc várossa territoriumán, mind az 3 mezőn lévő szántóföldeire, réttyeire és egyéb jószágira, ingó és ingatlan javaira a megírt summáig kezét teszi.”⁷³

A zálogra sok példánk van. Így 1587-ben Varga Gergely 8 forintnyi követelés ellenében, mint hitelező szántóföldeket tart magánál zálogban mindaddig, míg annak tulajdonosa, egy kiskorú leány nagykorú nem lesz, amikor is megfizetvén a 8 forintot „az feöldekett Varga Gergely meg eresse nekie,⁷⁴ mynth zálogban való eöreökséges feöldeyth, mert az leány wér benne.”⁷⁵

Ha a teljesítés határideje elérkezett és az adós teljesített, akkor a hitelező tartozott a zálogtárgyat visszabocsátani. Nagy veszekedés támadt egy izben abból, hogy Szent György napkor, a fizetési terminuskor az adós teljesítvén, a hitelező nem akarta a zálogtárgyat, a szántóföldet visszabocsátani, mert már kétszer felszántotta a földet, tehát beruházott a földbe. Ugyancsak solennis protestatio támadt a Rákóczi-időkben abból is, hogy midőn az adós zálogban levő földeit ki akarta váltani, „Kis János uram a veres pénz cursusát difficultálván, nem akarja remittálni.”⁷⁶ Ez azt jelenti, hogy a zálogtárgy kiváltására szolgáló pénzüsszeg quantitative igen, de qualitative nem felelt meg a követelményeknek. Modern példával megvilágítva hasonló ez ahhoz, amikor ma a jó aranykoronában felvett kölcsönt a hitelező nem akarja trianoni papirkoronában elfogadni, hanem „valorizálni” akar.

69. Jkv. 83, 180. l.

70. Orsz. Ltár: U. et C. 10/10.

71. Jkv. 45. l.

72. „ 68. l.

73. „ 175, 178, 179, 180. ll.

74. Azaz: visszabocsássa neki,

75. Jkv. 29. l.

76. „ 191, 196. l.

Tudjuk már, hogy az 1690. évi urbarium 19. pontja szerint a város romlott palánkját a telektulajdonosok tartoztak 24 forint birság terhe alatt kijavítani. „Néhai Nevelős Jakab házhelyei után is voltak palánk helyek, az palánkok megcsinálását penigh senki nem subeálván, Csurallyai István uram 24 karók után való palánkokat két helyen csináltatott meg, el akarván kerülni az említett 24 forint büntetést, sub hac conditione, hogy ő kegyelme az minő szántóföldeket talál, azokat az rétekkal és pusztákkal usuálhassa“ mindaddig, amíg a palánkja vitás árát le nem teszik.⁷⁷ Itt egy olyan ténnyel állunk szemben, amely sem nem jogügylet, sem nem bírói ítélet, sem nem delictum és mégis kötelmet szül, s így ez a tény a varia causarum figura kategóriába tartozik. E kötelem keletkeztető cselekményt elkövető Csurallyai pedig a kötelem biztosítására magánzálogszerűen foglal le és „usuál“ földeket, (nehogy a másik fél jogalap nélkül gazdagodjék) és ezt a város tanácsának bejelenti, bevallja.

Ismerik Gönczön a *kézi zálogot* (pignus) is és pl, Kenyheczi János uram egyizben 3 forintot nem tudván lefizetni, a bíró kezéhez pignus voluntarium képpen „egy sellyem övet zálogban“ adott, mire a bíró kijelentette, hogy 15 napnál tovább a zálogot nem hajlandó tartani, azaz a teljesítésre 15 napi haladékot ad.⁷⁸

Előfordulnak Gönczön a *telki terhek*, servitium realé k is, amelyek rendszerint jogügylet, leginkább ajándékozás alapján keletkeznek. Így pl. 1586-ban Gencz Gerő asszony Gencz Andrásnak adja házrészét „illien okon,⁷⁹ hogy (abban) egy kamorát, száraz hailokat adot az eő nyugalmára Gencz András, mig éll Gerő asszony.“⁸⁰ 1592-ben Varga Anglét földet ad Vincze Boldizsárnak „illien okon, hogy eőtet holthig eltarcza.“ 1595-ben Varga Simonné háza felét azzal adja Gencz Andrásnak, hogy „listességes ruhasatomra és ételemre miglen élek gondot visel.“ 1617-ben „Nerges Bálintné adot uolt egi darab földet az maga odvarán Nerges Máténak illien okon, hofi eőtet eltartia és gongiat visellie.“ 1643-ban Fekner Katren asszony egy házat ad „kivévn magamnak az elseő boltott, éltemigh hogy birhassam.“⁸¹

Mindezek tehát a telket terhelő olyan terhek, melyeket ma „kikötmények“-nek neveznek, úgy hogy azok az ajándékozások, melyek ilyen kikötményeket tartalmaznak, donationes sub modo-eknek tekinthetők.

Ami a *superficiest*, azaz épületjogot illeti, némi nyomai ennek is vannak Gönczön. Ilyenféle eset az, amidőn Varga Mihály a Molnár Jakab udvarán lévő puszta (üres) földre akar „ház örökséget“ építeni, vagy amidőn Csizmadia Miklós udvarán épít házat Szabó Péter,⁸² azonban ezeknél az eseteknél nem lehet pontosan megállapítani a tiszta superficieset, mint az ingatlant terhelő dologi jogot, mert a felhozott példák közül esetleg a donationes sub modo-t is ki lehet magyarázni. — Már inkább superficies nyoma az, midőn Hebrant Jánost kötelezik, hogy ama puszta föld helyett, amelyre házat épített, adjon egy másikat, vagy amikor a

77. 1658. évi jkv. 1691. jul. 26 bejegyzés.

78. U. ott 1657. ápr. 2. bejegyzés.

79. Azaz: sub hac conditione.

80. Jkv. 25. l.

81. „ 36, 46, 67, 97. ll.

82. „ 77, 91. ll.

város az oskolamesterséghez tartozó szállót bérbeadja azzal, hogy amit a bérlő a telekre épít, azt a bérlet-megszűnésekor meg kell becsülni és a becsáron tőle megvenni.⁸³

c.) Kötelmi jog.

A kötelem *alanya* az adós és a hitelező (creditor).⁸⁴ Az adós a hitelezővel szemben kötelezi magát valaminek adására vagy tevésére, ami forrásunkban úgy van kifejezve, hogy adós X. „arra felelt, hogy.” Tehát az adós felelősséget vállal valamiért, amit később forrásunk úgy határoz meg, hogy X. „obligálja magát.”⁸⁵

A kötelem *tárgya* pénz, vagy dolog szolgáltatása (dare), vagy pedig valaminek a tevése (facere). Így pl. amikor „Estván diák” Fekner Gergely, szomszédságában házat épített, kötelezte magát, hogy „az czatornát az w maga háza kw falára tezze és Fekner Gergiölt minden czöpögés viztől megoltalmazza,”⁸⁶ tehát valaminek a tevésére kötelezi magát. Ismeretes lévén Gönczön a pénzkölcsön, ennél pénzadás (dare) a kötelem tárgya s ezzel kapcsolatban előfordul a *kamat* is (interesse). Így pl. egy izben 50 frt. tőke (capitalis) után 7 frt. interessét számitanak, valószínűleg egy évre, úgy hogy a kamat 14°/_o-os volt.⁸⁷

Kötelem *keletkezhetik* elsősorban jogügyletből. A jogügylet létrejvetelének lényeges kelléke pedig a felek akaratmegegyezése (consensus), amidőn a felek „egy akaratból” törekshenek valami jogi cél felé,⁸⁸ ennek az akaratnak pedig, amint tudjuk, szabadon. „senki nem kényszerítéséből” kell megnyilvánulni.⁸⁹ Noha, mint ekkor már mindenütt, Gönczön is a szerződő felek akaratmegegyezésével a szerződés létrejött, mégis a jogügylet perfektuálása és bizonyíthatósága szempontjából, mint a nemesi jogban, úgy itt is szükséges volt a létrejött jogügyletet a város tanácsa előtt bevallani. (Fassió.) Fassió alá azonban csak olyan jogügyletek tartoztak, amelyeknek tárgya ingatlan volt. A fassió-t bejegyezték a város jegyzőkönyvébe, amely bejegyzésnek bizonyítási célt szolgáló notitia jellege volt. Forrásunk a fassiót „vallás”-nak nevezi, mondván, hogy X-nek „leön mi eleöttünk illien vallása,” Y-nak „leöt illien wallása mi eleöttünk”, Z. „thött vallást az egész tanác eleöt” stb. A bevallást pedig a fél személyesen, „élő nyelvél”, viva voce teszi.⁹⁰

A fassió alkalmával, pl. adásvétel esetén megtörténhetik a teljesítés, a vételár kifizetése is. A vételár legtöbbször készpénz, de előfordult, hogy a vételár pénz és gyoics, vagy búza, szúr, sőt tavalyi bikaborný volt. Nem minden pénznem volt alkalmas a teljesítésre, sulyt helyeztek ugyanis annak értékére. A Rákóczi veres pénzében való teljesítést pl. az eladó nem fogadta el.⁹¹ Ugyancsak a fassiókor kell az elidegenítőnek

83. Jkv. 26, 194. II.

84. „ 146, 165, 177, 178. stb. II.

85. „ 8. I., 203. I.

86. „ 8. I.

87. „ 149. I.

88. „ 55. I. egy akaratból való alkuvás.

89. „ 17, 32, 48, 91, 97. stb. II.

90. „ 20, 25, 32, 35, 36, 40, 44, 46, 48, 59, 88, 90, 135, 137, 176. stb. II.

91. „ 55, 160, 196, 199, 207. II.; 1658. évi jkv. 1697. márc 24. bej.

szavatosságot (evictio) vállalni arra, hogy a vevőt stb. minden perbeli támadás esetén saját költségén meg fogja védeni, amit forrásunk így fejez ki: „Evictiót vállalván magunkra és successorinkra, hogy őkegyelmeket és successorokat magunk és successorink tartozunk és tartozzanak megoltalmazni ezen jószágunk bírásában magunk költségén, minden törvényes impeditorok ellen.”⁹² Szóval a bevallás, fassió tekintetében Gönczön a nemesi jogot utánozták, csak éppen a fassió utáni iktatás (statutio) maradt el, amelyre, tekintettel a jobbágyi ingatlanokra, a jogügylet teljes befejezéséhez szükség nem is volt.

A fassió lehetett örökbevallás (fassio perennalis) is, ha valamely ingallan átruházása, elidegenítése jure perpetuo et irrevocabiliter, „örök áron” történt.⁹³

A rokonságnak, szomszédságnak a jogügyletbe hozzá kellett járulni, s ha ezt nem tette meg, mert a jogügylet érdekeit sértette, a kor a jogügylettel szemben a fassió alkalmával ellentmondást gyakorolhatott, protestálhatott.

A jogügyletkötés alkalmával, mint a Hegyalján általában, úgy Gönczön is szokás volt áldomást tartani. Az áldomás célja, úgy látszik, az volt, hogy az ügyleti tanúknak (testes rogati) ezzel a jogügylet megkötése s annak részletei minél jobban emlékezetükben maradjanak. De úgy látszik, Gönczön nemcsak a jogügylet megkötésekor, hanem a teljesítés alkalmával is tartott áldomást a teljesítő fél, akinek érdekében állott, hogy a teljesítés megtörténtét, ha kell, bizonyítani tudja. Így pl. 1580-ban Hosszú Ádámné visszafizette azt a 150 forintot, melyet Melda István kölcsönzött neki Hosszú Ádám váltáságra, aki nyilván török fogságba esett. Másszóval tehát, midőn Hosszúné teljesített, a kötelelem megszüntetésének pillanatához négy tanút hívott és „Hozu Ádámné még áldomását is meghozta nekiök az végfizetésön.”⁹⁴ Máskor meg Szabó István és tia, a legitima aetasban lévő István együtt vannak jelen a „contractus csinálásban és áldomásívásban.”⁹⁵

Ismerik Gönczön a kötelelemnek kézadás-sal való megerősítését is, mint ahogy Szöcs Pál és Kerekes Dömötör cselekszik, „ezeön dologh véghett mind az kétt fél kezeket is bel adták az feő birónak egész tanácszávall edgiwt”.⁹⁶

Előfordult Gönczön a szerződés megerősítésére szolgáló kezesség is. Pl. Kiss János uram citáltatja a tanács elé nemcsak az adós Kun Zsuzska asszonyt, hanem kezését, Bogáthi Ferenczet is. Máskor meg a Kassán lakó Gombkötő Mátyásné volt kezes 160 forintokig a gönczi Csepregi Szigyártó Erzsébetért, stb.⁹⁷

A szerződések biztosítására szolgált még a kötbér (vinculum) is.⁹⁸

Származhatik kötelelem birói ítéletből is, mint ahogy pl. egy 1614-ben kelt birói ítélet kimondja, hogy Szabó Bálint tartozik a házán „alsó felől az csatornatartással.” Ugyancsak birói ítélet kötelezi Föl-Németi János

92. Jkv. 150, 161, 172. II.

93. „ 203, 231. I.

94. „ 9. I.

95. „ 197. I.

96. „ 89. I.

97. „ 165, 178. II.

98. „ 150. I.

uram házában a felső boltoknak possessorát, hogy tartozik a ház „felső felől való hajazattyá“-t, amely „avul és rongiosodik“, „megh építenie czatornával, sendőllel...“, vagy pl. egy izben a vetésekben való károk megakadályozására a Kismezőn levő föld- és gyümölcsös tulajdonosokat birói ítélettel kötelezik, hogy „tartoznak oldal gyeputt tsinálni az gyümölcsösökön alól.“⁹⁹ Ezen esetekben tehát a telek vagy háztulajdonos birói ítélet alapján mindig valaminek tevésére van kötelezve.

Keletkezhetik kötelem *ex delicto* is, aminthogy pl. özvegy Hamvas Péterné „rélyét hire s akarattya ellen Göncz városában lakó Kálmán János uram megkaszáltta, s noha magában megismervén vétkes voltát, a szénát vissza engedte,“ azaz reparálni akarta a vétkes magatartással okozott kárt, mégis az özvegy a birtokháborítást, azaz „a jószágon tett *v. olentiát*“ nem hagyja szó nélkül, hanem kijelenti, hogy *data occasione* „keresni“ fogja.¹⁰⁰

Egy izben culpa lata-ból, azaz vétkes gondatlanságból is keletkezett kötelem, amidőn tudniillik „városunk lakossainak közönséges ökörpásztorai, Vili János és Naményi István elől *gondviseletlenségek* miat“ Bogádi Mihály két ökrei elveszének. Ennek következménye lett, hogy a pásztorok ingó-bingó és álló jószágai s javadalmazásuk zár alá vétetett mindaddig, míg vagy az ökröket nem statuálják, vagy pedig míg törvényesen árukról contentumot nem tesznek.¹⁰¹ A pásztorokra nézve tehát vétkes gondatlanságuk ez esetben *egyetemleges* kötelmet szült.

Keletkezhetik kötelem variis *ex causarum figuris* is, amire a már ismert palánkjavitási eset is példa.

Ami a *cessió*t, azaz engedményt illeti, forrásunk a cedálni szót használja ugyan, de nem mindig az engedményezés, hanem a transferralás, átruházás értelmében. Így pl. Rétei Anna házrészét adja és ajándékozza „Sidmond“ nevű unokájának, „ha pedig Isten emlétett Sidmond unokámat nótelen korában e világbul kiszólléttya, tehát ezen just *cedá-lom*... a másik unokámra,“ ami voltaképpen inkább utóörökösnévezés-féle, mint *cessió*. Viszont amidőn a Rákóczi mozgalmakban Szathmári Ferencz uram „occupatus lévén mind szüntelen az nemes ország szolgálattyában“, a maga követelését és jussát „mi előttünk cedálta és transferálta“ Gazdag Istvánra, ezzel voltaképpen követelést engedményez Gazdagra, s változás áll be a kötelem alanyaiban, s annakidején majd Szathmáryt nem az adós, hanem Gazdag fogja contentálni.¹⁰²

A kötelem a *teljesítéssel* természetesen megszűnt. Amidőn tehát 1584-ben Szivós László Kapczár Simonnak a megvásárolt földekért a 110 forint vételárt „telligesön meg atta“, a kötelem — eltekintve a szavatosságtól — megszűnt,¹⁰³ ha tehát adás-vétel esetén valaki az árúért a vételárt „eg pénzig megatta,“¹⁰⁴ a kötelem megszűnt.

Ami már most az egyes jogügylet kategóriákat illeti, ismerték Gönczön a *kölcsönszerződést*. Ilyen szerződés volt például amidőn 1580-ban Melda István pénzt kölcsönöz Hosszú Ádám váltságára.

99 Jkv. 61, 89, 145. l.

100. „ 193. l.

101. 1658. évi jkv. 1691. jul. 29-iki bej.

102. Jkv. 172, 191, 215. ll.

103. „ 20. l.

104. „ 24. l.

A leggyakrabban előforduló jogügylet Gönczön az *ajándékozás*, amelyet forrásunk a XVI. században még a „senkölés” (schenken), később az adni, ajándékozni, adták és vallották szavakkal jelöl, s a javaknak liberalitásból való átruházását az „adták jó akarattokból” szavak fejezik ki. Gönczön azonban az ajándékozási jogügyletek nem mindig ingyenesek és nem tiszta ajándékozási jellegűek, mert noha az animus donandi az ajándékozásban kélséget kizáróan megvan, mégis a megajándékozott részéről kívánt bizonyos ellenszolgáltatások (kikötmények) mindenestre csorbítják az ajándékozó által nyújtott vagyoni előnyt. Így azután a negotium mixtum cum donatione-k vagy a donationes sub modo-k a tulnyomók Gönczön, amelyeknél a „kikötmény” rendszerint eltartás, ruházás, lakás stb. szokott lenni. Tiszta ajándékozás volt például amidőn 1583-ban Ötvös Jánosné és társai földeket, házat stb. adtak „aiándokon senköltebe” Kár Benedeknek, de már mixta vagy sub modo donatiók a Gencz Geró asszony, Varga Anglét és Nyerges Bálintné előttünk már ismert ajándékozásai, amelyekkel telki terheket statuáltak.¹⁰⁵ Előfordult az is, hogy valaki másnak telket ajándékozott, hogy reá a házat építsen.

Az egyszer megtett és elfogadott ajándékozási ígéret, úgy látszik Werbőczy I. rész 77. címének hatása alatt, rendes körülmények között visszavonható nem volt. Midőn tehát 1616-ban Szeles Mihály szolgájának, Füzi Jánosnak ingatlant adományoz, s ezenfelül feleségestül arra is „ajánlottak magukat és fogatták,” hogy Füzinek, ha megházasodik „tíz-lösségös menegzeőt teznek” stb., feltéve, hogy Füzi őket holtukig szolgálja, amit urnőjével szemben Füzi, mint feltételt teljesített is, mégis, midőn urnője halála után Szeles uram Füzire valamiért megharagudván, elűzte őt, Füzi az ajándékozási ígéret megszegése címén pert indított, s azt meg is nyerte, mert Szeles komoly érdemeftlenségi okot felhozni és bizonyítani nem tudott.¹⁰⁶ Ez esetben tehát jutalmazási ajándékozásra, érdemdíjazásra vonatkozó ígéretről van szó, mert hiszen a Szeles házaspár Füzi hű szolgálatait igéri jutalmazni. Ilyen jutalmazási ajándékozás volt tulajdonképpen az is, amidőn egy izben a város Esztergás János kirendelt közgyámnak gyámi jutalom képpen adja a gyámolt gyermek házrészecskéjét.¹⁰⁷

A csere, amely a javak forgalmának kezdetleges közvetítője volt, elég gyakran fordul elő Gönczön, s forrásunk ezt a jogügyletet cserének nevezi. „Az mel maga rézét Hozú András ereztötte volna ot az Nieröghgiárió Bálint odvarán Hozu Miklósnak és esmégh vizontak ereztötte volna Hozu Miklós az Hozu András odvarán való rézét Hozu Andrásnak és egh másval megh cseréltek”¹⁰⁸ mondja a jegyzőkönyv. Előfordul az is, hogy a cserét a felek „fölbontják”, mint ahogy pl. Szabó Márton és Bóné András azzal mentek a tanács elé, hogy cseréjüket fel akarják bontani, azaz vissza akarják vonni a cserét, másszóval megszüntető szerződést akarnak kötni.¹⁰⁹

A csere tárgya rendszerint ingatlan, s házat házzal, szőlővel, szán-

105. Jkv. 17, 25, 36, 67, 88, 146. stb. II.

106. „ 63—64. l.

107. „ 95. l.

108. „ 65. l.

109. „ 52. l.

tőfölddel stb. cserélnek. Azonban ha az ingatlanok nem egyenlő értékűek, megtörtént az ingóságokkal való értékkiegyenlítés is, amint hogy pl. Székely Gáspár János kovácsnak és Kerekes Ferencnek a velük elcserélt ingatlanra ráfizet fejenként 10—10 forintot, 10 sing gyolcsot és valamennyi búzát is.¹¹⁰ Ez tehát ráfizetéses csere, azaz részben csere, részben adásvétel, concambium mixtum volt.

A cserénél gyakoribb jogügylet volt az *adásvétel*, amidőn az egyik fél (eladó), rendszerint ingatlant (árút) enged át „szabad pénzért” vagy ingóságért (pl. gyolcs, bivalybornyú, búza stb.), azaz árért a másik félnek (a vevőnek). Az adásvétel tárgya, az árú tehát rendszerint ingatlan „örökség” és annak tartozéka, az ár pedig határozott pénzösszeg vagy határozott mennyiségű ingóság. Az adásvételi szerződéseket Gönczön úgy látszik, nem a consensus létrejötté, hanem a teljesítés után volt szokás bevallani. Így látjuk ezt pl. a Kapczár-Szivós esetenél, vagy 1585-ben Fekner Gergely Polcz Antaltól megvévén „az mi zántó földé volt,” a szerződést akkor vallják be, amidőn „az árát eg pénzig megfizette, fl. 18.”¹¹¹ Ebből következik, hogy ekkor a teljesítés nem a tanács előtt, hanem azon kívül, már a bevallás előtt megtörtént.

Tudjuk már, hogy adásvételnél az eladó a fassiókor tartozott szavatosságot vállalni, amiről volt szó.

Az ingatlan elidegenítésnél a rokonság és szomszédságnak érdekeik s jogaik esetleges érvényesítésére alkalmat kellett adni. A rokonság és szomszédság kardinális joga az elővásárlási jog volt, s hogy ezt érvényesíthesse, az ingatlant elidegenítés előtt megvételekre fel kellett kínálni nekik. Így pl. midőn Máté István az Iglyeben lévő szöllejét el akarta adni, felső szomszédját, Oláh Jánosné „törvény szerint megkínálta” (admonitio).¹¹² A megkínálás elmulasztásának fontos jogi következménye volt, hogy a meg *nem* kínált szomszéd, az ingatlan vétetárát letévén, a „maga dominiumába” vehette az ingatlant, mint ahogy például Szöllősi György idegen ember protestál azon, hogy Lökös Andrásné szöllejét eladta sujtai Dorogi Mihálynak „emlétet Szöllősi Györgynek hire és *akarattya ellen, megh nem kinalván mint szomszédot az örökséggel*; azért őkegyelme semmiképpen nem engedi, *hanem maga dominiumában fogja venni*, dum et quando, letévén pénzét Dorogi Mihálynak.”¹¹³ Máskor meg egy pincével törvényesen meg *nem* kínált Lakatos Mihály „emtor uramat” a pincétől eltiltja és ha alkalmatlansága lészen, „a pincét mint szomszéd törvényesen fogja keresni.”¹¹⁴

A „megkínálás” természetesen nem jelenti azt, hogy a megkínált szomszéd esetleg csak napok, vagy hetek múlva gyakorolja elővételi jogát, mert pl. mikor Kékedi Jánost megkínálják egy házzal, meg van mondva az is, hogy annak árát „*a város törvénye szerint tizenkét órára tege* le ő kegyelme.”¹¹⁵

A megkínálás rendszeren közhitelű módon „városunk törvénye sze-

110. Jkv. 55 l.

111. „ 20, 24. l.

112. „ 153. l.

113. „ 165. l.

114. „ 164, továbbá 170, 235. l. „*depositis deponendis, kezéhez veszi*” a meg nem kínált szöllőt.

115. Jkv. 185. l.

rint két hites polgár“ által történt,¹¹⁶ s nemcsak az alsó és felső szomszédokat, de a rokonságot is meg kellett kínálni (praemonitio) és pl. Aradi István „azért, minthogy vér s egyszersmind czimbora lévén azon házhoz, megkínáltatta azon háznak árával nemes Herczegh Mihály urat,¹¹⁷ vagy egy telek vásárláskor Vásári Szabó Mihály és társai kijelentik a tanács előtt, hogy „azon fundus megvételekor minden véreket, atyafiakat és szomszédokat ökegyelmek a törvény szerint megkínáltanak velle, de senkinek nem kellett, hanem mind lemondottanak rólla.“¹¹⁸ E feljegyzés szerint a megkínálás sorrendje tehát: vérrokonok, rokonok és szomszedság volt. Megtörtént az is, hogy egy öreg ember elhalván, temetési költségeinek fedezésére a város az elhunyt egy „talat“ szántóját el akarta adni, s Tatár András, Lakatos Mihály szomszédokat megkínálták, hogy a földet vegyék meg, de senkinek sem kellett, s végül is az „espi-tály gazda“ takarította el az illetőt.¹¹⁹

Természetesen az örök áron, vagy örök áron és „megmásolhatatlan-képpen“ történt adásvétel tulajdonszerzési jogcim is volt.

Bár ritkán fordul elő, de mégis ismerik Gönczön a *bérleti szerző-dést* (árrenda) is. A bérlet tárgya rendszerint ház, amint például Bodnár Andrásné „esztendeig árendába“ adja házát a hozzávaló fundussal s pin-cével együtt, s 1694-ben vannak már Gönczön „árendás sidók“ is.¹²⁰

Ugyancsak ritkán fordul elő a *haszonbérleti szerződés* is, amelynek egyik válfaja, a felesbe való művelés Gönczön már a XVI. században ismeretes. Így pl. 1592-ben Mester Jánosné Sipos Bálintnak haszonbérbe adja szöllejét „*felébe mivelnie*, hog eöteth táplálja a fele haznából.“ Haszonbérlet volt az is, mikor a város a Lyuk szőlőhegyen lévő oskola mesterséghez tartozó szőlőt évi 10 forint decimáért bérbe adta.¹²¹ Látjuk tehát, hogy a bérlet tárgya intravillan, míg a haszonbérleté extravillan ingatlan volt.

Ami a *zálogszerződés*t illeti, erre szintén kevés példa van forrá-sainkban. E szerződés szerint az adós a hitelezőnek a követelés bizto-sítására valami dolgot, ingatlant vagy ingót ad át, amint pl. Bolyik István-né kijelenti a tanács előtt, hogy a gönczi határban lévő ingatlanait „mind *zálogképpen* adom és engedem“ Felsőbányai Mártonnak, „birhassa öke-gyelve bizonyos summában....“¹²²

Előfordul Göncz jogában az *egyezség*, amely létre jön akkor, ami-dőn a felek között fennálló jogviszony bizonytalanná lesz, köztük „ige-netlenség“ áll be, amelyet azután a felek kölcsönös engedékenységgel „egmásval megigazottanak“, rendszerint „minden pórpátvar nélkül.“¹²³

d.) Családi és öröklési jog.

A családi élet alapja, a házasság ebben az időben merőben az

116. Jkv. 185, 202. ll.

117. „ 187. l.

118. „ 199. l.

119. „ 238. l.

120. „ 169. l s Göncz város ltára: 1693-94. évi jkv. törő-lék.

121. „ 35. 194. ll.

122. „ 214. l.

123. „ 15, 55, l.

egyház által szabályozott egyházi ügy lévén, erre vonatkozólag forrásunk adatokat természetesen nem tartalmaz, ellenben a házassági vagyoni jog körébe vágó feljegyzést mégis találunk. Így például ismerték Gönczön a *hitbért*, azaz azt a vagyonrészt, amelyet a férj vitt a házasságba, s amelyet a nő kapott házastársi hűsége jutalmául. A hitbérrrel a nő a házasság fennállása alatt tudvalevőleg nem, hanem csak a házasság megszűnése esetén rendelkezhetett. Forrásunk a hitbért „hitt után való rész”-nek, „hitbéli juss”-nak, „hitrészt”-nek nevezi,¹²⁴ amelyről csak özvegyek rendelkeznek.

Ismerték Gönczön a *jegy- vagy nászajándékot* is, melyet forrásunk „jegyruhá”-nak, vagy csak röviden „jegy”-nek nevez, amelyet a házastársak még a házasságkötés előtt adtak egymásnak, amint pl. Galgóczi Szabó Simon végrendeletében említi, hogy „mivel... semmi jegyet nem adhattam házasságunknak idejében” t. i. feleségének, ami azt jelenti, hogy a házasságkötés idején, illetve előtt nem adhatott jegyet. Minthogy a jegyajándék úgy látszik leginkább nász- vagy jegyruhából állott, nyilvánvaló, hogy ezt csak a házasságkötés előtt kaphatták és adhatták a házasfelek.¹²⁵

A törvényes házasságban együttélő házasfelek által a házasságkötéstől kezdve a házasság fennállása alatt szerzett vagyont, melyet ma *közszerzeménynek* nevezünk, forrásunk „egiwtt zörzött erőkség”-nek, „hitves feleségem elgiut keresett josag”-nak, „eggiwt szörzött, lölt, kereset minden nével nevezendő javak”-nak nevezi.¹²⁶

A közszerzemény eszerint a házasfeleknek a közszerzeményi vagyoni feletti tulajdonközössége és ehez képest ennek a vagyonnak a fele az egyik, fele a másik házastársat illeti meg. Hogy pedig ez a felfogás Gönczön is uralkodó volt, azt a végrendeletekből, örökségi perekből látjuk, amelyek bizonyítják, hogy Werbőczy III. rész, 29. cikk 2. §-a alapján a feleség a közszerzeményben mindig részesül és ha pl. a férj végrendelet nélkül hal el, a köz szerzemény az özvegyre száll. Így pl. midőn 1583-ban Máté kovács és felesége elhalnak, a közszerzeményi vagyoni „fele szállott az Máté kovács attia fiára, Imri diákra, az fele az Máté kovács feleségiének attia fiaira.”¹²⁷ A férj halála után a közszerzemény az özvegyre száll. Midőn tehát 1585-ben Melda Andrásné pert indít Zehön Pál özvegye ellen és „keres minden örökségöt ug mint ozlattlan jozágot, vér lévén, de Zehön Pálné az törvén előt elegödendő bizonsagal mindent megbizonitot, hog valami jozagok örökségök volt, mindent egiwtt zörzöttenek Zehön Pálval, azért az törvén mindenben az w megmaradot feleségét örökösítötte....” stb.¹²⁸ Napnál világosabb, hogy ezen ítéletet Göncz város tanácsa Werbőczy III. rész 29. cz. 2. §-a alapján hozta, s ennek alapján volt kénytelen a közszerzeményt Zehön Pálnének odaitélni. Werbőczy e tételét ismerték a gönczi polgárok is, mert végrendeleteikben a közszerzeményt a házastársak rendszerint egymásnak hagyják és csak mind a két házastárs halála esetén szállt a közszerzemény egyik fele a férj, másik fele a feleség attyokfiaira.¹²⁹

124. Jkv. 31, 190-91; 1658. évi jkv. 1691. márc. 30. bej.

125. „ 157. l. 1658. évi jkv. 1691. dec. 2. bej.

126. „ 14, 24, 30, 43, 92, 97, 99. ll.

127. „ 14. l.

128. „ 24. l.

129. „ 92, 99. l.

Mint mindenütt, úgy Gönczön is ismerték az atyai hatalom pótlására szolgáló *gyámságot* (tutor). Kiskorú gondviselésére lehetett a tanács előtt közhítelű módon gyámot nevezni, mint ahogy például Német János tette, aki az unokája feletti gyámságról azon a címen, hogy az neki alkalmatlan, lemondva, a tanács előtt unokája részére Pányoki Mihályt és nejét nevezi meg gyámul.¹³⁰ Eszerint tehát a gyámságot nem tartozott mindenki elfogadni, vagy ha elfogadta, alapos okból arról lemondhatott. Nők is lehettek nevezett gyámok és a gyámnevezés a város tanácsa előtt történt.

Megtörtént az is, hogy a tanács előtt maga a gyámkodásra szoruló válasz (nevez) magának gyámot, mint ahogy Tót Ferencz leánya „Sóka” a tanács előtt vallotta Vámos Szabó Jánost tutorának.¹³¹ Viszont midőn Szöpössy György után maradt egy árva és senki sem találkozott, aki gondját viselte volna, akkor „város akarattýabul atták Esztergáros János gondviselése alá. . . ., hogy migh magáról gondot visel az gyermek, addigh gongiát viselleye.”¹³² Ez esetben tehát a város hatósága rendelt ki gyámot.

Előfordult az is, hogy kiskorút rokonai csak quasi gyámság alá helyezték, mert a rokonok a gyámolandó helyett és nevében a leendő quasi gyámmal voltaképpen szolgálati szerződést kötnek, mely szerint a gyámolt bizonyos meghatározott ideig tartozik a gyámot szolgálni, ennek ellenében „mint edj tutor” tartozik a gyámoltat eltartani és ruházni. Így történt ez például Gombkötő Andrással, akit nagyanyja azon a címen, hogy anyja, tehát a természetes és törvényes gyám, a gyermeket „a mostani nyomorúságos időben” eltartani nem tudja, a tanács előtt „mint edj tutort vallotta Pankotai János uramat... ilyen formán, hogy meg irt Pankottai János uramat szolgálya 12 esztendőkig és mig a 12 esztendők eltelnek is, addig tartozik Pankotai János uram ígéreti szerint étellel, itallal tartani s hozzája illendő ruházattal. Elltelvén pedig a negirtt 12 esztendők, megirtt Gombkötő András tartozik ez utánn is szolgálni, mindaddig, valamig meg nem házasodik,” s persze ezalatt Pankotai ellátással is tartozik.¹³³

A gyám egyik főfeladata a kiskorú vagyonának kezelése, ami csak számadás mellett történhetett. Különösen fontos volt a gyámság megszűnésekor való végelszámolás, amelynek megtörténtét vagy elmaradását a rokonság vagy a gyámság alól felszabadult a tanácsnak jelenteni tartozott, valószínűleg a felmentvény megadása végett. Így pl. a tanács elismeri, hogy Cristan István, aki Szurdoki Szabó István leánya, Erzsók tutora volt, „tutorságáruul számot adott,” viszont Károly Pál és öccse jelentik a tanácsnak, hogy gyámjuk, Német János „számot nem adott tutorságáruul,” s mivel végrendelkezett, a volt gyámoltak Német halála eseteére tilalmazzák hagyatékát mindaddig, mig rokonai „tutorságáruul számol nem adnak.”¹³⁴ Nyilvánvaló tehát, hogy a gyám a gyámolt vagyonának lelkiismeretes kezeléseért saját vagyonával felelős.

A gyámot működéséért jutalom illette meg, amelyet vagy előre ki

130. 1658. évi jkv. 1686. nov. 4. bej.

131. U. o. 1687. jul. 21. bej.

132. Jkv. 95. l.

133. 1658. évi jkv. 1697. jan. 17. bej.

134. U. o. 1686. nov. 17 ; 1687. jan. 8. bej.

lehetett kötni, vagy pedig a gyámhatóság (tanács) állapította meg. A jutalom lehetett ingatlan, valószínűleg ingó (pénz), de munka is. Ilyen kikötött munkabeli jutalom volt az, midőn Tóth „Sóka” Vámos Szabó Jánost kéri fel gyámnak, „úgy, hogy őtet megillető javacskáit kereshesse és oltalmazhassa, az leány is ökegyelmét mindaddigh *szolgállya*, míg Isten férjet nem parancsol neki.”¹³⁵ Gyámot jutalmaz a tanács akkor, amidőn Esztergáros Jánosnak „gondviselésejért” gyámoltjának egy házrészét adja.¹³⁶

Mint a nemesi jogban, úgy Göncz város jogában is erősen kidomborodik az az elv, hogy a családi vagyon, különösen az ingatlan, a lehetőség szerint fenntartandó és védendő. Ezt az állandó törekvést forrásunk útján is megfigyelhetjük. Hiszen a családi vagyon, helyesebben a valószínű örökösök védelmére szolgált az elővásárlási jog is, s tudjuk, hogy a rokonság, a „vér és cimborá”-k megkérdezése nélkül való ingatlanelidegenítésnek súlyos jogi következményei lehettek, s forrásunk nyilattn meg is mondja, hogy az ingatlan elidegenítésekor a „vér és legitimus successor”, a törvényes örökös beleegyezése feltétlenül szükséges.¹³⁷

Ugyancsak a successorok védelmét célozza, midőn Gencz Jánosné interdictum de non alienando et non onerando ad ingatlanokat, s így biztosítja az ingatlanoknak a (fi) leszármazókra való továbbbszállását.¹³⁸ A család tagjai természetesen annál közelebb állanak a családi vagyonhoz, minél inkább „vér és cimborák” a családhoz. Forrásunk tehát a consanguineus és affinis fogalmát (a germán: Magen, Magenschaft) a „vér és cimborá”, „vér és atyafi” szavakkal fejezi ki, akikkel szemben mindenki más „idegen” s csak a harmadik helyre teszi a szomszéd-ságot.¹³⁹

A rokonsági fokozat, a leszármazás tény, amely kétes esetekben bizonyítandó, mint ahogy pl. Polcz Antal a törvény előtt megbizonyítja, hogy felesége Zsófia „Tamok Pálnak az annióval eg atiótól aniótól” való, vagy 1587-ben Czieőf Mártonnak és Dorkónak tanúkkal kellett bizonyítaniok, hogy „mind apával, mind anióval egy vérek woltanak.”¹⁴⁰ A leszármazás, rokonság nem volt jogilag közömbös, mert például Polczné esetében a bíróság azért ítéli ennek Tamok Pál hagyatékát, mert közelebbi „vér” volt hozzá, mint a felperes Dávid István, vagy pl. 1609-ben Gönczi István pap gyermekeivel szemben Tassi Jánosnének azért ítéli a tanács a Gönczi Kis Péterné után maradt szántókat, mert „közlebb való vér”, (haeredes propinquiore). Így tehát a vérrokonság Gönczön öröklési jogcím volt.

A rokonság foka jogilag nem volt közömbös, mert hiszen defectus seminis esetén az elhunyt „minden javai és eörökségek az úr eő nagysága” számára foglaltatik le, az ország törvénye (azaz Werbőczy III. r. 30. cz. 2. §.) szerint. Így tehát a rokonsági fok nyilvántartása és bebizonyíthatósága kinek-kinek érdekében állott. A magszakadás eseteit a földesúr is figyelemmel kísérte, s pl. 1644-ben Csáky István a Stimberken,

135. 1658. évi jkv. 1687. jul. 21. bej.

136. Jkv. 95. l.

137. „ 293. l.

138. „ 44. l.

139. „ 43, 53, 170, 187, 192, 199, 218. l.

140. „ 19, 29 l.

s az árok mellett Kis Györgyné két darab szőlőcskéjét per defectum seminis lefoglalja.¹⁴¹

Gönczön ismeretes volt úgy a törvényes, mint a végrendeleti öröklés, sőt ismerték a halál esetére szóló ajándékozást is. A törvényes öröklés mindenestre régibb volt a végrendeletinél, azonban az előbbire forrásunkban adat kevés van, hiszen ennek aktusát nem volt szokás bevallani s jegyzőkönyvbe iratni. Ellenben annál több adatunk van a végrendeleti öröklésre.

Akinek cselekvőképessége volt, az Gönczön végrendeletet is alkotott, lett légyen akár nemes, akár polgár, férfi vagy nő, vagy törvényes korú gyermek. A cselekvőképesség meglétét a végrendeletek úgy szokták kifejezni, hogy én X „ép elmével és csendes lélekkel... szabad akaratomból, senkinek kényszerítéséből teszek ilyen testamentumot.”¹⁴² A józan elme és az egészséges állapot kijelentése után következik a rendelkező rész.

A reánk maradt végrendeletek tulnyomó része *közvégrendelet*, melyeket vagy a tanács előtt, vagy pedig a bíró által a fél kérelmére kirendelt „testamentom hallgató” hites személyek, „az város törvénye zerinth bírótul kéretül jámbor semelliek eleött” (esküdt polgárok) kellett alkotni. A testamentom hallgatók száma 2—4 között váltakozott.¹⁴³ A végrendeletekben egy vagy több örökös, esetleg utóörökös neveznek, hagyomány rendelés történik. Utóörökös nevezés volt például, midőn Barta Istvánra szállt hagynak azzal, hogy ez holta után gyermekére, ha pedig Barta magtalanul halna el, Kis Péterné atyafiára szálljon. Utóörökös nevezés az is, amikor Lakatos Mátyás mindent feleségére hagy, „ha penigh az eő feleségének holta történnék is, maradgion az eő gyermekére, Fodor Leőrincztől maratra.”¹⁴⁴

Vannak példák forrásunkban a testamentum reciprocum-ra is, amidőn a házastársak elhalálozásuk alkalmára egymást nevezik meg örökösül.¹⁴⁵ Előfordul a *kirekesztéssel* kapcsolatos örökös nevezés is, amikor pl. Gencz Jánosné „Pogán Istvánnak hatta jó kedvéből és akarattýából az teőb unokáy ellen” egy csomó ingatlanát.¹⁴⁶

Előfordul, bár ritkán, a végrendeletek megtámadása, vagy amint Gönczön mondják: törvénnyel való megláttatása is és egy ízben özvegy Soltész Péterné Szabó Anna férje végrendeletét azért támadja meg, mert az egész közszerzemény felett végrendelkezett, a törvények (hibásan a Werbőczy I. 57-re hivatkozik) és természetnek regulája s ezen helységnek praxisa és bevett szokása és törvénye ellen,¹⁴⁷ noha annak csak fele része felett lett volna joga intézkedni.

Előfordul Gönczön a *halál esetére szóló ajándékozás* is, s bár az ajándékozó még életében átadja a szőlő örökséget a megajándékozottnak, az mégsem volt egyszerű ajándékozás, mert maga az ajándékozó minősíti mortis causa donatio-nak, mondván, hogy ő a szőlőt „testamen-

141. Jkv. 53. I. Orsz. Ltár: Lib. Reg. IX. k. 262—65. II. U. et C. 10/10.

142. „ 79. l.

143. „ 79, 81, 84, 86, 92, 99, 139. II.

144. „ 59, 90. II.

145. „ 92, 99. II.

146. „ 44. l.

147. „ 1658. évi jkvben olvasható bejegyzés.

taliter adgya, conferallya örökösön és ajándékozza.“¹⁴⁸

Göncz mezőváros lakói közt még a XVII. században is élt az emléke annak a germán eredetű jogintézménynek, amelyet a város első lakói talán még egykori hazájukból hoztak magukkal, t. i. a *Fall-* vagy *Besthaupt*-nak (Kürmede, mortuarium), azaz a földesúr ama jogának, hogy a fileszármazó nélkül elhunyt jobbágy hagyatékából valami tetszés szerinti dolgot magának kiválaszthatott. Ennek az emléket őrizte meg pl. Szigyártó Bálint 1628-ben kelt végrendeletének első pontja, melyben ezt olvassuk: „Elsőbennis mivel hagi *énnekem örökös gyermeke* *nem volt*, asszonyunk eő nagyságának hagyok kétt aranyat egi tallért.“ Ime tehát a végrendelező az önkéntes megajánlással mintha eléje akarna vágni és meg akarná váltani a *Besthaupt*-ot. Hasonló ehhez 1631-ben a Szőcs Benedekné végrendeletének első pontjában foglalt intézkedés, amelyben Erdődy Zsuzsánnának „mivel *énnekem földes kegelmes azzoniom*, hagiok eő nagyságának egi araniat egi tallért.“¹⁴⁹ Nem más ez is, mint a *Besthaupt*-nak hagyományrendelés-féle formában megjelenő emléke. Egyébként a *Besthaupt* meglétének eme kései emlékei is bizonyítják Göncz egykori német telep voltát.

e.) Perjog.

Tudjuk, hogy a magánjogi érdekek érvényesítése, a magánjogok védelme per útján történik s a magánjogrend fenntartása a bíróság feladata. Gönczön, amint tudjuk, a bíraskodást a város tanácsa gyakorolta, amelynek illetékességéről és hatásköréről már volt szó. A bíróság előtt, amely mindig társas, a perben szereplő felek a felperes, akinek „kereseti lön“ (actor) és az alperes (alpercos, in causam attractus). Gönczön perképes volt mindenki, aki jog- és cselekvőképes volt, illetve aki jogképes volt, mert hiszen a cselekvőképességet pótolni lehetett. Így pl. a serdületlen, vagy kiskorú helyett az apa, ha pedig ez nem élt vagy cselekvőképtelen volt, akkor a törvényes és természetes vagy rendelt gyám, a tutorok kerestek „az germők képében“. Jogi személyek, pl. a város, a a céhek képviselőre szorultak, amiről már volt szó, viszont pl. Pesti Simonné képviseli gyermekét, vagy pl. Nádasdi Tamás perel „az Molnár Giorgh leiania képében.“¹⁵⁰

A jogi személyek és gyámoltak szükségképpen perbeli képviselő mellett ismerik Gönczön a törvényes képviselőt is, így pl. a férj a feleségének törvényes képviselője és meghatalmazottja, procurator és plenipotentiarius, mint ahogy pl. Terczel Zsófia plenipotentiarius a férje, Herczeg Mihály volt.¹⁵¹ Ismeretes persze az ügyvéd útjani perbeli képviselő is, mint ahogy pl. Barbély András a maga legitimus procuratorával jelenik meg a bíróság előtt.¹⁵²

A procurator és a plenipotentiarius, ügyvéd és meghatalmazott fogalma Gönczön meglehetősen összefolyt. Mindakettő perbeli képviselő, s

148. Jkv. 176. l.

149. „ 79. 84. ll.

150. „ 3, 5, 57, ll.

151. „ 164. l.

152. „ 176. l.

a különbség köztük az, hogy a plenipotentiárius jogügyletek kötésére is fel volt hatalmazva.

Ugy az ügyvéd, mint a meghatalmazott bevallása a tanács előtt közhitelű módon történt, s előfordult, hogy valaki egy s ugyanazon személyt ügyvédjének és meghatalmazottjának is vallotta. Így pl. Kenyhecz János a tanács előtt Pankotai Jánost „plenipotentiáriusának s egyszersmind prókátorának bé vallotta, hogy akármely ügyes-bajos törvényes dolgai legyenek s érkezzenek, őkegyelmek mindenkor, *mintha maga jelen volna*, úgy procedálhasson.” Ugyancsak a tanács előtt Kovács Péterné Dienes Györgyöt törvényes causáiban „procuratorának bé vallotta,” viszont Molnár János és felesége „minden névvel nevezendő városunk székin megforduló causájokban generaliter procurator vallást cum deposito sallario tettek és vallottanak.”¹⁵³ Magyar Susánna Herczeg Mihályt vallja plenipotentiáriusának, hogy ő „városunkban és kin határinkban levő jószágit oltalmazhassa, kereshesse és eladhassa, annak, akinek akarja.” A gróf Csáky László ezerében szolgáló Makos Kis Izsák a gönczi Lakatos Mihállyal „való causájának végben vitelére constituálta nemcs Dienes György uramat procuratorának és plenipotentiáriusának”¹⁵⁴ stb.

E példából látjuk tehát, hogy az ügyvéd vallás salláriumal járt, hogy lehetett generaliter, de egy vagy több konkrét per vitelére is prókátort vallani, az ügyvéd és meghatalmazott nemcsak Gönczön, hanem egyebütt (pl. Hejczén) is eljárhatott, s azzal a gondossággal kellett az ügyeket vinni, mint amilyennel a megbízó fél maga vitte volna.

A per, amely szóbeli és közvelen volt, a *kereset* (actio) beadásával vagy előadásával, mint peralapító cselekménnyel kezdődött, amelyet forrásunk így fejez ki, X-nek „lön kereseti” Y ellen, vagy X „kereste törvénnel” Y-t, vagy per, processust indítván, később: causát moveálni.¹⁵⁵

A keresetnek per alapításra alkalmasnak kellett lenni, nehogy a felperes, „ökör alatt keressen borjut.” A keresetet kellő időben kellett beadni, mert pl. a limine elutasítja a bíróság Koncz Tamás keresetével, melyet Szabó Tamás ellen bizonyos szántó föld miatt adott be, „mert az mikor kereste tizennégi ezteideie múlt el az mikor Zabó Lőrincz elatta Zabó Tamásnak” a szóbanforgó szántókat, ezért aztán Koncz „elmaradot kereseti mellől.”¹⁵⁶

Ha felperes keresete peralapításra alkalmas volt, következett alperes *megidézése* (citatio), ami Gönczön még a XVIII. században is pecsétküldés — *missio sigilli* — útján történt, amire több példánk van. Így pl. 1676-ban a főbíró útján Nagy Erzsébet citálatja pecséttel a Kassán lakó Gyarmati Jánost.¹⁵⁷ A város jegyzőkönyvében van egy, a XVII. századból való idézőlevél formula, amely szerint X citálatja Y-t, Z ügyben „minekokáért eő kegyelme *v sis sigillis citatoris*, in die prefixo inque *sedria nostra Gönciensis coram nobis debita cum praeparatione* comparere non recuset. . .” stb.¹⁵⁸ s még 1702-ben is a fél „a mi hírünkkel és pecsétünkkel” a bíróság útján idéztet.¹⁵⁹

153. Jkv. 209, 246. ll.

154. 1658. évi jkv. 1687. jul. 21. bej. — 1684. márc. 24. bej.

155. Jkv. 3, 15, 71, 73, 169, 175, 195. ll.

156. „ 7. l.

157. Orsz. Ltár: Tagányi-féle pecsétgyűjtemény: Göncz.

158. Jkv. 450. l.

159. 1658. évi jkv. 1702. jul. 26. bej.

A kitűzött határidőre természetesen úgy a felperesnek, mint az alperesnek pontosan meg kellett jelenni, bár az is megtörtént, hogy, ha pl. a bíróság „publicumokra” expediáltott és nem ért rá tárgyalni, mivel „publica privatis ante ponuntur,” ilyenkor „ex consensu ambarum partium” a felek beleegyezésével a terminust elhalasztották (prorogatio).¹⁶⁰

Az idézés Gönczön 15 napos (quindena) terminusra történt, melyet „teorwény nap”-nak neveztek.¹⁶¹ A gönczi tanács normális időkben rendszeresen megtartotta a törvény napokat, azonban „országos hadakozás” vagy „felfordult országos hadi állapot” ide én, tehát „tempore belli, silent jura”, amint ezt a város jegyzőkönyve Ulászló VI. törvénye 12 cikke, az 1518. XVII., az 1552. XXV. t. cikkek alapján idézi.¹⁶² Hadjárat esetén tehát, főleg az, akj abban személyesen részt vett, ezen a címen perhalasztást, prorogatiót kérhetett és kapott is.

A kitűzött határidőre való meg nem jelenésnek jogkövetkezményei voltak úgy a fel-, mint az alperesre nézve. Ha alperes az első idézésre nem jelent meg, újra megidéztek, mint pl. Baranyai András Szendrei Kovács Jánosné, aki „ez mai napra determinált törvényszéken nem compareált, hanem a más maga dolgát követvén, a törvényről elment, azért Baranyai András tovább is citáltatta mostani cásájának végben vitelére.”¹⁶³ Az első idézésre való meg nem jelenés után, a második idézés az első terminusra számított tizenöt napra történt, de csak e második terminus előtt három nappal hajtották végre az idézést, ami azonban úgy látszik zavarokat okozhatott. Erre vall Göncz városának 1715. február 20-án kelt statutuma, amely ezen változat, kimondván, hogy aki citáltatik első terminusra, azon terminuson, ha nem jelenik meg „mindjárt, akkor a dató czitáltassék tizenötöd napra, nem pediglen az terminus előtt harmad nappal előtte.”¹⁶⁴ Nincs adatunk arra, hogy alperest hányszor lehetett megidézni, de arra van példa, hogy alperes négy terminust is elmulaszt.¹⁶⁵ Ha felperes az első idézésre nem jelenik meg és „bíró uramnak hirt nem tett”, azaz elmaradását nem igazolta, akkor Werbőczy (II. 84, illetve II. 86.) Hármaskönyvében olvasható: Actor semper debet esse paratus és: Actore non comparente reus absolvitur elv alapján alapján alperest felmentették. Forrásunk szerint alperesnek a felperesre a terminus egész napján várni kellett,¹⁶⁶ s úgy látszik csak akkor lehetett alperest felmenteni, ha a felperes alkonyatig nem jelent meg.

Megtörtént az is, hogy pl. Gönczi György citáltatta adósság miatt Mészáros Mihályt és nejét, alperesek, bár nem érezvén magukat adóssoknak, debito modo compareáltak „Gönczi György uram pedig tudván, hogy ökör alatt keres borjut, ezen terminust silentálta” és sem ő, sem legitimus procurator nem jelent meg, mire a tanács kimondja, hogy ez ügyben alperesek Gönczi idézésére megjelenni nem tartoznak, „minthogy most meg játszottatta mind a becsülletes tanácsot,” s az alpereseket.¹⁶⁷

160. Jkv. 227. I.

161. „ 49, 67, 192, 206. II.

162. „ 187, 188’ 189. II.

163. 1658. évi jkv. 1687. márc 13.

164. U. o. 1715. II. 20.

165. Jkv. 67. I.

166. „ 228. I.

167. 1658. évi jkv. 1702. jul. 26. bej.

Ha a kitűzött határidőben fel- és alperes megjelentek, akkor megkezdődött a tárgyalás és felperes előadta keresetét, melyet alperes meghallgatván, arra felelni tartozott.¹⁶⁸ Alperes feleletével a per függővé lett (lis pendent), ami azt jelentette, hogy mindaddig „míg az törvénynek vége nem lesz” a per tárgya peres lett, azaz pl, nem lehetett Kecskeméti Istvánnak jószágát, mint peres tárgyat se zálogképpen, se örök áron senkinek elidegeníteni.¹⁶⁹

A per rendszerint valamely jogviszonyt rendezett, de előfordult az is, hogy ténykérdés felett kellett a bíróságnak dönteni. Így pl. Kovács Péter és Lakatos Mihály azzal mennek a bíróság elé, hogy döntse el, vajjon a „szent Bibliában benn volna az irval hogy: Gönczi hordó bor.”¹⁷⁰

A felek válasza és viszontválasza után a bíróság elrendelte a bizonyítást és erre újabb határnapot tűzött ki. Bizonyítási eszközök voltak: a tanúk, eskű, okiratok és bírói szemle. Forrásunk a bizonyító eszközöket összefoglalva „levél és élő bizonyíték”-nak nevezi.¹⁷¹ A bizonyító eszközök tehát mind anyagiak és ekkor már alaki bizonyítékot nem ismertek.

A perben tehát forrásunk szerint bizonyítottak „peczetös levelekkel,” documentumokkal, azután „iámbor zöméliők és elegendő tanw bizonsaghok által”, azután „hittel” is lehetett attestációt tenni, mint ahogy pl. Nyerges Bálintnének 15-öd napra esküt kellett tenni („tizeneötöd napra hog megeskügiek”) arra, hogy bizonyos földet nem pénzért, hanem ajándékba adott.¹⁷² Megtörtént az is, hogy a tanúknak is rá kellett a peres tárgyra esküdni. Így pl. Kovács Szabó István protestál, mert „Kéreszi János uram nem kompareált az terminuson tanúival edgyütt, hogy heted magával az tehénre rá esküt volna.”¹⁷³

A bizonyítékok közt, úgy látszik, a legerősebb az okirat volt, mert midőn Stiber Jánosné kijelenti, hogy bizonyos ingatlanról levelök volt „de az némötök miatt elveszett”, akkor az ingatlanhoz „hittel” jut hozzá. Már ritkábban fordult elő a bírói szemle, a „meglátás”, mely rendszerint becsűvel volt egybekötve.¹⁷⁴

A bizonyítás sikeréhez képest a bíróság kimondja az *ítéletet*, amely alperest vagy felmenti, vagy elmarasztalja. Az ítéletet forrásunk „törvény zerént való igazításnak,” törvény igazításnak, convincálásnak, adjudicatió-nak, convictió-nak nevezi, vagy pedig „találta az törvény ugy, hogy. . .”, „törvény zerént meglátván yg leoltwk” szavakkal fejezi ki.¹⁷⁵

A meghozott ítélet ellen a felek *perorvoslattal* élhettek. Perorvoslatok voltak: a fellebbezés és a per újítás. A fellebbezés a XVI. században s nagyon ritkán Kassa város bírósága elé is történhetett. Így pl. 1580-ban egy pert Fekner Gergely Kassára fellebbez, s a kassai bíróság a gönczi ítéletét helyben hagyja.¹⁷⁶

168. Jkv. 165. l. „Mykortt ez kercsett ellen megfelelt volna.” 1575. évi jkv. tör.

169. „ 209. l.

170. „ 166. l.

171. 1658. évi jkv. 1685. szept. 7. bej.

172. Jkv. 3, 5, 15, 44, 61, 67. ll.

173. 1658. évi jkv. 1690. júl. 12.

174. Jkv. 53, 136, 167. ll.

175. „ 3, 4, 14, 16, 175, 177. ll.

176. „ 8. l.

Göncz bíróságától a fellebbezés rendszerint a földesúri szék elé történt, főleg már akkor, midőn a Turzók a várost végleg birtokba vették. Ekkor és a Csákyak alatt is Szepes várába (a Turzók főfészke) történt a fellebbezés, melyet forrásunk így fejez ki: „melly törvényt urunk törvényiént is megláttanak Szöpös várában, kit ottanis az böczületös törvénytevő urink heliént hattanak” vagy „Szelös Mihály vötte ezt az gönczi törvényt az földesurra Szöpös várában, az úr törvénye is az város törvényiént helént láta,” vagy „deliberatum est in arce Sepusiensi” stb. Az 1690. évi urbáris egyezségig úgy látszik, nem tartották rendszeresen az úri széket, ez azonban kimondja, hogy a fellebbezett causák sokáig függőben ne legyenek, minden negyedévben úrszékit fogunk ugyan ottan Gönczön szolgáltatni, akire becsületes főrendeket híván meg „és bizonyos képünkbelit is pro termino alá küldvén,” a földesúr azon lesz, hogy az igazság kiosztassék. Ugyanezen egyezség 12. pontja megállapítja, hogy a 12 frton aluli „keresett” a tisztek elé lehet fellebbezni, akik azt végleg elintézhetik, még nemesek között is s végre is hajthatják, míg a 12 frton felüli per revíziója a földesúri bíróság elé megyen. Tehát van fellebbezési értékhatár is.¹⁷⁷

Egy másik módja a perorvoslatnak a perújítás (per formam novi) volt, amikor pl. Tóth György „per formam novi újabb törvénnyel nyúl ezen réthnek rehabeálására,” ami azonban csak úgy volt lehetséges, ha a fél új bizonyítékokkal tudott előállni, ha „dokumentumokat s leveleit job formában elkészítheti.”¹⁷⁸

A pert a feleknek nem kellett végigharcolni, mert a végítélet előtt hármikor *peregyezséget* is köthettek a tanács előtt, amely ha megtörtént, a felek „az teörvént letették,” azaz visszavonta a felperes a kereset (causae depositio). A peregyezséget forrásunk amicabilisnak (azaz amicable compositio) is nevezi, mondván, hogy a felek „mi előttünk amicabilisre mentek,” vagy pedig „processus közben amicabilisra mentenek.”¹⁷⁹

Előfordul a causae depositio peregyezség nélkül is, amidőn például Kovács Pál a Vámos Szabó János ellen indított pert „deponálta ez may napon... egy forinttal,”¹⁸⁰ csakhogy ilyenkor egy forint a perletétel ára. Az eddig felsorolt példák közül egyébként láthatjuk, hogy Gönczön a törvény szó hol törvényszéket, hol ítéletet, hol pedig pert jelentett.

Ha az ítélet jogerős lett, következett annak 15 nap alatt (intra quindenam) való *végrehajtása*, az exequálás, prosequálás, executió, „a convictió executióban vétele,” mely vagy javaknak tilalmazása, vagy pedig lefoglalása útján történt, s az így birtokba vett javak addig maradtak zár alatt, amíg a „convictorea felek az actorea pártnak nem satisfaciálnak.”¹⁸¹ A tilalmazást vagy arestálást rendszerint két hites polgár végezte, akiket forrásunk „arbitr”-eknek nevez.¹⁸²

177. Jkv. 54, 69, 82. II. Orsz. Ltár: Hlt. u-bar. tabellák : Göncz.

178. „ 169. I.

179. „ 88, 157, 169. II.

180. 1658. évi jkv. 1689. márc. 3. bej.

181. Jkv. 149, 175, 179, 184, 213. II.

182. „ 179, 194, 197, 198. II. — 1658. évi jkv. 1697. márc. 2. bej.

f.) Büntetőjog.

Amilyen bőven tartalmaz forrásunk magánjogi vonatkozású feljegyzéseket, annyira szűkszavú büntetőjogi adatok dolgában.

Ugy sejtjük, hogy Göncznek is lehetett egykor valami „fekete könyv” feléje, amelybe a büntető perекet bejegyezték, ez a könyv azonban, ha egyáltalán volt ilyen, elveszett. Forrásunkba leginkább csak bűnvádi feljelentések vannak szórványosan bejegyezve, s ezekből a város egykori büntetőjogát csak fogyatékosan lehet megrajzolni.

Ami az ember becsülete és testi épsége elleni bűncselekményeket illeti, ezek közül a *becsületsértés* az, amely forrásunkban legtöbbször előfordul. Forrásunk szerint becsületsértés pl. midőn Kendi János „mocskolta rútul magát Liptai Pált, attával s más szitokkal is szitta, feleségét boszorkánnak kiáltotta.” Becsületsértés az is, midőn Molnár alias Dudás János panaszt emel; „hogy sokak a városbeliek közzül csűff képpen Sidó Molnárnak hitták volna.” vagy amidőn a vásárörző személyek becstelen szókkal illetnek asszonyokat, vagy mikor Szepsin a vásáron Szepesi Sára fejéről Dóczi Pálné „egy fejr keszkenőt lerángatott ilyen szókkal: Te beste híres kurva, tolvaj kutya, ez az én saját keszkenőm.”¹⁸³ Ez utóbbi esetben a becsületsértés rágalmazással párosul. A forrásunkba bejegyzett panaszokból a becsületsértés és rágalmazás büntetése nem állapítható meg. Három izben a felek amicabiliter componáltak, egy esetben 10 frt. cautio terhe mellett.¹⁸⁴

A feljelentés beadásakor szokás volt a tanúkat is bejelenteni, mint ahogy pl. Szalai Zsigmond feljelentése végén azon tanúkat, „kik ezen dolgot hallották,” (négyet) névszerint felsorolja.¹⁸⁵

A becsületsértés és rágalmazás közt ekkor még nem tettek különbséget, minden becsület elleni delictumot dehonestatio-nak tekintettek, sőt ideszámították még a könnyű testi sértéseket is, pl. a pofoncsapást, életveszélyes fenyegetést, verést, rugdosást.¹⁸⁶ Így pl. Sipos István éjjel Szombathi Jánosné „házára menvén, rútul dehonestálta, szitta, mocskolta, kurvázta, édes nényét megverte, rugdosta.”

Forrásunk szerint *testi sértés* csak akkor forgott fenn, ha a panaszos „vért is és sebet is” mutatott.¹⁸⁷ szóval ha az súlyos volt.

Ismerik Gönczön a *hatalmaskodást* (actus potentiae) is és ennek tekintik például egy hordó ser erőszakos elvételét, vagy lónak, fegyvernek, puskának erőhatalommal való megszerzését, vagy szántó szolgáknak más földjéről fegyverrel és fenyegetésekkel való elűzését, stb.¹⁸⁸ E panaszként feljegyzett esetekből csak annyit tudunk megállapítani, hogy a hatalmaskodás részint vagyon, részint emberélet elleni delictum volt.

A vagyon elleni delictumok közül a *lopás* fordul elő, s ennek büntetése első izben 25 pácza és a városból való végleges száműzetés volt. Így pl. özv. Mislei Istvánné lopáson éretvén, reá „íteltetett 25 pácza

183. Jkv. 170, 186, 247, 296. l. — 1658. évi jkv. 1688. III. 24. bej.

184. „ 296, 445, 448. l.

185. 1658. évi jkv. 1711. márc. 16. bej.

186. Jkv. 186, 240. ll.

187. „ 204. l.

188. „ 148, 186, 191. ll.

és kerülők által az városból való kikésértetés" azzal, hogy lakása többé Gönczön nem lésson.¹⁸⁹

Ismerik Gönczön a vádlott *előzetes letartóztatását* is, mert pl. Szabó Lukács panaszára a súlyos testi sértéssel vádolt Pápai György „általunk detentióban lánczra tétetik,” mivel azonban a panaszos vádját bebizonyítani nem tudta, Pápai a „megfogattatást törvényesen fogja Szabó Lukács uramon keresni.”¹⁹⁰ Az előzetes letartóztatás mellett ismerték a *kezességet* (fidejussio), s a kezesek feladata volt a vádlottat a tárgyalásra előállítani s szökés esetén a kezes a vádlottért rendszerint 40 forintig felel. Így pl. Szabó András kezes lett Deák Péter nevű inasa gonosz cselekedeteiért „ily formán, hogy amidőn a megkárosodott fél statuáltatni kívánja, 40 frt. büntetés alatt statuálja.”¹⁹¹ Az is megtörtént, hogy a kezes csak bizonyos határidőre vállalt kezeséget, így. pl. Lucskai Pál fiáért és Tömösvári Jánosért, „kik is valami verekedésért megarestáltatni akartattak”, lett kezes „ez mai meghatározott napig”, okt. 28-tól nov. 11-ig és Lucskai elvárván az 15-öd napokat, mivel ezalatt senkisémet idézett és keresztetett, a „kezességet előttünk letette.”¹⁹²

Tudjuk, hogy a város határában állandóan fel volt állítva az akasztófa s a városnak jus gladii-ja lévén, a szabadságvesztés és testi büntetéseken kívül *halálbüntetést* is kimondhatott, mint ahogy pl. capialiter condemnáltatott Molnár János. Azonban a halálbüntetés megváltható, (compositio).¹⁹³

Bűnperben is volt *fellebbezés* a földesúri szék elé, s Molnár is a halálbüntetés ellen a földesúrhoz folyamodik, azaz fellebbez, viszont *megkövetés* útján is elintézhető és befejezhető volt a bűnper, mint ahogy pl. Liszkai János valami vétkeért megkövette a tanácsot.¹⁹⁴

* * *

Ennyi az, amit Göncz egykori jogéletéről forrásunk alapján összeállítanunk sikerült. Ha figyelmesen végig olvassuk a jegyzőkönyv lapjait, lehetetlen észre nem vennünk, hogy Göncz alapítói által egykori hazájukból magukkal hozott német jog egyes tételeinek emléke még a XVII.-XVIII. századokba is elvibrál. Így az idézés részlete, 15 napi terminusok, terminuson a feleknek egymásra napestig való várakozása, adósság 15 nap alatti megfizetése, (Magd. jog I. r. 74. c.) a büntetőjogi fidejussio (mburgi jog VII. r. CIV. c.) a közszerzemény stb. mind határozott nyomai a német jog egykori használatának. E nyomok a magdeburgi jogra emlékeztetnek bennünket, amely mellett nyilvánvalóan a közeli Kassa joga is gyakoroltatott befolyást a gönczi jog fejlődésére. És a német jog tételei, dacára Werbőczy, a tárnoki jog s az országos törvények ismeretének s hosszas használatának, keresztültörnek mindezekben még a XVIII. században is, amiből viszont nyilvánvaló, hogy a nép jogokkal, jogintézményekkel való élés dolgában rendkívül konzervatív. Mint Göncz régi bíraskodása, ugy egykori joga is ma már a múlté, melynek egyetlen beszédes emléke az a reánk maradt jegyzőkönyv, melynek alapján a fenti töredékes képet megrajzoltuk.

189. Jkv. 347. l.

190. „ 204-5. l.

191. „ 226—27. l.

192. „ 230. l.

193. „ 168. l.

194. Göncz ltára : 1725. márc. 12.

Függelék : Göncz főbiráinak névsora.

1528. Fesznocht János	1644. Faggias István
1559. Millipau Mátyás	1647. Kovács Szabó András
1566. Aszalós Flórián	1650. Ohla Mihály
1571. Kölből Ambrus	1651. Varga Balázs
1574. " "	1652. Csizmadia András
1575. Christan Bálint	1657. Kovács Mihály
1576. Kovács János	1658. Bartha Gergely
1577. Szabó Egyed	1661. Baranyai Tamás
1578. Stelczer Gergely	1662. Bartha Szabó Gergely
1580. Kloz Miklós	1663. " "
1581. Zeller Mihály	1666. Baranyai Szabó Tamás
1582. Millipau Mátyás	1674. Kovács Mihály
1583. Stelczer Gergely	1675. Csizmadia András
1584. Kovács János	1676. Fazekas Imre
1585. Kloz Miklós	1677. Baranyai Szabó Tamás
1586. Gencz Dömötör	1683. Vendégi Szabó Mihály
1587. Gebel Jakab	1685. Aszalai Kádár János
1588. Kovács János	1686. Szapu István, Fazekas Imre
1590. Gencz Dömötör	1687. Berge István
1591. " "	1688. Herczeg Mihály
1592. Kloz Miklós	1689. Simándi Márton
1593. Millipau Mátyás	1690. Kovács Péter
1595. Gencz Dömötör	1691. Herczeg Mihály
1596. Stelczer Gergely	1692. Berge István
1597. Szabó Tamás	1693. Simándi Márton
1598. Gencz Dömötör	1694. Kovács Péter
1599. Melda Mihály	1695. Szapu István
1600. Szabó Tamás	1696. Lakatos Mihály
1602. Melda Mihály	1697. Herczeg Mihály
1605. Stelczer György	1698. Pataki János
1606. Szabó Tamás	1699. Kovács Péter
1608. Stelczer György	1700. Molnár Csizmadia András
1609. Madar Mihály	1701. Göbölly György
1610. Szabó Ferencz	1702. Pataki János
1612. Gönczi Szabó Tamás	1703. Hosszú István
1613. Madar Mihály	1704. Csizmadia István
1614. Czirböcz Szabó István	1705. " András
1615. Szabó Mihály	1706. Lakatos Mihály
1617. Szabó Tamás	1707. " "
1618. Szabó Bálint	1708. Vásármives Szabó Mihály
1619. " "	1709. Kékedi István
1620. Christan András	1710. Pataki János
1621. Kolman Máté	1711. Geöböl György
1624. Madar Mihály	1712. Szinnyei András
1626. Telczer György	1713. Kékedy István
1627. Christan András	1715. Vámos Szabó János
1628. Szabó István	1715. Görgy Sámuel
1629. " András	1716. Kölből András
1630. Kovács Szabó András	1718. Bereghi Szabó András
1531. " "	1719. Szombali András
1633. Nadasdi Mihály	1720. Ipi István
1634. Kovács Szabó András	1721. Kölből András
1636. Telczer Bálint	1722. Vámos Szabó János
1937. Nadasdi Mihály	1723. Mező János
1638. Telczer Bálint	1724. Hegymegi János
1639. " "	1725. Lakatos Mihály
1640. Kovács Szabó András	1726. Nádaskai András
1641. Szigyártó István	1727. Ipi István
1642. Nadasdi András	1728. Kölből András
1643. Telczer Bálint	1729. Hegymegi János

1730.	Nádaskai András	1802.	Pap András
1731.	Kovács Szabó András	1803.	Kiss János
1732.	Kölből András	1804.	Szoráczy György
1733.	Hegymegi István	1805.	ifj. Bártfai András
1735.	Szacsur István	1806.	Kiss János
1737.	Hegymegi Szabó István	1807.	Pap János
1738.	Latzkó István	1808.	Gáspár Mátyás
1739.	Lökös István	1809.	Beszterczey János
1740.	Szacsur István	1810.	Lipták András
1741.	Kocsis Szabó András	1811.	Rabkay József
1742.	Szünyi István	1812.	Püspöky János
1743.	Nádaskai András	1813.	Balogh András
1745.	Szacsur István	1814.	id. Kis János
1746.	Szűcs István	1815.	Balogh András
1748.	Laczkó János	1816.	ifj. Bártfai András
1749.	Keleszturi István	1817.	Rabkay József
1752.	Szünyi István	1818.	Fazekas István
1753.	Kerekes János	1819.	Lipták András
1755.	Latzkó János	1820.	Fazekas István
1756.	Villi Mihály	1821.	Balogh András
1760.	Pártás János	1822.	Varga
1761.	Szűnyi István	1823.	Nedelák Pál
1766.	Lutskai Mihály	1824.	Lakatos András
1772.	Takáts Mihály	1825.	Nedelák Pál
1774.	Szacsur Zsigmond	1826.	Kiss József
1777.	Takács István	1827.	"
1779.	Lipták György	1828.	Lipták József
1780.	"	1829.	Kiss József
1781.	Frankó János	1830.	Lipták József
1782.	Lipták András	1831.	Bártfai András
1783.	Andrási József	1332.	Balogh "
1784.	Frankó János	1833.	"
1785.	Prókátor István	1834.	"
1786.	Frankó János	1835.	öreg Fazekas István
1787.	Gulyás Mihály	1836.	"
1788.	" István	1837.	"
1789.	Dudás Pál	1838.	"
1790.	Laky András	1839.	Thoma Márton
1791.	Bártfai András	1840.	"
1792.	Vili János	1841.	"
1793.	Dudás Pál	1842.	Kiss András
1794.	Udvarnoki András	1843.	"
1795.	Bodnár János	1844.	"
1796.	Pap András	1845.	Dudás András
1797.	"	1846.	"
1798.	Beszterczey János	1847.	"
1799.	Dudás Pál	1848.	Bártfai János, majd Gáspár János „város elnök“
1800.	Beszterczey János	1849.	Dudás András
1801.	Pap András		

(Az adatok tulnyomólag a város jegyzőkönyvéből vettek.)

Göncz város gazdaságtörténete.

(Göncz inkább bortermelő vidék volt. A XVIII. századtól gyümölcsstermeléséről is híres. Bár a szántóföldjei jók, de a gabnatermelés a boré mögött marad. Allattenyésztés minimális. A város urbéri helyzete. Az 1557. évi urbarium. Urbéri viszály gr. Csáky Istvánnal, a vele való egyezmények. A város urbéri terhei és jövedelmei. Az 1690 és 1772. évi Mária Teréziá-féle urbéri rendezés. A gönczi hordó. A vásárok. Göncz mint a Buda-, Kassa-lengyelországi kereskedelmi utvonal egyik fontos állomása. A nagyforgalmú gönczi Hernád hid viszontagságos története, különösen a XVIII. században. Göncz, mint sóárusi-ó hely. A gönczi céhek. A gönczi ötvösök.)

A Hegyalja északi végső nyúlványainál fekvő Göncz lakói már a középkorban inkább szőlőműveléssel foglalkoztak és a földművelés már ekkor is másodrendű jelentőségű volt. Ugyanez maradt a helyzet később és Göncz inkább bortermelő volt a XVI.—XVIII. századokban is, amiről a régi földrajzírók műveikben gyakran megemlékeznek. Így már Fröhlich 1639-ben megjelent földrajzában írta, hogy Tállya, Szántó stb. mellett Göncz is „bona vina producunt”, jó bortermelő.¹ A bortermelés mellett, a XVIII. században kezdik emlegetni a város gyümölcsstermését is. Úgy látszik a Rákóczi szabadságharcok után, a XVIII. században kezdenek gyümölcscsészettel foglalkozni, melyről már a XVIII. század első felében említés történik, s a XVIII—XIX. században nemcsak Bombardi, Korabinszky, Vályi, Magda, Vállas, Fényes, Korponay, Pesty és más írók, de a hivatalos írók is kiemelik és hangoztatják a szőlőművelés mellett a gyümölcs, különösen a cseresznye termelést.²

Úgy látszik, hogy Göncz területének, mely ma 6975 kat. hold, legnagyobb része szőlő, azután szántó, végül rét és erdő volt. Szőlő jóval több lehetett, mint szántó, s ezeknek egymáshoz való arányát mutatja, hogy míg pl. 1553-ban Göncz gabona tizede 215 kepe, addig bortizede 68 hordó, (egy hordó = kb. 60 köböl) azaz 4080 köböl volt.³

Az Országos Levéltár tizedlajstromai alapján a XVI. század második feléből össze tudtuk állítani Göncz hozzávetőleges bor- és gabona-termését, amelyből a szőlő és szántó közti arányt szintén ki lehet venni. E tabella a következő:

1 Fröhlich: Medulla geographiae practicae 389 l

2. Jkv. 145 l. — „Oppidum celebre est a fructuum copia.” Bombardi: Topogr. magni regni Hungariae 503 l. — Korabinszky: Geogr. historisches. Produkten Lexikon 207 l. — Vályi: Magyarország-nak leírása II. k. 57. l. — (Magda:) Neueste Beschreibung stb. I. k. 365 l. — Vállas: Nemzeti encyclopaedia I k. 650 l. — Fényes: Magyarország geogr. szótára II. k. 55 l. — M. N. Múzeum kéziratok: Fol. Hung. 1114. — Korponay: I. m. I. k. 286 l. — Orsz. Levéltár: Helyt. urb. tabell. Göncz. Canc. 1826: 8832., 13601.; 1830: 8993.

3. M. N. Múzeum kéziratok: Fol. lat. 1270.

Évsz.	Bortermés mennyisége köblökben	Egyeseknél		Évsz.	Élés termés kefében ²	JEGYZET
		legjobb	legkeves.			
		termésköblök.				
1558	21990 ¹	—	—	1563	2185	1. Egy köből = 7—8 icze. Cubulus fit ex iustis seu latellis 8. Cubulus constat ex iustis septem. Vas continet cubulos 60. 2. Egy kepe = 52 kéve. Capacia facit manipulos 52. Singula capacia continet manipulos 52, una gallina (azaz: gelina) vero manipulos 26.
1560	98600	—	—	1564	2555	
1565	80935	—	—	1565	2640	
1569	43135	—	—	1567	2130	
1572	74215	836	— 3	1570	2685	
1573	65190	1052	— 4 ^{1/2}	1571	2400	
1574	45620	540	— 3	1573	2695	
1575	48550	—	—	1574	2020	
1576	43475	—	—	1575	2285	
1577	33190	583	— 1	1577	2540	
1578	21990	311	— 3	1578	1645	
1579	27835	466	— 5 ^{1/2}	1579	1150	
1584	45440	1140	— 6	1580	2000	
1585	33170	679	— 3	1581	1620	
1586	166550	2352	— 11	1582	2865	
1594	13833	249	— 4	1583	2740	
1595	13410	411	— 8	1584	1675	
1596	16000	805	— 7	1585	1855	
1606	7610	93	— 3	1486	2515	
1609	3465	217	— 3	1587	2505	
1610	51730	747	— 9	1588	2975	
1619	7380	—	—	1589	1850	
1620	10960	213	— 1	1591	3460	
				1596	2100	
				1605	1525	
				1606	2250	
				1608	230	
				1609	2140	
				1610	615	
				1621	1850	

E táblázatból látjuk, hogy bortermés dolgában az 1586., gabona-termésben pedig az 1591. esztendő volt a legjobb, ezzel szemben az 1609., illetve 1603. év volt a leggyengébb bor-, azaz gabonatermő esztendő. Ettől eltekintve a tabellából kitűnik, hogy Göncz inkább bortermelő hely volt és egy-egy szőlősgazdának még minimális bortermése is köbőlben körülbelül annyi, mint a gabonatermelők maximális termése kepeben. Igaz, hogy szántóföld kevesebb volt, mint szőlő, de viszont a szántók első osztályú, jó földek valának és 1772-ben maguk a göncziek vallják az úrbéri rendezéskor, hogy „szántóföldjeink hármass nyomásúak, mindenféle életet megteremnek, sőt harmadrésze olyan, hogy 10 évig sem kell trágyázni.”

A szőlő, gabona, gyümölcsstermelés mellett volt valami kevés kender, len és lencsetermelésük is.

A földművelés mellett teljesen jelentéktelen volt Göncz állattenyésztése, mert a városnak sem elég legelője, sem elég rétje nem volt, s ami volt, annak is ²/₃ része ártér volt. Kevés volt a makkoltatásra való erdő is. A rét és legelő szegénységét a források állandóan emlegetik, így az 1715. évi országos összeírás, az 1772. évi urbárium s Vályi szerint is

Göncz „határbéli legelője szoross“, s ugyancsak szűkölködik a város erdőiben is.⁴

Ami a város állatállományát illeti, ez néha feltűnően kevés. Így pl. : míg 1690-ben a városban 130 marha, 119 tehén üsző és 2 ló volt, addig 1691-ben már csak 70 ökör, 17 borjú és 4 ló iratik össze. 1720-ben összesen 7 ló, 16 ökör, 33 tehén, 8 borjú és 18 sertés volt a városon. 1828-ban viszont már 118 jármos ökör, 109 tehén, 23 hároméves, 10 két-éves borjú, 43 igásló és 121 juh iratik össze.⁵ Így tehát állattenyésztés tekintetében a XIX. század elején mégis bizonyos javulás tapasztalható.

Volt ezenkívül Gönczön némi méhészet is.

Ami Göncz és földesurai közti úrbéri viszonyt illeti, ez az idők folyamán többször szabályoztatott. Első emléke ennek 1557-ből maradt ránk, amely feljegyzés azonban nem részletes, s csak annyit mond, hogy a város urának évenként háromszor, szent György, szent Mihály és karácsony napján 60-60 forint adót, borból és gabonából tizedet, karácsonykor 12 köből zabot, 2 szalonát s 100 köből bort fizetett. Ugyanez a helyzet pl. : 1585-ben is, de ekkor már 24 köből zabot adnak,⁶ s csépléssel, bortized kezeléssel s három földesúri szőlő megművelésével is tartoznak.

Nagyot változott mindez a város hátrányára akkor, amidőn a város urai a Csákyok lettek, akik Göncztől ügylátszik löbb jövedelmet akartak kicsikarni, mint a dúsgazdag Turzók. A Csákyok első intézkedése (1639) az volt, hogy az eddig szokásos adózáson felül a városban lévő korcsma, mészárszék, malmok és mindenféle „ruralis laborok” jövedelme fejében évi 2000 forint készpénzt kövelettek. Azután a földesúrnak, ha Gönczre jönne, évenként kéthavi descensusal, azaz gazdálkodással illendőképpen tartoznak. Tartoznak az ur lakóházát megépíteni, az úradván hozzá fát, deszkát, zsindelyt és egyebet, de mindezt tartoznak Kaszáról Gönczre fuvarozni. Szüretkor 100 embert adnak saját költségükön Tarczala.⁷

A göncziek ráerőszakolt ezen „egyezség”, amint tudjuk, sok bajnak, vérengzésnek, sőt emberhalálnak lett okozója. A város, ügylátszik, hivatalosan óhajtotta úrbéri viszonyzatát megállapíttatni és 1644-ben volt is egy részletes és alapos „nova connumeratio”, amelyből Göncz jövedelmei és úrbéri terhei pontosan megállapíthatók. Eszerint fizeti a város évenként három részletben a szokásos 180 forintnyi adót, a szabad ispánság fejében 100 forintot, zabpénzt 8 forintot. Azután természetben adnak „kétlány szalonát”, a borból, gabonából az egyháznak tizedet, az úrnak tizenkettedet, s a földesúr részére a dézsmaborokhoz a város adja a hordókat és szállítja oda, ahova a földesúr parancsolja. Az egyháznak porczpénzt és rajválságot is fizetnek. Tartoznak a tarczali Turzó szőlőkbe is hordókat fuvarozni és szüretkor ide 100 embert tartoznak adni szedésre egy héire.

Amikor a földesúr országgyűlésbe szokott menni, marhát és szeke-

4 Orsz. Ltár: Régi orsz. lad BB No 1. — Vályi: I m. II. k. 57 l. — 1772-ben Telkibányán bérelnek legelőt

5 Orsz. Ltár: U. et C 104/36.; Dicalis conser. 1691.; Régi orsz. lad DI. No 1.

6 Orsz. Ltár: U. et C. 4 48. és 100/46.

7. „Lib Reg IX./262-5 II. — A 100 ember adás (collectores vinearum) köteleessége 1772-ben is megvolt még.

ret szoktak neki adni, vagy pedig pénzt, 50—60 forintot, de 75 forintnál nem többet. Az 1652. évi „egyezség” szerint az országgyűlésre menő földesúrnak 200 ezüst tallért kellene adni. Ügylátszik, a földesúr az országgyűlési költséget valóban meg is követelte a várostól, mert midőn gr. Csáky István 1687. nov. 9-én az országgyűlésre ment, „önagysága oda való költségére kíván tőlünk öt hordó borokat”, de mivel a városnak ügylátszik ekkor bora nem volt, a tanács azt határozta, hogy el kell adni a város ökreit és ezeknek árából kell az öt hordó bort megvenni.⁸

A gönciek, mint tudjuk, sem kézi, sem igás munkával nem tartoztak. Ha a földesúr erdeiben makk termelt és a város a disznókat reáhajtotta, tizeddel tartozott.

Ezzel szemben a város jövedelmei voltak: mindenekelőtt „az törkölylátás és czaplás”, azután az italmérés, mészárszék, a város két malmanak jövedelme, melyből az egyház és iskola tartatott fenn, a bírság-pénzek fele a tanácsé, a közigazgatási bírságok azonban egészen a bírót illetik.⁹

Dacára ennek a hivatalos jellegű rendezésnek, a földesúr, amint láttuk, a maga követeléseiből nem engedte és az erőszak ellenhatása egy véres lázadás-féle lett, erre megindult a törvényes eljárás, mire a gönczi nép lakóhelyét és földjeit pusztán hagyta. Erre természetesen a földesúr megijedt, mert hiszen ez már élénken érintette a zsebét. Egyezkedni kezdett tehát a várossal, amelynek eredménye az 1652. október 1-én kötött az a megállapodás lett, amelyben Csáky kénytelen volt összes újlításait visszavonni. Így pl.: elengedte az évi 2000 forintnyi adót, a két havi descensust, a bárány és méhtizedet, de megmaradt a régi adó és dézsma, amelyet tartoztak Szepes várába felhordani, ez alól azonban 1669-ben,¹⁰ illetve 1690-ben mentesítve lettek s innenfogva csak Kassáig szállították a tizedet. A tarczali szüreten a 100 ember „kenyérért” szolgált, a levélhordás és postázás kötelessége megmaradt. A makkoltatás a földesúr erdeiben az eddigi feltételek mellett meg van engedve, de a fajtási jog megszűnt, épület és dongafát az erdőből nem vehetnek, ami főleg a gönczi hordógyártást sújtotta. Az országgyűlésre menő földesúrnak 200 ezüst tallérnyi költséget tartoznak adni.

Rendezéi azután az egyezés a nemesek és a város közötti kapcsolatot, amelyről a jogtörténeti részben már volt szó.¹¹

1674-ben (március 21.) az ekkor felvett urbárium arról beszél, hogy Gönczön „bor és ser korczoma” van. A sörkorcsmát a sörnevelős (azaz serfőző) bérlí, aki minden neveléstől (főzéstől) 42 forint 50 dénár készpénzt fizet. Egy nevelésből pedig szokott lenni öt öreg hordó sör, minden hordó 270 icze. Az árpát a földesúr adja a sernevelősnek.

Minden pálinkafőzéstől a földesúrnak 2 forint, a mészároskodás után pedig a mészárosok évenként 50 forint árendát és félmásza faggyút fizetnek. Az 1686-ban felvett urbárium szerint azonban a sörház, a „braxatorium desolatum”, elpusztult.¹²

8. 1658. évi jkv

9. Orsz. Ltár: U. et C. fasc. 10. No 10.

10. Göncz város ltára: 1669. aug 23.

11. Gr. Csáky ltár: CCC. fasc 43, No 25.

12. Orsz. Ltár: U. et C. 8/21; 26/72; 27/33.

Igen nevezetes volt Gönczre nézve a város 1690. évi urbariuma, amely szinte a város „Hofrecht“-je, amelynek mindjárt 3. pontjában, — jöllehet a város esztendei adója az ujévi ajándékon felül 1300 forint volna, mégis a mostani elpusztult állapotját e en helynek megtekintvén, a szegénységnek tovább való megmaradhatása szempontjából a földesúr az adót 1000 forintra mérsékli. Ugyancsak az engedékenység jegyében született a 4. pont is, amely megelégszik a tizednek Kassáig való szállításával, azonban kilencedet az exemptus nemesség kivételével mindenki tartozik fizetni. Megkívánja a földesúr, hogy földjeit mindenki rendszeresen művelje, szántsa, vesse és ganajozza, mert ellenkező esetben a föld az úr számára lefoglalható és műveltethető.

A város állattenyésztését nehezíti a 9. és 10. pont, amelyek szerint a göncziek sertéseiket a földesúr makkos erdeibe csak pénzért járathatják, juhok tartását pedig, mivel kárt tesznek a vetésekben, egészen eltiltja. Végül a földesúr dézsmabehordása és cséplése bírság terhe mellett mindennél előbbre való.¹³

Az úrbéri szolgálmányok mennyisége és minősége az 1772. évi Mária Terézia féle úrbéri rendezés alkalmával lényegesen nem változott. Ekkor is évi 1000 magyar = 833 rénes forint és 20 „gracizár“ censust fizet a város: a bor, búza, árpa, zab, tatárka, sőt 7-8 év óta már a káposzta termésből is régi bevett szokás szerint kilencedet adnak, az egyházi tizedet most a vármegye árendálja. Ujévkor külön, esztendőnként 150 forintot adnak az uraságnak ujévi ajándék címén, ellenben munkabeli szolgáltatással az úrnak nem tartoznak, csak szüretkor állítanak 100 szedőt a Hegyaljára, s tartoznak ugyanide 100 hordót lefuvarozni. Ekkor már a városban „örökös“ jobbágy nincsen, hanem mindenki szabadon jövőmenő, tehát röghöz nem kötött ember. Ehezképest a telkek is szabadok.

Ezután a város úrbéri terhein már csak annyiban történt változás, hogy 1829-ben a város adóját évi 2000 forintban állapítják meg, tehát az 1639. évi önkényes földesúri adómegállapítás közel két két évszázad mulva vált testté, s csak ekkor jutott el a város a gazdasági fejlődés olyan fokára, hogy ezt a terhet megbírta.¹⁴ A terhekkal szemben jövedelmezett a városnak a bor- és pálinka főzés, italmérés, a malmok, a Berék- és Borsóhegy nevű erdőkben a fajás s ezeknek dongára való fájából készült a híres gönczi hordó, amelynek ürtartalma a XVI. században 60 köböl = 480 budai icze = 407'24 liter volt, amely azonban a XVIII. században 180 budai iczére = 152'72 literre, a XIX. században pedig 160 iczére = 135'75 literre szállott le.¹⁵ A gönczi hordót, mint ürmértéket is országzerte használták.¹⁶

A város jövedelmét képezték a vásárok is. Tudjuk, hogy II. Ulászló király a városnak 1511-ben évenként 4 országos vásár tartásának jogát adományozta. E sokadalmakat Göncz rendszeresen tartotta is s a XVIII. században Göncz vásárai messze földön híresek voltak. Ezekre a sokadalmakra pl. a debreceniek is tömegesen eljártak s egyizben a gönczi

13. " " Helytt. urb. tabellák: Göncz.

14. " " Canc. 1830: 8993.

15. Századok: 1923. évf. 316-20 ll. — M. N. Muzeum: Fol. Hung. 1114

16. Pl. Végles vagy Ónod várában épügy használják, mint Borosjenőn sítb Orsz Ltár: Limbus II. soroz 15/6. számó, U. et. C. 28/61, 78/22.

vásáron járt debreceniek 40 szekerét vette el Tokajnál a német.¹⁷ Ügylátszik, hogy háborús-zavaros időkben, különösen a Rákóczy szabadságharc alatt, a gönczi sokadalmak szüneteltek, mert az 1715. évi országos összeírás már csak hetivásárokat említ és ezekről is kiemeli, hogy gyengén látogatottak.¹⁸ Az országos vásártartás joga lassanként feledésbe merült és csak a XVIII. század közepe felé kezdenek újra (régijogon) évenként kétszer országos vásárokat tartani, ezek azonban a nép szükségleteinek beszerzésére elegendők nem voltak. Ez birhatta 1760. októberében a város zálogos földesurát, báró Dessewffy Sámuel arra, hogy a kancelláriához folyamodjék, kérve, hogy adjanak a városnak évenként június 29-ére, aug. 20-ára és decz. 10-ére országos vásártartási jogot. A kancellária kedvező javaslata alapján Mária Terézia 1761. november 17-én Bécsben kelt privilegiumában a vásártartási jogot a mondott napokra megadta.¹⁹

Az 1772. évi urbárium említi a vásárokat is, mondván, hogy: „Piaztunk vagyon városunkban, az hol holmit el lehet adnunk.” Felemlíti a II. Ulászló féle privilegiumot is, hogy „László király által még 1510-ben kiadott privilegium szerint négy vásárnak kéne esni esztendőnként városunkban, úgymint sarlós Boldogasszony, Egyed napjára, Szent Pál és bőjt közepire, de a két elsőnek ususában nem vagyunk, minthogy az emberek reá nem tartanak, hanem a két utolsó meg szokott esni és annak a város szedi a jövedelmét.” Ügylátszik tehát, hogy az újra előkerült Ulászló-féle diploma alapján a város részben régi jogon is tartott vásárokat.

A XVIII. század végétől kezdve az írók a gönczi vásárokat ismét emlegetni kezdik. 1779-ben Vályi már említi, hogy Göncz „országos vásárja esztendőben négyszer esik”,²⁰ az 1828. évi orsz. összeírás ell. nben hetivásárokat és csak két országos vásárt említ s ezeknek jövedelme a városé. Ez körülbelül 78 forint, amiből a bíró, perceptor, éjjeli őrök és magazinárius salláriumára rámegegy 75 forint 24 xr. A XIX. század közepén Fényes szerint Göncz „vásárai erősen látogatottak”²¹ s e sokadalmak látogatottságát mindenesetre emelte az is, hogy Göncz a Buda-Debrecen-Tokaj-Kassai, Lengyelországba vezető főútvonalon feküdt s ezen bonyolították le pl. Lengyel-, Oroszország, sőt Bécs felé is a Hegyalja borforgalmát, vagy pl.: erre szállították Tokajtól az idáig hajón úsztatott mármarosai királyi sőt a felvidékre már a XVI. században is.²² Királyi út, via regia volt ez,²³ amely Göncz mellett egy hatalmas hídön lépte át a Hernádot és vezetett Kassa felé. Nemcsak kereskedelmi, hanem, amint látjuk, stratégiai szempontból is fontos út volt ez, ami miatt Göncznek sok baja is volt, de ezen úttal és híddal kapcsolatosan nemcsak a háborús mozgalmak, hanem a Hernád áradásai is sok gondot okoztak a városnak. 1615-ből van először adatunk arra, hogy a városnak a Hernád

17. Történelmi Tár: 1910 évf. 225 l.

18. Orsz. Tár: Régi orsz. Lad. BB. No 17.

19. Conc Exp. 1760. okt. 65; 1762. márc. 70; Orig Ref. 1761: 230;

20. Vályi: Magyarország leírása II. k. 57 l.

21. Fényes: Magyarország geogr. szótára II. k. 55 l.

22. Történelmi Tár: 1886. évf. 625—26. ll.; 1907 évf. 277. l. — Orsz. Levéltár: Ben. Resol. IV. k. 87 l.

23. M. N. Muzeum: Fcl. lat. 268. pag. 122/a.

miatt a híddal baja van. Ekkor ugyanis a Hernád áradásai miatt a híd már nagyon megrongálódott és féltek, hogy a következő áradás a hidat teljesen elrontja s ekkor — írja Abaujmegye Göncznek — „kegyelmek kereskedői és szállósei sem fognak tudni közlekedni.” Abaujmegye néhány falut kirendel ugyan a híd javítására, de helyesnek tartaná, ha a város is rendelne ki embereket és szekereket, vagy pedig pénzt adna a munkához.²⁴ De magának a hídnak fenntartása nem a város feladata volt, azonban a hídhöz vezető töltés útát már Göncz volt köteles karbantartani, amint azt később az 1659. évi 39. t. c. megállapítja. Úgy látszik, hogy a XVII. században a Hernád a gönczi hidat oly sűrűn rongálta, hogy a királyi jövedelmek és Abaujvármegye nem voltak képesek a hidat fenntartani, ezért a fenti törvénycikk kimondja, hogy a híd fenntartásához Szepes és Sáros megyék is kötelesek hozzájárulni, míg a töltések fenntartása bírság terhe mellett Göncz mezőváros lakóinak kötelessége.

A gönczi Hernád-híd különösen a XVIII. század közepén adott sok dolgot az illetékes hatóságoknak. Ugyanis 1730-ban a Hernád áradásai a hidat teljesen tönkretették, mire megindul a hivatalos levelezés a helytartótanács, a megye, a földesúr, gr. Csáky Zsigmond között a híd és töltés helyreállítása tárgyában. Csáky úgy látszik Göncz nyakába akarta varrni a vizár okozta rongálás teljes helyreállítását, ámde a város, hivatkozva ruinált voltára és az 1000 ölnél hosszabb rongált töltésre, kitért minden ilyesmi teher elől.²⁵ Erre a helytartótanács megpróbálta Abauj és Sáros megyéket a híd és töltés helyreállítására rávenni. Természetesen e megyék is szabakodtak. Az első azzal állt elő, hogy a hídon főleg királyi sót, bort, dohányt (dohannae) és élest szállítanak, csináltasson tehát az érdekelt kir. kincstár egy állandó kőhidat. Sáros viszont azt feleli, hogy ő hajlandó ugyan 200 forintot adni, egyébként a híd helyreállítása Abaujmegye és Göncz érdeke lévén, csináltassák meg tehát ezek.

A helytartótanács közben elkészítette eme transitus helyreállításának költségvetését, ami 2133 forint 39 xr-t tett ki, amelyet felosztott Abauj Sáros és Szepes megyék között. Abauj eddig fizetett már 514 forint 13 xr-t, Sárosnak kellene fizetni 934 forint 56 xr-t, adott 200 forintot, marad még felosztatlan 573 forint 30 xr. Látni ebből, hogy a kir. kincstár maga egy krajcárt sem akart a hidépítésre fizetni. Azonban Abaujmegye ragaszkodva kedvenc eszméjéhez, Szallinger József S. J.²⁶ mérnökkel elkészítetett egy kőhid költségvetést, megfelelő műszaki véleményvel együtt. E kőhid 6726 forintba kerülne és Abauj azt javasolja, hogy mivel e hidat nemcsak a három nevezett vármegye, de Liptó, Trencsén Zemplén és a szepesi 13 város is használja, ezeknek is hozzá kellene járulni a felépítéshez.²⁷

1736-ban, tehát hat évvel a híd elromlása után, a kormányzések stb. közt még mindig csak a tárgyalások folynak, végül már a felség is

24. Tört. Tár: 1907 évf. 279 l.

25. Gr. Csáky ltár: CCC. fasc. 44. No 20, 21, 27. — Orsz. Ltár: Litt. Consilii 1736 No 59. — „Saepefatum oppidum nostrum (quod olim florens fuit) jam ad eam pervenit statum, ut maiori in parte aedes antea incolis gavisae, de praesenti in ipsis constitutae ruderibus suos lugeant incolae, n. c. ut maius eidem onus imponatur, quin potius in extremis constitutum relevetur, ac pro publico utili, ulterius etiam paterne conservetur, dignum imo necessarium foret.”

26. Societatis Jesu.

27. Orsz. Ltár: Litterae Cons. 1736. No 59.

beleavalkozott a dologba és három kérdést intézett a helytartótanácsához, úgymint: 1. Mely vármegyéknek kötelessége a gönczi passust reparálni; 2. Vajjon a passust használó többi vármegyék hozzájárulását lehet-e kívánni és 3. Mekkora a reparáció költsége? A helytartótanács válasza szerint ad 1. Az 1659: 39. t. cz. értelmében Abauj, Sáros és Szepes tartoznak a hidat fenntartani. Ez a törvény érvényben van, vele ellenkező törvényt nem hoztak. Ad 2. Ez az út és hid Liptó, Trencsén, Arva, Turóc, Gömör, Torna megyéknek és a 13 szepesi városnak is szolgál, ezek is hozzájárulhatnak a reparációhoz és bár nem köteles, de hozzájárulhat a kincstár is. Ad 3. Abauj 1440 öles kőhid építését javasolja, amely az in natura munkákon kívül 6720 forintba kerülne, amit azonban nehéz előteremteni, úgy, hogy a drága kőhid építését boldogabb időkre kellene halasztani, egyelőre meczenzéfi szakértő munkásokkal kellene a passust mielőbb rendbehozatni.²⁸ Ezzel az 1736. esztendő is szerencsésen eltelet anélkül, hogy a hidépítés ügye csak egy lépést is előrehaladt volna. Ugyanannyi történt 1737-ben is, dacára annak, hogy a hadbiztos Rappolt (commissarius bellicus) katonai szempontból is erősen kifogásolta a gönczi járás gyalázatos állapotban levő utait és hidjait.²⁹ Rappolt felépítésére megmozdult a helytartótanács és gróf Csáky Zsigmond abauj-szepesi főispán elnökele alatt az érdekelt megyék bevonásával egy bizottságot küldött ki, melynek feladata volt a Hernád híd felépítésével kapcsolatos összes függő kérdéseket tárgyalás alá venni.³⁰

Innen kezdve 1740-ig a gönczi hidépítés aktáira mély csend borul, nem történik semmi, úgy látszik azért sem, mert időközben gróf Csáky Zsigmond meghalt. 1740-ben (jun. 23.) Berzeviczy János commissarius a helytartótanácsához intézett jelentésében, helyszíni szemle alapján leírja, hogy milyen állapotban van a gönczi transitus, amelyet Abauj vármegye körülbelül 2000 forintnyi költséggel rendbehozott. Következik e jelentésből, hogy a vármegye a hídhöz vezető töltést kijavíttatta, de a híd rendbehozataláról nincs szó. Több száz lépés hosszan megrongálta a Hernád a transitust s hat vagy hét helyen annyira elromlott, hogy közepes vízáradásnál csak alig, nagyobb árvíz esetén pedig egyáltalán nem lehetett a töltést használni.

Erre a helytartótanács újra megmozdult és javasolja a felségnek, hogy a gönczi híd építési commissariusának gróf Berényi Tamás zempléni főispán küldessék ki, annál is inkább, mert a megye és a városok a reparáció alól kibujnak, közben pedig az utak a közlekedők és a katonaság nem csekély kárára teljesen tönkremennek.³¹ E javaslatra a bi-

28. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1735. dec. 71. febr. 35. Litt. Cons. 1736. No 59, 319

29. „Quod viae in districtu Göncziensi militi ad castra descendenti nulla ambage evitandae sint, ut militia partes Trans-Tibiscanas petitura illic absque notabili et servitio nostro caesareo regio vel maxime pernicioza mora eas transire nequeat.” Orsz. Levéltár: Conc. Exp. 1737 máj 45

30. Orsz. Ltár: Litt. Cons. 1740. No 348.

31. 1740. jun. 23. Berzeviczy elmondja: „Quod fossatum seu agger ille, quem fere ad bis mille florenorum summam exurgentibus sumptibus commetanei sed potissimum hicce i. comitatus extrui curaverant, uti in longitudine sua nullis centenis passibus ad arcendam fluvii Hornád effusionem et transitus illius inundationem protractus et extensus haberetur, ita in sex vel septem locis interruptus et taliter destructus esset, ut sallem medioctris aquarum exundationis occasione etiam vix, maiorum autem sui effusionum tempore penitus insuperabilis et cum incompraehensibili totius huius plagae detrimento longo tempore impracticabilis futurus esse deberet.” Orsz Ltár: Litt Cons. 1740. No 341.

zottság megfelelő utasítással kiküldetett és erre 1744-ig újra nem történt semmi. Ekkor ismét Berzeviczy János emelte fel szavát, előadván a helytartótanácsnak, hogy Erdélyből, a Tiszántúlról minden forgalom Lengyelország, Szilézia és Morvaország felé a gönczi hidon át bonyolódik le, hogy pedig most az utasok mennyi kárral és veszedelemmel, az állatok milyen pusztulásával tudtak csak a legutolsó ősön is itt átvergődni, azt toll leírni nem képes, kéri tehát az érdekelt megyék és városok Gönczre való összehívását, ahol velük a hid felépítése iránt határozni fog és kész az egész ügyet kezébe venni. A helytartótanács erre nagy bölcsen a felségnek gróf Berényi Tamás helyére passusbizottsági elnöknek gróf Csáky Antal gönczi töldelesurat és abauji főispánt ajánlja kiküldeni, azaz más szóval az erélyes Berzeviczyt egyszerűen mellőzi.³²

Berzeviczy erélyes felszólalásának annyi eredménye mégis lett, hogy a kormányzések újra elkezdtek egymással levelezni és kérdezősködni. Így pl. 1744. szeptember 3-án a m. kir. udvari kancellária megkérdezi a helytartótanácstól, hogy vajjon a földesúr hajlandó lenne-e a gönczi passus javításához szükséges hátralévő összeget megadni, ha viszont neki vámszedési privilegiumot adnának?³³

Vége 1744. nyarán a dolog komolyra fordul és a helytartótanács a felségnek konkrét javaslatot tesz a gönczi hid helyreállítása tárgyában és bemutatja egy kassai építész tervét és költségvetéseit. Az egyik költségvetés kőhid építésére vonatkozik, s ez egy 1744. július 14-én Kassán kelt három oldalas dolgozat, melynek címe: „Specification was zu Erbauung einer neuen von Stein gemaurth und gefollenten Brücken durch die so genante Gröntzer (igy!) Au in dem löbl. Abauvarer Comitatan denen darauf zukommenden Unkosten erforderet wird, wie hernach folget.“ E költségvetésből többek közt megtudjuk, hogy e boldog időkben pl. egy öl fundamentum ásás 15 xr., egy ötláb hosszú „Billot“ (pilóta) 4 xr. stb. volt, mégis a kőhid az összes mellékművekkel együtt 94,286 forint 40 xr-ba került volna. Egy másik, latin nyelvű és „Expensae pro praeparatione transitus Göncziensis necessario“ című költségvetés szerint egy fahid építése, töltés és kanálishúzással együtt 6884 forint 15 xr.-ba került volna, s ezenfelül kívánja még ez a tervzet a Hernádnak fáktól való megtisztítását és 3140 öl hosszú lúfza sövénye fonását is. Befolyt eddig a hidépítés munkáira Sáros megyétől 500, Szepetől 400 forint, Abauj adja a kézi és igásmunkát, fát és ezeknek szállítását kb. 3000 frt. értékben, Kassa városa 100, Eperjes 50, Lőcse 30, Kisszeben 10 frtot adott, Bártfa pedig semmit. Befolyt tehát pénzben összesen 1090 frt.³⁴

32. 1744. jan. 25. Kassa. Berzeviczy a Htt-hoz: „Omne id, quod ex regno Transylvaniae, ex partibus trans Tybiscanis, ex civitatibus submontanis vel cum vinis et mercibus vel cum militia eorumque infinitis impedimentis praeter eo camerales cupri et salis proventus ad superiores regni comitatus, item ad regnum Poloniae, Sylesiae et Moraviae vel econtra inde illuc transvehendum et transponendum venit in memorabilem hunc traiectum Göncziensem semper impingere debet et nullatenus evitare eum potest, quale autem periculum, qualia damna et qualem pecorum necem vel hoc solo proxime praeterito auctumno omnes ibi transeuntes miseri promiscue subire debuerint vel recogitare saltem horret natura, non ut calamo exprimi possit.“ Orsz. Levéltár: Litt. Cons. 1744. No 172.

33. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1744. jun. 49.; szept. 24.

34. „ „ „ Litt. Cons. 1744. No 255. és itt mellékelve van a gönczi passus térképe.

Gróf Csáky Miklós váradi püspök, Göncz ura a vámszedési privilegium ellenében kötelezte magát 2334 forint 15 xr. megfizetésére. A helytartótanács és a kancellária már most arról skrupulizáltak, hogy vajjon Debrecen, a hajdúvárosok és általában a Tiszántul városai, amelyeknek lakói az országos vásárokra Kassára, Eperjesre és egyébűv állatok, élés és más javak eladása céljából eljárnak s ezen passust használják, hozzá fognak-e a költségekhez járulni?³⁵ Nem tudjuk, hogy mi lett e tétel vége, de annyi tény, hogy 1745. júliusában már 4294 forint 15 xr. a hidjavításra együtt van, ez azonban „ad solidam nihilominus perfectam reparationem praememorati passus minus sufficeret“, azaz nem elég. Már most a kancellária azon tündök, hogy tekintettel a kir. só, réz, bor állandó szállítására és a katonaság közlekedésére, vajjon nem tudna-e a szepesi kamarai adminisztráció a hidjavításhoz valami tolerabilis összeggel hozzájárulni?³⁶ A helytartótanács azonban a már ismert megoldást ajánlja, hogy t. i. a földesurnak vámszedési privilegiumot kell adni, aki ennek fejében hajlandó a 2334 forint 15 xr-t lefizetni, ami pedig már ezert sem ártana, mert a passus 14 évi huza-vona után már építés alá került.

A helytartótanács mindjárt kitervezi a vámtarifát is, ajánlván, hogy: 8—10 lovas vagy igás rakott szekér után 30 xr, 4 lovas vagy igás könnyű szekér után 20 xr, üres szekér után 2 xr, lovas ember után 3, gyalogos után 1 xr, nagyobb háziállat után 2 xr vámot kellene szedni.

Ezenfelül a kancellária is terjesztett elő a felségnek egy tarifa tervezetet, melyben a vármegye, szerinte tulmagas, vámtételeit mérsékli.³⁷ Végre is a kancellária javaslatára Mária Terézia 1746. jun. 25-én Bécsben kelt privilegiumában gr. Csáky Miklós váradi püspöknek az ismert összeg lefizetése ellenében a vámszedési jogot megadja.³⁸

1748-ra, tehát 18 évi huzavona után mégis csak elkészült a gönczi hid, amint a helytartótanács hivatalos írásban mondja: „cum jactura quatvor hominum, partim ad mortem oppressorum, partim in membris confractorum“ Tehát négy ember élete, illetve testi épsége árán készült el, úgy azonban, hogy most már a legnagyobb árvíz esetén is járható volt. A hid építése több, mint 8000 frtot emésztett fel, s a helytartó tanács még 1748-ban is biztatja a városokat, így pl. Debrecen, hogy a hidépítés költségeihez valami összeggel járuljon hozzá,³⁹ de arra nincs adatunk, hogy ilyen hozzájárulás történt-e? A hidhoz vezető ut helyreállítása ugyálszik a földesur kötelessége volt, mert Bombardi 1750-ben megjelent

35. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1745. jan. 6., jul. 74.

36. jul. 113.

37. *Vectigal teloniale in passu Göncziensi exigendum*. Ab uno curru mercibus vel vino aut aliis rebus gravius onerato ac 8 vel 10 equis praejuncto a megye limitatiója szerint 45 xr., juxta votum consilii 30 xr. vám fizetendő,

A leviori vero seu bene onerato 4-4 equis vel bobus praejuncto a megye 30, a canc. szerint 20,

A curru autem duobus equis vel bobus praejuncto aeque onerato 15-10,

A curru tandem vacuo seu nullo onere gravato et quibuscunque pecoribus praejuncto 7, 2,

Ab equite quidem unacum persona 6-3: a pedite vero 3-1,

A pecore maiore libere pulso vel duobus majalibus aut et pecudibus cuiuscunque speciei 2 xr. vám volna fizetendő. — Orsz. Ltár: Orig. Ref. 1746: 15; Litt. Cons. 1746 8; Conc. Exp. 1745. dec. 72; 1746. jan. 62.

38. Orsz. Ltár: Conc. Exp. 1746. márc. 57; Lib. Reg. 40. k. 262 l.

39. Debrecen város ltára: Különböző tartalmú iratok I. rész 875. sz.

Topographiájában említi, hogy az utat nagy költséggel gr. Csáky Antal állíttatta helyre.⁴⁰

A gönczi hidat, mint nevezetességet említi pl. Korabinszky is mondván, hogy Göncz nevezetes „ist wegen der langen hölzernen Brücke über den Hernad und über die Moräste, welche bey Ergießung die Passage unfahrbar machen, bekannt.“⁴¹

Említettük, hogy Göncz már a XVI. században, mint só transitó hely szerepel, ahol a XVIII. században a kamara egy só árusító hivatalt állított fel.⁴² Ezenfelül nevezetes a város a XVIII. sz. végén arany és ezüst bányáiról, fürdőjéről, melyet már a XVI. században említenek a források.⁴³

Ami a város iparát illeti, Gönczön a legrégebbi céh a vargáké volt, akik 1821-ben céhszabályaik megújítása alkalmával folyamodványunkhoz csatolják „eredeti maga valóságában“ Szapolyai János király céh privilegiumát, amely azonban ma már a cancelláriai akták mellett nincs meg.⁴⁴ Ugy hogy annak tartalmát nem ismerjük.

A varga céh mellett már korán feltűnik a molnárok céhe is, amelynek legrégebbi céhszabályai ugy látszik 1610-ből valók,⁴⁵ 1618-ban pedig özv. Turzó Kristófné gr. Erdődy Zsuzsánna Péter gönci kovácmester kérelmére kiadja a gönczi kovácsok céh privilegiumát, azzal az indoklással, hogy a háborukban sokat szenvedett város ezzel is magához térjen.⁴⁶ E céhlevél szerint bármely tisztességes (modo honestus et probus) kovács akar Gönczön letelepedni, jelentkezzék a tanács előtt „et symbolum seu jus commune oppidi az város igassaghat deponat et persolvat,“ azaz fizesse le a város igazságát, azután készítsen próbát vagy remeket s vétesse fel magát a kovács céhbe. Ha a próba sikerült, a 4 frtnyi díj lefizetése ellen a felvétel megtörtént. Ha egy mester meghalt, temetésére a céh minden tagjának 16 dénár birság terhe mellett el kellett menni. Aki más famulusát elcsalja, 100 dénár birságot fizet.

1628-ban a gönczi lakatgyártó céh óhajtván megalakulni, kölcsönkérk és meg is kapják a pentapolis (a felsőmagyarországi öt város: Bártfa, Eperjes, Kassa, Kiszszeben, Lőcse) lakatoscéh szabályait, a következő évben pedig a gönci és jászói vargák kérnek Kassától céhszabály-mintát.⁴⁷

A XIX. század elején, amint tudjuk a gönczi vargák, szücsök, tímárok, csizmadiák, gubacsapók, kalaposok kérnek és kapnak céhszabályokat, amelyek a város iparának fellendülését bizonyítják. Ezen ekkor már szab-

40. „Vicina, quae Cassoviam hic ducit via, caeno ante hac ferme impervia fuit, eam nuper illustrissimus d. comes Antonius Csáky grandi sumpta ac opere ad omnem commeanium commoditatem instruxit.“ Topogr 513 l.

41. Produkten-Lexikon 207. l.

42. Windisch: Geographie II. k. 81. l.

43. Debreceni koll. kvtár: R. 138.; Vallas: Nemzeti encyclop. I. k. 650 l.; Fényes: I. m. II. k. 55 l.; Hornyánszky: Geogr. Lexikon 127 l.

44. Orsz. Ltár: Canc. 1822: 4. sz.

45. Gazd. Tört. Szemle 1897. évf. 349. l.

46. „Post tot et tam multiplices eorum bellicarum tempestates, vicissitudines, disturbia, fugas, vastationes, restituta divinitus qualiumque miseris mortalibus respiracione, idem praeallegatum oppidum nostrum Göncz aliquatenus in meliorem formam niteretur et contenderet.“ Orsz. Ltár: Lib. Reg. VII. k. 442—46. l.

47. Göncz ltára: 1628 jul. 3. — Gazd. Tört. Szemle 1902. évf. 318 l.

ványos, céhszabályok részletezése messze vezetne, s erre már terünk sincs.⁴⁸

Meg kell végül még a gönczi ötvösökről emlékeznünk, akiknek létezéséről már a XVI. század második feléből vannak adatok. 1560-ból már ismerjük a gönczi Ewthwes (aurifaber) Balázst, s 1619-ig Ötvös Bálint, Benedek, Boldizsár, Gergely, Lőrincz, Péter és Tamás nevei fordulnak elő a tizedlajstromokban. A gönczi ötvösök a Kassai ötvöscéhhez tartozván, a két város közt e tekintetben szoros kapcsolat lehetett, mert pl. István gönczi ötvös, aki 1642—92 Kassán élt, itt bíró is volt, fia János pedig már végleg Kassán maradt. A gönczi ref. templom 1681-es évszámot mutató aranyozott ezüst tányéjának készítője viszont, Mihalik szerint Bithe Mihály kassai ötvös volt.⁴⁹

* * *

Végére értünk Göncz történetének. Igyekeztem a város multjának lehetőleg teljes képét megrajzolni, ha ez nem sikerült mindenütt, ennek oka, hogy a főforráshoz hozzájutni nem tudtam.

48. Orsz. Ltár: Canc. 1822: 414; 1835: 9601; 18364817; 1837: 1447; 1846: 10971. Htt. Civitatensia 1821. fons. 6. pos. 18., 312.; 1835. fons. 5. pos. 102. a.; 1836. fons. 5. pos. 18., 35.

49. Arch. Értesítő 1902. (XXII.) évf. 73. l.; Arch. Közlemények 1899. (XXI.) évf. 71, 252, 275-6, 283. ll.

Okleveles függelék.

1541. szeptember 19. Eperjes.

Sáros, Szepes vármegyék, továbbá a szabad királyi városok levele Perényi Péterhez, Magyarország főkapitányához, melyben írják, hogy a gönczi gyűlésre a meghívót megkapták s erre szívesen elküldenék embereiket, ha biztosítja őket a kassaiak felől s gondoskodik, ne hogy a gyűlésen valami cselfogás érje az ellenség részéről embereiket.

Spectabilis ac magnifice domine, domine nobis observandissime, praemissa obsequiorum nostrorum commendatione. Literas spectabilis magnificentiae vestrae de congregatione pro festo proximo beati Michaelis in Gencz celebranda, suo et aliorum dominorum nomine ad nos scriptas accepimus, salutem huius regni et harum partium vehementer optamus, ad illamque congregationem fratres nostros libenter sumus missuri, modo vestra spectabilis magnificentia et a Cassoviensibus securitatem nobis ordinare velit, illudque providere, ne in congregatione fratres nostri vel hostis dolo circumvenientes hoc ipsum certorum exploratorum bona fide cavere poterit, vestram spectabilem magnificentiam Deus conservet felicem. Ex congregatione nostra Eperiensi, feria secunda ante festum beati Matthaei apostoli, anno 1541.

Eiusdem spectabilis magnificentiae vestrae

obsequiosi
comitatus Saaros et Scepus, item civitates
liberae regiae maiestatis etc.

Kivül címzés: Spectabili ac magnifico domino domino Petro de Peren comiti perpetuo Abawyariensis, regni Hungariae capitaneo supremo ac cancellario regiae maiestatis etc. domino nobis observandissimo.

Papiron, Eperjes város levéltárában.

1541. október 9. Regécz.

Perényi Péter Magyarország főkapitánya és királyi kancellár és Serédy Gáspár a felső részek kapitánya levele Lőcse, Eperjes, Bártfa és Szeben városok tanácsaihoz, melyben írják, hogy miután a Gönczre hirdetett részleges országgyűlés megtartható nem volt, meghívják őket az október 16-án Luczon tartandó országgyűlésre.

Prudentes ac circumspecti domini et amici nobis honorandi, post salutem et nostrí commendationem. Superioribus diebus scripseramus dominationibus vestris easdem rogantes et exortantes, ut de ipsis civitatibus

ad congregationem, quam in oppido Gewcz celebrandam esse proposueramus, ut de singulis civitatibus singulos duos cives aut quot possetis in medium nostri expediretis, cum quibus una et de precavendis externis hostibus et de internis raptoribus repellendis ulterioreque communis patrie nostre permansione tractaremus ac consultaremus, *sed quia ea congregatio certis quibusdam de causis eotunc celebrari non potuit*, nunc communi consensu ac proposito nostro aliorumque dominorum amicorum ac fratrum nostrorum statuimus, ut ea congregatio in festo divi Galli proximo venturo in possessione Lwcz modis omnibus per nos celebretur. Proinde dominationes vestras per presentes nostras rogamus et hortamur, quatinus ut prefertur de civitatibus istis ad prefixum diem in locum prescriptum hiisdem ut prefertur de causis ad indicam congregationem in medium nostri cives duos aut quot possetis expediretis. Nos autem universos ac singulos qui eidem congregationi intererunt per presentes nostras assecuramus, quod cum omni comitiva ipsorum libere, quiete et sine ullo impedimento venire, eidem interesse ad propriaque redire poterunt. In reliquo dominationes vestras bene valere optamus. Datum ex Regecz 9 die octobris 1541.

Petrus Pereni comes perpetuus Abawywariensis ac regni Hungarie supremus capitaneus cancellariusque regie maiestatis etc.

Caspar Seredy capitaneus partium superiorum.

Kivül címzés: Prudentibus ac circumspectis dominis iudicibus iuratis ceterisque consulibus liberarum civitatum Leuchyoviensis, Eperyes, Barthwa et Cibyn, amicis nobis honorandis.

Papiron, két gyűrűs zárópecséttel, Eperjes város levéltárában.

1583. május 9. Bécs.

Rudolf király meghagyja a szepesi kamarának, hogy Károlyi Gáspár folyamodványára, melyben két tokaji szüllejének tizedmentesítését kéri, adjanak véleményt.

Rudolphus secundus divina favente clementia

Electus Romanorum imperator, semper augustus etc.

Magnifice egregii fideles nobis dilecti. Supplicat nobis in adiecto suo libello Caspar Karoly, ut duas ipsius vineas in promonthorio Togkaiensis sitas eximere et a decimis liberas reddere clementer dignemur: Quapropter vobis benigne mandamus, ut consilium superinde vestrum nobis transmittatis. Satisfiet in eo nostrae voluntati benignae. Datae in civitate nostra Vienna, nona die mensis maii, anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo tertio, regnorum nostrorum Romani octavo, Hungarici undecimo, Bohemici vero etiam octavo.

Rudolphus mp.

Ad mandatum electi domini imperatoris proprium

H. v. Greisgau (?) Anshelm von Vels

20. augusti 83.

Nierenberger mp.

Kivül: Magnifico ac egregiis N. praefecto, caeterisque camerae nostrae Scepusiensis consiliariis, fidelibus nobis dilectis.

Más kézzel: De Casparis Karoli supplicatione.

Eredetije papiron, papírral fedett zárópecséttel, Orsz. Levéltár, Szepesi kamara, benigna mandata 1583. máj. 9.

1584. szeptember 8. Kassa.

A szepesi kamara jelentése Ernő főherceghez a Károli Gáspár tállay lelkész és a tarczaliak közt fenforgó viszály ügyében.

De concionatoris Thalliensis Casparis Caroli cum Tharczaliensibus impio facto.

Factum est non ita pridem in Tarczal, oppido sacrae maiestatis caesareae ad arcem Thokai pertinente, quod studiosi duo, vineam alterius ingressi, persica quaedam decerperent. Hos vinearum custodes duo adorti cum alter eorum stricto gladio custodi resisteret, ab eo captus est, alter vero clavam ferream intentans ab altero custode securi petitus atque vulneratus est, ex eoque vulnere triduo post mortuus est. Captus est illico custos caedis author. *Habet magnificus Caspar Magochy in vicino oppido Thallya concionatorem hungaricum Casparem Karoli, qui inter reliquos illius districtus concionatores seniore agit et quendam quasi superioratum fungit.* Is a iudice Tarczaliense contendit, ut de eo iudicium administraret et mox lata sententia, supplicio afficiendum traderet. Iudex promittit quidem statim iudicium, sed reum illico tradere, provisorio et camera insciis, consuetumque iuris cursum vel appellationis viam illi denegare non esse sibi integrum respondit. Unde commotus Thalliensis concionator primum sacris interdicat, iudici ac iuralis caeterisque omnibus civibus et inhabitatoribus oppidi Tarczal et mox loci illius concionatori serio et sub amissione pastoralis officii edicit, ne ullas sacras conciones ibi habeat, ne infantes baptizet, neve cum defunctorum corpora sepelienda efferuntur, vel psalmos, ut mos est, praecini vel campanas impelli sinat, atque caeterorum quoque vicinorum pagorum concionatoribus, ut suum Tarczaliensibus ministerium et sacrorum usum denegent, committit, cuius severo edicto parent et Tarczaliensis et caeterorum vicinorum locorum concionatores.

Qua ratione factum est, ut Tarczalienses iam ab integro mense et amplius sacris concionibus, usuque sacramentorum prorsus caruerint et nunc quoque carent, quo tempore ad quinque infantes sine baptismo decessisse dicuntur. Iudex Tarczaliensis in suo officio nihilominus processit, de reo, occisi patre ac caeteris consanguineis agentibus, iudicium administravit et cum ille capitali sententia damnaretur, iudicium primum (uti in causis inter subditos arcium sacrae maiestatis caesareae fieri consuevit) ad provisorium, et cum ibi quoque factum in Tarczal iudicium approbaretur, tandem ad cameram hanc appellavit, ubi adhuc haeret causa. Cum itaque casus hic gravis et concionatoris Thalliensis factum, quo subditos sacrae maiestatis caesareae ab usu sacrorum tam praesumptuose arcel, nimis temerarium videatur, rem totam ad serenitatem vestram referre demisse voluimus, quam serenitas vestra in accuratam consultationem vocari et de eo, qua ratione insolens hoc et impium concionatoris factum vindicari, Tarczaliensibusque liber sacrorum usus iterum recuperari debeat, decernere clementer dignabitur.

Deus etc. Cassoviae VIII. septembris. anno LXXXIII.

1584. szeptember 24. Bécs.

Ernő főherceg parancsa a szepesi kamarához melyben a tarczali bíró és Károli Gáspár megbüntetését kívánja.

Ernestus dei gratia archidux Austriae
Dux Burgundiae, comes Tyrolis etc.

Magnifice et egerii sincere nobis dilecti. Ea quae nobis de Tharczaliensibus, nescimus per qualem superintendentem Thalliaiensem excommunicatis, ad nos de octava die iam currentis mensis septembris scripsistis, intelleximus. Qua in re, quid Magochio demandaverimus, ex exemplo praesentibus incluso pluribus percipitis. Vobis vero harum serie firmiter committimus et mandamus, ut visis praesentibus iudicem et caeteros auctores obedientiae dicto superintendenti exhibitae, una cum concionatore statim debito modo punire debeatis. Namque sine praescitu suae maiestatis et nostro ac ad minimum vestro excommunicationi locum dare non debuissent; uti quidem, ut nec imposterum ullum locum dent, serio ipsis committatis. Quicquid autem per vos hac in re effectum fuerit, nobis quamprimum significari cupimus. Secus non facturi. Datum in civitate Vienna Austriae, vigesima quarta die septembris, anno Domini MDLXXXIII^o.

Ernestus

Joannes Joo.

Kivül: 2. Octobris 84. Magnifico et egregiis N. praefecto et caeteris consiliariis camerae Scepusiensis etc. nobis sincere dilectis.

Cascha

ito

ito

ito

ito

ito

Más kézzel: De Tarczaliensibus excommunicatis.

Papiron, zárópecsétje elveszett, Orsz: Levéltár: Szepesi kamara, benigna mandata 1584. szept. 24. — Ennek mellékleteként szerepel az alábbi rendelet:

1584. szeptember 24. Bécs.

Ernő főherceg meghagyja Mágocsy Gáspárnak, hogy a papi hatalmával visszaélt Károli Gáspár ellen járjon el.

Ernestus etc.

Magnifice nobis dilecte. Intelligimus esse quendam concionatorem in oppido tuo Thallya Casparem Karoly nominatum, qui titulum et auctoritatem nescimus cuius superintendentis sibi attribuens, non ita pridem primum iudicem ac iuratos, caeterosque cives et inhabitatores oppidi suae maiestatis Tharczal sacris interdixit, deinde vero tam eiusdem oppidi Tharczal concionatori, quam etiam aliorum circumvicinorum praedicantibus, sub amissione officii ipsorum serio commisit, ne vel conciones faciant oppidanis ac incolis illis, vel autem more ipsorum sacra ac sacrorum caerimonias adhibeant. Haec res cum inusitate sit exempli, neque mirari possumus satis, qua ratione laicus homo in negotia ecclesiae et spiritualia se inmiscere, multo minus excommunicationis offitium sibi vindicare possit. Namque similia, nonnisi ab iis episcopis fieri consueverunt,

quibus illa a superioribus per potestatem concessa sunt. Ideo te harum serie clementer requirimus, et nihilominus autoritate sacrae caesareae etc. tibi firmissime committimus et mandamus, ut quisquis is sit tuus concionator Thallyaiensis qui arroganter munus aliorum sibi vendicare praesumat, serio eum de sua audacia et temeritate obverges atque coerceas. Etenim alioquin sicut ipsius muneris alias excommunicare non est, ita certis et debitis remediis ob istam suam temeritatem puniri non intermittetur. Secus non feceris, Viennae 24. septembris 1584.

Domino Caspari Magochy.

Kivül más kézzel: Exemplum ad dominum Casparem Magochy editi mandati.
Fél iv papiron, u, ott.

1584. október 10. Kassa.

A szepesi kamara jelentése Ernő főherceghez a tarczaliak egyházi kiközösítése tárgyában, melyben a kamara főbünösnek Károlit tekinti.

De Tharczaliensi excommunicatione.

Benignum serenitatis vestrae mandatum de negotio Tarczaliensi die XXVIII. proxima praeteriti mensis septembris ad cameram hanc datam, cum altero ad magnificum dominum Casparum Magochii edito, demisse accepimus. Atque intellecta clementi serenitatis vestrae voluntate, Magochyio mandatum illud statim transmisiimus, Tarczaliensibus vero iniunximus, ut concionatorem ipsorum ob praestitam *superintendenti Talliensi* obedienciam sacrorumque usus ipsis interdictum ablegent, parochiae proventibus futuro concionatori illi subrogando asservatis, paucis tantum exceptis, quibus ille usque ad adventum successoris ali debeat. Videtur autem nobis Talliensis ille *superintendens* gravius peccasse, quam concionator iste Tarczaliensis, ille N. indebitae excommunicationis Tarczaliensis auctor est. Ipse vero Tarczalienses insontes prorsus sunt, excommunicationi enim illi non sponte sed coacti parere debuerunt. Siquidem neque concionator Tharczaliensis, neque alii vicinorum locorum a Talliensi illo prohibiti, ipsi sacra administrare voluerunt, licet id saepius ab ipsis Tarczalienses peterent.

Caeterum habuit saepiefalus concionator Tarczaliensis ultra proventus parochiae in eodem oppido Tarczal domum lapideam et duas vineas proprias, item unam praeteritis annis a camera pro certa pecuniae summa ipsi inscriptam, quae simul arestari iussimus. Jam stat in benigno serenitatis vestrae arbitrio, quid de his deliberare dignabitur, nobis videretur demisse, domum illam, cum vineis aestimandam et aliis earum emptionem et redemptionem permittendo, precium domus et vinearum cum modernis proventibus ipsi concionatori esse reddendum.

Deus etc. Cassoviae 10 octobris, anno LXXXIII.

1584. november 6. Bécs.

Mátyás főherceg meghagyja a szepesi kamarának, hogy a tarcali lelkéset a papságból mozdítsák el.

Matthias, Dei gratia archidux Austriae,
Dux Burgundiae, comes Tyrolis et Goritiae etc.

Magnifice et egregii syncere nobis dilecti. Sicut concionator Tharczaliensis *Thaliatensi concionatori* nullo jure subest, ita civequoque uno multo minus illi subsunt. Itaque ne hi, neque ille sectario homini obedire et se excommunicari permittere debuissent. Quapropter placet quidem nobis ut concionator *statim loco moveatur*, confiscatis illius bonis ac sacerdoti catholico illis traditis, verum ut iuxta mandatum prius ad vos datum Tharczalienses quoque subeant poenam non abs re erit. Discent enim puniti, similibus hominibus deinceps aures non praebere. De quorum poena et caeteris huc pertinentibus negotiis ut nos postmodum edoceatis volumus ac autoritate qua fungimur vobis praecipimus. Nec secus feceritis. Datum in civitate Vienna Austriae, sexta die mensis novembris anno Domini millesimo quingentesimo octogesimo quarto.

Matthias mp.

Joannes Joo mp.

Kivül: Magnifico et egregiis N. praefecto et caeteris consiliariis camerae Scepusiensis etc. nobis syncere dilectis.

Cascha.

Papiron, zárópecsétje elveszett, Orsz. Levéltár, szepesi kamara, benigna mandata.

1584. november 20. Kassa.

A szepesi kamara előterjesztése a tarczali lelkész javainak lefoglalása s a tarcaliak ártatlansága tárgyában; a kamara főbűnösnek most is Károlit tartja.

De concionatore civibusque Tharczaliensibus.

Intelleximus demisse ea, quae de concionatore civibusque Tharczaliensibus serenitas vestra camerae huic mandare dignata est. Bona concionatoris ad parochiam illius loci pertinentia iamdudum occupari et unacum proventibus successoris asservari iussimus, sed praeter illa, idem concionator etiam propria aliqua habuit bona in Tarczal, videlicet domum, duas vineas, item vineam unam a camera praeteritis annis ei inscriptam, de quibus nullam a serenitate vestra accepimus resolutionem. Cum autem in proximis nostris literis demisse svaserimus ea quoque propria concionatoris bona, precio per aliquem emptorem illi persoluto, vinearumque modernis proventibus eidem restitutis, aliis esse vendenda, atque nunc etiam eiusdem simus demissae opinionis, dignabitur benigne serenitas vestra suam de his quoque clementem voluntatem nobis rescribere.

Ad cives vero Tharczalienses quod attinet, insontes sunt prorsus, ipsi enim quantum in ipsis fuit neque concionatoribus paruerunt, neque excommunicationi illorum locum dederunt, quin potius de insolenti hoc con-

cionatorum facto saepe ac multum camerae conquesti sunt, opem deffensionemque contra illos suppliciter implorantes et ipsos concionatores, ne se divino ministerio sacrorumque usu destituerent, crebris precibus fatigarunt, sed neque hos flectere, neque alios vicinorum locorum concionatores conducere potuerunt, cum hi omnes a *Talliensi concionatore seniore ipsorum*, ut vocant, prohibiti, Tarczaliensibus sacra administrare recusarunt. Cum itaque dicti cives Tharczalienses omni prorsus culpa careant, cur puniendi et qua poena afficiendi sint, non videmus. Existimaremus autem demisse etiam camerae aulicae sententiam, hoc de negotio esse audiendam.

Deus etc.; Cassoviae XX die mensis novembris, anno LXXXIII.

Orsz. Levéltár. szepesi kamara, Liber Expeditionum III. kötet, 235 — 6. l.

1588. november 15. Kassa.

A szepesi kamara véleménye Göncz város közönségének ama felség folyamodványát illetőleg, melyben a gönczi nemesség tulajdonszerzési jogának megszorítását kéri.

De libello supplici civium Göncziensium.

Ad humilem supplicationem civium et incolarum oppidi Goncz sacrae maiestati caesareae ac regiae domino nostro clementissimo porrectam, in qua supplices petunt se ea libertate donari, ne liceat nobilibus in medio ipsorum domos emere easque et alia bona intra metas dicti oppidi existentia libertari non posse, sed teneantur quaelibet onera et gravamina solutionesque sufferre et pendere, nobis demisse videtur, indignum esse nobiles non postremos huius regni cives ad instantiam aliquorum speciali aliquo suae maiestatis decreto prohiberi, ne uno vel alio loco intra ambitum regni haereditates eiusmodi emere possint, praesertim, cum saepe *Turcica tyrannide pulsati nobiles* aliqui, cum non habeant, quo se amissis bonis convertant, plerumque in civitatibus et oppidis considerare soleant. Esset itaque non modo contra publicas constitutiones de fugitivis nobilibus recipiendis sancitas, sed etiam contra omne humanitatis jus et officium tales prohiberi, ne in civitatibus et oppidis domos emere possint. Itaque demisse videtur memoratis civibus oppidi Göncz petitionem eorum esset denegandam. Deus etc. Cassoviae XV. novembris, anno LXXXVIII.

Orsz. Levéltár, szepesi kamara, Liber expeditionum III. kötet 485. l.

(1653.)

A gönczi iskola alumnusainak folyamodványa Abaujvármegye hatóságához, melyben eljárás megindítását kéri ama két gönczi lakos ellen, akik Weres Mátyás gönczi mendicans diákot meggyilkolták.

Hogy az minden jókkal bővelkedő Isten nagyságtokat s kegyelme-
teket hosszu ideiglen kívánt egységben megh tarcza és mindennemű ál-
dásival megh álgya, szívünknek tellyeségibül kívánnyuk.

Nem ohattyuk semiképen, hogy nagyságtokat s kegyelme-
teket min-
dannyi sok szorgalmatos dolgaiban is ne busitsuk, látván ez mi utolsó

veszedelmihez közelgető scholánknak s abban levő tanuló iffjainak gyámoltalan ügye fogyot állapattyokat s romlásokat, az melyet szenyvednek ugyan az magunk saját nemzetül: szenyvedet legleközelebb egy szegény jó reménségű s tudományában, előb előb menni akaro mendicans, az el mult héten die 6. decembris menvén az szokás szerint szállására, az kit megh lesenek nyavalyást, hogy szállásárul vissza jűjön, az középső csatorna alat két gönczi emberek fiai reátamadot botokkal az földre leverték, levervén az földön egyik közzülük fejszével agyon vághta, az melyet nem szenyvedhetett nyavalyás, hanem sok kenyai után megh is holt az bárbélynál die 13 decembris. Az gyilkosok penigh két karban vadnak helyeztetvén, 1 nemes, az 2. paraszt, az nemes Gönczön lakozó Sámuel kovácznak István nevű fia, az paraszt Gönczön lakozó Krisztán Szabó Mihálynak István nevű fia. Ennek penigh az anyja is sulyokkal verte az mendicans, az melyet megh bizonyítani készek az Istenfélő szomszédok. Az mendicans dolgát az mi illeti, ez nyavalyás Czekén lakozó Weres Péternek Mátyás nevű fia, ez látván fiaczkájának jó indulattytát atta az ott való schola mesternek Zempléni János deáknak, hogy ötet informáltassa, az gönczi scholában jövén, azért, az ki itt is magát beczületesen, az mint illik, ugy viselte, az mint magunk is bizonságot tehetünk felöle.

Az mendicansnak az atya Forgacz Istvánnénak ő nagyságának jobbágya. Látván azért nagyságtok s kegyelmetek ez hallatlan esetet, tisztis s hivatalysa szerint ez dologhban procedálni ne nehezteltyen, mivel mi szegények lévén, az ártatlan vérenek ki ontóit nem üzhettyük, sem az attya is, mert ő is szegény, hanem az istenes magistratus, az ki mind szegénynek, boldognak igasságát ki szokta szolgáltatni, mellettünk fáratságát nem szánván, támadgyon mellettünk, had mi is ez dologért Istennek nevét éjjel-nappal imádni megh ne szűnnjünk.

Ezeknek utánna Isten legyen Nagyságtokkal s kegyelmetekkel.
Nagyságtoktul kegyelmetektül kegyes választ vár az

Gönczi scholában le telepítettet iffjuságh.

Kivül: 1653. Alázatos supplicatioja az gönczi scholának alumnusinak nagyságtokhoz s kegyelme'ekhez, (más kézzel folytatólag) *ratione cuiusdam scholaris ibidem mendicantis per Gönczienses quosdam interfecti.*

Eredetije egy iv papiroson Abauj-Torna vármegye levéltárában: fasc. XIII. N° 40., illetve 801. ex 1653. jelzet alatt. Dr. Czobor Alfréd barátomnak e helyen is hálás köszönetet mondok szives készségéért.

1673. január 4. Göncz.

Göncz város bírója és lakosai folyamodványa a szépei kamarához, melyben könyörögnek, hogy a német katonságot ne szállásolják hozzájuk.

Minden üdvességes áldásokkal és jó egészséges étellel, hogy az Isten nagyságtokat s kegyelmeteket ez jelen való uj esztendőnek minden részeiben szerencsésen megh áldgya szívünk szerént kívánnjuk.

Tekintetes nemes Kamara. Nagyságtokat s kegyelmeteket ez okáért kénszerítettünk alázatosan, de nagy bizodalmason ez alázatos supplicatio'nk által megh találunk, hogy nemzetes Záborczky János comissarius uram eő kegyelme leveléből értők megh, hogy kétezer és egynéhány

száz muskatélyos német fordult alá és Gönczre akar be szállani quár-télyra, mygh onnan felljül töb német érkezik hozzájuk, melljet megh hal-ván városunkban lévő szegénység, igen megh rémült és ijedet ugy any-nyira, hogy már az nép fuló félben vagyon, mivel mostanist zed egész napigh rajtunk lakván az németek, annjira megh fogytunk és elpusztul-tunk, hogy soknak közölünk mégh csak az evő kenyere sem maradt, meljre nézve tudván ki ki maga szegénységét, nem gazdálkodhatik, azt gondollja, hanem inkább fel kel és pusztán hadgya városát és házát, melyből városunknak romlása és pusztulása fogh következni, hogj ha Nagyságtok s kegyelmetek megh nem szán és Isten után nyomoruságos állapotunkat nem remediálhattja. Ezért kérjük az Istenért nagyságtokat s kegyelmeteket mint kegyelmes urainkat, hogj vegjen nagyságtok s kegyel-metek oltalmazó szárnyai alá bennünket és lehetséges nagyságtoktul s kegyelmetektül, megh irt sok számú német vitézeket fordézza el tőlünk, mert már minden élésünk el fogjván, megh nem merjük várni, hanem kételemség alatt pusztán kellek városunkat hadni, ha nagyságtok s kegyelmetek megh nem szán és módgya lévén, el nem fordittja rollunk, hogj azért utolsó pusztulásra ne jussunk. Azért Istenért cselekedgyék minden kegyelmességet velünk, melj kegyelmes jó cselekedetiért mind az Isten megh áldgya nagyságtokat s kegyelmeteket, mind penigh városunkban lakozo szegénységgh nagyságtokért Isten előtt való könyörgő esedezéssel megh szolgálni igyekezünk.

Ezek után Isten tarcza és éltesse Nagyságtokat s kegyelmeteket jó egességben.

Datum in oppido Göncz die 4 januarii anno 1673.

Göncz városának birái és közönségesen az városban lakozó sze-génységgh nagyságtoktul és kegyelmelektül istenes választ várunk.

Kivül címzés: Illustrissimis ac generosissimis dominis dominis N. N. sacratissimae caesariae regiaeque maieslatis camerariis excelsae aulicae consiliariis hungaricae vice praesidibus et Scepusiensi inclytarum camerarum administratoribus caeteri(s)que eiusdem camerae Scepusiensi consiliariis dominis dominis nobis observandissimis.

Papiron, kívül a város zárópecsétje.

XVII. század második fele.

Koldulólevél formulája.

Mi, nemes Abauj vármegyében mezzeő Göncz városának mostani főbirája N. N. polgártársaimmal edgyütt adgyuk tudtára minden rendben, helyben és méltóságban helyheztetet jó akaró urainknak, városi és falusi biráknak és polgároknak, hogy jöve előnkben városunkban megh élemed-et és erejében megh fogyatkozott (vagy megnyomorodott) N. N. atyánk-fia, instálván azon előttünk, hogy adnánk nyavalás atyánkfiának megh élemedet mi voltárul testimoniális levelünket, hogy az migh Isten kiszol-gáltatta, igaz kézi munkája által élt mi közöttünk, mely helyes kíván-ságának annuálván, megh cselekedtük, adván városunknak peczét alat emanált levelünket. Minek okáért kérünk szeretettel minden rendbelieket, urakat és vitélző renden lévőket, Isten anyaszentegyházában fáradozó hűséges dajkákat, lássák irdalmas szemmel, és Istenül vött javaikból legyenek illendő alamisnálkodással néki, elhívén azt idvezitőnknek az mondása szerént, hogy egy kanál víz megjutalmaztatik, az ki az övéi-

nek sáfárkodik, melyet hogy az Ur Isten mindnyájunkkal cselekedgyék kívánjuk. Datae Gönczini etc.

A város jkvének 444. lapján olvasható eredeti bejegyzés.

1696. március 7.

Jegyzéke azon dolgoknak, melyeket ekkor a gönczi református ekléziától elvettek.

Anno domini 1696. die 7 mensis martii, nemzeti Lakatos Mihály uram főbíróságába, Göboly György és Lakatos György egyházi uramék idejökben gönczi plébánus Nagy György uram kívánságára és parancsolattal Helvetica ecclesiánkhoz tartozandó eszközök vitettek eő kegyelméhez, amint rend szerént specificallatik és futura pro cautela prothocolallatik :

1. Edj ón kánna három iczés és más is két iczczés és edj sem pettyes.

2. Edj meszellyes talpas kívül-belül aranyas pohár.

3. Kétt akrosz, edjiknek a kizepi reczés, a végi szegeliti is az. A második sávós abrosz.

4. Edj palyolat kendő karmasin szín, sellyemel varot tele arany.

Item a Reptséni uram házánál 1695. die 25. aprilis.

Praepost uram eő nagysága Szantosi uram kívánságára adott oda Göboly György és Bogádi Mihály uramék edjháziak. Két ólom kannákat, edj tarkás selyem keszkenőt, két himes keszkenőt, két abroszokat táblásokat. Edj ón tányér.

Stephanus Pathai
juratus oppidi Göncz notarius
annotavit, manu propria.

Göncz város 1658. évi törvény. helyesebben jegyzőkönyvében lévő eredeti bejegyzés, s ugyancsak 1696. március 13-án összeírják ilten a gönczi parochiához tartozó földeket is.

1704. junius 3. előtt.

Göncz város lakosságának folyamodványa II. Rákóczi Ferenczhez, melyben adóelengedést kérnek.

Méltóságos Fejedelem!

Nékünk nagy s jó Kegyelmes Urunk!

Alázatosan jelentjük Nagyságodnak, folyamodván vele született kegyelmességéhez, mivel tekintetes praefectus Szirmai Péter uram ő kegyelme mind a tavallyi esztendőbeli taxának restántiáját (kinek job részét akkor földes Urunk német executióval vette meg rajtunk) s mind ez esztendőbelit egészben igen szorossan követi tüllünk, akarván ő kegyelme is executiót annak exigálására reánk küldeni; holott pedig Kegyelmes Urunk! helyünknek szegény lakossai ez igaz ügy melletti fegyvert kötvén, kik ezen nagyságod, kik méltóságos Groff urunk önagsága táborában, kik Szendrő, Cassa és Eperjes alatt lévő hadakban szenvedvén, feleségek és cselédjek othon az hadak intertentiójára limitált victualéit

mindenkor praestállvák; mi pedig bírák, kik az hely igazgatására még itthon maradtunk, Nagyságod kegyelmes parancsolattyaibul s nemes vármegénk rendelkezéséből mind szüntelen postát tartunk helyünkben.

Minek okáért Kegyelmes Urunk alázatossan esedezünk Nagyságodnak, mint kegyelmes jó urunknak, megtekéntvén kegyelmesen helyünk lakossainak ez úgy mellett való hasznos fáradozásokat s szenvedéseket, méltóztassék nagyságod megirt taxánkat kegyelmessen condonálni, más-kint is a szegény helynek lakossai a telsőb esztendőekben való keserves sáncoltató portiózásban úgy elszegényedet s fogyatkozot, hogy az évő kenvere is alig volt immár, ezt meg nem adhattya, ha nagyságod kegyelmes grátiája ebben hozzánk nem accedál; meg bizonyétván azt is idővel Nagyságod előtt, hogy mi ezen erőszakos adóval nem is tartozunk, hanem erővel és hatalommal a földes urak vetették privilegiumunk ellen nyakunkban.

Melly Nagyságod ebbeli szegény hiveihez mutatandó kegyelmes gratiáját életünk fogytáig való alázatos szolgálatunkkal igyekezünk megszolgálni.

Nagyságodnak szegény alázatos hivei és kész szolgálói

Göncz városának közönséges lakossai.

Kivül: A méltóságos fejedelem felsővadászai Rákóczi Ferencz kegyelmes urunkhoz 6 nagyságához alázatos supplicatiojok belül megirt gönczi közönséges lakossáknak.

Elintézés kívül: Valakik az hadakban mentenek, mindazoktul praefectus hívünk a' taxát ne exigállyva. Ex castris ad Solth positis, die 3. junii. anno 1704.

Franciscus Rakoczi, mp.

Joannes Pápai mp.

Eredetije egy iv papíron.

1706.

Feljegyzés Rabutin generális Gönczön járásáról. Emlékezetnek okáért.

In anno 1706. esztendőben, második Rákóczi Ferencz kegyelmes urunk öfelsége országunk szabadsága mellett lett megindulásának alkalmatosságával, Rabutin generál Erdélyből in septembri mintegy 20 ezerezzel magával felette sok szekerekkel Kassa alá ment és azt tizenkét napokig éjjel és nappal szüntelenül lötte és bombázta és három nevezetes és erős ostrom tétele után alóla elszállott és circa diem 10. octobris az gönczi mezőkre szállott, az felső malom gyalog uttól fogva egész az Nagy kertig az egész mezőségen fekütt negyed napig és az idő alatt az gönczi és ruszkai szőlő hegyeket annyira megemészlette, hogy egy fűt szőlő kivált az egész gönczi határban nem találtatott, az reitek helyeket, pintzéket és bátokat úgy felásta, hogy igen-igen kevés maradt, az búzás vermeket fel vette és az szalmás életekkel tellyes csűrőket, asztagokat és széna kazalokat annyira megemészlette, hogy felette nagy szükségre kellett ott hetek után viszsza szállanunk pusztá szénnel és hamuval tellyes városunkra; mert negyed napra, hogy megindult innét az város mellől, az egész várost úgy felégette, hogy négy vagy öt száznál több semmi épület nem maradt a parochiák, schola és templom kívül, melyeket az jó Isten maga dicsőségeért megtartott, mellyért az Uré legyen örökké az dicsősség. Akkor Lakatos Mihály uram házában ezt az írást találtuk az ház falán:

O stultitia magna Hungarorum, vestro cum aufugere putatis destruere Germanos et hic ipso vosmet ipsos destruitis et in ruinam ponitis et NB fiet quod factum est aliis gentibus et asino quoque, qui sua quotidie factus peliculare ibit ad glaciem frangentibus pede et cum vestro Károlyi, Bertsényi, Rákótzai peribitis.

De az Isten az gonosz rabsak káromkodását maga fejére fordította.

Ekkori nagy szükségben egy hordó bornak az ára volt száz kilencven hat forint, ittzéje volt 150 pénzen, egy pár czap bőr csizmát tiz forinton, flor. 10. Az buzának szapuja den. 210. Akik azért ezt emlékezetre írásban láttyák, félyék és kérjék az nagyhatalmú irgalmas Ur Istent, hogy őfelsége illy romlásra s pusztulásra ne jutassa.

Anno Domini 1710. die 3. februarii.

Michael Gönczi iuratus oppidi
Göncziensis notarius mp

A város 1658. évi törvény-, helyesebben jegyzőkönyvében.

1770. június 3. előtt. (Göncz.)

Göncz város református lakóinak felségfolyamodványa, melyben hivatkozva arra, hogy hétszázan vannak, vallásuk gyakorolhatására kérnek engedélyt.

Augustissime Imperator!

Domine domine naturaliter clementissime!

Sumus in oppido Göncz plusquam septingentarum animarum helveticae confessioni addictarum fideles Maiestatis Vestrae Sacratissimae subditi, usu tamen exercitii religionis hic pronunc destituti, quo quidem antea gaudebamus. Confugimus itaque ad clementiam Maiestatis Vestrae Sacratissimae per Deum orantes, dignetur Maiestas Vestra Sacratissima priorem exercitii religionis nostrae reassumptionis usum et modum cum oratorii et scholae, campanilis et campanae erectione, introductioneque ministri et scholae magistri nobis indulgendum pro pio, alto ac paterno fideles suos subditos conservandi ac consolandi proposito, clementer procurare, pro qua clementia emorimur

Maiestatis Vestrae Sacratissimae
humillimi perpetuoque fideles subditi helveticae
confessionis addicti oppidi Göncz comitatus
Abaujvariensi adiacentis incolae et inhabitatores

Kivül hátrati elintézés: Petita supplicantium benignis resolutionibus idealibus in materia religionis emanatis adversante instantiam seponi.

Relatum 15a. junii 1770.

Eredetije papiron. Orsz. Ltár, m. udv. cancellariai osztály: 1770. No 2072.

Tartalomjegyzék :

	Lap
Bevezetés	III.
Göncz története a középkorban	1-22
Göncz története a mohácsi vésztől 1526—1849-ig.	23-67
Göncz mint Abaujvármegye székhelye	68-72
Göncz mezőváros népessége a mohácsi vész után	73-111
Göncz egyháztörténete 1526-1848.	112-125
Göncz iskolatörténete 1526-1848.	126-131
Göncz város régi jogélete	132-168
Göncz főbiráinak névsora	169-170
Göncz város gazdaságtörténete	171-182
Okleveles függelék	183-194

Hasonmás kiadás

Kiadja Gönc Községi Közös Tanács VB

Felelős kiadó: Kucsma István

Felelős szerkesztő: dr. Csorba Csaba

**Készült a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
sokszorosító műhelyében, 1988-ban,
2000 példányban, 10,8 ív terjedelemben**

Felelős vezető: dr. Csorba Csaba

ISBN: 963 03 2878 X

Eng. szám: 55 101

LEVÉLTÁRI
SOKSZOROSÍTÓ
MŰHELY
MISKOLC

1988